Gizlenen Tarih

KAYIP MEDENİYETLER, GİZLİ BİLGİLER VE ESKİÇAĞIN SIRLARI

Brian Haughton

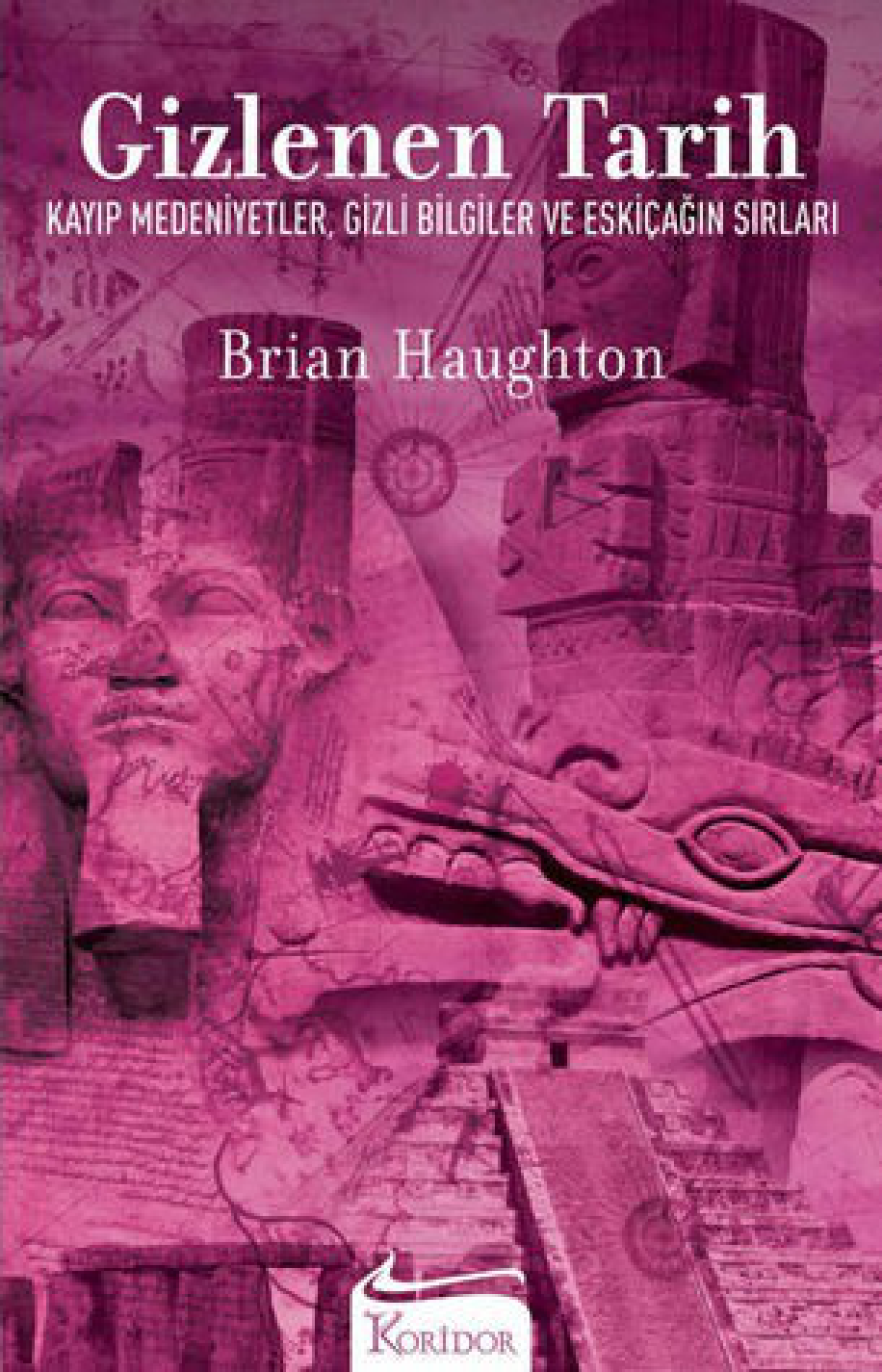

KORİDOR

KORİDOR YAYINCILIK - 80

ISBN: 978-9944-983-44-0

GİZLENEN TARİH
Kayıp Medeniyetler, Gizli Bilgiler ve Eskiçağın Sırları
Brian Haughton

Özgün adı: *HIDDEN HISTORY*

Lost Civilizations, Secret Knowledge, and Ancient Mysteries

Copyright © 2007 by Brian Haughton

Editör: Zübeyde Abat
İngilizceden çeviren: Halil Ummak
Sayfa tasarımı: Bilgin Budun

Baskı & cilt: Eko Ofset, (0212 612 36 58), İstanbul

1. baskı: Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2008

KORİDOR YAYINCILIK
Telsiz Mah. 85. Sok. No: 100
Dikilitaş-Zeytinburnu/İstanbul
Tel. 0212 - 546 86 32 / 39 - 46 - 57
Faks 0212 - 546 86 64 / 65
E-mail info@koridoryayincilik.com.tr

Oenel Dağıtım: YELPAZE DAĞITIM
E-mail : info@yelpaze.com.tr
Tel. : 0212 546 86 57 Faks =0212 546 86 64

GİZLENEN TARİH

KAYIP MEDENİYETLER, GİZLİ BİLGİLER VE ESKİÇAĞIN SIRLARI

BRıAN HAUGHTON

Çeviren:
Halil Ummak

Anneme ve Babama

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9
GİRİŞ 15

1. BÖLÜM: ESRARENGİZ YERLER 19
Kayıp Şehir Atlantis 21
Amerika'nın Stonehenge'i: Sır Tepesi'nin Gizemi 30
Petra: Kayalıkların Üzerindeki Gizemli Şehir 37
Silbury Tepesi'nin Gizemi 45
Truva: Kayıp Şehrin Efsanesi 53
Chicken Itza: Mayaların Şehri 60
Sfenks: Arketipik Bir Bilmece 67
Knossos Labirenti ve Minotor'un Gizemi 74
Paskalya Adası'nın Taştan Nöbetçileri 82
Kayıp Şehirler Mu ve Lemuria 89
Stonehenge: Ataların Kült Merkezi 96
El Dorado: Kayıp Altın Ülkesi 105
Kayıp Şehir Helike 112
Büyük Kanyon: Gizli Bir Mısır Hazinesi mi? 118
Newgrange: Gözlemevi mi, Tapınak mı, Mezarlık mı? 125
Machu Picchu: İnkaların Kayıp Şehri 133
İskenderiye Kütüphanesi 139
Büyük Piramit: Çöldeki Esrar 147

2. BÖLÜM: SIRRI AÇIKLANAMAYAN BELGELER VE EŞYALAR 155
Nazca Çizgileri 157
Piri Reis'in Haritası 164
Phaistos Diski: Çözülemeyen Sır 172
Torino Kefeni 179
Kosta Rika'nın Dev Taş Topları 186
Talos: An Ancient Greek Robot? 192
Bağdat Pili 198
İngiltere'nin Eski Tepe Figürleri 205
Coso Kalıntısı 213
Nebra Gökyüzü Diski 219
Nuh'un Gemisi ve Büyük Tufan 226
Maya Takvimi 233
Antikythera Mekanizması: Eski Bir Bilgisayar mı? 239
En Eski Uçak 247
Lut Gölü Yazmaları 254
Doom Kristal Kafatası 262
Voynich Elyazması 270

3. BÖLÜM: ESRARENGİZ KİŞİLER VE TOPLULUKLAR 279
Kuzey Avrupa'nın Bataklık Cesetleri 281
Tutankamun'un Gizemli Yaşamı ve Ölümü 289
Gerçek Robin Hood 295
Amazonlar: Uygarlığın Kıyısındaki Savaşçı Kadınlar 302
Buz Adamın Esrarı 309
Tapınak Şövalyelerinin Tarihi ve Efsanesi 317
Tarih Öncesi Flores Adalılar Bilmecesi 325
Mecusiler ve Bethlehem Yıldızı 333
Druidler 340

Saba Kraliçesi 348
Tarim Mumyalarının Gizemi 354
Yeşil Çocukların Garip Hikayesi 360
Tyanalı Apollonius: Eskiçağ Üstadı 368
Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri 376

4. BÖLÜM: ÜZERİNDE DÜŞÜNÜLMESİ GEREKEN DİĞER SIRLAR 385
Gizemli Yerler 387
Sırrı Açıklanamayan Belgeler ve Eşyalar 391
Esrarengiz Kişiler ve Topluluklar 396

ÖNSÖZ

Frank Joseph

Günümüzde yayıncılar, tanınmış bilginlerin içinde yaşadığımız dünya hakkında bize sundukları çoğu zaman yetersiz olan açıklamalardan duyulan genel tatminsizliğe cevap niteliğinde bir eğilimle, mevcut sıradanlığa karşı alternatif yaklaşımlar getiren kitaplar yayımlıyorlar. Yayıncıların sıradışı yazarları, resmi paradigmalara karşı koyma konusunda genelde provokatif bir çizgideler, ancak eserleri güvenilir olmaktan çok hayal gücüne dayalı. Brian Haughton ise meslektaşlarından farklı bir tarza sahip, çünkü o, üniversitelerde eğitim veren bilimadamlarınm topladığı kanıtlarla, araştırma yaptığı alanda yükseköğrenim görmemiş, ancak araştırmayı kendine meslek haline getirmiş kişilerin ileri sürdüğü yeni kuramlar arasında bir uzlaşma noktası bulmaya çabalıyor. İşte bu çabası da elinizdeki bu eserle meyvesini verdi: *Gizlenen Tarih: Kayıp Medeniyetler, Gizli Bilgiler ve Eskiçağın Sırları.* Bu eser, Livy ve Cicero gibi, gerçekleri olduğu haliyle önümüze seren ve ardından bize ışık tutacak yorumlar yapan, ancak sonunda kendi çıkarımlarımızı yapmaya davet eden Romalı yazarların birleştirici üslubuyla, gerçekler ve ku-

ramlar arasında denge kuran bir eserdir. Haughton'ın okurları, kendilerini bir düşünce çemberi içinde bulacaklar. Nedeni çok açık: Haughton'ın eseri, dünyanın farklı yerlerinden 49 tarihi muammayı kapsayan, tam anlamıyla ansiklopedik bir eser. Bu eserin, İngiltere'deki Stonehenge ve Mısır'daki Büyük Piramit gibi ilk çağlardan kalma yapılardan, Torino Kefeni ve Lut Gölü Yazmaları hakkındaki güncel bulgulara kadar uzanan geniş bir konu yelpazesi var. Bu yönüyle, *Gizlenen Tarih* hem bu sırlar hakkında ön bilgisi olmayanlar için bulunmaz nitelikte bir giriş kitabı, hem de seçici araştırmacıların başucu kitabı olabilecek bir kaynaktır.

Haughton tarihi sırlar arasındaki yolculuğuna, bu sırların en büyüğü olarak görülen (ve en çok tartışılanların arasında yer alan) Atlantis'le başlıyor. Bu konuda ortaya atılmış tüm kuramları olduğu gibi, tüm ayrıntılarıyla sunmak kuşkusuz ayrı bir kitap yazmayı gerektirir. Bunun yerine Haughton Eflatun'un "kayıp şehri"nin varlığı ve yeri konusunda olumlu ve olumsuz argümanların en önemlilerini ustaca seçip ayırıyor ve bizi gereksiz bilgilerle donatmaktansa bir 21. yüzyıl keşfinin olasılıkları üzerinde düşünmeye zorluyor. *Gizlenen Tarih,* özellikle Japon Adaları'nın etrafındaki son keşifler ışığında, Atlantis'in Pasifik'teki kopyasını da göz ardı etmiyor. Yonaguni açıklarında araştırma yapan skuba dalgıçları geçenlerde su yüzeyinin yaklaşık 30 metre altında piramit şeklinde bir yapı buldular. Bu dev taş kütlesinin yapay gibi görünen oluşumu, doğal bir sürecin sonucu olabilir mi? Yoksa bu yapı, Burma ve Hindistan'ın Hindu manastır kayıtlarında bahsedilen kayıp medeniyet Lemuria'nın (Mu adıyla da bilinir) kalıntıları mı?

Atlantis ve Lemuria'da yaşayanların, içinde bulundukları zamanın çok ilerisinde bir teknolojiye sahip ol-

dukları söylenirdi; Haughton da bize, eski çağlarda, icat edildikleri zaman ve kullanım alanlarıyla sıradışı olan bilimsel gelişmelerin olduğunu gösteren kanıtlar sunuyor. Bu türde ilk akla gelen örnek, küçük heykelleri elektroliz yöntemiyle altınla kaplayan, meyve sularından aldığı enerjiyle çalışan Bağdat Pili'dir. Bu pil, basit bir alet olmasına rağmen, Thomas Edison'un ilk elektrik ampulünü çalıştırmasından 2000 yıl önce elektriğin en azından temel ilkelerinin bilindiğini gösterir. Haughton'ın Maya Takvimi'yle Almanya'daki Nebra Diski ve (Ege Denizinin dibinde bulunan) Antikythera Mekanizması arasında yaptığı karşılaştırma, eskiçağ insanının bilgisayarı bildiğini kanıtlıyor. Maya Takvimi, dünyanın sonu hakkında kaygı verici bir tahmin içermesiyle ünlüdür (bunun 2012 yılının kış gündönümünde gerçekleşeceğini ileri sürer) ve bu önemi şüphe götürmeyen bilimsel başarının yaratılmasına olanak sağlayan üst düzey matematik bilgisini açık bir dille anlatıyor. Bu denli karmaşık aletler batıda İspanyol İstilasından beri, yani 500 yıldır bilinirken, Sanayi Devri öncesinden kalma başka bir bilgisayar bundan sadece 2 yıl önce Kuzey Almanya'da bulundu. Geç Bronz Çağı'ndan (MÖ 1500 civarı) kalma Nebra Diski, karmaşık işlevlere ve aynı zaman diliminde aynı coğrafyada yapılmış tüm aletlerden daha mükemmel bir işçiliğe sahip gökbilimsel bir saattir. Böyle bir aletin varlığı, Grek-Roma dünyasının kültürel etki alanının çok uzağında, daha önce düşünülenden çok daha yüksek seviyede bir aydınlamış toplumun geliştiğini gösterir. Bu diskin bulunmasından 14 yüzyıl sonra, 20. yüzyılın başlarında Yunanistan'ın Antikythera Adası açıklarında benzer bir alet balıkçıların ağlarına takıldı. Bu alet, karmaşık dişlilerin anlaşılması güç bir şekilde iç içe geçmiş olduğu,

önceleri tarihçilerin Rönesans'a kadar yapılmasının mümkün olmadığını düşündükleri bir mekanizmadır. Belli ki Klasik Dünya'nın da yön bulma amacıyla kullanılmak üzere, gemilerde taşınabilecek kadar küçük, etkili bir gökbilimsel bilgisayar tasarlayan, kendi Leonardo da Vinci'si vardı.

Bahsettiğimiz örnekten daha önce, Girit Adası'nın Phaistos şehrinde, Nebra Diski'nden 200 yıl daha eski olan başka bir disk bulundu. Alman, Yunan ve Maya örneklerindeki kadar karmaşık olmamasına karşın, Minos'un bu pişmiş kil levhasının üzerine, Johannes Gutenberg matbaayı bulmadan 3000 yıl önce, hareketli baskıyla yapılmış küçük figürler işlenmişti. Haughton, atalarımızın sahip olduğu teknolojinin, bugünün tanınmış bilginlerinin bizi inandırmak istediklerinden çok daha ileri düzeyde olduğunu ortaya koyuyor. *Gizlenen Tarih* bu sıradışı bulguları kısa ve öz, aynı zamanda kolay anlaşılır bir şekilde açıklıyor. Okurların, beklenmedik düzeyde ileri teknolojinin bu örneklerini bir arada bulabilecekleri başka bir kitap yok. Bu kitabın araştırma alanı, tipik bilimsel araştırmalarınkinden çok daha çeşitli ve birçok "Esrarengiz Yer"i kapsıyor: Dev heykelleriyle Paskalya Adası; Büyük Kanyon'da Kolomb öncesi bir şehir; ve dünyadaki en eski yapı, İrlanda'da Dublin'in 30 mil kuzeyinde bulunan Newgrange'in devasa, ön kısmı kuvars gömü tepesi.

Haughton'ın bize tanıttığı "Esrarengiz Kişilikler" ise Kutsal Kâse'nin emanetçisi Kral Arthur; kılıçlarının ucunda kadınların özgürleşmesi için savaşan Amazonlar; Endonezya'nın soyu tükenmiş, hazırcevap cüce ırkı; ve efsanevi figürler Robin Hood, Saba Kraliçesi ve Firavun Tutankamun'un ardındaki tarihi gerçekler. Haughton'ın kralın mumyası üzerinde yapılan son

CAT taramasından bahsetmesinde de anlaşıldığı gibi, Mısır'ın en ünlü hükümdarı yine gündemde. Acaba Kral Tut, alt tabakadan gelen sıradan bir yaşlı olan selefinin tahtı ele geçirmesine yarayacak şekilde bir kazada mı öldü? Yoksa bu ölümün ardında cinayet mi gizliydi? Başka hiçbir yerde eskiçağ mucizeleri konusunda bu kadar geniş bilgi toplanmamıştır. Haughton'ın güvenilirliği kurama tercih etmesi, açık ve net anlatımı, *Gizlenen Tarih'i* önceden bilinen malzemelerin yeniden önümüze konduğu bir yapıt olmaktan çıkarıp, uzak geçmişle yakından ilgilenen herkesin sırrını çözmeye çalıştığı tuhaflıkların ve muammaların yer aldığı kapsamlı bir eser haline getiriyor.

GIRIŞ

Eskiçağdan günümüze kalan sayısız mirastan biri de, şaşırtıcı derecede fazla esrarengiz olay ve sırrı çözülememiş konudur. Bunların kimi çözümü zor sırlardır, kimi ise biraz araştırmayla rahatlıkla aydınlatılabilir. Stonehenge ve Büyük Piramit gibi esrarengiz yerler belki de dünya çapında ünlüdür, ama acaba bunların nasıl, ne amaçla, kim tarafından yapıldığını kaçımız biliyoruz ki? Bazılarını kimin nerede ve niçin yaptığını bilmediğimiz ya da anlaşılması güç bir şekilde gelişmiş yöntemlerle üretilmiş tuhaf nesneler, eskiçağda yaşamış çoğunlukla inanılmaz ölçüde ileri kültürlere ışık tutar. Bunun yanında bir de insanların kendileri var. DNA çalışmaları ve Oksijen İzotopu Analizi (bir insanın nereli olduğunu bulmak için diş minesi üzerinde uygulanır), eskiçağ tarihinin gizemli kişileri üzerindeki sır perdesini biraz daha aralıyor. Şaşırtıcı bir şekilde, modern bilimsel teknikler kimi zaman bir sim çözerken başka sırlar yarattı. Örneğin, bundan 4200 yıl önce Stonehenge'in çok yakınındaki bir yere gömülen aristokratın üzerinde uygulanan kimyasal analiz, onun muhtemelen İsviçre'de doğmuş olduğunu gösterdi. Bu da akla şu soruyu getiriyor: Ülkesinden bu kadar uzakta ne yapıyordu?

Kişinin geçmişi yorumlama tarzı, tarihten ne beklediğine bağlıdır. Eskiçağ sırlarını araştırırken kişinin aklında belli bir gündem ya da kanıtlamak istediği bir inancı varsa, büyük olasılıkla kuramı doğru çıkaracak herhangi bir kanıt bulunmaya çalışılacaktır. Truva antik kenti olduğu düşünülen bölgede Heinrich Schliemann'ın 19. yüzyılda yaptığı kazılar gibi bazı istisnalarda - tamamen doğru olmasa da - bu yaklaşım olağanüstü sonuçlar verebilir.

Ne yazık ki, genelde karşıt ihtimali destekleyen veriler görmezden gelinerek ya da bir nesne, kişi ve hatta yer gerçek bağlamının dışına çıkarılarak oluşturulan, kişisel amaçlarla kanıtlanmaya çalışılan kuramlar vardır. Mesela arkeologların ve tarihçilerin büyük çoğunluğu bunun aksini düşünmesine rağmen, İrlanda'nın tarihte Romalılar tarafından işgal edildiğini kanıtlamak istediğinizi düşünelim. Bu ülkede Romalılara ait, kimilerinin arkeolojik bağlamı gizli olan çok sayıda bulgu vardır ve bu durum, iddianızı destekler niteliktedir. Ancak bu nesnelere daha ayrıntılı bir şekilde bakıldığında ve bunların gerçek bağlamları incelendiğinde, rahatlıkla taşınabilecek nesneler oldukları ortaya çıkar: Çömlek, madeni paralar ve mücevherler. İrlanda'da Romalılara ait eşyalar genelde Dublin'in kuzeyindeki dev gömü tepesi Newgrange gibi dini bölgelerde bulunmuştur. Bu nesneler, Roma İmparatorluğu kurulduğunda zaten binlerce yıllıktı. Bu durum, nesnelerin, Romalıların İrlanda'yı işgalini göstermekten ziyade, muhtemelen Britanya'dan ziyarete gelen hacıların dini adak olarak oraya bıraktıkları eşyalar olduğunu gösterir. Nesneler bir bütünlük olmadan gelişigüzel yorumlansa bu sonuca asla ulaşılamazdı.

Elbette kişi gerçek ve sahte sırları ayırt edebilmek için sürekli dikkatli olmalıdır ve bu nedenle bu kitapta

bazı sahte sırlara da yer verilmiştir. Daha yakından incelendiğinde, akıl almaz gibi görünen birçok sırrın (özellikle de sıradışı nesnelerle bağlantılı olanların) aslında sıradan bir açıklaması olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Eskiçağ sırları, gizli örgütler, nereye ait olduğu belli olmayan insan yapımı nesneler üzerine internet sitelerinin çoğalmasıyla, iddiaları destekleyici kanıt ya da araştırma olmaksızın hikayeler artık tamamen internette uyduruluyor ve herhangi bir eleştiriyle karşılaşılmadan, gerçeklikmiş gibi yayılıyor. Bu "internet gerçeklerinin en önemli örneklerinden biri, eskiçağa ait olduğu öne sürülen, bu kitapta da kısa bir bölümle üzerinde durduğum Coso Kalıntısı'dır. Eskiçağdan kalma nesnelerle ilgili tartışmalarda karşılaşılan önemli bir sorun, insanların kendilerine hoş gelen, gerçeklikle ilgisi olmayan bir kuramı kanıtlayabilmek için nesneleri gerçek bağlamından çıkarmasıdır. Tarih öncesi Britanya ve eskiçağ Peru halklarının üzerinde yaşadıkları topraklara şekiller çizmiş olmaları, tek başına bu iki yerin birbiriyle bir ilişkisi olduğu anlamına gelmez. Bunun nedeni, insanların belki de bir parçaları olduklarına inandıkları topraklarını, kendilerini ifade etmek için kullanmak üzere duydukları basit bir insani ihtiyaçtır. Antik çağda yaşamış birçok toplumun yaşamı büyüler ve sırlarla doluydu, ancak bunların sadece bir kısmını bile anlamaya çalışmak, kişinin zihnindeki şartlanmalardan ve aklındaki sonuçlara ulaşma isteğinden sıyrılmış olmasını gerektirir. Bu yapılmazsa, eskiçağ halklarını bugünün dünyasının şartlarına göre düşünme ve onları içinde uygun durmayacakları 21. yüzyıl şablonuna yerleştirme tehlikesiyle karşı karşıya kalırız.

Diğer yandan, geçmişin sırlarını tümüyle inkar etmek, modern arkeoloji ve bilimin eskiçağın tüm sırları-

nı çözebileceğine inanmak da aynı ölçüde yanlıştır. (Aynı zamanda sıkıcı okumaları da beraberinde getirir.) Graham Hancock, Robert Bauval ve Christopher Knight gibi alternatif kuramcılar kayıp medeniyetler ve eskiçağ teknolojisinden bahsederken bazen eleştiriden oldukça uzak bir tutum sergileyebiliyorlar, ancak onlar çoğu arkeologdan daha iyi yazarlardır. Öğretim görevlileri, kitapları teknik raporlar ya da ders notları olarak okunduğu sürece konularındaki ilgi çekici yönleri ortaya çıkaramazlar. Elbette istisnalar da vardır: Mike Pitt'in *Hengeworld,* Francis Pryor'ın *Britanya MÖ,* ve Barry Cunliffe'nin *Okyanusla Yüzleşmek: Atlantis ve Halkları, MÖ 8000-MS 1500* adlı eserlerini, eskiçağ tarihiyle ilgilenen herkes okumalıdır.

Gizlenen Tarih'te eskiçağın sırlarını üç grupta topladım: Esrarengiz Yerler, Tuhaf Belge ve Eşyalar ve Esrarengiz Kişiler. Bölümlerde yer alan konuları, eskiçağın en ilginç sırlarını bir araya getirecek ve çok çeşitli kültür, dönem ve esrarengiz türde olayı kapsayacak şekilde kendim seçtim. Kitapta tüm konuları açıklıkla anlattım ve gizlilik kaygısı taşımadım; okurlarımın, insanoğlunun esrarengiz geçmişindeki aydınlatılamamış olaylara kendi yorumlarını getirirken burada sunduğum kanıtlardan yararlanacağını umuyorum.

1. BÖLÜM

ESRARENGİZ YERLER

KAYIP ŞEHİR ATLANTİS

Kayıp şehir Atlantis'in gizemi, 2000 yılı aşkın bir süredir şairlerin, bilginlerin, arkeologların, jeologların, okültistlerin ve gezginlerin hayal dünyasını meşgul etmiştir. Çağlar önce son derece gelişmiş bir ada medeniyetinin (antik çağın en eski zamanlarında ortaya çıkmış ve büyük bir doğal felaket sonucu bir gecede yeryüzünden silinmiş bir medeniyet) var olduğu düşüncesi, Atlantis hikayesinin tarihi bir gerçek olduğuna inananları, dünyanın hemen her köşesinde, bir zamanların bu büyük medeniyetinin kalıntılarını aramaya yöneltmiştir. Birçok arkeologa göre Atlantis hikayesi, hiçbir tarihi değeri olmayan bir masaldan ibarettir. Ve bir de, birçoğu Atlantis hikayesine, bunun kayıp bir ruhani ülkeyi temsil ettiği (Lemuria/Mu gibi), ya da açıkça var olduğu görüşünden yola çıkarak yaklaşan okültistler vardır. Peki Atlantis hakkında bu kadar farklı yorumun yapılmasına yol açan nedir? Acaba bu hikayenin ardında gerçeklik payı olabilir mi?

Atlantis hakkındaki tüm bilgilerin çıkış noktası olan kaynak, Yunan filozof Eflatun'un, MÖ 359-347 yılları arasındaki bir dönemde yazmış olduğu iki kısa diyalogu *Tîmeaus* ve *Critias'tır.* Eflatun'un Atlantis hikayesi için tahminen temel aldığı kaynak, kendisinin uzaktan

akrabası olan Solon adlı Atinalı ünlü bir yasa koyucu ve şairdir. Solon ise hikayeyi MÖ 569-525 yılları arasındaki dönemin eski Mısır kralı Amasis'in, Nil Deltası'nın batı ucunda bulunan Sais kentindeki sarayını ziyareti sırasında duymuştur. .....scanned by darkmalt1

Amasis'in sarayındayken Solon, Neith Tapınağı'nı ziyaret etti ve kendisine Atlantis'in hikayesini anlatan bir rahiple sohbet etti. Rahip ona, o zamandan 9000 yıl önce Atlantik Okyanusu'nda Herkül Kayahkları'nın (Cebelitarık Boğazı) ötesinde var olmuş, Libya ve Asya'nın toplamından daha büyük bir adadan bahsetti. Atlantis, deniz ve depremlerin tanrısı Poseidon'un soyundan gelen kralların kurduğu ittifak tarafından yönetiliyordu. Ada ve onu çevreleyen okyanus adını Poseidon'un en büyük oğlu Atlas'tan alıyordu.

Atlantisliler, Atlantik'ten Akdeniz'e, güneyde Mısır'a, kuzeyde İtalya'ya kadar uzanan bir imparatorluğa sahiptiler. İmparatorluklarını Akdeniz'de daha da genişletme girişimleri sırasında Atina şehir devletinin başını çektiği Avrupalı güçlerle karşı karşıya geldiler. O zamanlar Atina, zenginliği küçük gören ve sade bir yaşam süren savaşçı-elit bir kesim tarafından yönetilen büyük bir şehirdi. Atlantis orduları, müttefikleri onları yüzüstü bırakıp kaçtıktan sonra tek başlarına savaşa devam eden Atinalılara yenildiler. Ancak Atinalıların bu zaferinden kısa bir süre sonra inanılmaz derecede yıkıcı bir deprem ve ardından büyük sel felaketleri meydana geldi ve Atlantis toprakları Eflatun'un deyimiyle "korkunç bir gün ve gece içerisinde" okyanusun derinliklerine gömülerek yok oldu.

Eflatun'un, adanın fiziksel ve politik yapılanmasını çok daha ayrıntılı bir biçimde anlatmışken, *Diyaloglarında* Atlantis'in yok oluşu ve Cebelitarık Boğazı'nm

ötesindeki konumuna sadece birkaç satır ayırdığı görülür. Başlangıçta Atlantis, zengin doğal kaynaklara sahip, muhteşem bir yerdi; ormanları, meyveleri, vahşi hayvanları (filler de dahil) ve sayısız metal madeni vardı. Adadaki her kralın, üzerinde sınırsız bir hakimiyete sahip olduğu, kendine ait kraliyet şehri vardı. Ancak, Atlas'ın torunlarının yönettiği başkent, aralarında en ihtişamlı olanıydı. Bu eski metropol, üzerinde şehrin savunması için yapılmış duvarların bulunduğu kara parçalarıyla birbirinden ayrılan üç eşmerkezli su çemberiyle çevriliydi. Bu duvarların her biri farklı metallerle kaplıydı; dıştaki bronz, ortadaki tenekeyle kaplanmış, iç kısımdaki duvar ise bilinmeyen bir metalin, orikalkumun' kırmızı ışığıyla parlatılmıştı. Atlantisliler, daire biçimindeki hendeklerin içinden, merkezle denizi birbirine bağlayan bir kanal kazdılar. Ayrıca dıştaki hendeğin kaya duvarlarını oyarak bir liman inşa ettiler. Merkezi kaledeki ana tapınak Poseidon Tapınağı, Atina'daki Parthenon'dan üç kat daha büyüktü ve tamamen gümüşle kaplıydı (kulenin altınla kaplı olan tepe noktaları dışında). Tapınağın tavanı fildişiyle kaplıydı, altın, gümüş ve orikalkumla süslenmişti; bu garip metal ayrıca iç kısımdaki duvarları, sütunları ve tapınağın zeminini de kaplıyordu. Bunlara ilaveten, tapınağın iç kısmında, Poseidon'u bir savaş arabasında altı tane kanatlı atı sürerken gösteren heykel de dahil, birçok altın heykel vardı. Bahsettiğimiz bu heykel o kadar büyüktü ki Tanrı Poseidon'un başı 116 metre yüksekliğindeki tavana değiyordu.

* ***Orikalkum:*** **Eflatun'un *Critias'mda* bahsettiği, altın dışındaki tüm metallerden daha değerli olan ve Atlantis'in birçok yerinde bulunan bir metal. Yunancada kelime anlamı "dağ bakırı" ya da "dağ metaledir). (Ç.N.)**

Kayıp şehir Atlantis hakkındaki diğer tüm eski kaynaklar Eflatun'dan sonra ortaya çıkmışlardır ve eski çağlarda yaşayan insanların Atlantis'e ilişkin inançları hakkında heyecan verici olmaktan öteye gidemeyen incelemelerden ibarettirler. MÖ 4. yüzyılda, Aristo'nun öğrencisi Yunan filozof Lesboslu Theophrastus Atlantis kolonilerinden bahsetmiştir, ancak ne yazık ki eserinin önemli kısmı kaybolmuştur. Proclus, MS 5. yüzyılda Eflatun'un diyalogları hakkında yazdığı değerlendirmelerde Atlantiklilerin "çağlar boyunca Atlantik Denizi'ndeki tüm adalar üzerinde hüküm sürdükleri"ni belirterek Atlantis'in gerçek olduğundan bahsetmiştir.

Proclus bize ayrıca, Eflatun'un eserlerini ilk yorumlayan (MÖ 4. yüzyılda) kişi olan Crantor'un Mısır'da Sais'i ziyaret ettiğini ve orada üzerinde Atlantis'in tarihini anlatan hiyeroglifler bulunan altın bir sütun gördüğünü söyler. MS 2. yüzyılda yaşamış Romalı yazar Claudius Aelianus *Hayvanların Doğası Üzerine* adlı eserinde Atlantis'ten, Atlantik Okyanusu'nda bulunan, Fenikelilerin (ve daha sonra Cadiz'deki Kartacalıların) geleneklerinde, İspanya'nın güneybatı kıyısında bulunan bir eskiçağ şehri olarak bilinen devasa bir ada olarak bahsetmiştir.

Atlantis efsanesi, 19. yüzyıldaki yeniden canlanışına kadar yüzyıllar boyunca genelde hiç gündeme gelmemiştir. Günümüzde efsanevi adaya ilişkin ciddi anlamda araştırmaların başlangıcı, Amerikan kongre üyesi ve yazar Ignatius Donnely'nin 1882 yılında *Atlantis: Nuh Tufanından Önce Dünya* adlı eserini yayınlamasına dayanır. Donnely, Eflatun'un Atlantis hakkındaki rivayetlerini birebir alarak bilinen tüm eskiçağ medeniyetlerinin kayıp adadan türediğini ileri sürmüştür. O yıllarda

Madam Helena Blavatsky (Teosofi Derneği'nin kurucu üyelerinden ve giderek büyüyen okült hareketinin liderlerinden biri) Atlantis ve Lemuria gibi kayıp adaların var olabileceği düşüncesiyle ilgilenmeye başladı. Blavatsky, 1877'de yazmış olduğu ilk eseri *Sırrı Çözülemeyen his* adlı eserinde Atlantis'ten sıkça söz etmiştir. Görünüşe bakılırsa Madam Blavatsky'nin geniş kapsamlı eseri *Gizli Doktrin* (1888), Atlantis'te yazıldığı iddia edilen *Dzyan Kitabı* adlı mistik bir esere dayanmaktadır. *Gizli Doktrin'de* Blavatsky, Atlantis'i ve halkını ayrıntılı olarak tanıtır ve ileri teknolojilerinden, eski çağlara ait uçan makinelerden, devlerden ve doğaüstü güçlerden bahseder. Blavatsky'nin tanıtımlarında geçen bu vahşet içerikli kısımların bazıları Atlantis kuramcılarını belirgin bir şekilde etkileyebilirdi, ama onun kayıp şehri daha başka, daha çok ruhani bir yermiş gibi görünüyor - Donelly'nin fiziksel gerçekliğini ileri sürdüğü adadan tamamen farklı.

20. yüzyılın başlarında dünyaca ünlü medyum Edgar Cayce, aralarında Atlantis'in de olduğu birçok okuma seansı düzenledi. Cayce, Atlantis'in gemilere ve uçaklara sahip (bu, Blavatsky'nin iddialarıyla örtüşmektedir) ve bu araçların esrarengiz bir enerji kristaliyle çalıştığı, gelişmiş bir medeniyet olduğuna inanıyordu. Atlantis'in bir kısmının 1968 ya da 1969'da Bahama Adaları yakınlarındaki Bimini bölgesinde bulunacağını tahmin ediyordu.

Eylül 1968'de, bugün Bimini Yolu olarak bilinen yarım millik bir kireçtaşı blok Kuzey Bimini açıklarında bulundu ve birçok kişi bunun kayıp Atlantis'in kalıntıları olduğunu düşündü.

Ancak, 1980 yılında ABD Jeolojik Araştırmalar Birimi'nden Eugene Shinn, Bimini'de sular altındaki taşlar

üzerinde yaptığı incelemelerin sonuçlarını yayınladığında, bu konuda düşünülenden daha farklı gerçeklerin söz konusu olduğu saptandı. Bu testin sonuçları, söz konusu blokların doğal yollarla oraya yerleşmiş olduğunu gösteriyordu. Taşların içine yerleşmiş denizkabuklarından elde edilen radyokarbon verileri, bu yolun yapılma tarihi olarak MÖ 1200 ile MÖ 300 arası bir zaman dilimini işaret etmiştir. Bu sonuç, Atlantis hakkında ileri sürülen tarihlerden çok daha geç bir zamandır.

Birçok araştırmacı, eski çağlardaki yazarların söylediklerine uyarak, Orta Atlantik dağ sırasını (okyanusun merkezinde bulunan, uzun bir denizaltı volkanları zinciri) kayıp şehrin kalıntıları olarak tanımlayıp Atlantis'i Orta Atlantik'te aramışlardır. Günümüzde "kıtasal sürüklenme" (levha tektoniğinin hareketinden dolayı ortaya çıkar) kuramının ortaya çıkışıyla birlikte jeologlar Atlantik'te büyük bir adanın olma ihtimali bulunduğuna karar vermişlerdir. Yine de, levha tektoniği hâlâ hir kuramdır, bu yüzden gerçekliği kanıtlanıncaya kadar Atlantik'teki kayıp adanın varlığına inananlar araştırmalarını sürdüreceklerdir. Araştırmacılar, eğer ada Orta Atlantik'teyse, sular altındaki bir dağ sırasının ortasında bulunan dokuz adahk bir takımada olan Azor Adalan'nın, kayıp şehrin kalıntıları olabileceğini düşünüyorlar. (Araştırmacıların bu görüşleri, Ignatius Donnely'nin 1880'lerde öne sürdükleriyle örtüşmektedir.) Farklı kesimler, kalıntılara dair ihtimallere Madeira, Kanarya Adaları ve Yeşilburun Adaları'nı da eklerler, ancak saydığımız bu topraklarda bugüne kadar kayıp bir medeniyetin en küçük bir izine bile rastlanmamıştır.

İstisnasız her yıl "Atlantis bulundu!" manşeti gazetelerdeki yerini almaktadır. Aslında Atlantis'in bulun-

duğu yer hakkındaki varsayımlar inanılmaz derecede fazladır. Geç Tunç Çağı'nda Girit'te yaşamış olan, çevresindeki adalardan Thera'da (bugünkü adıyla Santorini) meydana gelen büyük bir depremde yıkıldığı öne sürülen Minos Uygarlığının (Girit Uygarlığı olarak da bilinir) Eflatun'un Atlantis'i üzerinde dolaylı bir etkisi olduğu düşüncesi uzun bir süredir yaygındı. Ancak Geç Tunç Çağı Girit'i üzerine yapılan araştırmalar, Minos Uygarlığı'nın, Thera depreminden çok uzun bir süre sonra da gelişmeye devam etmiş olduğunu ortaya çıkarmıştır. Avrupa ve Akdeniz'de ileri sürülen diğer muhtemel konumlar, İrlanda, İngiltere, Finlandiya, kuzeybatı Almanya kıyılarındaki Helgoland Adası, güney İspanya'da bulunan Endülüs, Cebelitarık Boğazı'ndaki Spartel Adası, Sardunya, Malta, Yunanistan'ın Helike şehri, Akdeniz'de Kıbrıs ve Suriye arasındaki bir bölge, İsrail, Türkiye'nin kuzeybatısında bulunan Truva ve Tantalis'tir. Dünyanın diğer kısımlarından da Karadeniz, Hindistan, Sri Lanka, Endonezya, Bolivya, Fransız Polinezyası, Karayipler ve Antarktika, kayıp şehrin olası konumu olarak ileri sürülmüştür.

Birbirinden oldukça farklı bu kadar kuramın olması, Eflatun'un Atlantis'inin, itibarını yitirmiş ve açgözlü Atlantis İmparatorluğu'na karşı savaşan kusursuz devlet olarak Atina'yı yüceltmek için tasarlanmış politik bir dokundurmadan başka bir şey olmadığını düşünen birçok araştırmacının şüpheciliğini arttırmıştır. Onlar için hikaye Eflatunla başlayıp biter. Solon'un Mısır'ı ziyaret ettiği ve Sais'teki rahipten hikayeyi dinlediği gerçek değildir. Bu araştırmacılara göre Eflatun'un, Atlantis'in Atlantik'te Cebelitarık Boğazı'nın ötesinde olduğunu söylemesinin nedeni, ünlü filozofun zamanında bu devasa okyanusun, dünyanın bilinen sı-

turlarını temsil ediyor olmasıydı. Yine de, Eflatun öncesi edebiyat eserlerinde Atlantis'e değinilmemesine rağmen, Yunan tarihçi Heredot'un (MÖ 484-425) *Tarihler* adlı eserinde, Solon'un Mısır'da Sais'li Amasis'ten bazı kanunlar aldığını belirterek bu hikayeden söz edilmiştir. Bu, Eflatun'un diyaloglarında belirttiği zamanda Solon'un Mısır'da bulunduğunu gösterir. Eflatun'un yazdıklarından, kısmen Atina'yı yüceltmek istediği, zenginliğin ve gücün, kusursuz yapılanmış ve iyi yönetilen bir toplumu yenmeye yetmeyeceği yönündeki politik ve felsefi fikirlerini iletmeyi amaçladığı bellidir. Varsayımlarını ilgi çekici hale getirmek için, doğal felaketle gelen bir yıkım gibi gerçek olaylardan ayrıntılar eklemiş olması da mümkündür. Bunun için ünlü filozofun çok da uzağa bakmasına zaten gerek kalmazdı.....www.cizgiliforum.com

MÖ 426 yılının yazında eskiçağ tarihinin en yıkıcı depremlerinden biri Yunanistan'ı tam Atina'nın kuzeyinden vurdu. Bu büyük depremi takiben oluşan tsunami, *Atalante* adlı bir adanın bir bölümünü de yok ederek Atina'nın kuzey kıyısında büyük hasara yol açmıştı. MÖ 373'te (Eflatun *Diyaloglar'ını* yazmadan sadece 15 yıl kadar önce) yıkıcı bir deprem ve tsunami, Yunanistan'ın anakarasında Corinth Körfezi'nin güney kıyısında bulunan zengin Yunan şehri Helike'yi yıkmış ve sular altında bırakmıştı. Helike, Poseidon'un şehri olarak biliniyordu ve deprem ve denizlerin korkunç tanrısının kutsal ormanı da (Delfi'dekinken sonra en önemli orman) buradaydı. Elbette o depremler ve Eflatun'un Atlantis'inin yok oluşu arasında, ünlü filozofun hikayesinde kendi ülkesinin yakın tarihini resmettiğini gösteren bağlantılar vardır. Ancak, eğer Eflatun fikirlerini öne sürmek için Yunanistan'ın o zamanlarda yaşadığı

felaketleri kullandıysa, neden hikayesini Mısırlı rahiplere bağladı? Pek tabii ki çağdaşları da Atina veya Corinth'te olmuş yıkıcı bir depremi anlatmayı akıllarına getirebilirlerdi, hele ki o deprem sadece on ya da yirmi yıl önce meydana gelmişse. Bu durumda Eflatun'un hikayesine kaynak olarak kullandıkları arasında hâlâ eksik bir nokta varmış gibi görünüyor.

Atlantis'in konumu hakkındaki en güncel kuram, 2004'te Almanya'nın Wuppertal Üniversitesi'nden Dr. Rainer Kühne tarafından ortaya atılmıştır. Kühne, uydu fotoğraflarını kullanarak, İspanya'nın güneybatısında, Eflatun'un Atlantis tarifiyle örtüşen özellikleri olduğu görülen bir bölgenin bulunduğunu tespit etti. Cadiz şehri yakınlarında bulunan Marisma de Hinojos adlı bir tuzlanın fotoğrafları, iki dikdörtgen yapı ve muhtemelen bir zamanlar onları çevrelemiş olan bazı eşmerkezli dairelerin parçalarını göstermektedir. Dr. Kühne'ye göre söz konusu dikdörtgen yapılar, Eflatun'un *Diyaloglar'ında* anlattığı gibi Poseidon'a adanmış gümüş bir tapınağın ve, Cleito ve Poseidon'a adanmış altın bir tapınağın kalıntıları olabilir. Kühne ayrıca bu bölgenin muhtemelen MÖ 800-500 yılları arasında bir sel felaketiyle yıkılmış olduğuna inanıyor. Yunan kaynakların, hikayenin çevirisini yaparken Mısır dilinde *kıyı şeridi* anlamına gelen bir kelimeyle, *ada* anlamına gelen bir diğer kelimeyi karıştırmış olabilecekleri düşüncesinden yola çıkarak, Atlantis'in bir adada değil, anakarada bulunduğu fikrini savunuyor. Dr. Kühne kuramlarını sınamak için yakın gelecekte o bölgede kazı çalışmaları düzenlemek istiyor. Acaba tam da Herkül Kayalıklarının ötesinde bulunan bir bölgede yapılacak olan bu kazılar nihayet Atlantis'in üzerindeki sır perdesini kaldıracak mı?

AMERİKA'NIN STONEHENGE'I: SIR TEPESİ'NİN GİZEMİ

Sır Tepesi, ya da bilinen adıyla Amerika'nın Stonehenge'i, New Hampshire'ın Kuzey Salem Bölgesi'nde, Boston'ın yaklaşık 40 mil kuzeyindedir. Bu esrarengiz megalitik yapı, 30 hektar kadar bir alana yayılmıştır ve üzerinde dağınık bir şekilde yer alan dik konumlu taşlar, taş duvarlar ve yeraltı bölmeleri bulunur. Sır Tepesi örneği olmayan bir yer değildir, Kuzey Amerika'da, birçoğu New England bölgesinde bulunan yüzlerce sıradışı taş dizisi ve yeraltı bölmeleri bölgesinden biridir. Massachusetts'ten örnek verecek olursak, Upton'daki yeraltı bölmesi, Goshen'deki taş dizili tünel ve Petersham'deki arı kovanı şeklindeki taş odacığı sayabiliriz. Connecticut'm Groton şehrinde bulunan Gungywamp'ta da taş odacıklar ve duvarlar, Güney Woodstock'ın Vermont eyaletinde büyük bir taş oda vardır. Bu sıradışı yapıların tam olarak ne işe yaradıkları bilinmemesine karşın, bunların tarih öncesi Avrupalı yerleşimciler tarafından törenler ve çok önemli etkinliklerde kullanılmak üzere yapıldığı tahmin edilmektedir.

Sır Tepesi'nin yakın tarihi, 1826'dan 1848'e kadar bölgede yaşamış olan Jonathan Pattee adlı bir çiftçiyle

başlar. Pattee hakkında çeşitli rivayetler vardır, bunlardan biri de bölgede yasadışı bir damıtma tesisi işletmiş olduğudur. Doğruluk payı daha yüksek olan bir görüş de, Pattee ve oğlu Seth'in, kölelerin Güney'den kaçmalarına yardım etmek için yeraltı tünelinde bir istasyon işleten kölelik karşıtı insanlar olduklarıdır. Aslında bu görüşü doğrulayan bazı kanıtlar vardır. Bu kanıtlar, bölgede bulunan, bugün Amerika'nın Stonehenge'i Ziyaretçi Merkezi'nde sergilenmekte olan prangalardır. Sonraki 50 yıl boyunca taş ocağı işçileri Sır Tepesi'ndeki taş yapıların büyük bir bölümünü satın alıp oradan götürdüler. Taşların çoğunun Lawrence Barajı'nın yapımında ve kaldırım taşı olarak kullanılmak üzere Massachusets eyaletindeki Lawrence şehrine götürüldüğü düşünülmektedir. 1937 yılında William Goodwin adlı bir sigorta temsilcisi, Sır Tepesi'nin üzerinde bulunduğu araziyi satın aldı ve buradaki kazıları sırasında, bölgede bir zamanlar İrlandalı rahiplerin yaşamış olduğu yönündeki kuramını desteklemek için bölgede çok sayıda yapısal değişikliğe gitti. Sonuç olarak, bölgenin tarihi hakkındaki veriler şu anda oldukça belirsizdir. 1950'de Sır Tepesi, daha sonra 1956'da bölgeyi satın alacak olan Robert Stone tarafından kiralandı. Sır Tepesi'nin çevresindeki alanda restorasyon, inceleme ve koruma çalışmalarına başladı ve 1958'de buraya bir ziyaretçi merkezi inşa ederek bölgeyi halka açtı. Amerika'nın Stonehenge'i adı verilen bölge günümüzde önemli bir turistik merkezdir.

Sır Tepesi'nin en esrarengiz özelliklerinden biri 4.5 ton ağırlığında, yaklaşık 2.7 metre uzunluğunda ve 1.8 metre genişliğindeki, dört kolonun üzerinde duran, devasa bir masayı andıran düz bir taş levhadır. Bu yapının kenarını çevreleyen, ucu bir oluk biçiminde, derin

bir oyuk vardır, ve bu yüzden bazı insanlar bu taşa Kurbanların Taşı adını verirler. Popüler bir kurama göre, kurban edilenlerin kanı, taştaki bu oyuktan içki (ölmüş birinin adına içilen içki) kâselerine akıyordu. Ne yazık ki bu taşla, batı Massachusetts'teki Çiftçi Müzesi'nde bulunan bir başka büyük taş arasında belirgin benzerlikler vardır. Ancak herhangi korkunç bir ayinle bağlantılı olmaktan ziyade, bu madde sabun yapımında kullanılıyordu. Bu taş, kül suyunu süzen bir taş olarak bilinir ve New England civarındaki çiftlik yerleşimlerinde bolca bulunur.

Sır Tepesi'nin bir diğer özelliği de yıllardan beri bölgede örneklerine rastlanan üzeri yazılı taşlardır. Geçenlerde Harvard Üniversitesi'nden biyoloji profesörü Dr. Barry Fell, Sır Tepesi'nde ve Kuzey Amerika'nın başka birçok yerinde bulunan taşlar üzerindeki yazılarla ilgili kapsamlı bir çalışma yaptı. Fell, bu çalışma sonucunda, (1976'da yayınladığı *MÖ Amerika* adlı kitabında) bu yazıların çoğunun Ogham (eski İrlanda alfabesi), Fenike ve İberya Fenikelilerinin yazıları olduğunu iddia etti. Yazılar, devasa taş yığınları ve megalitik mimari yapı birçok insana, Sır Tepesi'nin Avrupalı göçmenler tarafından yapılmış tarih öncesi bir tören alanı olduğunu düşündürmüştür. Böyle düşünen kesimin tahmini, Fenikelilerin (bugünkü Suriye ve Lübnan topraklarında yaşamış, MÖ 1200-800 yılları arasında en parlak dönemini geçirmiş, denizcilikle uğraşan bir halk) en az 2500 yıl önce Amerika'da oldukları ve o zamanlar Sır Tepesi'nde yaşamakta olan Keltlerle (MÖ 8. ve 1. yüzyıllar arasında yaşamış Batı Avrupalı kabile) ticaret yaptıkları yönündedir. Bunlar aslında gerçeklik payı düşük iddialardır; sorun bunları destekleyici kanıtlar olup olmadığıdır. Bilindiği gibi Fell'in kitabı arke-

ologlar ve dilbilimciler tarafından büyük ölçüde güvensizlikle karşılandı. Özellikle Ogham ve Fenike yazılarının *MÖ Amerika* kitabında yer alan fotoğrafları inandırıcılıktan çok uzak. Fell'in eski yazılar olarak teşhis ettiği çizgiler ve karalamaların çoğu, tamamen rasgele yapılmış gibi görünüyor, zira bu şekillerin bir sabanın bıraktığı gelişigüzel izler, nispeten yeni bir duvar yazısı, çiftçilerin taş ocağında uyguladıkları yöntemlerin sonuçları; ya da birçok kayanın üzerinde bulunan tamamen doğal çizgi, yarık ve çatlaklardan ibaret olduğu, bu bulgular hakkında daha mantıklı bir tahmin olabilirdi. Fell'in iddialarını sınamak için, bu taşların arkeologlar ve epigrafi uzmanları tarafından yeniden incelenmesi gerekir, ancak ne yazık ki Sır Tepesi'ndeki bu üzeri yazılı taşların bazıları bölgeden uzaklaştırılmış ve "koruma altına alınmış" olduğu için orijinal içerikleri kaybolmuştur ve bu da doğru teşhislerde bulunmayı ve taşların hangi tarihte var olduklarına dair tahmin yapabilmeyi daha da zorlaştırmaktadır.

Sır Tepesi'nden elde edilen arkeolojik bulgular daha dikkatli incelendiğinde, bu bulguların, bölgenin Keltlerin yaşadığı ve Fenikelilerin ziyaret ettiği bir tapınak olduğu yönündeki kuramı desteklemediği açıktır. Bölgede sömürgecilik öncesi döneme ait, tarihi belirlenebilen insan yapımı eser olmaması, bölgenin tarih öncesi Avrupalı kökenleri olduğu yönündeki iddia açısından önemli bir sorundur. 1955'te Gary S. Vescellius tarafından yürütülen kazılarda, bölgenin 18. yüzyılda bir yerleşim alanı olduğunu gösteren 8000 adet insan yapımı eser bulunmuştur. Vescelius'un vurguladığı önemli bir gerçek, 18. yüzyıla ait bu bulguların birçoğunun yeraltında ve Y Mağarası'nın taş duvarlarının içinde bulunduğu, ve bunun da nesnelerin ait olduğu tarihi daha geç bir zaman

dilimi olarak gösterdiğidir. Aslında günümüze kadar Kuzey Amerika'da arkeolojik yöntemlerle ortaya çıkarılmış ve Fenikelilere ya da Keltlere ait olan tek bir eşya bile yoktur. Amerika'da taşlara yazı yazdığı iddia edilen bu halklar orada bulunmuş olduklarına dair başka tek bir iz bile bırakmamışlardır, varlıklarına kanıt olarak gösterilebilecek bir çömlek parçası bile yoktur.

Sır Tepesi'nde ve New England'da bulunan tarihi açıklanamamış taş yapıların çoğunun, 18. ve 19. yüzyıllarda çiftçilerin duvarlarla çizdikleri arazi sınırları, yine duvarlarla oluşturulan bina temelleri ve taştan yapılan depolar için yürüttükleri çalışmaların bir sonucu olduğu söylenebilir. Kalan yapılardan bazılarının, Edwin C. Ballard'ın bölgede bulunan U şeklindeki taş yapılar hakkında yaptığı araştırmalarda belirttiği gibi, Kızılderili nüfusu tarafından yapılmış olma ihtimali de vardır. Sır Tepesi'ndeki taş yapıların bir kısmının potas ve potasyum karbonat üretiminde kullanılmış olması da üzerinde durulması gereken bir olasılıktır. Potas, tahta küllerinin süzülmesiyle elde edilen kül suyu çözeltisinin tüm sıvısı çıkarılarak yapılır. Potas daha sonra tüm karbon kiri yok oluncaya kadar taş ocağında pişirilir ve bu işlem sonucunda potasyum karbonat dediğimiz ince, beyaz toz ortaya çıkar. Potas ve potasyum karbonatın 18. yüzyılda ülke ekonomisi açısından ne kadar önemli olduğuna sıkça değinilmiştir. 1765'te Massachusetts valisi, potas ve kenevir üretiminin ve İngiltere'ye yapılan kereste ihracatının koloniler için en önemli iş sahası olduğunu söylemiştir.

Potas tarlalarda ve çiftliklerde yapılıyor ve seyyar satıcılara satılıyordu. Onlar da bunu, "külle kaplı" olarak bilinen fabrikalarında potasyum karbonata çeviren üreticilere satıyorlardı. Bu fabrikalarda potası potas-

yum karbona dönüştürmek için taş ocakların yanı sıra "kül deposu" adı verilen, içinde büyük miktarda odunun yakıldığı, küçük taş yapılar bulunurdu. Bu yapılarda üzeri delikli bir tavan ve iki ayrı boşluk vardır. Boşlukların birisi tam ortada bulunur ve odunları ateşe atmak için kullanılır. Diğeri de zemindedir ve külleri ortadan kaldırmak için kullanılır. Bölgedeki kül suyu süzme taşı ve çeşitli taş yapılar göz önüne alındığında, Sır Tepesi'nde böyle bir faaliyetin gerçekleştirilmiş olduğu kuvvetle muhtemeldir. Bir zamanlar bu potasyum karbonat fabrikalarının bir parçası olan yapılar, belki de böyle gösterişsiz bir açıklama Sır Tepesi'nin daha sıradışı işlevleri olduğu görüşünü destekleyen kuramların yanında sönük kaldığı için hiçbir zaman bu şekilde tanınmamışlardır.

Ancak taştan yapılmış bir kazma ve bir çekiç taşıyla birlikte bulunan odun kömüründen elde edilen radyokarbon verileri, Sır Tepesi'nde insan varlığının MÖ ikinci binyıla dayandığının kanıtıdır. Ama bu, bölgede Tunç Çağı ya da Demir Çağı Avrupalılarının değil Kızılderili halkın yaşadığı ihtimalinin daha yüksek olduğunu gösterir. Bazı araştırmacıların iddiasına göre, Sır Tepesi'ndeki taşların çoğu belli astronomik noktalara göre dizilmiştir. Bölge, taşlardan güneş ve ayın belli yıllık hareketlerini saptamada yararlanarak, hâlâ doğru bir astronomik takvim olarak kullanılabilir. Ancak bölgede gökyüzüne göre oluşturulan düzenlemelerin (tamamen tesadüfi değillerse), güneş ve ayın hareketlerine olan ilgileri St. Louis yakınlarındaki Kahokia piramitleri gibi diğer Kızılderili bölgelerinden de anlaşılan Amerikan Yerlilerine ait olduğu söylenebilir.

Öyleyse Sır Tepesi'nin gizemi nasıl çözülebilir? Bölgenin geçmişinin, tahminen MÖ ikinci binyıl gibi bir za-

manda kurulmuş bir Kızılderili avcı kampına dayanıyor olması olasıdır. Biri ya da ikisi gizemini korumasına rağmen, bölgedeki yapıların birçoğu, 18. yüzyıldan itibaren sömürgecilik sonrası yürütülen tarımsal ve endüstriyel faaliyetlerle açıklanabilir. Sır Tepesi'ndeki yapılarla ilgili belirsizlik kolayca yanlış anlamalara yol açabilir ve yoğun kazı çalışmalarına rağmen bölgenin sırrının hiçbir zaman çözülememesi de ihtimal dahilindedir. Şimdiye kadarki kanıtlar çok daha farklı gerçeklere dikkat çekse de, tabii ki isteyenler Amerika'nın Stonehenge'inin tarih öncesi Avrupalılara dayandığını iddia etmekte özgürdür. Sonuçta bu inançlar bize Sır Tepesi'nin gerçek tarihi ve işlevinden çok, o inançları taşıyanlar hakkında bilgi verecektir.

PETRA: KAYALIKLARIN ÜZERİNDEKİ GİZEMLİ ŞEHİR

Tarihi harabe şehir Petra *(petra* kelimesi Yunancada *taş* veya *kaya* anlamına gelir) Ürdün'deki Lut Gölü'nün 50 mil güneyinde, bugünkü Umman topraklarının güneybatısında bulunan tehlikeli kumtaşı dağlarının oluşturduğu bir çemberin içindedir. Bölgenin koruma altındaki konumu öyle bir haldedir ki bugün bile oraya yalnızca yürüyerek ya da ata binerek ulaşmak mümkündür. Petra'ya, genişliği yer yer sadece birkaç metreye kadar inen, *siq* (Arapça'da *yarık* anlamında) diye bilinen kayadaki karanlık, dolambaçlı bir çatlaktan girilir. Çölün bu gizemli yerinde yaklaşık 1000 anıt vardır. Bir zamanlar burada çeşmeler, bahçeler ve sürekli bir su kaynağı da vardı. Ancak niçin böylesine ıssız ve çorak yerdeki bir kumtaşından yontulmuştur? Acaba bu görkemli şehri kim yapmıştır ve orada yaşayanlara ne olmuştur?

Petra'da yaşadığı bilinen ilk nüfus Edomitler olarak tanınan, Sami dillerinden birini konuşan, İncil'de Esau'nun torunları olarak bahsedilen bir kavimdir. Ancak Petra'daki inanılmaz mimarinin büyük bir kısmı Nabateanlar adlı halkın eseridir. Nabateanların soyu

göçmen Araplara dayanır, ancak MÖ 4. yüzyıla gelindiğinde Filistin ve Güney Ürdün'ün çeşitli kısımlarına yerleşmeye başlamışlar ve aynı yıllarda Petra'yı başkent yapmışlardır. Bölgenin Araplar, Asurlular, Mısırlılar, Yunanlılar ve Romalılar arasındaki bir ticaret yolu üzerindeki kendiliğinden ayrıcalıklı konumu, Nabateanların güçlenmesine imkan tanımıştır. Arabistan ve Suriye arasındaki kervan yolunun kontrolünü eline geçiren Nabateanlar kısa sürede kuzeyde Suriye'ye uzanan bir ticari imparatorluk kurdular ve Petra şehri baharat ticaretinin merkezi haline geldi. Nabateanların Petra'da (ticari faaliyetleri yoluyla) edindikleri servet, kendi gelenekleriyle Helen (Yunan) etkisini harmanlayan bir tarzda yapılar inşa etmelerini ve kayalar oymalarını sağlamıştır. Nabateanların Petra'daki en büyük eserlerinden birisi mecburiyetten ortaya çıktı. Şehirleri, sıcaktan kavrulan bir çölün kenarındaydı, bu yüzden bir su kaynağı en önemli sorundu. Bu ihtiyacı karşılamak üzere son derece gelişmiş barajlar inşa ettiler, ayrıca su depolama ve sulama sistemleri buldular. Ama Nabateanlarm bu zenginliği komşularını rahatsız etti ve MÖ 4. yüzyılın sonlarında Selefkilerin kralı Antigonus'un başkentlerine düzenlediği saldırıları geri püskürtmekle uğraşmak zorunda kaldılar. Selefki İmparatorluğu MÖ 312'de Büyük İskender'in generallerinden biri olan I. Seleukos tarafından kuruldu ve İskender'in imparatorluğunun doğudaki kısmının büyük bir bölümüne sahipti. MÖ 64-63 yıllarında Nabateanlar Romalı General Pompey'in işgaline uğradılar ve MS 107'de İmparator Trajan'ın kontrolü altında bölge Roma şehri Arabia Petraea sınırlarına dahil oldu. Bu fethe rağmen Petra Roma döneminde de gelişmeye devam etti ve şehre çok büyük bir tiyatro, sırayla dizili sütunlarla kaplı

bir cadde ve *siq* çatlağı boyunca uzanan bir Zafer Kemeri gibi çeşitli yapılar eklendi. Petra nüfusunun en yüksek olduğu zamanda 20 000 - 30 000 kadar olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Suriye'nin merkezindeki Palmyra şehrinin İran, Hindistan, Çin ve Roma İmparatorluğu'nu bağlayan ticaret yolu üzerinde önemi artınca, Petra'nın ticari faaliyetleri azalmaya başlamıştır.

4. yüzyılda Petra Hıristiyan Bizans İmparatorluğu'nun egemenliği altına girdi, ancak MS 363'te şehrin işgal edilmemiş kısımları büyük bir depremde yıkıldı ve Nabateanların şehri terk etmeleri de tahminen bu sıralarda oldu. Kimse bölgeyi neden terk ettikleri konusunda kesin bir fikir sahibi değildir, ancak görünüşe bakılırsa bunun sebebi deprem değildir çünkü bölgede çok az değerli eşya bulunmuştur ve bu da ayrılmalarının ani bir şekilde gerçekleşmediğinin bir kanıtıdır. Bir başka büyük deprem (MS 551) şehri neredeyse tamamen yıktı. 7. yüzyılda Müslümanlar fethettiğinde Petra artık haritadan silinmek üzereydi. MS 747'de ağır hasara yol açan başka bir deprem meydana geldi ve şehrin yapısını daha da bozdu. Bu depremin ardından 12. yüzyılın başlarına dek şehirde sessizlik hüküm sürdü. Bu sessizlik şehrin içine küçük bir kale yapan Haçlı Ordularının gelişiyle sona erdi. Haçlılar 13. yüzyılda şehri terk ettikten sonra Petra, bir zamanların bu büyük şehri, kalıntıları bile unutulana kadar onu toprağın altına gömmeyi sürdüren kum fırtınalarına ve sellere maruz kalmıştır.

Kayıp şehir Petra'nın yeniden keşfi ve batı dünyasına tanıtılması 1812'de Anglo-İsviçreli kaşif Johann Ludwig Burckhardt'ın çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. O sıralarda Burckhardt bilgi toplamak ve Arap yaşamını tanımak amacıyla Müslüman bir tüccar kılığında (Şeyh

İbrahim İbn Abdullah adını kullanarak) Ortadoğu'da seyahat ediyordu. Petra'nın hemen dışında küçük bir yerleşim olan Elji'de bulunduğu zaman *Musa Vadisi* dağlarındaki kayıp bir şehirden bahsedildiğini duydu. Kendisini bu eski bölgede kurban kesmek isteyen bir hacı olarak tanıtan Burckhardt, o civarda oturan iki köylü Bedevi'yi, ona, şehri tanıtırken bahsettiğimiz dar geçidin *(siq)* içini gezdirmeye ikna etti. Muhtemelen Burckhardt'ın Petra kalıntılarında tek yapabildiği, Harun Peygamberin tapınak temelinde keçi kurban edip Elji'ye dönmeden önce çıktığı kısa bir tur olmuştur. Ancak kaşif harabelerin bir haritasını çıkarmayı başardı ve günlüğüne Petra'yı yeniden keşfettiğini gösteren bir not düştü.

Burckhardt'm zamanından beri birçok gezgin, bilgin ve arkeolog, kayalar yontularak yapılmış ve böylesine gizli bir konuma sahip olan Petra şehrinin yapılış amacının ne olabileceği sorusuna yanıt bulmaya çalışmıştır. Bölgenin romantik tarihi atmosferi, 1845'te William Burgon'ın "Petra" adlı şiirinde şehri "evrenin yarı yaşındaki gül kırmızısı şehir" olarak anlatan ünlü dizesinde aynen anımsanabilir. Ancak bu tuhaf bölgenin tam olarak işlevi neydi? Burası bir kale mi, ticari merkez mi, yoksa kutsal bir şehir miydi? Bölgede birçok kraliyet mezarlığı ve bunun yanında umumi mezarlık ve yeraltı mezarlığı (son ikisi muhtemelen suçluların diri diri gömüldüğü yerlerdir) bulunmaktadır. Yaklaşık son on yıldır yapılan arkeolojik araştırmalarda elde edilen bulgular Petra'da insanların yaşamış olduğu yüzlerce yıl boyunca şehrin birçok farklı işlevi olabileceğini gösterir. Şehrin muhteşem girişi bir milden fazla uzunluğa sahip olan *siq* veya gittikçe yükselen altın-kahverengi karışımı renkli kumtaşı kayalıklarının içinden kıvrılarak ge-

çen dar geçittir. *Siq* geçidinin kayalık duvarları yontularak üzerine yapılmış çok sayıda küçük Nabatean mezarı vardır. Ayrıca şehre ilk içme suyu taşıyan - bir zamanlar kil boruları da olan - kanallar da Nabateanların hidrolik mühendisliği alanındaki üstün becerilerinin bir kanıtıdır. Nabateanların mühendislik kabiliyetlerinin bir başka örneği de *siq* geçidi girişinin sağ tarafında görülebilir. 2000 yıl önce olduğu gibi bugün de yıllarca süren yağışlardan sonra, Musa Vadisi'nden *siq* geçidine su akıyor ve bu da şehri sular altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyor. 1963'te Petra'da büyük bir sel oldu ve sonrasında hükümet sel suyunu yönlendirmek için bir baraj yapma kararı aldı. Barajın inşaatı sırasında kazı yapan işçiler hayret verici bir gerçekle karşılaştılar. Buldukları, Nabateanların tahminen MÖ 2. yüzyılda yapmış oldukları barajdı. Bu baraj, sel suyunun yönünü yeniden insanların kullanımı için şehir merkezine çeviren dahice tasarlanmış tünellerden oluşan bir sistem aracılığıyla suyu şehrin girişinden alıp kuzey kısımlara taşımak için kullanılmıştır.

Siq geçidi çarpıcı bir manzara oluşturarak Petra'nın en ünlü ve etkileyici anıtlarından biri olan, Yunan ve Roma kültüründen izler taşıyan *Hazine'ye* (Arapçada *El-Khazneh)* açılır. *Hazine* adı, yapının en üst kısmında duran devasa taş vazonun içinde saklı bir firavun hazinesi olduğunu söyleyen bir Bedevi efsanesinden gelir. Hikayeye inanan Bedeviler vazoyu vurup düşürerek hazineyi ele geçirme umuduyla belli aralıklarla vazoya ateş ediyorlardı. Vazonun üzerinde bugün hâlâ görülebilen birçok delik bu yaptıklarının bir kanıtıdır. Hazine'nin sert kumtaşı kayalarından yontulmuş ve iyi korunmuş ön cephesi, etkileyici güzellikte sütunlar ve Nabatean tanrıları ile mitolojik karakterlerini gösteren

özenle yapılmış heykellerle süslenmiştir. Bu harikulade anıt yaklaşık 40 metre yüksekliğinde ve 27 metre genişliğindedir. Yapı, belki de kralın arka tarafta bulunan küçük bölmedeki kabriyle birlikte kraliyet ailesi mezarlığı olarak kullanılmış olabilir. Bir diğer ihtimal de tapınak görevi görmüş olmasıdır; ancak hangi tanrı ya da tanrılara adandığı konusunda bilgi yoktur. *Hazine'nin* tam olarak ne zaman yapılmış olduğu kesin değildir, ancak doğruluk payı en yüksek ihtimal, yapının MÖ 1. yüzyıl sıralarında yapılmış olduğudur.

Petra'da bugüne dek ayakta kalabilmiş birkaç binadan biri de, nedense *Qasr al-bint Firaun* (Firavun'un Kızının Kalesi) olarak da bilinen, duvarcılık sanatı kullanılarak yapılmış devasa yapı Dushares Tapınağı'dır. Büyük ölçüde yenilenmiş bu sarı kumtaşından tapınak, yükseltilmiş bir platformun üzerinde durmaktadır ve yaklaşık 23 metre yüksekliğinde duvarları vardır. MÖ 30 ile MS 40 arasında yapılmış olan tapınak, Nabateanların ana tanrısı Dhushares'e adanmıştır ve Petra'daki en geniş ön cepheye sahip yapıdır. Binanın iç kısmı üç odaya ayrılır, ortadaki oda ibadethane olarak kullanılır, kutsal yerlerin en önemlisidir.

Bu yapının karşısında, adını giriş yolunun her iki tarafına işlenmiş iki aslan figüründen alan Kanatlı Aslanlar Tapınağı vardır. Bugüne kadar bulunmuş en önemli Nabatean tapınağı olan bu yapı, Amerikalıların Petra'da 20 yılı aşkın bir süre boyunca yaptığı araştırma ve kazıların konusu olmuştur. Görünüşe bakılırsa tapınak İslamiyet öncesi Arapların bolluk tanrısı Allat'a adanmıştır. Allat, Mekke'nin üç ana tanrıçasından biridir. Kanatlı Aslanlar Tapınağı tek bir bina değil, içinde atölyeler ve oturma alanları olan gerçek bir ibadet merkezidir. (Atölyelerden birinde hediyelik eşya

üretimi bile yapılmıştı!) Tapınağın, Lut Gölü Yazmalarında Petra'daki Afrodit Tapınağı diye geçen yer olduğu neredeyse kesindir. Bölgedeki kazılarda birçok madde çıkarıldığı için, bölgede tam olarak ne zaman insan yaşamının olduğu bilinir. Tapınak MS 28 yılının Ağustos ayında kurulmuş ve MS 363'te şehirdeki birçok binayı yerle bir eden depremde yıkılmıştır.

Petra'daki en büyük (ve en dikkat çekici anıtlardan biri olan) anıt *El Deir* Manastırı'dır. Bu anıt adını Bizans döneminde (MS 330-1453) kilise olarak kullanılmış olmasından alır. Yüksek, dağlık bir kesimde harika bir konuma sahip olan yapı 50 metre genişliğinde ve 45 metre yüksekliğindedir. Yaklaşık 8 metrelik büyük bir girişi vardır. Hazine'de olduğu gibi bu yapı da kayalıklar oyularak yapılmıştır. Aslında Manastır, kendisinden daha ünlü bir yapı olan Petra anıtının daha geniş, kötü hava şartlarından etkilenmiş ve pürüzlü bir şekline benzer. Arkeologlar *El Deir'in* Nabatean Kralı II. Rabel'in zamanında (MS 76-106) yapılmaya başlandığı, ancak tamamlanamadığı görüşündedirler.

Petra 1989'da Harrison Ford'un rol oynadığı *Indiana Jones ve Son Haçlı Seferi* adlı filmle tekrar kamuoyunun gündemine gelmiştir. Filmde Petra, yüzlerce yıllık gizli bir tapınak ve Harrison Ford'ın sonunda Kutsal Kâse'yi bulduğu yer olarak geçmektedir. Şehir, 2005'te Dalai Lama'nın, gül kırmızısı şehirde "Tehlike Altındaki Dünya" başlıklı iki günlük bir konferans düzenleyen, aralarında aktör Richard Gere'in de bulunduğu bir grup Nobel Ödülü sahibine öncülük etmesiyle tekrar haberlerde yer almıştır. Tarihi şehrin büyük bir bölümünün muhteşem bir şekilde korunmuş olması, içindeki yapıların çoğunun sert kayalar oyularak yapılmış olmasıyla açıklanabilir. Ancak, birçok tarihi anıtta oldu-

ğu gibi, Petra'daki kumtaşı yapılar da yoğun turist akınından dolayı tehlike altındadır. Özellikle diğerlerinden ayrı duran binalar tuz, su ve toprak erozyonundan olumsuz etkilenmektedirler. 6 Aralık 1985'te Petra, UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu) Dünya Miras Listesi'ne girmiştir. Son birkaç yıldır çevreciler, 2000 yılı aşkın geçmişe sahip bu yapıların orijinal kumtaşına mümkün olduğunca yakın bir şekilde özel olarak tasarlanmış bir karışımla taştaki delik ve çatlakları kapatarak anıtı korumak için çalışmaktadırlar. Umarız dünyanın en harika harabe şehirlerinden biri olan Petra daha nice 2000 yıllar ayakta kalır.

SİLBURY TEPESİ'NİN GİZEMİ

Güney İngiltere'deki Kennet Vadisi'nin alçak bir noktasında, Avrupa'nın en büyük insan yapımı noktasında, Avrupa'nın en büyük insan yapımı yükseltisi olan (ayrıca dünyanın en büyüklerinden biri) gizemli tepe Silbury göze çarpar. Bu tepe, bugünkü Avebury Köyü'nü çevreleyen, tarih öncesi dönemlere ait kutsal yerleri kapsayan bir bölgenin ortasındadır. Burada, içinde çok büyük bir taş dikit alanı (etrafı topraktan bir setle çevrili, daire biçimindeki düz alan), taş çemberler, sıralanmış taşlar ve mezar odaları bulunan, Neolitik kalıntılarla dolu bir alan vardır. Topraktan yapılmış olan bu görkemli tepe, 39 metre yüksekliğindedir. Düzleştirilmiş olan zirvesi yaklaşık 30 metre genişliğinde olup, tabanının çapı 167 metredir. Silbury'yi çevreleyen 38 metre genişliğindeki devasa hendek, bu tepenin yapımında kullanılan 2 669 000 metreküplük kireçtaşı ve toprak malzemenin kaynağıdır. Tahminlere göre tepenin yapımı, 1500-2000 kadar işçinin bir yıllık çalışmasını gerektirir, başka bir deyişle bu rakam 300-400 kadar işçinin 5 yılı aşkın bir süre çalışması ya da 60-80 kadar işçinin 25 yıldan fazla çalışması demektir. Özetle 4-6 milyon saat kadar bir çalışmadan bahsedil-

mektedir, ancak bunun 18 milyon saat civannda olduğunu öne sürenler de vardır. Silbury boyutlarından dolayı sürekli, kendisiyle hemen hemen aynı zamanda yapılmış olan, Mısır'daki Büyük Piramit'le kıyaslanmaktadır. Geçenlerde bir boynuz parçasından yola çıkarak gerçekleştirilen radyokarbon tarihleme testinden alınan sonuca göre Silbury son halini muhtemelen MÖ 2490-2340 yılları arasında almıştır. Ancak böylesine yoğun bir organizasyon ve insan gücü kullanımının amacı ne olabilir?

Silbury'deki bu devasa toprak yapının kaç inşaat evresi sonucunda tamamlandığı konusunda arkeologlar henüz bir fikir birliğine varamamışlardır, ancak tepenin yapımında taş, kemik, tahta ve boynuzdan yapılmış aletler kullanıldığı bilinmektedir. 1960'ların sonlarında tepede kazılar yapan Richard Atkinson tepenin yapımının üç ayrı evrede tamamlandığını ileri sürdü. Atkinson'ın MÖ 2700 yılına yakın bir zamanda başladığını tahmin ettiği birinci evrede (Silbury I), bu toprak yapı, çakılla oluşturulmuş, birbiri ardına dizili kireçtaşı yığını ve çim tabakalarıyla kaplı, 5.5 metre yüksekliğinde ve yaklaşık 35 metre genişliğinde alçak bir tepeydi. Atkinson'a göre Silbury II, 200 yıl sonra başladı ve bu evrede Silbury Fin üzerine daha da büyük bir tepe yapıldı. Bu evrede tepenin taban çapı 75 metre yüksekliği ise 20 metre idi. Silbury III tepeye bugünkü halini veren son evreydi. Atkinson, tepenin kireçtaşı tabakaları dizilerek yapıldığını, bugün ise tepede bu tabakaların sadece en üstte bulunan iki tanesinin görüldüğünü düşünüyor. Tepenin dayanıklılığını artırmak amacıyla bu yatay basamakların her biri 60 derecelik bir açıyla içeriye doğru eğilmiş ve sonra da kireçtaşı tabakaları muhtemelen tepenin tabanındaki hendekten alınan toprakla

doldurulmuştur. Atkinson bahsettiğimiz üç aşamalı teorisini öne sürmesine rağmen, Silbury'de yapılan son araştırmalardan alınan sonuçlar, tepenin tek bir evrede yapılmış olma ihtimalinin de bulunduğunu göstermektedir. Bu konuya ancak tepenin tamamını kapsayan bir araştırma açıklık getirebilir.

Silbury Tepesi'nin sırrını çözmek için bugüne kadar üç önemli kazı yapılmıştır. Bunlardan ilki, Northumberland Dükü'nün 1776'da yürüttüğü kazıdır. Dük bu projesi için tepeyi yukarıdan aşağıya kazma görevi verdiği bir grup Cornwall'lu maden işçisini çalıştırdı. Ancak işçiler kazı sırasında elle tutulur bir veriye rastlamadılar. Ayrıca araştırmaları bittikten sonra kazdıkları yerleri gerektiği şekilde yeniden doldurmadıkları için tepenin zirvesi 2000 yılında kısmen çöktü. Antikacı Dean Merewether 1849 yılında tepenin yan tarafından merkezine doğru bir tünel kazma çalışması yürüttü, ancak bu da Silbury'nin işlevini açıklamaya yetmedi. Profesör Richard Atkinson'ın 1968-1970 yılları arasında BBC sponsorluğunda yaptığı kazılar, bugüne kadar bölgede yapılmış olan en kapsamlı araştırmalardır. Atkinson'ın açtığı üç çukurdan biri Merewether'in tünelini izliyordu, ancak orada önemli bir veri elde edilemedi. Bulunanlar son derece sınırlı sayıda belgeden ibaretti. Mezar ya da yapının işlevi hakkında ipucu verebilecek başka bir şey bulunamadı. Ancak Atkinson bu kazılar sonucunda tepenin yapımıyla ilgili teorisine ulaşmış oldu. Bu kazılarda ayrıca tepenin çevresiyle ilgili önemli kanıtlar elde edildi. Bunlara örnek olarak yapının çimle kaplı kısmında uçan karıncaların olmasını gösterebiliriz. Bu veriye göre, tepenin yapımına, Keltlerin Lughnasadh ya da Lammas adını verdikleri festivalleriyle aynı zamana denk gelen Ağustos ayında başlanmış ola-

bilir. Silbury 2000 yıl önce yapılmış olduğu halde, Britanya'da Kelt kültürünün izleri görülür.

Silbury Tepesi'nin yapılma amacı birçok arkeologun kafasını karıştırsa da, bölgede araştırmaların sürdüğü 300 yıl boyunca çok sayıda kuram ortaya atılmıştır. 18. ve 19. yüzyılda yaşamış araştırmacılar, tepenin eski bir Britanya kralının mezarını simgelediği görüşündeydiler. Yöre halkının inanışına göre ise tepe Kral Sil (ya da Zel) adlı bilinmeyen bir hükümdarın mezarıdır ve tepede Sil'i altın bir atın üzerinde otururken gösteren, Sil'in gerçek boyuna göre yapılmış bir heykel bulunmaktadır. Bir diğer efsaneye göre şeytan, tepenin yakınlarındaki kasaba Marlborough'ya büyük miktarda toprak yığmak üzereydi; ancak Avebury'deki rahiplerin yaptığı büyüyle toprağı Silbury'ye boşaltmak zorunda kaldı. Her ne kadar yerel inanışların gerçeklik payı olsa da, yapının tamamı araştırılmamıştır ama şu ana kadar tepedeki kazılarda hiçbir insan kalıntısına rastlanmamıştır. Bu toprak yapı hakkında başka teoriler de vardır. Bunlardan biri, tepenin zirvesindeki düz zeminin rahiplerin kurban ayinleri için kullanıldığı yönündedir. Diğer kuramlara göre ise yapının Merkür tapınağı, dev bir güneş saati, gözlemevi, Ana Tanrıça'nın sembolik bir temsili, bölgeden geçen uzay gemileri için bir enerji kaynağı ya da toplantı ve mahkemelerin düzenlendiği bir merkez olma ihtimali vardır. Silbury Tepesi'nin zirvesinde panayırlar da düzenlenmiştir, ancak bu 18. yüzyılda olmuştur.

Bu büyük tepenin ayinlerde kullanıldığına işaret eden bir özelliği de, kıvrılarak yapının zirvesine doğru çıkan bir yol olması ihtimalidir. Yeni bir kuram da Atkinson'ın tepenin düz tabakalarındaki yapım çalışmaları hipotezine karşı çıkar, Atkinson'ın basamaklarının

aslında kıvrımlı kaya çıkıntıları olabileceğini savunur. Bu kıvrımlı yapı, tepe yapılırken üst kısma çıkabilmek için kullanılan bir yol ve aynı zamanda ayinler için zirveye giden bir yol olarak iki işlev birden görmüş olabilir. Bu tahmin, Neolitik sanatında, İrlanda Newgrange'deki tapınak-mezarda da örneği görülen kıvrımlı motif bolluğuyla da bağdaştırılabilir. Avebury'nin etrafındaki bölgede, ayin, cenaze ve törenler için kullanılan yapıların arasında bulunduğu düşünüldüğünde, tepenin dini açıdan bir önemi olması, doğruluk payı olan bir ihtimaldir. Bahsettiğimiz alan, Stonehenge'de bulunan, hemen hemen aynı zamanda yapılmış anıtın yalnızca 20 mil kuzeyindedir.

Silbury'yi çevreleyen, büyük ihtimalle bir zamanlar suyla doldurulan hendek, tepenin ayinler için kullanılmış olduğunun bir diğer kanıtı sayılabilir. 2001 yazının başlarında, bölgedeki ağaçlık alanda, Silbury Tepesi'nin hendeğine doğru uzanan düz kenarlı, 10 metre büyüklüğünde devasa bir iz bulunmuştur. Tarih öncesine ait alanların çevresindeki taş dikiti alanları ve kale çukurları gibi hendekler her zaman pratik amaçlar için kazılmış olmayabilir, bunun yerine dini olanı dünyeviden ayırmak, ya da bölgeyi kötülüklerden korumak gibi daha gerçeklik dışı işlevler görmüş de olabilir. Tepenin bulunduğu alan da oldukça ilginçtir. Silbury Tepesi ilk yapıldığında, ışıldayan bir hendekle çevrili, beyaz renkli muhteşem bir yapı olabilirdi. Ancak tepeyi yapanlar böyle müthiş bir yapıyı bir tepenin üzerine yerleştirip miller ötesinden bile görülebilmesini sağlamak yerine, bir vadiye koydular. Bu yüzden Silbury Tepesi ufkun üzerinde neredeyse hiçbir çıkıntı oluşturmamaktadır ve etraftaki yapılardan bakıldığında görülmesi hemen hemen olanaksızdır. Bu da, alçak konumu dev boyutunu

görünür kılsa da tepenin dikildiği yerin tepenin kendisi kadar önemli olduğunu gösterebilir. Silbury Tepesi, şaşırtıcı bir şekilde, yapılışından uzun yıllar sonra bile kutsal bir alan olarak önemini korumaktadır. Tepedeki kazılarda Roma dönemine ait birçok eser bulunmuştur. Bunlara, tepeyi ayırarak geçen bir ayin platformu, tepeyi çevreleyen hendekte bulunan, Romalılara ait yüzden fazla madeni para ve hava bacası, kuyu gibi yapılar örnek verilebilir. Silbury'nin hemen yanındaki Waden Tepesi'nde, Romalı-Britanyalılara ait bir yerleşim bölgesi bulunmuştur. Bu veri bize Silbury'nin (Silbury Tepesi'nde bulunanlarla birlikte) Romalılar döneminde de kutsal bir bölge olduğunu gösterir. Bu noktada, bir ayin merkezi olarak önemini Bizans döneminde de korumuş olan Newgrange ile inanılmaz benzerliklerden söz edilebilir. Bölgede bulunan çömlekler, demir çiviler, yine demirden yapılmış bir mızrak ucu ve üzerinde Kral II. Ethelred'in (1010 yılından kalma) basılı olduğu bir madeni para, Silbury'nin dini açıdan öneminin ortaçağda da sürdüğünü gösterir. Sözünü ettiğimiz mızrak uçları, öncelikle bir savunma noktasını, belki de tepedeki bir kaleyi göstermek için düşünülmüş tahta direkler için kazılmış küçük çukurların içinde bulunmuşlardı. Ancak, direkler için kazılmış bu çukurlar setlerin iç kısımlarında açılmışlardı. Bu da onların savunma değil, kaplama işlevi gördüğünü gösterir. Tepede yapılacak yeni çalışmalarda şüphesiz ortaçağa ait başka izlere de rastlanacaktır.

Ne yazık ki Silbury Tepesi'nin yakın tarihindeki gelişmeler endişe vericidir. 2000 yılında, 1776 kazısına ait hava bacasının çökmesiyle tepenin üstünde büyük bir delik açılmıştır. Bu olayın tek olumlu etkisi, İngiliz Kültürel Miras Kurumu'nun, bu çöküşün ne ölçüde bir za-

rara neden olduğunu saptamak için tepede s i s m i k bir araştırma yapılmasını sağlamış olmasıdır. Çöküşün ardından yapılan onarım çalışmaları sayesinde yapı hakkında yeni arkeolojik araştırmalar yapıldı ve böylece bahsettiğimiz kıvrımlı merdiven olabileceği düşünülen kısımlar, yani radyokarbon tarihlemenin güvenilir bir şekilde sonuç verebileceği ilk veri bulundu. Bu çöküşten beri, bölgenin dayanıklılığının uzun vadeli güvence altına alınabilmesi için, Silbury Tepesi'ne giriş yasaklanmıştır. Bu yasağı gösteren tabelalara rağmen insanlar bölgeye girip tepenin zirvesine çıkma girişimlerini sürdürmektedirler. Bugüne kadar bu suçu işleyerek en çok tahribata yol açan suçlular, profesyonel tahıl çemberi meraklıları ve uzaylı avcıları Hollandalı çift Janet Ossebaard ve Bert Janssen'di. Silbury'nin eski çağlara ait bir çeşit enerji santrali olduğundan şüphelenen çift, başka bir tahıl çemberi avcısıyla birlikte, İngiliz Kültürel Miras Kurumu'nun geçici olarak yerleştirmiş olduğu çatının altından tünel açtılar ve iple tutunarak kuyuya indiler ve bunu yaparken de tepeye zarar verdiler. Çiftin bölgede yaptıkları araştırmaları gösterdikleri, piyasada bulunan bir videoları bile vardır. Bu videoda, "çukura iniş, cep telefonu ekranının kendiliğinden yanması, hoş ve renkli ışık toplarının ortaya çıkışı, Silbury Tepesi'nin içindeki gizli bölmeler" gibi bölümler vardır. Çift daha sonra kamu malına zarar verme ve yasak bölgeye izinsiz girme suçlarından 5000 Sterlinlik para cezasına çarptırıldı.

Kasım 2005'te İngiliz Kültürel Miras Kurumu, Silbury Tepesi'ni sağlamlaştırmak için hazırladığı yeni planı açıkladı. Kurum, bölgede 18. ve 19. yüzyıllarda gerekli özen gösterilmeden yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkan çukur ve oyukların kireçtaşıyla doldurul-

ması şeklinde bir yöntem üzerinde duruyor. Önümüzdeki yıllarda kurum, binlerce yıldır tepeye tırmanan meraklı ziyaretçilerin neden olduğu erozyonu da araştıracak. Ne yazık ki bölgeye girişte hiçbir kontrol olmadığı için, uyarı levhalarını gözardı ederek tepeye tırmanmak isteyen insanlar her zaman olacaktır. Umarız Kültürel Miras Kurumu yeni yöntemlerini uygularken bunu da dikkate alır. Tüm bu anlattıklarımız Silbury Tepesi'nin yapılmasının arkasındaki anlamı bulmamıza yetmiyor. En önemlisi, topraktan yapılmış bu büyük eser, içinde bulunduğu Neolitik anıtlardan oluşan kutsal bölge bağlamında düşünülmelidir. Tepenin sırrı, içinden çıkılmaz bir şekilde, çevresindeki alan ve West Kennet Long Barrow (mezarın üzerine yerleştirilmiş, dikdörtgen şekilli toprak parçası) vb. etraftaki diğer yapılar, Avebury Henge ve taş dizilerinde saklı olabilir. Avebury bölgesinin tamamı nesiller boyunca anıtsal bir dini merkez olarak kullanıldı ve yazının icadından önce yaşamış ataların hatırasını korumak için kullanılan yöntem, tepeyi daha somut bir şekle büründürmek olabilir. Belki de Silbury Tepesi, binyıllar önce yaşamış atalarımızın bu şekilde ayakta kalan bir hatırasıdır.

TRUVA: KAYIP ŞEHRİN EFSANESİ

On yıllık Truva Savaşı'na sahne olan efsanevi Truva şehrinin, akıl almaz bir şekilde, tanrıçalar Hera, Athena ve Afrodit'ten (ve Helen'in eşsiz güzelliğinden) savaş kahramanları Aşil, Paris ve Odysseus'a kadar Yunan mitolojisindeki birçok ünlü karakterle bağlantısı vardır. Truva'nın düşüşüyle ilgili hikayeyi hepimiz biliriz. Paris'in Helen'e olan büyük aşkı yüzünden ortaya çıkan ve ancak Yunanlıların Truva Atı'nı öne sürmesiyle sonuçlanan bu büyük kavgadaki gerçeklik payı nedir? Acaba gerçekten öyle bir savaş yapıldı mı? Truva diye bir şehir var mıydı?

Truva'nın hikayesi, İason'la birlikte altın postun izini süren Argonotlardan biri olan Kral Peleus ve bir deniz tanrıçası olan karısı Thetis'in düğünleriyle başlar. Çift düğünlerine uyumsuzluk tanrıçası Eris'i çağırmaz, ancak o yine de ziyafete gelir ve sinirinden masaya üzerinde "En güzele..." yazan altın bir elma fırlatır. Hera, Athena ve Afrodit elmaya aynı anda atılırlar. Zeus, bu anlaşmazlığı çözme görevini yeryüzündeki en yakışıklı adama, Truva Kralı Priam'ın oğlu Paris'e verir.

Hera kendisini seçmesi için Paris'e sonsuz güç, Athena üstün askeri yetenek, Afrodit ise dünyanın en güzel kadınının aşkını vaat eder. Paris, altın elmayı, kendisine Menelaus'un karısı Helen'i veren Afrodit'e sunmaya karar verir ve onu bulmak için Yunan şehri Sparta'ya doğru yola çıkar. Truva Prensi, Sparta'da Menelaus'un sarayında şeref konuğu olarak karşılanır. Ama Menelaus bir cenaze törenindeyken Paris ve Helen onun servetinin büyük bir bölümünü yanlarına alarak Truva'ya kaçarlar. Menelaus döndüğünde karşılaştığı manzara karşısında çılgına döner. Hemen Helen'in uzun zaman önce evliliklerini korumak için yemin etmiş olan eski talipleriyle bir araya gelir ve bir ordu toplayıp Truva'ya saldırmaya karar verirler. Böylece efsanevi Truva Savaşı'nın tohumları atılmış olur.

İki yılı aşkın bir hazırlık sürecinin ardından Yunan filosu, (Mycenae Kralı Agamemnon'un komutasındaki 1000'den fazla gemiden oluşuyordu) Truva'ya hareket etmek üzere doğu Yunanistan'daki Aulis limanında toplanır. Ancak gemilerin hareket etmesini sağlayabilecek bir rüzgar yoktur, bu yüzden kahin Calchis Agamemnon'a, gemilerin ilerleyebilmesi için kızı Iphigenia'yı tanrıça Artemis'e kurban etmesini söyler. Bu barbarca - ancak zorunlu olan - eylem yerine getirildikten sonra, Yunanlılar nihayet Truva'ya doğru yola çıkarlar. Savaş dokuz yıl sürer ve bu zaman zarfında, Paris'in öldürdüğü Aşil de dahil olmak üzere, her iki taraftan da birçok önemli kahraman ölür. Ancak Yunanlılar hâlâ Truva'nın büyük duvarlarını aşıp şehre girememişlerdir. Savaşın onuncu yılında kurnaz asker Odysseus, içlerinde kendisinin de bulunduğu Yunanlı savaşçıları gizlemek üzere oyuklar bulunan tahtadan bir at yapar ve askerler bu atın içine yerleştirilirler. At şehir kapısı-

nın dışına bırakılır ve limandaki Yunan filosu da yeniliyormuş gibi geri çekilmeye başlar. Truvalılar geri çekilen gemileri ve şehrin dışındaki tahta atı görünce artık zaferi kazanmış olduklarına inanırlar ve atı şehrin içine çekerler. O gece Yunanlılar attan dışarı çıkar ve şehrin kapılarını açarak tüm Yunan ordusunu içeri alırlar. Neye uğradıklarını şaşıran Truvalılar ağır bir yenilgi alırlar. Priam'ın kızı Polyxena Aşil'in tapınağında kurban edilir. Ayrıca Hektor'un oğlu Astyanax da kurban edilir. Menelaus kendisine sadakatsizlik eden Helen'i öldürmeye kesin kararlıdır, ancak Helen'in güzelliği galip gelir ve Menelaus canını bağışlar.

Truva hikayesi ilk kez, Homeros'un MÖ 750'de yazdığı *İlyada'da* geçer. Romalı şair Virgü'in *Aeneid,* Ovid'in *Metamorfozlar* adlı eserlerinde olduğu gibi, Homeros'tan sonra gelen yazarlar da hikayeye bazı ayrıntılar eklemişlerdir. Heredot ve Tukidides gibi birçok antik Yunan tarihçisi, Truva Savaşı'nın gerçekten yaşanmış bir olay olduğuna inanırlar. Bu yazarlar Homeros'un dediğini yaptılar ve Truva'yı Hellespont'a - Ege Denizi'yle Karadeniz'in arasında bulunan dar boğaz - (bugünkü Çanakkale Boğazı) bakan bir tepeye yerleştirdiler. Bu konum, ticari açıdan büyük bir stratejik önem taşıyordu. Yüzyıllar boyunca Truva efsanesinden etkilenen kaşifler ve antikacılar, bugün Türkiye'nin kuzeybatısında bulunan, antik çağda Troad adıyla bilinen bu şehri araştırmışlardır. Truva'yı araştıran en tanınmış ve başarılı kişi Alman işadamı Heinrich Schliemann'dır. Schliemann, Homeros'un *İlyada'sından* yola çıkarak Truva'nın Çanakkale Boğazı'ndan birkaç mil ötede bulunan Hisarlık adlı bir tepede bulunduğunu düşündü ve 1870'ten 1890'a kadar bölgede kazılar yaptı. Bu kazıları sırasında Tunç Çağı'nın ilk yıllarından

(MÖ üçüncü binyıl) Roma dönemine kadar süren, eski çağlara ait bazı şehirlerin kalıntılarını buldu. Truva'nın daha aşağılarda olduğunu düşünen Schliemann yukarı kısımları aceleyle ve dikkatsizce kazdı ve bunu yaparken de kanıt niteliğinde hayati öneme sahip bulgulara telafisi mümkün olmayan zararlar verdi. 1873'te *Priam'ın Hazinesi* adını verdiği altın eserler buldu. Homeros'un bahsettiği Truva şehrini bulmuş olduğunu dünyaya duyurdu.

Schliemann o altın eserleri gerçekten iddia ettiği yerde mi bulmuştu, yoksa bölgenin efsanevi şehir Truva olduğu tezini kanıtlamak için onları oraya kendisi mi yerleştirmişti? Bu soru birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Schliemann'ın başka konularda da gerçekleri çarpıttığı bilinir. Truva'yı Hisarlık Tepesi'nde kendisinin bulduğunu iddia etmesine rağmen, Troad'ı (eski adıyla Truva) ilk kez ziyaret ettiğinde, İngiliz arkeolog ve diplomat Frank Calvert, Hisarlık'ta ailesinin arazisi olan bir alanda kazılarına bir süredir devam etmekteydi. Calvert, Hisarlık'ın eski Truva şehrinin bulunduğu bölge olduğuna inanıyordu ve daha sonra Schliemann'ın tepede yaptığı ilk kazıda onunla birlikte çalıştı. Ancak Schliemann daha sonra Homeros'un şehrini bulan kişi olarak dünya çapında ün kazandığında, Calvert'ın bu kazıda kendisiyle birlikte çalıştığını inkar etti. Bugün de Calvert'in İngiliz ve Amerikalı mirasçıları, Schliemann ve Calvert'in Hisarlık'ta buldukları hazine üzerinde hak iddia etmektedirler. Günümüzde, Schliemann'ın bulduğu göz kamaştırıcı altınların, Hisarlık Tepesi'nde, tarihi onun düşündüğünden çok daha eskiye dayanan bir şehre ait olduğu düşüncesi hakimdir. Schliemann'ın, Homeros'un Truva'sı olduğunu düşündüğü şehir, aslında MÖ 2400-2200 yılları arası bir

zaman dilimine, yani Truva Savaşı'nın yapıldığı kabul edilen tarihten en az 1000 yıl öncesine dayanır.

Bu konuda egoist bir tutumu olsa da, Schliemann dünyanın dikkatini Hisarlık'a çekmiştir. Onun kazılarından sonra bölgedeki çalışmalar sürmüştür. Wilhelm Dörpfeld (1893-1894), Amerikan arkeolog Cari Blegen (1932-1938) ve Tubingen ve Cincinnati Üniversitelerinden gelen bir ekip (Profesör Manfred Korfmann'ın yönetiminde, 1988-2005) bölgeyi inceleyen diğer araştırmacılardır. Truva'daki kazılar, burada, çeşitli alt evrelerle birlikte yedi farklı evre ve şehrin olduğunu gösterir. Bu evreler MÖ üçüncü binyılda (Tunç Çağı'nın ilk yılları) Truva I ile başlar ve Helenistik dönemde (MÖ 323-31) Truva IX ile biter. Tunç Çağı'nın sonlarındaki evre Truva Vila (MÖ 1300-1180), Homeros'un tanımlamalarına uyduğu görülen tarihi ve şehrin bir savaşta yıkılmış olduğunu gösteren yangın izlerinden dolayı, Homeros'un Truva'sı olabileceğine en çok ihtimal verilen şehirdir. Yunanistan anakarası ile Truva arasındaki ilişki, Miceneali (Tunç Devri'nin sonları) Yunan yapımı eserlerden, özellikle çömleklerden anlaşılabilir. Dahası Truva Vila oldukça büyüktü ve insan kalıntıları ve tunç mızrak uçları kalede ve şehirde yapılmıştır. Ancak Truva Vila'nın büyük bir bölümü henüz kazılmamıştır ve bulgular genelde, bölgenin insanlar tarafından mı, ya da büyük bir deprem gibi doğal bir felaket sonucunda mı yıkılmış olduğunu gösteremeyecek kadar zayıftır. Ama Homeros'un anlattığı Truva'yı tarihi bir gerçek olarak yorumlarsak, elimizdeki bilgilere baktığımızda en büyük doğruluk payı Truva Vila'dadır. Geçenlerde Delaware Üniversitesi'nden John C. Kraft ve Dublin'deki Trinity Üniversitesi'nden John V. Luce adlı jeologlar, Hisarlık Tepesi'nin Truva'ya ait olduğu tezini destekleyen bazı

ipuçları ele geçirdiler, ikili, Hisarlık civarının görünümünü ve kıyısal özelliklerini incelediler ve bölgenin sedimentolojik ve jeomorfolojik yapısının Homeros'un *İl*yada'sında tarif edilen özelliklerle uyumlu olduğunu sonucuna vardılar.

Homeros'un devasa Truva Atı ile ilgili anlattığı hikayesinde belki de en tuhaf ayrıntının ardında bile tarihi açıdan gerçeklik payı bulunabilir, ingiliz tarihçi Michael Wood, bunun şehre girmek için yapılmış akıllıca bir hile olmaktan ziyade, ata benzeyen büyük, ilkel bir mancımk olabileceğini öne sürmüştür. Klasik Çağ'da Yunanistan'da bu tip aletler biliniyordu. Örneğin Spartalılar MÖ 429'da Plataea'yı kuşattıklarında mancınık kullanmışlardır. Ayrıca atın korkunç deprem tanrısı Poseidon'u temsil ettiği de bilinmektedir. Belki de Truva atı, şehri vurup savunmasını büyük ölçüde zayıflatan ve böylece Yunan ordularının kolayca şehre girmesine neden olan bir depreme gönderme yapıyor olabilir. Truva'nın var olduğuna dair başka bir kanıt (tartışmalı olsa da), Anadolu'daki (bugünkü Türkiye) Hitit İmparatorluğu'nun arşivlerinde bulunan bazı mektuplardır. Yaklaşık olarak MÖ 1320 yılından kalma bu mektuplar, *Ahhiyava* adlı güçlü bir imparatorluk ile *Wilusa* krallığının hakimiyeti konusunda yaşanan askeri ve siyasi gerginliği gösterir. Wilusa, Yunanca *Ilios,* Truva ve *Ahhiyava* (Yunanca *Achaeahlar'ın* - Homeros *İlyada'da* Yunanlılardan böyle bahsetmiştir — ülkesi anlamındaki *Achaea)* ile özdeşleştirilir. Bu tanımlamalar hâlâ tartışmalıdır; ancak Tunç Devri'nin sonarında Yunanistan ile Ortadoğu arasındaki ilişkiler araştırıldıkça bilimadamları arasında daha yaygın kabul görmektedir. Ne yazık ki bize kesinlikle Truva Savaşı'nın yapılmış olduğunu gösterebilecek bir Hitit metni bulunmamaktadır.

Bu durumda, yaklaşık olarak MÖ 1200'de, Hisarlıkla Truva Savaşı olduğunu söyleyebileceğimiz büyük bir savaş acaba gerçekten yapılmış mıdır? Belki de hayır. Homeros, ayrıntıları en az 4 yüzyıl boyunca kulaktan kulağa yayılan, yan mitolojik bir kahramanlar çağı üzerine yazıyordu. Savaş yapıldıysa bile, o kadar zaman içerisinde hikaye unutulmuş ya da değiştirilmiş olmalıdır. Kuşkusuz Homeros'un hikayesinde, şairin eseri yazdığı MÖ 750'den çok MÖ 1200 yılına ait gibi duran çeşitli zırhlar ve silahlar gibi, Tunç Devri'nin sonlarına dayandığı görülen ayrıntılar vardır. Ayrıca Homeros, kendi zamanında neredeyse hiçbir izi kalmamış olan bazı Yunan şehirlerinin, Truva Savaşı zamanında ne kadar önemli olduğundan bahseder. Bu bölgelerin bazılarında yapılan arkeolojik kazılar, bu şehirlerin aslında Tunç Devri'nin sonlarında çok büyük öneme sahip olduklarını göstermiştir. Ancak Truva'nın, Hitit İmparatoruğu ile Yunan dünyasının sınırları üzerinde, Çanakkale Boğazı'na bakan, son derece önemli konumu göz önünde bulundurulduğunda, bölgenin Tunç Devri sonlarında birden fazla savaşa sahne olduğu kesindir. Belki de Homeros, Yunan dünyası ile Truvalılar arasındaki bu savaşları anlatmış ve bunları tüm savaşları bitiren son savaşta, destansı Truva Savaşı'nda toplamıştır. Böyle düşündüğümüzde, Truva Savaşı kısmen tarihi gerçeklere dayanmaktadır, ancak kuşaktan kuşağa anlatıldığı yüzyıllar boyunca hikayeye doğaüstü güçler eklenmiştir diyebiliriz. Belki de Truva güzeli Helen bile, aslında yarı yarıya gerçek olabilecek bu hikayeyi anlatanlardan birinin eklediği bir hayal ürünüdür.

CHİCHEN ITZA: MAYALARIN ŞEHRİ

Mayaların gizemli harabe şehri Chichen Itza *(Itzaların kuyusunun başında* anlamına gelir), 16. yüzyılın sonlarında Yucatan'ın tarihini yazan Piskopos Diego de Landa burayı keşfedip anlattığından beri arkeologları, kaşifleri ve tarihçileri büyülemiş ve büyük merak uyandırmıştır. Chichen Itza en güçlü dönemini MS 600-1200 yılları arasında yaşadı ve bu zaman dilimi içerisinde muhtemelen Yucatan'm ana siyasi ve dini merkeziydi. Bölgede özenle tasarlanmış ve dekore edilmiş birçok taş bina vardır. Bunlara, hiçbirinin yapımında metal kullanılmamış tapınak-piramitler, saraylar, gözlemevleri, hamamlar ve top sahaları örnek verilebilir. Tam olarak bilinmeyen nedenlerden dolayı Mayalar 13. yüzyılın başlarında Chichen Itza'yı terk etmeye başladılar ve kalıntılar çok geçmeden çevredeki ormanla iç içe girdi.

Chichen Itza'nın varlığı terk edilişinden sonra yüzyıllar boyunca bilinmesine rağmen, 1830'lara kadar kalıntılar bulunamadı. 1839-1842 yılları arasında Amerikalı kaşif ve yazar Lloyd Stephens, İngiliz mimar ve teknik ressam Frederick Catherwood'la birlikte, Güney

Amerika'da sayısız tarihi bölgeyi ziyaret ederek yolculuklar yaptılar. Bu araştırmalarının sonucunda, Stephensin yazdığı ve Catherwood'un resimlerini çizdiği iki kitap yayınladılar: *Orta Amerika'ya Yolculuk, Chiapas ve Yucatan* (1841) ve *Yucatan'a Yolculuk* (1843). 1875'ten 1883'e kadar Fransız antikacı ve fotoğrafçı Augustus Le Plongeon ve eşi Alice, Chichen Itza'da ilk kazılan yaptılar ve Maya yerleşimlerinin inanılmaz stereoskop resimlerini çizdiler. Ancak, Plongeon Güney Amerika'nın dünyadaki tüm medeniyetlerin kaynağı olduğunu düşündüğü için, Mayalar hakkında vardığı sonuçlar konusunda şüpheliydi. İlerleyen yıllarda da bölgede birçok keşif gezisi yapılmıştır. Bu gezileri yapan araştırmacılardan biri de, 1880'lerde üç ay Chichen Itza'da kalan ve bölgede kendinden önceki araştırmacılara göre daha anlaşılır kanıtlar bulan İtalyan Teoberto Maler'dir. 1889'da, İngiliz sömürgelerinde hizmet vermiş diplomat, kaşif ve arkeolog Alfred P. Maudslay bölgeyi ziyaret ederek burada incelemelerde bulundu ve kalıntıların fotoğraflarını çekti. Maudslay'in asistanı Edward H. Thompson (ABD'nin Yucatan konsolosu) daha sonra Maya kökenli eşiyle Chichen Itza'ya taşındı ve 30 yıl boyunca, bakır, altın ve yeşimtaşmdan yapılmış eserler ve Kutsal Cenote'den (içi su dolu bir kireçtaşı çukuru) çıkarılan insan kemikleri de dahil olmak üzere bölgedeki kalıntıları araştırdı.

1924 yılında Harvard Üniversitesi'ne bağlı Carnegie Enstitüsü'nden gelen profesyonel arkeologlar, Chichen Itza'daki incelemelerine başladılar. Bu 20 yıllık kazı projesi, Edward H. Thompson 1907'de kalıntıları ilk kez görmeye geldiğinde ona konuk olan Sylvanus G. Morley'nin yönetiminde yapıldı. 1961'de Meksika Ulusal Antropoloji ve Tarih Enstitüsü Kutsal Çu-

kur'un metodik bir taramasını yaptı ve bu taramada 4000 adet insan yapımı eser buldu. 1993'ten beri Meksika'nın yürüttüğü (Dr. Peter Schmidt yönetiminde) Chicken Itza Arkeoloji Projesi, bölgenin tamamının haritasını çıkarmak, çıkarılan çömlek işlerini incelemek ve önceden kısmen kazılıp bırakılmış birçok yapıyı yenilemek için burada kazı, inceleme ve koruma çalışmaları yapmaktadır.

Tarihi kutsal şehir Chichen Itza, Merida'nın 75 mil güneydoğusunda, Yucatan yarımadasının kuzeydoğu kısmındaki ormanda bulunur. Mayaların kutsal şehirlerini buraya yapmalarının en önemli nedeni burada *cenote* denen doğal çukurların bulunmasıdır, çünkü yer üstünde hiç nehir olmadığı için yıl boyu su sağlayacak bir kaynağa ihtiyaç vardı. Daha önce bahsettiğimiz Kutsal Çukur, diğer adıyla Adak Çukuru, bu çukurların en ünlü olanıdır. Mayalar Kutsal Çukuru yağmur tanrıları olan Chaac için düzenledikleri ayinlerde kullanıyorlardı. Kuraklık dönemlerinde, kendilerini susuz bırakan tanrıyı yatıştırmak için insanların da kurban edildiği tahmin edilmektedir.

Chichen Itza'nın, Itzamna adıyla da tanınan papaz Lakin Chan tarafından MS 514'te kurulduğu ve en parlak döneminde birkaç yüz binadan oluştuğu sanılmaktadır. Şehrin kalıntıları, Klasik Çağ Maya uygarlığına ait ve MS 7. ve 10. yüzyıllar arasında yapılmış olanlar ve 10. yüzyılın sonlarından 13. yüzyılın başlarına kadar süren Maya-Toltek dönemine ait olanlar olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Muhtemelen Meksika'nın merkezinden gelen bir diğer yerli Amerikalı halk olan Toltekler, MS 10. yüzyıl sonlarında Chichen Itza'yı başkent yapmışlardır, ancak bunun zorla mı, yoksa Mayalarla imzalanan bir sözleşmeye dayanarak mı yapıldığı bilin-

memektedir. Chichen Itza'mn en görkemli yapıları Maya-Toltek döneminde inşa edilmiştir.

Mayalar ve Chichen Itza ile en çok özdeşleştirilen yapı, bölgeye hakim konumuyla bilinen, basamaklı dev piramit *Kukulcan Tapınağı,* İspanyolca adıyla *El Castillo'dur.* Tapınak iki binadan oluşur. Biri daha eski, sade bir yapı, diğeri ise onun üzerine inşa edilmiş daha büyük bir piramittir. Yapının toplam yüksekliği yaklaşık 55 metredir. Dört kenarının her birinde eskiden 91 basamak vardı, bu da yapının en üstündeki platformla birlikte 365 adet basamak, yani senenin her bir günü için bir basamak anlamına geliyordu. Tapınağın takvim işlevi gördüğünün diğer kanıtları da üzerinde bulunan 52 adet panel (Maya takvimindeki 52 devreyi ifade eder) ve 18 adet terastır (Mayalıların dini yılındaki 18 ayı temsilen). Piramit ayrıca ekinoks tarihlerini gösterebilen bir doğrultudadır. Daha eski olan piramidin içinde, yapının en üst kısmında bulunan gizli bir bölmeye çıkan dar basamaklar vardır. Bu bölmede arkeologlar taştan yapılmış, yeşimtaşı işlemeli, parlak kırmızı renkli Jaguar Tahtı'nı ve bir Chac Mool heykeli bulmuşlardır. Bu heykel, bir mihrabın üzerinde arkaya yaslanmış, midesinin üzerinde bir kâse ya da tepsi taşıyan, taştan yapılmış bir insan figürüdür. Figürün üzerindeki bu kâse ya da tepsinin, bu figürün tanrıya haber götürdüğüne inananların tütsü ayinleri için kullanıldığına inanılır. Bir diğer ihtimalse, kurban edilen insanlardan alınan kalplerin konduğu bir zemin olarak kullanılmış olmasıdır. İlkbahar ve sonbahar ekinokslarında (21 Mart ve 21 Eylül) güneş ışığı piramidin kuzeye bakan yönüne vurduğunda, güneş gökyüzündeki hareketini sürdürdükçe, sürünerek piramide tırmanan bir yılan gölgesi yaratır.

El Castillo'nun doğusunda Savaşçılar Tapınağı (İspanyolca adıyla *Templo de los Guerreros)* bulunur. Bu devasa tapınak düz çatılı, piramit şeklinde bir yapıdır. İlk yapıldığında çatısı tahta ve alçıdandı. Tapınakta savaşçıları resmetmek için yapılmış yarım kabartma sütunlar bulunur. Bu sütunlar yer yer hâlâ renklerini korumaktadır. Tapınağın çevresinde, Bin Kolonlar Geçidi adıyla bilinen yapıların kalıntısı olan yüzlerce kolon bulunur.

Bölgenin batısında Jaguarlar Tapınağı vardır. Bu yapı adını, üst kısmına işlenmiş jaguar figürlerinden alır ve MÖ 900-1100 yılları arasında, Maya-Toltek döneminin mimari tarzı kullanılarak inşa edilmiştir. Tapınağın içinde Chichen Itza'da duvara yapılmış en mükemmel resimlerden bazıları bulunur. Mayalarla Toltekler arasındaki bir savaşı gösteren resim de bunlardan biridir. Jaguarlar Tapınağı'nm hemen yanında, Chichen Itza'da bulunmuş olan, topla oynanan bir Mezo-Amerikan oyununun oynandığı yedi sahadan biri olan Top Sahası Kompleksi *(Juego de Pelota)* bulunur. Eni 68, boyu yaklaşık 166 metre olan bu saha, bugüne kadar Orta Amerika'da yapılmış en büyük ve aynı zamanda en iyi korunan sahadır. Mayaların *Pok-Ta-Pok* adını verdiği bu oyunun nasıl oynandığına dair bilgi yoktur, ancak bu oyun muhtemelen bildiğimiz anlamda bir spor dalından çok bir ayin niteliğindeydi. Ortak kabule göre, bir takımın sayı kazanabilmesi için, oyuncularından birinin lastik ya da deri bir topu, ellerini ve ayaklarını kullanmadan, sahanın karşılıklı iki duvarında bulunan, taştan yapılmış skor halkalarından geçirmesi gerekiyordu. Bu, ucunda ölüm olan bir eğlenceydi, zira kazanan ya da kaybeden takımın kaptanının (araştırmacılar bu konuda henüz net bir fikre sahip değiller-

dir) oyunun sonunda başı kesilerek tanrılara kurban edildiği sanılmaktadır. Ancak bazı bilginlere göre, Chichen Itza'daki bu sahanın boyutlarından dolayı, oyunun burada oynanmış olması imkansızdır. Sahanın inanılmaz büyüklüğü nedeniyle bir oyuncunun topu bir uçtan diğerine taşıması mümkün değildir. Ayrıca taş halkalar düz duvar üzerinde 6 metre yüksekliğindedir; yani oyuncuların kesinlikle ulaşamayacağı bir noktadadır.

Bu sahaya ilişkin bir diğer varsayım da, buranın bir ayin alanı olarak kullanıldığı yönündedir, bu da top oyununun kendisine benzer bir anlam taşır. Sahanın kenarlarındaki duvarlarda bulunan levhalarda, ağır vatkalar giymiş oyuncuların bulunduğu sahneler ve bir oyuncunun her iki takımın oyuncularının önünde kafasının kesilişini gösteren tüyler ürpertici tasvir gibi, oyunlardan alınmış çeşitli görüntüler resmedilmiştir. Mayaların türeyiş destanının *(Popol Vuh)* büyük bir bölümü bu dünyada ve ölülerin dünyasında oynanan bir maçla ilgilidir, bu da oyunun dini açıdan öneminin bir kanıtıdır. Hikayenin bir bölümünde kahraman ikizler, hayatlarını kurtarabilmek için ölüler ülkesinin lordlarına karşı oynarlar. Diğer bir bölümde ise kurban edilen bir oyuncunun başının lastiğe sarılarak top olarak kullanılması anlatılır.

Maya ayinlerinde baş kesilmesini gösteren diğer tasvirler ise 60 metre yüksekliğinde ve 12 metre genişliğinde, T şeklindeki taş platform *Tzompantli'de* (Kafatası Duvarı) bulunur. Bu yapı, düşman askerlerinin ya da kurban edilenlerin gövdelerinden koparılıp kazıklara geçirilen başlarının herkesin görmesi için sergilendiği tahta direklerin tabanı olarak kullanılıyordu. Yapının duvarlarında kafatası heykelleri, ayrıca kartal, tüylü yılan ve insan kafası taşıyan Maya savaşçılarını göste-

ren kabartmalar vardır. Kafatası Duvarı büyük ihtimalle Mayaların gücünü göstermek için yapılmıştı ve işgale gelen düşman kuvvetleri için korkunç bir görüntü oluşturuyordu.

Şehrin güneyinde Chichen Itza'daki Maya mimarlarının en büyük yapıtlardan biri bulunmaktadır. Bu eser, 22.5 metre yüksekliğindeki Gözlemevi, İspanyolca adıyla *El Caracol'dur.* (El Caracol İspanyolcada *salyangoz* anlamına gelir, bu ad binanın içindeki kıvrımlı merdivenlerin salyangoza benzemesinden dolayı verilmiştir) Gözlemevi silindir şeklinde bir yapının kalıntılarıdır ve dikdörtgen bir platformun üzerine yapılmış bir kuleden oluşur. Binanın bazı noktalarında muhtemelen yıldızların ve gezegenlerin hareketlerini takip etmek ve gözlemlemek amacıyla kullanılmış küçük pencereler bulunur. *El Caracol'un* güneyinde, tabanının eni 35, boyu 70 metre olan, 18 metre yüksekliğindeki büyük yapı Rahibe Manastırı (İspanyolca adıyla *Las Monjas)* bulunur. Ustalıkla ve özenle dekore edilmiş bu bina, birkaç yüzyılda yapılmış, ancak adından farklı olarak şehrin belediye sarayı olarak kullanılmıştır.

Maya kayıtlarına göre MS 1221 yılında Mayalar, zamanın Maya-Toltek lordlarma karşı ayaklandılar. Arkeologlar buna kanıt olarak Büyük Pazar ve Savaşçılar Tapınağı'nın yakılması olaylarını göstermektedirler. Ardından iç savaş patlak verdi ve Yucatanin kontrolü Merida'nın 30 mil güneydoğusundaki Mayapan'a geçti. Mayapan şehri 1519'da İspanyollar gelene kadar Maya medeniyetinin en önemli merkezi oldu. 13. yüzyılın başındaki bu el değiştirmeden sonra Chichen Itza çöküş dönemine girdi ve halkı başka yerlere göç etti. İspanyollar 1517'de buraya ayak bastıklarında rastladıkları, görkemli günleri çoktan geride kalmış bir hayalet şehirdi.

SFENKS: ARKETİPİK BİR BİLMECE

Sfenks'in neden yapıldığı artık biraz daha açık. Mısırlı Atlantalılar bu en harika heykellerini, bıraktıkları en eşsiz hatırayı, Işık Tanrıları olan Güneşe adamışlardı. - Paul Brunton

Büyük Piramit'i yapanların, piramidin iç kısmını yapmak için taş çıkarırken bıraktıkları bir kaya yığını, Keops zamanında, insan başı taşıyan, boylu boyunca uzanmış dev bir aslana dönüştürüldü... - I.E.S. Edwards

Bu alıntılar, Sfenks hakkındaki birbirinden uzak yorumların örneğidir: Bir yanda tamamen mistisizm ve diğer yanda sevimsiz bir pragmatizm. Yaşamının büyük bir bölümünü kuma gömülü olarak geçiren Sfenks'in yaşı ve yapılma amacı, nasıl yapıldığı, içindeki gizli bölmeler, kehanetlerdeki rolü ve en az onun kadar gizemli olan piramitlerle bağlantısı hep merak konusu oldu. Varsayımların çoğu, sürekli Sfenks'i daha iyi öğrenmek için uğraşan ve bu yapının sırrı hakkında gö-

rüşler ileri süren Mısır araştırmacılarını ve arkeologları umutsuzluğa düşürmektedir. Giza platosunun üzerinde onu savunurmuş gibi duran Eski Mısır'ın ve bugünkü Mısır'ın bu ulusal sembolünün, belki de alışılagelmiş bir işlevi vardı: Yüzyıllarca boyunca şairlerin, bilginlerin, mistiklerin, maceracıların ve turistlerin hayal dünyasını meşgul etmek. Giza Sfenksi Mısır'ın ruhunu temsil etmektedir.

Yüzü güneşe dönük Büyük Sfenks, Kahire'nin 6 mil kadar batısında, Nil Nehri'nin batı kıyısında bulunan Giza platosunun üzerindedir. Mısırlı hükümdarlar ona güneş tanrısı olarak tapınıyorlardı ve *Hor-Em-Akhet* (Ufkun Gök Tanrısı) diyorlardı. Sfenks, üç büyük piramide - Büyük Piramit Khufu (Keops), Khafre (Chepren) ve Menkaura (Mycerinus) - kısa bir mesafede, firavunların hükümdarlık merkezi olan eski Memphis'teki büyük mezarlıktadır. Yapı, 73 metre uzunluğu ve yer yer 20 metreye varan yüksekliğiyle, eski medeniyetlerden günümüze kalmış en büyük heykeldir. Kötü güçlere karşı koyduğuna inanılan kutsal kobra yılanının bir kısmı ve sakal bugün bulunmamaktadır. Sakal kısmı halen British Museum'da sergilenmektedir. Sfenks'in başının her iki kısmındaki uzantılar, Mısır krallarının taktiği bir tür başlıktır. Sfenks'in başı binlerce yıldır erozyondan dolayı ağır hasar aldıysa da, kulaklarından birinin etrafında, ilk yapıldığında kullanılan boya hâlâ görülebilir. Sfenks'in yüzünün ilk yapıldığında koyu kırmızıya boyanmış olduğu sanılır. Pençelerinin arasındaki küçük tapınakta firavunların güneş tanrısı şerefine koydukları düzinelerce üzeri yazılı sütun vardı.

Sfenks günümüzde insanlar ve kirlilikten dolayı çok zarar görmüştür. Aslında onu tamamen yok olmaktan kurtaran tek şey, zamanın büyük kısmını çöl kumuna

gömülü olarak geçirmiş olmasıdır. MÖ 1400'lerde Firavun Tuthmosis IV ile başlayarak, binyıllar boyunca Sfenks'i restore etmek için birçok girişimde bulunulmuştur. Bir gün ava çıktığında Sfenks'in gölgesinde uykuya dalan firavunun rüyasında bu büyük yarı-aslan, kendisini içine çeken kumun onu nefessiz bıraktığını, o kumu ortadan kaldırırsa Aşağı ve Yukarı Mısır'ın tacına sahip olacağını söyler. Sfenks'in pençelerinin arasında, bugünkü adıyla Rüya Sütunu denen bir granit sütun bulunur. Bu sütunun üzerinde, firavunun gördüğü rüyanın hikayesi yazılıdır.

Firavun önünden kumları kaldırmasına rağmen dev heykel kısa süre sonra kendisini tekrar kumlar altında buldu. Napolyon 1798'de Mısır'a geldiğinde Sfenks'in burnu yoktu. Bir rivayete göre bölge Türk hakimiyetindeyken Sfenks'in burnu nişan alma alıştırmalarında hedef olmuştur. Diğer bir tahmin de (doğruluk payı en yüksek tahmin), MS 8. yüzyılda, Sfenks'in kutsal nesnelere karşı saygısız bir idol olduğunu düşünen bir Sufi'nin, burnu keski darbeleriyle söküp çıkardığı yönündedir. 1858'de heykelin etrafındaki kumların bir kısmı Mısır Tarihi Eserler Servisi'nin kurucusu Auguste Mariette tarafından temizlendi. 1925-1936 yılları arasında Fransız mühendis Emile Baraize, Tarihi Eserler Servisi'ni temsilen Sfenks'i kazdı. Antik çağdan sonra ilk kez Büyük Sfenks bir kez daha gün yüzüne çıktı.

Bu gizemli heykel konusunda birçok Mısır araştırmacısının hemfikir olduğu görüş, dördüncü hanedanlık firavunlarından Chephren'in MÖ 2540'ta, bugün Sfenks'in hemen yanında bulunan Chephren Piramidi yapılırken taş yığınının kendi yüzünü taşıyan bir aslana dönüştürülmesini istediği yönündedir. Ancak hiçbir yerde Chephren ve Sfenks arasındaki bu bağlantıyı

doğrulayacak yazılı bir kanıt bulunmamaktadır ve heykelin nasıl yapıldığından bahsedilmemektedir. Yapının ihtişamını düşündüğümüzde bu durum biraz kafa karıştırıcıdır. Birçok Mısır araştırmacısı aksini iddia etse de, hiç kimse Sfenks'in ne zaman ve kim tarafından yapıldığını tam olarak bilmez.

1996'da New York'lu bir dedektif ve uzman heykeli incelediğinde Büyük Sfenks'in yüzünün, bilinen Chephren tasvirlerine uymadığı sonucuna vardı. Sfenks'in yüzünün Chephren'in büyük kardeşi Djedefre'ye daha çok benzediğini düşünüyordu. Bu konu hâlâ tartışılmaktadır. Sfenks'in kökeninin ve amacının bilinmemesi, İngiliz okültist Paul Brunton ve 1940'larda Amerikalı medyum ve kahin Edgar Cayce örneklerinde olduğu gibi, sürekli mistik yorumlamaları beraberinde getirmektedir. Cayce bir gün trans halindeyken Sfenks'in ön pençelerinin altında, içinde Atlantis yok olduktan sonra hayatta kalanlara ait kayıtlar içeren bir kütüphanenin olduğu gizli bir bölmenin bulunacağını tahmin etmiştir.

Büyük Sfenks, Piramitler yapılırken taş ocağında bırakılan yumuşak, doğal bir kireçtaşından, ön pençeleri bundan ayrı olarak eklenen büyük kireçtaşı parçalarından yapılmıştır. Heykelin en garip özelliklerinden biri, başının gövdesiyle orantısız olmasıdır. Yüz kısmı yapıldıktan sonra heykelin başı farklı firavunlar tarafından değiştirilmiş olabilir, ancak heykelin yapımında temel alınan üslup incelendiğinde, bunun Mısır'da Eski Krallık döneminden (bu dönem MÖ 2181'de sona ermiştir) sonra yapılmış olması imkansızdır. Heykel ilk yapıldığında başı koç ya da şahin başı olup, sonradan insan figürüne dönüştürülmüş olması da bir diğer ihtimaldir. Binlerce yıldır heykel üzerinde yapılan onarım çalışmaları da yüzün boyutlarını küçültmüş veya değiştirmiş

olabilir. Özellikle Büyük Sfenks düşünülenden daha eskiyse, heykelin başının vücuduna oranla neden daha küçük olduğuna dair bu tahminlerin hepsinin doğruluk payı vardır.

Son yıllarda, heykelin ne zaman yapıldığına ilişkin yoğun bir tartışma söz konusudur. Öncelikle yazar John Anthony West, Sfenks üzerinde rüzgar ve kum erozyonuyla değil, su erozyonuyla açıklanabilecek bazı aşınmış kısımlar olduğunu fark etti. Bunlar Sfenks'e özgüydü ve platodaki diğer yapılarda bulunmuyordu. Bunun üzerine West, Boston Üniversitesi profesörlerinden jeolog Robert Schoch'u heykel üzerinde incelemeler yapmak üzere davet etti. Yeni bulguları inceleyen Schoch, bunun gerçekten de su erozyonuyla ilgili olduğu fikrine katıldı. Günümüzde Mısır kurak bir bölgedir, ancak bundan 10000 yıl kadar önce bu ülke sulak ve bol yağış alan bir yerdi. Araştırmaları sonucunda West ve Schoch, su erozyonuna maruz kalmış olduğu için Sfenks'in tahminen 7 000 ila 10 000 yıl önce yapılmış olması gerektiğine karar verdiler. Mısır'da bir zamanlar sık görülen sağanak yağışların Sfenks yapılmadan uzun süre önce sona erdiğine dikkat çeken Mısır araştırmacıları, Schoch'un teorisini çok hatalı bulmuşlardır. Daha da önemlisi, neden Giza Platosu'nda su erozyonuna ilişkin, West ve Schoch'un teorisini doğrulayacak başka tek bir kanıt yoktur? Bölgede gerçekten su erozyonu meydana geldiyse etkisi yalnızca Sfenks heykeliyle sınırlı kalmış olamaz. West ve Schoch, olayı incelerken son yüzyılda Giza'daki yapılara büyük zararlar vermiş olan yoğun endüstriyel kirliliği gözardı ettikleri için de eleştirilmektedir.

Sfenks'in yapılış tarihi konusunda kendi kuramını öne sürmüş bir diğer araştırmacı da yazar Robert Ba-

uval'dır. Bauval 1989'da, Giza'daki üç büyük piramit ve bunların Nil Deltası ile oluşturdukları şeklin, Orion takımyıldızının kuşağındaki üç yıldız ve bunların Samanyolu ile oluşturdukları şekil gibi, yer üzerinde bir çeşit üç boyutlu hologram çizdiklerini gösteren bir makale yayınladı. Bauval, çoksatan kitap *Tanrının Parmak Izleri'nin* yazarı Graham Hancock'la birlikte, Sfenks, etrafındaki piramitler ve eski çağlara ait bazı yazıların, Orion takımyıldızıyla bağlantılı olan bir çeşit gökbilim haritası oluşturdukları yönünde bir kuram geliştirdi. Bu tahmini harita konusunda ikilinin en güvendikleri kanıt, bu yıldızların MÖ 10500'deki (yani Sfenks'in yapılışından daha da önceki) konumlarıdır. Büyük Sfenks'te gizli geçitler olduğuna dair birçok söylenti vardır. Florida State, Boston ve Waseda Üniversiteleri'nin (Japonya) araştırmalarında, yapının çevresindeki alanda bazı anormallikler olduğu tespit edilmiştir, ancak bunlar bölgenin doğal özellikleri de olabilir. 1995'te yakınlardaki bir park alanında yenileme çalışmaları yürüten işçiler, içlerinden ikisi yeraltından Sfenks'e doğru yaklaşan bir dizi tünel ve patika buldular. Bauvel'e göre bu yollar Sfenks ile aynı zamanda yapılmıştır. 1991-1993 yılları arasında sismograf kullanarak yapıda erozyondan kaynaklanabilecek etkilere dair kanıtlar ararken Anthony West'in ekibi yerin birkaç metre altında pençelerin arasında, Sfenks'in her iki yanında düzgün şekiller verilerek açılmış çukurlar ve odacıklara rastladı. Ancak araştırmalarının devamına izin verilmedi. Acaba bu durumda Edgar Cayce'in orada bir kütüphane bulunduğuna yönelik tahmini doğru olabilir mi?

Bugün bu büyük heykel rüzgar, nem ve Kahire'den gelen dumanlı sisin etkisiyle harap olmaktadır. Heyke-

lin yenilenmesi ve korunması için 1950'den beri büyük ve masraflı bir proje yürütülmektedir. Ancak, bu projenin başlarında onarım çalışmaları için, kesinlikle kireçtaşının yerini tutamayacak olan çimento kullanılmıştır. Bu da heykele daha da zarar vermiştir. Daha sonra 6 yıl boyunca 2000'den fazla kireçtaşı parçası eklenmiş ve yapıya kimyasal maddeler uygulanmıştır, ancak bu yöntem de başarısız olmuştur. 1988'de Sfenks'in sol omzu öyle kötü bir durumdaydı ki, yapıdan taş yığınları düşüyordu. Günümüzde yenileme çalışmaları, zarar gören omuz kısmında onarma çalışmaları yapan ve toprağın altındaki suyun bir kısmını çekmeye çalışan Tarihi Eserler Yüksek Konseyi'nin gözetiminde devam etmektedir. Sonuç olarak, bugün keşif ve kazı çalışmalarına değil, koruma çalışmalarına ağırlık verilmektedir. Bu yüzden Büyük Sfenks'in sırrını öğrenebilmek için daha uzun süre beklememiz gerekecek.

KNOSSOS LABİRENTİ VE MİNOTOR'UN GİZEMİ

Knossos arkeolojik bölgesi, Ege'de bulunan Girit adasının bugünkü başkenti Kandiye şehrinin 3.1 mil güneydoğusundaki bir tepede bulunur. Knossos Tunç Çağı'nda, adını efsanevi Girit kralı Minos'tan alan Minos Uygarlığı tarafından kurulmuştur. Minos uygarlığı adada 1500 yıl kadar (MÖ 2600-1100) hüküm sürmüş ve MÖ 18. ve 16. yüzyıllar arasında en parlak dönemini yaşamıştır. Knossos'taki sıradışı bölgenin en önemli kısmı, odaları, salonları ve bahçeleriyle 62 500 metrekarelik bir alana yayılan devasa yapı Büyük Saray'dır. Knossos Sarayı Yunan mitolojisinde Theseus, Ariadne ve korkunç figür Minotor ile birlikte geçmektedir. Aslında Daedalus tarafından, yarı insan yarı hayvan olan korkunç yaratığı gizlemek amacıyla yapılan labirentin efsanesi kimilerine göre sarayın karmaşık taslağından ortaya çıkmıştır. Knossos'taki (ve Girit'in başka yerlerindeki) arkeolojik kazılarda, bölgede insanların kurban edildiğini gösteren karanlık ipuçları bulunmuştur. Örneğin bir hikayeye göre Atina, Minotor'un yemesi için yedi yılda bir 14 kız ve erkek çocuğu gönderiyordu.

Knossos, 1878'de sarayın batı kanadının bazı bölümlerini ortaya çıkaran tüccar ve antikacı Minos Kalokairinos tarafından bulundu. Ancak bölgede ilk düzenli kazı çalışmalarını 1900 yılında Oxford'daki Ashmolean Müzesi'nin yöneticisi Sir Arthur Evans başlattı. Arthur bölgenin tamamını satın aldı ve burada araştırmalarını 1931 yılına kadar sürdürdü. Evans ve ekibinin Knossos'taki çalışmasında (diğer bulunanların yanında) sarayın ana kısmı, Minosluların bu şehrinin büyük bölümü ve birçok mezarlık ortaya çıkarıldı. Evans, Minos Sarayı adıyla andığı bu sarayda uzun bir yenileme çalışması yaptı ve bu çalışmanın büyük bir bölümü tartışmaya yol açtı. Bazı arkeologlara göre, yapıya bugünkü şeklini en az Minoslular kadar Evans'ın hayal gücü ve önyargıları vermiştir. Evans'tan sonra Knossos'taki kazı çalışmalarını Atina'dan British School of Archeology ve Yunan Kültür Bakanlığı'nın arkeoloji bölümü üstlenmiştir. Knossos'un üzerinde bulunduğu tepede yerleşik yaşamın köklü bir tarihi vardır. Bölgede Neolitik çağlardan (MÖ 7000-3000) Romalılar dönemine kadar sürekli yerleşim olmuştur. *Knossos* adı şehrin Lineer B'deki karşılığından gelir: *ko-no-so.* Linear B yazısı, Yunan dilinin yaşayan en eski örneğidir. Bu yazı tipi MÖ 14. ve 13. yüzyıllarda Girit'te ve Yunanistan anakarasında kullanılıyordu. Linear B örnekleri Knossos'ta saray katiplerinin, uğraştıkları sanayi dallarındaki çalışmaları ve yönetimle ilgili ayrıntıları kaydetmek için kullandığı kil tabletler üzerinde bulunmuştur. Kayıtları tutulan bu dallar arasında parfüm, altın ve bronz kaplar, at arabası ve tekstil ürünleri yapımı ve yün, koyun ve tahıl gibi ürünlerin dağıtımı yer alıyordu. Linear B'den daha önce kullanılmış ve henüz şifresi çözüle-

memiş olan Girit yazısı Linear A'ya ait örnekler de Knossos'ta Evans tarafından bulunmuştur.

İlk Minos Sarayı Knossos'ta MÖ 2000 yılında yapılmış ve MÖ 1700'de büyük bir depremde yıkılana kadar ayakta kalmıştır. Bu deprem, arkeologların Eski Saray Dönemi dedikleri dönemin sonu olmuştur. Eskisinin yerine yeni, daha büyük bir saray inşa edildi ve bu yapı Minos kültürünün altın çağının, başka bir deyişle Yeni Saray Dönemi'nin habercisi olmuştur. Bu Büyük Saray, diğer adıyla Minos Sarayı, Minos kültürünün en parlak başarısı, aynı zamanda Girit'te kurulmuş en güçlü şehir devletinin merkeziydi. Kereste ve taştan yapılmış bu çok katlı saray, 1400 odasıyla muhteşem bir idari ve dini merkezdi. Knossos Sarayı'nın planı, adanın güneyindeki Phaistos gibi, Girit'in bu dönemindeki diğer saraylarla benzerlik gösterir; ancak muhtemelen Knossos daha önce tasarlanmıştır. Minos Sarayları genellikle, yapının kalbini oluşturan, ortadaki dikdörtgen bahçenin etrafına dizili dört ek binadan oluşmaktaydı. Knossos Sarayı'nın her bir bölümünün ayrı bir işlevi vardı. Batıdaki kısımda tapınaklar, ayin odalarından oluşan daireler ve *pithoi* denen büyük kavanozlarla dolu küçük depolar bulunuyordu. Ayrıca özenle dekore edilmiş Taht Odası da kompleksin bu kısmındaydı. Burada bir dizi bankla karşılıklı duran bir duvarın içine döşenmiş bir taht vardı. Arthur Evans'a göre bu bir kraliyet tahtıdır ancak Evans bunun hangi krala ait olduğu konusunda emin değildir. Kompleksin batı ucunda, sarayın resmi girişi olan, asfaltla kaplı, büyük Batı Bahçesi bulunuyordu. Yapının doğu yönündeki binası bir zamanlar dört katlıydı, bugüne üç katı ulaşabilmiştir. Kompleksin bu kısmında Minos'un iktidardaki elitlerinin oturduğu düşünülen daireler, atölyeler, bir tapınak ve Mi-

nos mimarisinin en göz alıcı yapıtlarından biri bulunmaktadır: Büyük Merdiven. Sarayın diğer bölümlerinde çömlekten yapılmış borularla oluşturulmuş su sistemleri ve günümüzde kullanılan sifonlu tuvaletin belki de ilk örnekleri vardır.

Knossos'taki en sıradışı bulgulardan biri de alçı kaplı duvarları, hatta kısmen yerleri ve tavanları süsleyen, rengarenk duvar resimleridir. Bu resimlerde prensler, saray kadınları, balıklar, çiçekler, ve boğaların üzerine atlayan gençlerinki gibi garip oyunlar tasvir ediliyordu. Resimler ilk bulunduklarında parçalar halindeydiler ve genelde önemli kısımları eksikti. Daha sonra Evans ve ressam Piet de Jong tarafından yeniden yapıldı. Bu yenilemelerin ne ölçüde aslına sadık kalınarak yapıldığı konusunda tartışmalar vardır, ancak görünüşe bakılırsa resimlerin dini ya da ayinsel özellikler taşıdıklarına şüphe yoktur.

MÖ 1700-1500 yıllarında Minos medeniyeti en parlak dönemini yaşıyordu. O zamanlar Knossos ve çevresindeki bölge 100 000 kadar bir nüfusa sahipti. Bu dönemde Minos yapıları iki önemli büyüklükte deprem atlattı. Bu depremlerin daha şiddetli olanı tahminen MÖ 17. yüzyılın ortalarında, (ancak bazı tarihçiler MÖ 1450'de olduğunu söylerler), Girit'e 62 mil mesafedeki Kiklad Adaları'ndan Thera'da meydana gelen büyük bir volkanik'patlama sonucu meydana geldi. Bu patlamanın yarattığı sarsıntı, Hiroşima'ya atılan atom bombasından bile daha şiddetliydi ve Thera Adası'nı üç parçaya ayırdı. Nihayet MÖ 15. yüzyılın ortalarında, depremden kaynaklanan zararlar, Yunan anakarası tarafından sürekli tekrarlanan işgaller ve ticari ağlarının çökmesinin etkisiyle Minos uygarlığı gerileme dönemine girdi.

Belki de labirente benzeyen çok karmaşık bir yerleşim planı olduğundan, Minos Sarayı kimi çevrelerce Theseus ve Minotor hikayesinin kaynağı olarak görülür. Hikayenin önemli kısmı, Theseus Atina'dayken, Girit Kralı Minos'un, Atinalılarin oğlunu öldürmesi üzerine kanlı intikam istediğini duymasıyla başlar. Bu intikam, her yıl yedi Atinalı gencin ve yedi Atinalı bakire kızın, yarı insan yarı boğa şeklindeki korkunç yaratık Minotor'a verilmek üzere adaya gönderilmesi talebini de içerir. Bu yaratık, ünlü mimar Daedalus'un tasarladığı bir labirentte kilitli tutulmaktadır. Olayı duyduğunda dehşete düşen Theseus, her yıl gönderilen bu kurbanlardan biri olmaya gönüllü olur. Amacı adaya gidip Minotor'u öldürmektir. Diğer kurbanlarla birlikte siyah yelkenli bir gemide Girit'e doğru yola çıkarken, babası Kral Aegeus'a, Minotor'u öldürmeyi başarırsa, hayatta ve sağlıklı olduğunu haber vermek için, geri dönerken geminin yelkenini beyaza çevireceğine dair söz verir. Kurbanlar Knossos'a vardıklarında Kral Minos'un kızı Ariadne Theseus'a âşık olur ve Minotor'u öldürmesi için ona yardım etmeyi kabul eder. Ariadne Theseus'a, Minotor'u öldürdükten sonra labirentten çıkış yolunu bulabilmesi için kullanacağı ipekten bir iplik verir. Canavarı öldürdükten sonra çift Atina'ya doğru yola çıkar. Ancak Theseues Ariadne'yi yolculuk sırasında, daha sonra tanrı Dionysus tarafından kurtarılacağı Naxos adasında bırakır. Ne yazık ki Atina'ya yaklaşırken babasına verdiği sözü unutur ve gemideki siyah yelkeni olduğu gibi bırakır. Oğlunun öldürüldüğünü düşünen Kral Aegeus, bir uçurum kenarından atlayarak intihar eder.

Minos uygarlığının tarihe karışmasından uzun süre sonra bile Knossos'un Theseus-Minotor efsanesiyle olan

ilişkisinin canlı tutulduğuna dair kanıtlar vardır. Bu kanıtlar genelde bozuk paralardır. Knossos'ta çıkarılan bir gümüş para da buna örnektir. Bir yüzünde koşan bir Minotor figürü, diğer yüzündeyse bir labirent resmi bulunan bu para, MÖ 500-413 yılları arasındaki döneme tarihlenmektedir. Başka bir paradaki resimde ise labirent, Ariadne'nin başının etrafını çevirmiştir. Minotor ve labirent Roma İmparatorluğu döneminde de popülerliğini korudu ve bu dönemde de birçok mozaiğin üzerinde Knossos labirentinin resmi vardı. Bunların belki de en görkemlisi batı Avusturya'da Salzburg yakınlarındaki, Roma döneminden kalma bir villadaki, MS 5. yüzyıla tarihlenen mozaiktir. Ancak bazı araştırmacılar Minotor'un, Knossos Sarayı'nın mimarisinden ortaya çıktığı görüşüne katılmazlar. Bu araştırmacılar, merkez noktaya tek çıkışı olan bir labirent ile çok sayıda çıkışı olabilen labirentlerin farklı olduğuna dikkat çekerler. Aslında labirenti ölümün ve yaşamın sırlarını yansıtan bir karmaşanın sembolü olarak görmek cezbedicidir: Labirentin ortasında bekleyen Minotorun, hepimizin kalbinde saklı olan bir şeyleri temsil ettiği dini bir ayinle ilgili, soyut bir kavram.

Minotor'a yem olmak üzere Atina'dan Knossos'a getirilen 14 gencin hikayesi hep basit bir söylenti olarak görülmüştür. Ancak bu korkunç hikayede anlatılanları destekleyebilecek bazı arkeolojik kanıtlar bulunmaktadır. 1979'da Knossos Sarayı'nın kuzey binasının bodrum katında kazı işçileri 337 adet insan kemiğine rastladı. İncelemeler bu kemiklerin, hepsi çocuk olmak üzere en az dört kişiye ait olduğunu gösteriyordu. İncelemelerin devamında tüyler ürpertici bir ayrıntı ortaya çıktı. Kemiklerin 79'unda sivri uçlu bir bıçakla yapılmış kesik izleri bulundu. Kemik uzmanı Loius Binford'a gö-

re bunlar eti kemikten koparmak için yapılmıştı. Kemiklerinin etten sıyrılmasının gömme geleneğinin bir parçası olabileceği ihtimalinden yola çıkan (et tamamen değil, parçalar halinde koparılmıştı) Bristol Üniversitesi klasik arkeoloji profesörü Peter Warren, çocukların bir ayinle kurban edildiği ve sonra da yendiği sonucuna varmıştır.

Knossos'un sadece 4.3 mil güneyinde, Anemospilia'daki dört odalı bir tapınakta (bu tapınak ilk kez 1979'da J. Sakellerikas tarafından kazılmıştır), bölgede insanların kurban edilmiş olabileceğini gösteren başka bulgular ortaya çıkmıştır. Tapınağın batıya bakan odasını inceleyen arkeologlar burada üç iskelete rastladılar. Bunlardan ilki, odanın ortasındaki sunağın üzerinde sağ tarafına uzanmış, göğsünde bronz bir hançer saplı ve ayakları bağlı vaziyetteki 18 yaşındaki bir erkek çocuğuna aitti. Sunağın etrafında önceden, tabanını çevreleyen bir kanalı olan bir sütun vardı. Bu düzenek büyük olasılıkla kurbandan damlayan kanın boşluğa akmamasını sağlamak için kurulmuştu. Gencin iskeletindeki kemikler incelendiğinde, muhtemelen kan kaybından ölmüş olduğu ortaya çıktı. Odanın güneybatı köşesinde kolları ve bacakları açık vaziyette uzanmış 28 yaşındaki bir kadın iskeleti ve sunağın yakınında otuzlu yaşlarının sonunda, 1.75 metre uzunluğunda bir erkek iskeleti bulundu. Adamın elleri, kendini savunmaya çalışırmışçasma havaya kalkmış vaziyetteydi ve bacakları düşen duvarın altında kalarak kırılmıştı. Binada ayrıca kimliği teşhis edilemeyecek kadar zarar görmüş bir diğer iskelet daha bulundu. Tapınak MÖ 1600'lü yıllarda, muhtemelen depremden kaynaklanan bir yangın sonucunda yıkıldı. Bu ölülerden üçü çöken duvarların ve tavanın kurbanı olmuştu, ancak görünen

o ki içlerindeki genç bu olay gerçekleşmeden önce ölmüştü.

Arkeolojik kanıtlara göre Minos Uygarlığı döneminde Girit'te insan kurban etmek yaygın değildi. Bahsettiğimiz örnekler, büyük depremler gibi sıkıntılı zamanlarda tanrıları yatıştırmak için başvurulan umutsuzca çabaların oluşturduğu istisnalar olabilir. Dikkat çeken bir nokta, hem Knossos Sarayı'mn kuzey binasında hem de Anemospilia Tapınağı'nda kurbanların gençler ya da çocuklar olmasıdır. Bu durum, akıllara Atina'dan Minotor için gönderilen yedi erkek ve yedi kız çocuğunun hikayesini getirmektedir. Belki de Knossos labirenti efsanesinin ortaya çıkışı kısmen, toplumsal güvenliğin risk altında olduğuna inanılan zamanlarda yapılan bu korkunç katliamlarda gizli olabilir.

PASKALYA ADASI'NIN TAŞTAN NÖBETÇİLERİ

Dünyada üzerinde diğer yerleşim birimlerine en uzak olan Paskalya Adası (günümüzdeki adıyla *Büyük Ada* anlamındaki *Rapa Nui),* Pasifik Okyanusu'nun güneydoğusunda, insan yaşamının olduğu en yakın bölgeye 2000 mil uzaklıktadır. Ada üçgene benzer ve volkanik kayalardan oluşur. Kıyısında dizili duran çok sayıda dev boyutta taş heykelle ünlüdür. Hatta bu taş heykellerin ünü, *Rongorongo* adı verilen, hâlâ şifresi çözülememiş gizemli yazılardan da önce gelir.

İlk yerleşenler adaya *Te Pito O Te Henwa* (Dünyanın Merkezi) adını vermişlerdir, ancak bu yerleşimcilerin kim olduğu ya da nereden geldikleri çok tartışılan konulardır. Adanın yerleşimiyle ilgili belki de en tartışmalı kuram Norveçli kaşif ve arkeolog Thor Heyerdahl tarafından ortaya atılmıştır. Heyerdahl'a göre adaya yerleşim, batıdan esen ticaret rüzgarlarının yardımıyla devasa sallarla okyanusu geçerek Peru'dan gelen İnka öncesi bir topluluk tarafından kısmen başlatılmıştı. 1947'de, böyle bir vasıtayla Pasifik'i geçmenin mümkün olduğunu kanıtlamak isteyen Heyerdahl, bu balsa aracının bir kopyasını yaptı ve buna bir İnka güneş tanrısı

olan *Kon-Tiki'nin* adını verdi. Pasifik'e açılan Heyerdahl ve ekibi 101 gün boyunca açık denizde 4349 mil ilerledi ama sonunda Tahiti'nin doğusundaki Tuamotu Takımadasındaki Raroia mercan adasının kayalıklarına çarptı. Bu keşif gezisi anlatan belgesel *Kon-Tiki* 1951'de bir Oscar kazandı. *Kon-Tiki* yolculuğu, Güney Amerikalı halkların sal kullanarak Pasifik'i geçip Polinezya Adaları'na yerleşmiş olmalarının teknik açıdan mümkün olduğunu kanıtladı. Ancak Heyerdahl'ın keşfiyle ilgili bazı sorunlar vardır. *Kon-Tiki,* MS 16. yüzyılda, yani İspanyolların bölgeye gemi kullanımını götürmesinden sonra yapılmış sallar taklit edilerek yapılmış bir araçtı. Bu yüzden, bu aracın İspanyolların gelişinden 800 sene önceki, yani Pasifik'te seferlerin yapıldığı öne sürülen zamanlardaki araçlara tasarım bakımından ne ölçüde benzerlik gösterdiği belirsizdir. Dahası, Heyerdahl yolculuğa başlayacağı sırada kıyının açıklarındaki akıntılar öyle kuvvetliydi ki, *Kon-Tiki* yola çıkmadan önce, denizin içine doğru 50 mil kadar çekilmesi gerekti.

Heyerdahl, MS 800'lü yıllarda Paskalya Adası'nda yaşayanların Güney Amerikalılar olduğu yönündeki kuramını kanıtlamak için botanik, dilbilim ve mimariden de yararlandı. Ancak Heyerdahl'm bu cesur yolculuğundan bu yana toplanan arkeolojik verilerin tamamı Heyerdahl'm varsayımlarını çürütmüştür, zira Pasifik ötesi yolculukların yapıldığını öne sürdüğü tarihte ada da yerleşim çoktan tamamlanmıştır. O halde Paskalya Adası'nın ilk yerleşimcileri nereden gelmişlerdi? Uzak konumundan dolayı bu adaya yolculuk nereden yapılırsa yapılsın, binlerce mil açık denizde en az iki haftalık bir yolculuk demekti. Böyle bir yolculuğun yapılabilmesi akla tek bir ihtimal getiriyor: Denizci bir halk. Poli-

nezya'daki halklar denizcilikte uzmandılar. Yıldızların pozisyonları, rüzgarın yönü ve kuşların ve balıkların hareketlerine göre yönünü ayarlayabilen çok büyük kano ve sallar yaptılar. Dilbilimsel verilere göre Rapa Nui'ye MS 300-700 yılları arasındaki dönemde tahminen Marquesas Adaları ya da Pitcairn Adası'ndan gelen topluluklar yerleşmişti. Pitcairn Adası, 1199 mil mesafedeki konumuyla en yakın yerleşim birimiydi. Bu adadan Paskalya'ya geçiş, tahminlere göre MÖ 2000'de güneydoğu Asya'dan başlayıp zamana yayılmış bir doğuya göç etme sürecidir. Bir Paskalya Adası efsanesi de adaya batıdan gelenlerin yerleştiğini doğrular. Hikaye, yaklaşık 1500 yıl önce Polinezya krallarından Hotu Matua'nın karısı ve ailesiyle birlikte Polinezya Adaları'nın birinden çift gövdeli bir kanoyla güneş yönünü takip ederek adaya gelişini anlatır. Kral ölümünden kısa bir süre önce son kez memleketine bakabilmek için adanın batı ucuna gitmiştir. DNA incelemelerinden alınan son verilere göre adaya Güney Amerikalıların yerleşmiş olması neredeyse imkansızdır. Paskalya Adası'ndaki mezarlıklardan çıkarılan iskeletlerde, Polinezya Motifi denen genetik bir işaret bulunmuştur. Buna göre Paskalya Adalılar Güney Amerikalıların değil doğu Polinezyalılarm torunlarıdır.

Paskalya Adası'nın inanılmaz dev heykelleri yüzlerce yıldır kaşifler ve arkeologlar arasında şaşkınlık yaratmaktadır. Adalıların *moai* dedikleri bu heykellerden 900 kadar vardır. Heykellerin boyları ortalama 425 metre ağırlıkları ise 14 tondur. İçlerinden en büyük olanı 21 metre yüksekliğinde ve yaklaşık 270 ton ağırlığındadır. Bu esrarengiz anıt sütunlar sertleştirilmiş volkanik küllerden yapılmıştı ve normale göre daha uzun insan başları, sivri çeneleri, iki kollarıyla kısa bir vücut-

lan vardı. Yüzleri adanın içine dönüktü. Bu belki de ada halkını sessizce izlemek için düşünülmüştü. Heykellerden bazılarının gözleri ilk yapıldıklarında kırmızı ve beyaz taşlar ve mercanla renklendirilmişti ve bunlardan gözleri belli bir noktaya sabitlenmiş, günümüze kadar sağlam kalan bazı örnekleri bulunmaktadır. 887 heykelin yarısından çoğu adanın kıyılarında farklı noktalara dağılmıştır. Kalan moailer ise hâlâ yapıldıkları taş ocağı olan, görünüşe bakılırsa heykellerin çok hızlı bir şekilde tamamlandığı Ranu Raraku'dadırlar. Anıt sütunların çoğu, *ahu* denen, törenlerde kullanılan yapıların üzerine dikilmiştir. Bu yapılar volkanik kaya parçalarından oluşur ve içlerinde platformlar, yokuşlar ve plazalar bulunur. Ataları anmak için düzenlenen danslar ve törenler için kullanılan bu yapıların üzerine 15 kadar moai yerleştirilmiştir.

Moailerin çoğunun yapılması, bulunduklan yere taşınması ve yerleştirilmesi MS 1100-1600 yılları arasında olmuştur. Bu dönemde ada oldukça ormanlık bir araziydi ve tahminen 9000-15000 arası bir nüfusa sahipti. Hollandalı kaşif Jakob Roggeveen 1722 Paskalyasında şans eseri adayı bulduğunda (adanın adı bu yüzden Paskalya'dır) heykeller hâlâ sapasağlam ayaktaydı. İngiliz kaşif ve haritacı Kaptan James Cook 1774'te adaya gittiğinde heykellerin çoğunun yerinde durduğunu gördü. Paskalya Adası'nın en büyük sırlarından biri, ada halkının bu dev heykelleri taşıyıp yerine koymayı nasıl başardıklarıdır. Los Angeles'ta bulunan Kaliforniya Üniversitesi'nden Jo Anne Van Tilburg, adada 15 yılı aşkın bir süre incelemelerde bulunmuş bir Polinezya çalışmaları uzmanı. Mevcut insan gücü, materyaller, kaya tipi ve en kolay taşıma yolları hakkında veriler içeren bilgisayar simülasyonunu kullanan Van Tilburg,

heykellerin nasıl taşındığı konusunda inandırıcı bir hipotez oluşturdu. Buna göre, heykeller önce tahta bir kızağa sırt üstü yatırılıp, tahtadan yapılmış kano şeklinde bir merdiven üzerinde hareket ettirildiler. (Kütükler birbirine yaklaşık birer metre arayla diziliydi.) Tören alanına gelindiğinde ise kızak yardımıyla kaldırılarak dik konuma getirildiler. 1999'da Van Tilburg ve 73 kişilik bir ekip büyük bir başarıyla bu kuramı test etti ve bu metodun heykellerin taşınması ve yerleştirilmesi ile ilgili en mantıklı öneri olduğu görüldü.

Daha zor ve karmaşık bir soru ise, Rapa Nui halkının *neden* bu dev figürleri yapma, taşıma ve yerleştirme gibi inanılmaz bir çabaya girişti kleridir. Paskalyalılar, tahminen 18. yüzyılın sonları ya da günümüze daha yakın bir tarihe ait olan ve henüz şifresi çözülememiş Rongorongo yazısı hariç, dinlerini ve moailerin anlamını açıklayabilecek hiçbir yazılı kayıt bırakmamışlardır. Bu heykellerin saygıdeğer atalarını ya da yaşayan güçlü reislerini sembolize ettiği gibi birçok kuram ortaya atılmıştır. Onları yapanların güçlerini ve örgütlenmelerini temsil eden önemli bir statü sembolü olmaları da mümkündür. Van Tilburg'a göre bu figürlerin iki ayrı rolü vardı. Moailer reislerin kendi portreleri değil, önemli hükümdarların standartlaştırılmış tasvirleri ve aynı zamanda halk, hükümdarları ve tanrıları arasında bir arabulucuydu.

Bir zamanlar Paskalya Adası sık palmiye ormanlarına sahipti, ancak 1722'de Hollandalılar geldiğinde adada ağaç yoktu. Polenler üzerinde yapılan incelemelere göre MÖ 1150 sıralarında adadaki alçak arazilerde neredeyse hiç ağaç kalmamıştı. Ağaçlar yok olunca toprak erozyonu ortaya çıktı ve bu da adadaki imkanların nüfusa yetersiz kalmasını, yiyecek kıtlığını, iç sa-

vaşı ve sonunda Rapa Nui'nin çöküşünü beraberinde getirdi. Adadaki bazı bölgelerde yamyamlık yapıldığına dair kanıtlar bile vardır. Neticede kıyıdaki kutsal heykellerin hepsi kabileler arası savaşlar sırasında ada halkı tarafından yerleştirilmiştir. Rapa Nuililer heykellerin taşınması, yerleştirilmesi ve kano yapımında ve tarım için yer açarken yüklü miktarda kereste harcamış olsalar da, adadaki orman kaybının tek sorumlusu değillerdir. Pasifik'te bir yiyecek kaynağı olarak görülen Polinezya fareleri de palmiyelerin meyvelerini yiyerek yenilerinin yetişmesini engellemiş ve böylece adadaki palmiyelerin tükenmesine neden olan faktörlerden biri olmuştur.

Avrupalılarla ilk karşılaşmaları Rapa Nuililer için neredeyse doğal dengelerinin çöküşü kadar büyük bir felaket olmuştur. 1859-1862 yılları arasındaki akınlarda, Perulu köle tacirleri, adada erkek-kadın sağlıklı olan herkesi, toplam 1000 kadar adalıyı Peru kıyılarındaki adalarda bulunan madenlerde çalıştırılmak üzere zorla alıp götürdü. Tahiti Piskoposunun itirazları sonucunda nihayet Paskalya Adalıların dönmelerine izin verildi. Hastalıktan ve Peru'da yaptıkları ağır işten sağ kurtulanlar Rapa Nui'ye döndüklerinde çiçek hastalığı ve cüzam mikrobu taşıyorlardı. Hastalıklar hemen yayıldı. 1877'de adada sadece 110 kişi kalmıştı. Bu zorunlu nüfus azalması nedeniyle Paskalya Adalıların sözlü tarihi ve kültürü trajik bir şekilde büyük ölçüde yok oldu.

1888'de ada Şili topraklarına katıldı ve böylece nüfus tekrar arttı. 1935'te Şili hükümeti Rapa Nui ulusal parkını yapmasına rağmen, adanın yerlileri başkent Hanga Roa'nın dışında kenar mahallelerde yaşamaya zorlanıyorlardı, çünkü adanın diğer kısımları koyun

üretimi yapan çiftçilere kiralanmıştı. 1964'te bağımsızlık hareketi başladı. 80'lere gelindiğinde koyun üretimi durdurulmuş ve ada tamamen tarihi park ilan edilmişti. Nüfus 1992 yılında 2770 iken 2002'de 3791'e çıktı. Nüfusun çoğu başkentte yaşamaktadır. Resmi dil İspanyolca olmasına rağmen birçok yerli adalı Rapa Nui dilini konuşmaya devam etmektedir. Bu eşsiz ve gizemli kültürün vermiş olduğu önemli eserlerden dolayı, 1995'te UNESCO, Rapa Nui Ulusal Parkı'nı Dünya Miras Listesi'ne dahil etmiştir.

KAYIP ŞEHİRLER MU VE LEMURİA

Lemuria ve Mu, Pasifik Okyanusu'nun güneyinde olduğu tahmin edilen kayıp bir şehrin, birbirlerinin yerine kullanılabilen isimleridir. Bu tarihi kıta muhtemelen çok gelişmiş ve tinsel bir medeniyete ev sahipliği yapıyordu; belki de tüm insanlığın çıkış noktasıydı, ancak binlerce yıl önce bir tür jeolojik felaket sonucunda sular altında kalarak yok oldu. Pasifik'in farklı yerlerine dağılmış binlerce kayalık adanın (Paskalya Adası, Tahiti, Hawaii ve Samoa da bunların arasındadır) bir zamanların bu büyük şehrinin tek kalıntıları olduğu söylenmektedir. Ortadan kaybolmuş böyle bir adanın olduğu yönündeki kuram çok farklı kişiler tarafından ortaya atılmıştır. Bunların en önemli olanları ise 19. yüzyılın ortalarında bilim adamlarının Hint Okyanusu ve Pasifik Okyanusu civarındaki sıradışı hayvan ve bitki dağılımına açıklık getirmek için ortaya attıkları kuramlardır. 19. yüzyılın sonlarında okültist Madam Blavatsky tinsel bir yolla Lemuria diye bir yerin olduğu düşüncesine varır ve birçok kişi etkilenerek aynısını yapmaya çalışır. Bunlardan biri de medyum ve kahin Edgar Cayce'dir. Lemuria'nın popu-

lerleşmesi 20. yüzyılda eski Britanya ordu memuru Albay James Churchward'la başlar ve günümüzde hâlâ bu fikri savunanlar vardır. Ancak gerçekten de Pasifik'te böyle bir ada olduğuna dair somut bir kanıtın varlığından söz edilebilir mi? Ya da tüm bu kayıp şehir hikayeleri, mesela insanlığın efsanelerle ortadan kaybolmuş Altın Çağı gibi, tamamen farklı bir şekilde mi yorumlanmalıdır?

Mu'nun öyle çok uzun bir hikayesi yoktur, bazı yazarların öne sürdüğü gibi tarihi efsanelerde geçtiği de olmamıştır. *Mu* adı ilk kez ilginç karakteriyle tanınan amatör arkeolog Augustus Le Plongeon'la (1826-1908) gündeme gelmiştir. Plongeon Meksika'nın Yucatan şehrindeki Chichen Itza arkeolojik bölgesindeki kalıntıların fotoğraflarını çeken ilk kişidir. *Troana Codex* adıyla bilinen *{Madrid Codex* olarak da bilinir) Maya kitabını çevirme girişimi Plongeon'un güvenilirliğine büyük bir darbe vurmuştur. *Mayalar ve Kişelerin Kutsal Sırları* (1886) ve *Kraliçe Moo ve Mısır Sfenksi* (1896) adlı eserlerinde Plongeon, Troana Codex metninin bazı bölümlerini yanlış yorumlayarak Yucatan'daki Mayaların, Mısırlıların ve daha birçok başka uygarlığın ataları olduğunu söylemiştir. Ayrıca Mu diye adlandırdığı tarihi bir kıtanın volkanik bir patlamada yok olduğuna ve bu felaketten kurtulanların Maya uygarlığını kurduğuna inanıyordu. Plongeon'a göre Mu aslında Atlantis'tir ve Moo adlı bir kraliçe buradan Mısır'a gitmiş, burada Isis olarak tanınmış ve Mısır uygarlığını kurmuştur. Ancak Maya arkeolojisi ve tarihi uzmanlarına göre, Plongeon'un Maya dilinde yazılmış kitaptan yola çıkarak yaptığı bu yorumlar tamamen hatalıdır. Hiyeroglif olduğunu düşünerek yorumladığı figürlerin çoğunun aslında süs malzemeleri olduğu ortaya çıkmıştır.

Kayıp şehrin diğer adı *Lemuria* da 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Darwinist Alman doğabilimci Ernst Heinrich Haeckel (1834-1919), Afrika, Madagaskar, Hindistan ve Doğu Hindistan takımadasında bulunan, ağaçta yaşayan, küçük, ilkel memeli hayvanlar olan lemurların bölgede yaygın bir şekilde dağılmasının, Hint Okyanusu boyunca uzanan (Madagaskar ile Hindistan'ı bağlayan), kara parçası halinde bir köprüden kaynaklandığını öne sürmüştür. İşin ilginç yanı, Hackel lemurlann insan ırkının atası ve bu köprünün de muhtemelen insanlığın beşiği olduğunu iddia etmiştir. Evrimci T. H. Huxley ve doğabilimci Alfred Russell Wallace gibi diğer ünlü bilimadamları, milyonlarca yıl önce Pasifik'te devasa bir kara parçası olduğuna ve bunun büyük bir depremle sular altında kaldığına (Atlantis'in ise battığı düşünülmüştü) emindirler. Dünyada bitki örtüsü ve hayvan topluluklarının dağılımının sulara gömülmüş kara parçalarına ve köprülere bağlanması, 19. yüzyılın ortalarından kıtaların hareket ettiğinin ortaya çıkışına kadar bilimadamları arasında pek de az rastlanmayan bir yaklaşımdır. 1864'te İngiliz zoolog Philip Lutley Sclater (1829-1913), varlığı öne sürülen bu kara parçasına, *The Quarterly Journal of Science'ta* yayımlanan "Madagaskar'ın Memelileri" adlı makalesinde *Lemuria* adını vermiş ve isim o zamandan bu yana öyle kalmıştır.

Kayıp medeniyet Lemuria/Mu 1931'de, Churchwardin kayıp şehir hakkında yazdığı beş kitaplık serinin ilk kitabı Lost Continent Mu'nun *(Kayıp Kıta Mu)* yayınlanmasıyla büyük ilgi uyandırarak tekrar gündeme geldi. Churchward kitapta, kayıp kıta Mu'nun bir zamanlar Hawaii'nin kuzeyinden, güneyde Fiji ve Paskalya Adası'na kadar uzanan geniş bir alanda olduğunu iddia etti. Churchward'a göre Mu, Âdem ve Havva'nın

yaşadığı gerçek Cennet Bahçesi'ydi ve 64 milyonu bulan bir nüfusu olan, ileri teknolojiye sahip bir medeniyetti. 12 000 yıl kadar önce Mu bir depremde yıkılmış ve Pasifik'in altında kalmıştı. Mu'nun bir kolonisi olan Atlantis de bin yıl sonra tahminen aynı şekilde yok olmuştu. Babillilerden Perslere, Mayalardan Mısırlılara kadar dünyanın tüm eski medeniyetleri Mu kolonilerinin kalıntılarıydı. Churchward bu sansasyonel iddiayı 1880'lerde Hindistan'da kıtlık zamanında genç bir memur olarak görev yaparken Hintli bir rahiple arkadaş olduktan sonra ortaya atmıştır. Bu rahip Churchward'e, kendisi ve iki kuzeninin Mu'da ortaya çıkmış 70 000 yıllık gizli bir düzenin yaşayan tek temsilcileri olduğunu söyledi. Bu düzen Naacal Kardeşliği olarak biliniyordu.

Rahip Churchward'a Naacallar'dan kalma, muhtemelen insanlığın ilk dili olan unutulmuş bir dilde yazılı eski tabletler gösterdi ve ona bu dili okumayı öğretti. Churchwood daha sonra, belki de Augustus Le Plongeon'un fikirlerinden ve onun Mu'nun varlığına kanıt göstermek için Troana Codex'ten yararlanmasından esinlenerek, Meksika'da bulunan bazı taş eserlerin *Mu'nun Kutsal İlham Yazıları'ndan* bölümler içerdiğini iddia etti. Maalesef Churchward bu sıradışı iddialarına hiçbir kanıt bulamadı: Esrarengiz Naacal Tabletleri'nin çevirilerini yayınlamadı ve yazarın kitapları - bugün hâlâ çok sayıda takipçisi olmasına rağmen - Lemuria/Mu hakkında bilimsel bir çalışmadan çok eğlence amaçlı okunmaktadır.

Günümüzde zoologlar ve jeologlar Pasifik ve Hint Okyanusu bölgesindeki lemurların ve diğer hayvan ve bitkilerin dağılımının, levha tektoniği ve kıtaların kaymasının bir sonucu olduğunu açıklamaktadırlar. Levha

tektoniği kuramı (henüz kanıtlanamamıştır), yerkabuğunun, üzeri daha az sertlikte kaya tabakasıyla kaplı, hareket halindeki levhalarının kıtaların kaymasına, volkanik ve sismik hareketlere ve dağ sıralarının oluşmasına neden olduğunu öne sürer. "Kıtaların kayması" kavramı ilk kez 1912'de Alman bilimadamı Alfred Wegener tarafından ortaya atılmış, ancak 50 yıl boyunca bilim çevrelerinde pek kabul görmemiştir. Bugün levha tektoniğinin anlaşılmasıyla birlikte jeologlar, Pasifik'te batmış bir kıta olduğu düşüncesine ihtimal vermemektedirler. ..... scanned by darkmalt1

Lemuria'nın somut bir yerden çok ruhani bir kayıp şehre benzediği düşüncesi, renkli bir kişilik olan Rus okültist Helena Petrovska Blavatsky'nin (1831-1891) yazılarından gelmektedir. Blavatsky, 1875'te avukat Henry Steel Olcott'la birlikte New York'ta Teosofi Derneği'ni kurdu. Bu dernek, Hıristiyanlık ve doğu dinlerinin mistik öğretilerini araştırmak için kurulmuş özel bir topluluktu. Oldukça kapsamlı eseri "Gizli Doktrin"'de (1888) Blavatsky milyonlarca yıl önce Kıvılcım Lordları ile başlayan bir tarihten bahseder ve sonraki bölümde dünyayı darmadağın eden felaketlerde yok olmuş beş "İlk Irk'ı anlatır. Bu ırklardan üçüncüsü, bir milyon yıl önce yaşayan, ev hayvanı gibi dinozor besleyen tuhaf telepati dehaları olan Lemuria ırkıydı. Lemurialılar şehirlerinin Pasifik Okyanusu'na batmasıyla tarihe karıştılar. Lemurialıların torunları, yani Dördüncü Irk, insan ırkı olan Atlantalılardı. Bu ırk, Atlantis şehri bundan 850 000 yıl önce sular altında kaldığında, kara büyü kullandıkları için tarihe karıştı. Bugün yaşayan insan ırkı ise Beşinci Irk'tır.

Blavatsky bunların hepsini, Atlantis'te yazıldığı zannedilen, ona Mahatmalar denen Hint üstatların göster-

miş olduğu *Dzyan Kitabı'dan* öğrendiğini belirtmiştir. Hiçbir zaman Lemuria'yı bulduğunu iddia etmemiş, yazılarında Lemuria *adını* Philip Schlater'in bulduğunu ifade etmiştir. *Gizli Doktrin,* batı ve doğu kozmolojilerinin, mistik gezintilerin ve gizemli bir bilgeliğin çözümü zor bir karışımından oluşan, büyük bir bölümünün tamamen anlaşılma kaygısı olmayan, oldukça zor bir kitaptır. Blavatsky'nin iddiaları, Lemuria'nın ilk gizemci yorumudur, ancak bir yönden Churchward'ın öne sürdüğü kayıp şehirle aynı şekilde değerlendirilmemelidir. Blavatsky ve diğer okültistlerin Lemuria tasvirleri kısmen, ruhsal bir dürtüyle bulunmuş, hayali bir kayıp adaydı. Ancak bugün bile Lemuria'nın varlığını fiziksel bir gerçek olarak gören medyum ve kahinler vardır. Hatta hipnoz edilerek geçmişe döndüğünde, önceki yaşamlarını yeryüzünden silinmiş bu şehirde geçirdiklerini hatırlayanlar bile vardır.

Ancak hikaye burada bitmiyor. Akıllarda soru işaretleri bırakan sualtı keşifleriyle birlikte, sular altında kalmış şehirlerin hikayeleri son 20 yıldır tekrar haberlere konu oluyor. 1985'te bir Japon dalış turları operatörü Japonya'nın en batıdaki adası Yonaguni'nin güney kıyısı açıklarında, daha önce izine rastlanmamış, piramit şeklinde basamaklı bir yapı buldu. Bunun hemen ardından profesör Masaki Kamura (Okinawa Ryukyu Üniversitesi'nden deniz jeologu) yaklaşık 183 metre genişliğinde ve 27 metre yüksekliğinde böyle bir yapının olduğunu doğruladı. Bu dikdörtgen zigurat, bölgedeki, yokuş, basamak ve terasları andıran sualtı taş yapılardan oluşan kompleksin bir parçasıdır. 3000 ila 8000 yıl öncesine ait olduğu tahmin edilmektedir. Kimi çevreler bu yapıların batarak yok olmuş bir medeniyetin kalıntıları olduğunu ve belki de mimarinin en eski örnekleri-

ni oluşturduğunu öne sürmektedir. Lemuria ve Atlantis'le bağlantılarından da söz edilmektedir. Ancak bölgeyi iyi tanıyan bazı jeologlar, bu sualtı yapıların doğal olduğu ve bölgedeki bilinen diğer jeolojik oluşumlarla benzerlik gösterdiği konusunda ısrarlıdırlar. Soru işaretlerine neden olan yapılar hakkındaki bu tartışma hâlâ sürmektedir.

2001'de Hindistan'ın batı kıyısı açıklarında, Kambay Körfezi'nde suyun 36 metre altında dev bir kayıp şehrin kalıntıları bulundu. Bir yıl sonra akustik görüntüleme yöntemiyle yapılan araştırmalarda, bölgede bir zamanlar insan yaşamı olduğuna dair kanıtlar bulundu. Bunların arasında dev binaların temelleri, çömlek, duvar parçaları, boncuklar, heykel parçaları ve insan kemikleri vardı. Şehirde bulunan ahşap eşyalardan biri radyokarbon tarihleme yöntemine göre MÖ 7500 yılına aitti. Bu veri, bölgenin Hindistan'daki bilinen en eski medeniyetten 4000 yıl daha eski olduğunu gösterir. Bu büyüleyici yerde araştırmalar sürmektedir. Elde edilen bu tarihlerin doğru olduğu anlaşılırsa, bu araştırmalar bir gün dünyanın ilk medeniyetleri hakkındaki bilgilerimizi önemli ölçüde değiştirebilir. Pasifik ve Hint Okyanuslarındaki bu sualtı bulguların unutulmuş bir medeniyetin kalıntıları olduğu kanıtlansın ya da kanıtlanmasın, kesin olan bir şey var: İnsanlık her zaman kayıp şehirler ve geçmişlerine dair tinsel anlamda daha tatmin edici bir açıklama getirmenin peşinde olacaktır. Bu anlamda, Lemuria/Mu daima somut bir yerden daha öte bir anlam ifade edecektir.

STONEHENGE: ATALARIN KÜLT MERKEZİ

Güney İngiltere'nin Wiltshire eyaletindeki Salisbury Ovası'nda, uzaktan bakıldığında birbirine sarılmış bir grup taştan yapılmış deve benzeyen Stonehenge, belki de dünyada farkına varılması en kolay tarihi yapıdır. *Stonehenge* adı Eski İngilizceden gelir ve kabaca *asılı taşlar* anlamına gelir. Ancak bu görkemli anıtın tarihi Saksonların Britanya'ya gelişinden binlerce yıl öncesine, MS 5. yüzyıla dayanır. Kökeni, milattan önceki son yüzyılların esrarengiz Kelt Druidlerinden de önceye, Avrupa'da demirin bilinmediği ve Büyük Piramit'in henüz Mısır kumlarındaki yerini almadığı zamanlara kadar uzanır. Peki ama bu gizemli anıtı kimler yapmıştı? Binlerce yıl öncesinin İngiltere ve Avrupa manzarasında ne işlevi vardı?

Bugün Stonehenge'i ziyaret edenler, MÖ 3100-1600 yılları arasındaki dönemde bölgeye dikilmiş bir dizi anıtın kalıntıları olan, etrafı topraktan şekillerle çevrili, dik konumda, daire halinde dizilmiş bir grup büyük taş görürler. Söz konusu dönemde Stonehenge üç uzun yapım aşaması geçirdi, ancak bu tarihlerden önce de sonra da bölgede insan yaşamına dair izler vardır. Aslında

Stonehenge bölgesinde bugüne kadar yapılmış en önemli ve etkileyici keşif, bölgede otopark olarak kullanılan alanda ortaya çıkarılan, MÖ 8500-7650 yılları arasındaki döneme tarihlendirilen dört büyük Mezolitik oyuk ya da direk çukurudur. Bu büyük çukurların çapı 0.7 metreydi ve içlerinde önceden çam ağacından yapılmış direkler vardı. Çukurlardan üçü, dini bir işlevi vurgularcasına doğudan batıya doğru dizilmişti. Bu çukurların totem direklerini tutmak için kullanılmış olduğu düşünülmektedir ve açıkçası başka bir işlevleri varsa bunu anlamak zordur. Stonehenge'in çevresindeki bölge tarihi anıtlarla doludur. Bu anıtlardan bazıları Neolitik çağın başlarında (MÖ 4000-3000) yapılmıştır, yani Stonehenge'den de eskidirler. Bunlara örnek olarak, 1.4 mil mesafede, Winterbourne Stoke'da bulunan büyük el arabası (bu araçlara ölüler gömülüyordu), 1.2 mil kuzeydoğuda Robin Hood'un Topu olarak bilinen geçitli set (bir çeşit büyük prehistorik toprak şekli) ve 600 metre kuzeydeki Lesser Cursus (uzun, dar, dikdörtgen bir yer şekli) sayılabilir. Yani Stonehenge'in ilk yapım aşamasını gerçekleştirenler işe başladıklarında, 5000 yılı aşkın bir süredir dini ayinler için kullanılan kutsal bir alanda çalışıyorlardı.

Stonehenge'in üç yapım aşamasından ilki MÖ 3100 sıralarında başladı ve bu süreçte etrafı bir çukur ve bankla çevrili, keresteden yapılmış direklerden oluşan bir daire yapıldı. Bu taş dikit alanı (arkeolojide, etrafında yer şekilleri bulunan, daire ya da oval şeklindeki düz alan anlamında kullanılır) çapı yaklaşık 110 metreydi ve kuzeydoğuya açılan geniş bir girişi vardı. Diğer bir giriş noktası ise daha küçüktü ve güneye açılıyordu. Bu anıtın bulunduğu alan, geyik boynuzları ve öküz ya da sığırların kürek kemikleri kullanılarak elle

kazılmıştı. Günümüzde, çukurda yapılan kazılarda anıtı yapanların bilerek bıraktığı ve yapımda kullanılmış olan boynuzlar bulunmuştur. Bu aşama hakkında ilginç bir nokta da, çukurun dibinde, yapının bulunduğu alanı kazmak için kullanılan boynuz yapımı aletlerden 200 yıl daha eski olduğu anlaşılan, çoğu büyükbaş hayvanlara ait başka hayvan kemikleri bulunmasıdır. Görünüşe bakılırsa bunları gömen insanlar gömmeden önce bir süre saklamışlardı. Belki de bu kemikler, dini bir yerden Stonehenge'e getirilmiş kutsal nesnelerdi. Stonehenge'in ikinci yapım aşamasıyla ilgili çok az kanıt vardır. Ancak en az 200 kişiye ait yanmış kemikleri göz önünde bulundurursak, bölgenin ölülerin yakıldığı bir mezarlık olarak kullanılmış olabileceğini tahmin edebiliriz.

MÖ 2600 sıralarında başlanan üçüncü yapım aşamasında toprak ve kauçuktan oluşan taş dikit alanı taşlar kullanılarak yeniden yapıldı. Anıtın ortasına iki eşmerkezli daire şeklinde 80 göztaşı sütun dikildi. Her biri yaklaşık 4 ton ağırlığındaki bu taşlar Preseli Tepeleri'nden (Pembrokeshire, güneybatı Galler) çıkarıldı ve en az 186 mil uzunluğundaki bir güzergah kat edilerek getirildi. Göztaşlarının dışında, Stonehenge'e Milford Haven yakınlarında Preseli Tepesi'nin güneyindeki kıyılardan getirilen, bugün Sunak Taşı olarak bilinen, yaklaşık 5 metre uzunluğundaki mavi-gri kumtaşıdır. Göztaşlarının Salisbury Ovası'na nasıl getirildiği hâlâ üzerine tartışılan bir konudur, ancak bugün birçok arkeolog bu taşları insanların getirdiğini düşünmektedir. Stonehenge'i yapanlar bu taşları büyük ihtimalle Milford Haven'da tekerlekler ve kızaklarla denize indirip, Stonehenge'e kadar denizde salların üzerinde çekerek getirmişlerdir. Bu, azmin ve işbirliğinin inanılmaz bir

başarısıdır. 2001'de, bu cesaret gerektiren olayı tekrarlamak isteyen gönüllüler, Preseli Tepeleri'nden tekerleklerin taşıdığı tahta kızakla 3 tonluk bir taşı denize indirmeyi başardılar, ancak taş salın üzerine yerleştirildiğinde denize düştü ve battı. Ne tuhaftır ki, eski bir efsaneye göre Stonehenge, büyü yoluyla İrlanda'dan getirdiği Dev'in Dansı adlı yapının sahibi büyücü Merlin'le ortaya çıkmıştır. Öyleyse, acaba göztaşlarının Galler'den getirilişi, Stonehenge'in batıda başlayan hikayesinin çarpıtılmış bir şekli olabilir mi?

Yapının kuzeydoğu girişinin yaz ortasında güneşin doğuşu ve kış ortasında günbatımı ile aynı yöne gelecek şekilde genişletilmesi de üçüncü aşamada olmuştur. Bu aşamada Stonehenge'e eklenen diğer bir bölüm de, törenlerde kullanılan, üzerinde anıttan Avon Nehri'ne 1.86 mil boyunca uzanan birbirine paralel çukur ve tümsek çiftleri bulunan yoldu. (The Avenue)

MÖ 2300 sıralarında göztaşlarmın bulunduğu noktalar kazıldı ve yerlerine 20 mil mesafedeki Marlborough Downs'tan getirilen devasa sarsen taşları yerleştirildi. Her biri yaklaşık 4 metre yüksekliğinde, 2 metre genişliğinde ve 25 ton ağırlığında olan sarsenler, üstlerini kapatan lentolarla (yatay taşlar) birlikte 33 metre çapında bir daire şeklinde dizildiler. Bu dairenin içine, sarsenlerle oluşturulmuş, açık ucu kuzeydoğuya bakan, at nalı şeklinde beş triliton (iki dik taş ve bunların desteğiyle ayakta duran üçüncü bir taş) eklendi. Anıtın ortasında, onu dikey, beşi yatay duran, at nalı şekli oluşturan bu devasa taşların her biri 50 tona varan ağırlıklardaydı. Bu yapım sürecinde, MÖ 2280-1930 yılları arasındaki dönemde, göztaşları yeniden dikildi ve en az üç kez düzenlendi ve sonunda Sarsen Dairesi ve Trilitonların arasında, sarsen taşı dizilerinin şeklini yansı-

tan bir iç daire ve at nalı oluşturdu. Bu süreçte Galler'den taş getirilmeye devam edildiği düşünülmektedir. MÖ 2000-1600 yılları arasında, büyük ihtimalle başka bir taş dizisini dikmek için, en dıştaki sarsen dairesinde Y ve Z çukurları denen iki çukur açıldı. Ancak bilinmeyen bir nedenle içlerine taş yerleştirilmedi ve çukurların içi kendiliğinden çamurla doldu. MÖ 1600'den sonra Stonehenge'de yeni bir şey yapılmadı ve görünüşe bakılırsa anıtın olduğu alan terk edildi. Ancak Demir Çağı'na ait çömlekler, Roma madeni paraları ve MS 7. yüzyıldan kalma, başı kesilmiş Sakson bir adamın mezarı bölgenin zaman zaman ziyaret edildiğini gösterir.

Stonehenge'in nasıl yapıldığı sürekli tartışılan bir konudur. 90'larda yapılan bir deney, 200 kişilik bir ekibin yağla kaplı kereste parmaklıkların üzerine yerleştirilmiş tahta bir kızak kullanarak bu 80 sarsenin hepsini Marlborough Downs'tan Stohenge'e iki yılda (iş mevsimlere bölünerek yapılmışsa daha uzun da olabilir) getirmiş olmasının mümkün olduğunu göstermiştir. Bu deneye göre taşlar, muhtemelen A şeklinde çerçeveler kullanılarak kaldırılıp, ekipler tarafından iplerle doğrultularak dik konumlarına getirilmişlerdir. Lentolar da kereste platformlar üzerinde kaldırılarak, kullanılan ilkel yapı iskelesi dik konumdaki taşların tepesine ulaştığında bulunduğu konuma getirilmiş olabilir. Stonehenge'in yapılışının büyüleyici bir yanı da, taşların marangozluk teknikleri ile işlenmiş olmasıdır. Bölgede örnekleri bulunan, tokmak denen taş toplarıyla ezilerek boyutları belirlendikten sonra taşlar, lentoların tepede emniyetli bir şekilde durabilmesi için zıvana ve menteşe yuvası birleşme noktalarıyla biçimlendiriliyorlardı. Lentolar da "dil ve oyuklu bağlantı" denen tahta işleme metodu kullanılarak birleştiriliyordu.

Stonehenge'in nasıl yapıldığından dâha ilginç bir soru da *neden* yapıldığıdır. Ne yazık ki böylesie önemli bir yapı için Stonehenge'de rastlanan arkeolojik bulgular çok yetersizdir. Bu kısmen bölgede son bir kaç on yıla kadar olan çalışmaların genelde başarısız olması ve yeterince belgelendirilmemiş olmasından kaynaklanır. Bu çalışmalarda iskeletler kayboldu ya da ciddi zarar gördü, bulgular yanlış yerlere kondu ve kazı notları yok oldu. Bu kayıplara rağmen, bölgede ya da civarında bulunan mezarlardan elde edilen kanıtlar Tunç Çağı'nın başlarında burada yaşayan halkların yaşamları hakkında etkileyici ayrıntılar sunmaktadır.

Stonehenge'deki ana mezarlar genelde birbiriyle aynı dönemden kalmadır. (MÖ 2400-MÖ 2150, Erken Tunç Çağı) Anıtın dış kısmındaki çukurda gömülü bir iskelet üzerinde yapılan incelemede, bu iskeletin sahibi olan adamın, tahminen biri sağdan diğeri soldan saldıran iki kişi tarafından, yakın mesafeden isabet ettirilen beş-altı okla vurulmuş olduğu ortaya çıktı. Acaba bu bir idam ya da bir çeşit insan kurban etme olabilir mi? Başka bir şaşırtıcı mezar da 2002'de Stonehenge'in 2.8 mil güneydoğusundaki Amesbury'de bulunmuştur ve Amesbury Okçusu ya da Stonehenge Kralı adıyla bilinir. Bu mezarla birlikte bulunan lüks eşyalardan anlaşıldığı üzere gömülen zengin bir kişidir. Bu eşyaların arasında beş adet büyük bardak, güzel işlenmiş 16 adet çakmaktaşı yapımı mızrak ucu, birkaç domuz dişi, iki kumtaşı bileklik (bilekleri ok ve yayın kirişinden korumak için), altından yapılmış bir çift saç süsü, üç küçük bakır bıçak, bir çakmaktaşı yontma aleti ve metal işleme araçları vardı. Bulunan altın eşyalar Britanya'da bugüne kadar bulunmuş olanların en eskileridir, aynı zamanda bu kişi adalardaki ilk metal işçilerinden biri olabilir. İs-

kelet üzerinde yapılan testler Okçu'nun 35-45 yaşları arasında, çenesinde bir apse, sol diz kapağında da geçirdiği bir kaza sonucu oluşmuş bir yırtık olmasına rağmen güçlü bir adam olduğunu gösteriyordu. Ancak bu mezarın en ilginç yanı henüz ortaya çıkmamıştı.

Diş minesi üzerinde yapılan oksijen izotopu analizinde, Okçu'nun Alpler bölgesinde, İsviçre, Avusturya ya da Almanya'da büyümüş olduğu belirlendi. Bakır bıçaklar incelendiğinde de bunların İspanya ya da Fransa'dan getirilmiş olduğu ortaya çıktı. Bunlar 4200 yıl önce Avrupa'da farklı toplumlar arasındaki iletişimin inanılmaz kanıtlarıdır. Stonehenge Kralı'nın, zengin birine ait olduğu belli olan lüks eşyalarla dolu mezarı, onun bölgedeki ilk taş anıtın yapımında önemli bir rol oynamış olabileceği anlamına gelebilir mi? Okçu'nun mezarının yakınlarında başka bir adamın daha mezarı bulundu. Kemikleri incelendiğinde Okçu'nun oğluna ait olabileceği belirlenen iskelet, Okçu'nunkiyle aynı şekilde bir çift altın saç süsüyle gömülmüştü, ancak nedense bu süsler sahibinin çenesinde bırakılmıştı. Oksijen izotopu analizine göre bu adam Salisbury Ovası civarında büyümüştü, ama onlu yaşlarının sonlarını İngiltere'nin orta bölgesinde ya da kuzeydoğu îskoçya'da geçirmiş olma ihtimali de vardı.

Boscombe Okçuları, Erken Tunç Çağı'nda Stonehenge yakınlarındaki Boscombe Down'da tek bir mezara gömülmüş bir topluluktur. Mezarlarında çok sayıda çakmaktaşından yapılmış mızrak ucu olduğu için okçular olarak bilinen bu grup yedi kişiydi: Tahminen birbirleriyle akraba olan üç çocuk, bir genç ve üç adam. Mezarda bulunanlar özellikleri bakımından Amesbury Okçusu'nun mezarındaki eşyalara benziyordu ve içlerinde çömlekten yapılmış çok fazla büyük bardak vardı.

Bu insanlann nereden geldiğine dair ipucu yine dişlerinde saklıydı. Bu mezarda bulunanlar Galler'de büyümüşler ve çocukken Güney Britanya'ya göç etmişlerdi. Boscombe Okçularının, Gallerden getirilmiş olan ve bugün Stonehenge'de duran göztaşlarıyla hemen hemen aynı zamana ait olmaları, birçok araştırmacıya, Salisbury Ovası'na kadar olan 186 millik yol boyunca kayaları bu topluluğun getirmiş olabileceğini düşündürmektedir. Öyleyse, Amesbury ve Boscombe Okçularının mezarları bize Stonehenge'i kimlerin yaptığı konusunda mükemmel kanıtlar sunmaktadır. Peki bu gizemli ve eşsiz anıt ne işlevi görüyordu?

Stonehenge'in yönü yaz ortasında güneş doğuşu, kış ortasında günbatımı yönüne denk geldiği için birçok araştırmacı (başta İngiliz gökbilimci Gerald Hawkins olmak üzere) bölgede bazı gökbilimsel düzenlemeler olduğunu iddia etmişlerdir. Ancak bu iddianın ardından Hawkins'in kuramına dayanak oluşturan veriler üzerinde yapılan inceleme, gökbilimsel düzenlemeler olduğu ileri sürülen yapıların, değişik dönemlere ait özelliklerin art arda gelmesinin ve aslında anıtın parçası olmayan doğal delik ve çukurların sonucu olduğunu ortaya koymuştur.

Stonehenge hakkında hatırlanması gereken en önemli nokta, çok özel bir yapı olmasına rağmen, başka yapılardan uzak, ayrı kalmış bir konumunun olmamasıdır. Anıtın etrafındaki çok sayıda mezar tepesinden de anlaşıldığı gibi, Stonehenge çok büyük ve tarihi bir tören alanları bölgesinin odak noktası olmuştur. Salisbury Ovası'nın Stonehenge yapılmadan binlerce yıl önce de kutsal bir yer olduğunu gördük. Ama ne anlamda kutsaldı bu bölge? İngiliz arkeolog Mike Parker Pearson ve Madagaskarlı arkeolog Ramilisonina'nm ortaya

attığı bir kuram, Stonehenge halkı için, kerestenin yaşayanlarla, taşların kalıcılığının ise atalarla bağlantılı olabileceğini göstermek amacıyla, günümüze ait antropolojik kanıtlar kullanmıştır. Stonehenge'in yakınlarında tahta dikitlerin bulunduğu iki önemli bölge olduğu için (Durrington Walls and Woodhenge), Pearson ve Ramilisonina, gün doğarken doğuda Durrington Walls'tan başlayarak Avon Nehri boyunca ilerleyen, ardından Avenue boyunca devam edip günbatımında ataların diyarı Stonehenge'e varan, cenaze törenleri için kullanılan bir ayin yolu olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu, su yoluyla ormanlardan taşlara kutsal bir yolculuk, yani sembolik olarak yaşamdan ölüme geçiş ayini olabilir. Stonehenge'in orta kısmından çıkarılan arkeolojik bulguların az olması, her isteyenin değil, sadece belli insanların buraya girebildiğini gösterir. Bu seçkin sınıfın rahipler mi olduğu, ya da aralarında Amesbury Okçusunun da bulunup bulunmadığı, anlaşılması zor konulardır. Atalara gönderme yapma amacıyla bu taş yapının inşa edilmesi çok anlamlı olsa da, Stonehenge'i yapan bu üstün yetenekli insanlar için her türlü açıklama yetersiz kalacaktır.

EL DORADO: KAYIP ALTIN ÜLKESİ

"El Dorado'yu arıyorsan,"
Dedi gölge,
"Gölge Vadisi'nden,
Ayın üzerindeki dağlara git,
Korkusuzca!"

- "El Dorado", Edgar Allan Poe (1849)

Amazon yağmur ormanlarının derinliklerinde gömülü, muazzam zenginliklere sahip bir şehir, baştan aşağı altın parçalarıyla kaplı Meksika Kralı ya da Yaldızlı Adam, ne kadar aransa da bir türlü bulunamayan bir Kutsal Kâse, bir yok edici, hayaller kurduran bir hedef noktası. El Dorado bu sayılan rollerin tamamını oynamış ve oynamaktadır. 16. yüzyılın İspanyol kaşif ve savaşçıları efsane altın şehrini bulmak için tehlikeli yolculuklar yaptılar ve İngiliz kaşif Sir Walter Raleigh 1596'da şehrin yerini tam olarak bildiğini yazdı. 21. yüzyıl kaşifleri bile belki Peru'nun sık ormanlarında ya da Kolombiya'da gizemli bir gölün dibinde El Dorado'yu bulma umudunu kaybetmemişlerdir. Acaba tüm bu ça-

balar boş mudur? El Dorado gerçek midir yoksa sadece Kolombiya yerlilerinin mitolojisinin bir parçası mıdır?

Altın Adam (İspanyolcada *El Dorado)* efsanesi, 16. yüzyılda İspanyollar geldiğinde Kolombiya ve Peru'da yaygındı. Bazı araştırmacılara göre efsane, Muisca adlı, diğerlerinden ayrı yaşayan bir kabilenin düzenlediği bir törene dayanmaktadır. Bu kabile altın işlemede usta, çok gelişmiş bir topluluktu ve And Dağları'nda, 2500 metre yükseklikte yaşıyordu. Görünüşe bakılırsa kabilenin düzenlediği bu tören (yeni bir kralın ya da başrahibin devralma töreni) bugünkü Bogota'nın kuzeyinde Guatavita Gölü'nde yapılıyordu. Ayinin başında yeni hükümdar gölün tanrısına adaklarını sunuyor, ardından kabile sazlardan sal yaparak içini tütsü ve kokularla dolduruyordu. Sonra da kralın çıplak vücudu reçineyle kaplanarak üzerine ince altın tanecikleri dağıtılıyordu. Kralları hazır olduğunda, kabile onu kocaman bir altın ve zümrüt yığını ve altın taçlar, kolye süsleri, küpeler ve diğer değerli eşyaları getiren emri altındaki dört hizmetkarıyla birlikte sala bindiriyordu. Sal, trompetler ve flütlerin eşliğinde kıyıdan ayrılarak gölün ortasına kadar gidiyordu. Ortaya ulaştığında etraf sessizliğe bürünüyor ve hizmetkarlar tüm serveti adak olarak suya döküyordu. Yeni önder böylece lord ve kral unvanlarını alıyordu.

El Dorado'nun İzinde adlı kitabında John Heming, vücutlarını giysi ve sivrisineklere karşı koruma işlevi gören bir yağla kaplamanın, 17. yüzyılda Venezüella'da Orinico Nehri kıyısında yaşayan kabileler arasında yaygın olduğunu söyler. Belli kutlama günlerinde kabileler yağın üzerini çok renkli çizimlerle kaplıyorlardı. Bugün bile Amazon kabileleri vücutlarını bitki boyalarıyla boyarlar. Muisca kabilesi gerçekten altın bakımın-

dan zenginse bunu vücut süsü olarak kullanmış olmaları mümkündür. Belki de Altın Adam hikayesinin gerçeklik payı olabilir, ancak bu El Dorado efsanesinin çıkış noktası olabilir mi?

Ne var ki El Dorado'nun kökeninde yatan başka etkenler söz konusudur. Fetih zamanında İspanyollar hakkındaki bir diğer söylenti de, İnka savaşçılarından oluşan isyancı bir grubun İspanyol işgal güçlerinden kurtulmayı başararak Venezüella'nın dağlarına kaçtığı yönündedir. İddialara göre isyancılar yanlarına yüklü miktarda altın ve değerli taş alarak gizli bir imparatorluk kurdular. Yakalanan yerlilerin anlattığı, bugünkü Ekvador'un başkenti Quito'nun doğusunda, dağların ardında insanların vücutlarında altınlarla gezdiği zengin bir ülke olduğuna dair çeşitli hikayeler de vardı. 1542'de işgal kuvvetlerinden asker Gonzalo Pizarro İspanya Kralı V. Charles'a yazdığı bir mektupta bu zengin ülkeden, belki de Muisca kabilesinin Altın Adam törenini kastederek, "El Dorado Gölü" diye bahsediyordu. Pizarro bu kayıp şehri aramak için keşif yolculukları düzenleyen İspanyol işgalcilerden biriydi. El Dorado hikayesinde bir diğer önemli nokta da İspanyolların, İnkalann kullandığı tarçına olan ilgileridir. Avrupa'da baharatlar yiyecek saklama metodu olarak çok değerliydi (buzdolabının icadından önce), ve alım satımından büyük karlar elde edilebilirdi.

İspanyol işgalciler yerlilerden, baharatların Quito'nun doğusundaki kabilelerden geldiğini öğrendiler. Şubat 1541'de Gonzalo Pizarro ve teğmeni Francisco de Orellana'nın gözetiminde, 220 İspanyol maceracı ve onların eşyalarını taşıyan 4000 dağ yerlisinden oluşan bir keşif ekibi tarçının ve masal şehir El Dorado'nun izini sürmek üzere Quito'dan yola çıktı. Saplantılı bir şekil-

de hayalini kurduğu değerli eşyaları ararken Pizarro, kayıp altınların ve tarçın ağaçlarının varlığı hakkında kendi istediği şeyleri söyletinceye kadar yerlilere zalimce işkence ediyordu. Keşif ekibi Coca ve Napo nehirleri istikametini takip ederek ilerliyordu, ancak kısa sürede erzakları bitmeye başladı ve çok geçmeden İspanyolların yarısından fazlası ve 3000 yerli ölmüştü. Şubat 1542'de ekip ikiye ayrıldı. Francisco de Orellana Napo istikametinden devam etti, Pizarro ise sonunda Quito'ya dönmeye karar verdi. Napo'dan ilerleyen Orellana ve adamları nihayet Amazon'a çıkan yolu buldular ve nehrin tamamını geçerek Atlantik Okyanusu'na vardılar. Bu inanılmaz bir başarıydı. Ne var ki El Dorado'yu hiçbir zaman bulamadılar.

Ancak bu İspanyolları pes ettiremedi. Altın ve baharatların hayaliyle yanıp tutuşan bir grup maceracı 16. yüzyılın büyük bölümünü, Ekvador ya da Kolombiya'nın ormanlarında veya dağlarında gizli bir noktada saklı olduğuna inandıkları büyük hazinenin izini sürerek geçirdi. 1568'de zengin kaşif ve asker Gonzalo Jimenez de Quesada, Kral Philip'in Kolombiya'da bulunan geniş, tropik bir otlak bölge olan güney Llanos'un keşfi için gönderdiği komisyonu kabul etti. 1569'da, 300 İspanyol ve 1500 yerliden oluşan keşif ekibi El Dorado'yu aramak için Kolombiya'nın başkenti Bogota'dan yola çıktı. Ancak ekibin sivrisinek kaynayan kasvetli bataklıklar ve toz topraktan başka bir şey olmayan bomboş arazilerle karşılaştığı yolculuk tam bir felaketti. Üç yıl sonra Quesada, yanında 64 İspanyol ve dört yerliyle Bogota'ya döndü.

Muiscaların Guatavita Gölü'ndeki törenlerini anlatan efsane ve Gonzalo Pizarro'nun El Dorado'su birçok kaşife, kayıp şehrin belki de gerçekten bir gölün yakın-

larmda olduğunu düşündürmüştür. İngiliz kaşif ve saray mensubu Sir Walter Raleigh, Kraliçe I. Elizabethan kaybettiği güvenini tekrar kazanma umuduyla, 1595'te El Dorado'yu bulmak için yeni bir hareket başlatır. Ekibiyle Orinoco Nehri boyunca haftalarca ilerler ama hiçbir şey bulamaz. Ancak *Görkemli Altın Şehir Manoa ile Bağlantılı Olarak Büyük, Zengin ve ihtişamlı İmparatorluk Guyana'nın Keşfi* adlı kitabında Raleigh, El Dorado'nun Guiana'da (bugünkü Venezüella), Orinoco'daki Parima Gölü üzerinde bulunan bir şehir olduğunu iddia etmiştir. Raleigh'in göl üzerindeki şehri gösteren haritası öyle inandırıcıydı ki, efsane göl Parima 150 yıl boyunca Güney Amerika haritalarında gösterildi. 19. yüzyılda Alman doğabilimci ve kaşif Alexander von Humboldt, gölün de, böyle bir şehrin de olmadığını kanıtladı.

Parima Gölü sadece efsanelerde geçmesine rağmen, Guatavita Gölü'nün varlığından hiç şüphe edilmedi. Belki de El Dorado *buradaydı.* İspanyol işgalciler Muiscaların kıymetli eşyaları adak olarak Guatavita Gölü'ne döktüğünü öğrenir öğrenmez gölü kurutma çalışmalarına başladılar. Varlıklı tüccar Antonio de Sepulveda 1562'de gölün suyunu çekmek için yerlilere çukur kazdırdı, ancak gölün seviyesini biraz indirmekten öteye gidemedi. Ama göl kenarındaki çamurlu kısımda bir miktar altın yuvarlak levha ve zümrüt buldu. Yine de, elde edilen ganimetin toplamı "232 pezo ve 10 gram kaliteli altın"dı. 1823'te Bogota'nın tanınmış simalarından Don "Pepe" Paris de gölü kurutmaya çalıştı ancak altından yapılmış değerli eşyalar bulamadı. 20. yüzyılın başından ortalarına kadar başka kurutma çalışmaları da yapıldı ancak bu çalışmalarda bulunanların, efsanede kutsal göle döküldüğü anlatılan altın yığınlarıyla hiç

ilgisi yoktu. Sonunda 1965 yılında Kolombiya Hükümeti Guatavita Gölü'nü ulusal koruma alanı ilan ederek, göle gözle görülür ölçüde zarar veren bu çabalara son verdi.

1969'da iki tarla işçisi, Bogota yakınlarındaki Pasca kasabası civarında bir mağarada, 26 cm boyunda, zarifçe işlenmiş altın bir sal maketi buldular. Üzerinde, hepsi şık başlıklar giymiş 10 hizmetkarın taşıdığı bir kral figürü vardı. Birçok kişiye göre bu, Muiscaların Guatavita Gölü'nde yaptıkları töreni doğrulayan bir kanıttı. Aslında, 1856'da Guatavita Köyü'nün güneyindeki Siecha Gölü'nde yapılan bir kurutma çalışmasında, gölün kenarında bununla neredeyse aynı olan bir sal bulundu. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Berlin'de kayıplara karışmış olan bu sal, daha sonra onu Berlin Kraliyet Müzesi'ne satacak olan Salomón Koppel'ın eline geçti. Bu sallar elbette gölde birtakım törenler yapılmış olduğunun kanıtıdır, ancak Muisca halkı yalnızca suya değil, yıldızlara, gezegenlere ve atalarına da tapıyordu. Daha da önemlisi, bu kabile altını kendisi üretmiyor, diğer kabilelerden satın alıyordu. Sonuç olarak, altın sal maketinde olduğu gibi, altından yaptıkları eşyalar küçük ve genellikle çok inceydi. Muiscaların efsanedeki gibi krallarını altın kaplayıp, ayinlerinde inanılmaz miktarlarda rezervini göle dökecek kadar altına sahip olmaları pek de akla yatkın bir ihtimal değildir.

Yine de günümüz kaşifleri hâlâ El Dorado'yu bulabilmenin hayalini kurmaktadırlar. 2000'de Amerikalı kaşif Gene Savoy, doğu Peru'daki balta girmemiş yağmur ormanlarının derinliklerinde Kolomb keşfi öncesi devrin kayıp şehri Cajamarquilla'yi bulduğunu açıkladı. Ekibinde bulunan bazı araştırmacılar, tapınak ve mezarlıkların bulunduğu bu bölgenin, efsane şehir El

Dorado'nun kalıntıları olabileceğini iddia ettiler. Bu konuda hiçbir şekilde şüpheci bir tavır sergilemeyen Polonya asıllı italyan gazeteci ve kaşif Jacek Palkiewicz, 2002'de Peru'da, Lima'nın güneydoğusundaki Manu Ulusal Parkı'nın yanındaki platonun üzerinde bulunan gölün altında El Dorado'yu bulduğunu ilan etti. Her iki çalışmanın sonuçları üzerinde yapılan araştırmalar da sürmektedir.

Görünüşe bakılırsa, 450 yılı aşkın arayışa rağmen, efsane şehir El Dorado'nun hazinesini bulma şansı, en az 16. yüzyılda bu hazinenin peşine düşmüş olan İspanyollarınki kadar düşüktür. El Dorado adı, saplantılı bir şekilde sürekli bir sonraki köşede olduğu düşünülen ama aslında ulaşılması imkansız olan zenginliğin peşine düşme çabasıyla artık özdeşleşmiştir. Şüphesiz Amazon yağmur ormanında, İspanyol işgalinin öncesine ait, henüz keşfedilmemiş şehirler vardır; ancak El Dorado, Altın Adam ya da Altın Şehir, sadece kısa yoldan köşeyi dönme arzusuyla yanıp tutuşanların hayal ürünüdür.

KAYIP ŞEHİR HELIKE

Corinth Körfezi'nin güney kıyısında, Atina'nın yaklaşık 93 mil batısında bulunan tarihi şehir Helike, Erken Tunç Çağı'nda (MÖ 2600-2300) kuruldu. İlk tarih öncesi yerleşim, şehir yıkılmadan 2000 yıl önce sular altında kaldı. MÖ 8. yüzyılda Homeros, Helike'nin Agamemnon'un emriyle Truva Savaşı'na gemiler gönderdiğini yazmıştır. MÖ 4. yüzyılda yıkıldığında Helike, birinci Achaea Birliği'ndeki (yerel şehir devletlerinin birliği) 12 şehrin lideri, Anadolu kıyısında Priene (Samsun Kalesi) ve Güney İtalya'da Sibaris olmak üzere diğer ülkelerde de kolonileri olan, zengin ve başarılı bir metropoldü. Helike'nin tapınağı ve Helikeli Poseidon'un mabedi klasik devirde Yunanistan'da ünlüydü ve tek rakibi Corinth Körfezi'nin karşısında, Delfi'deki Kahin'di.

Ancak bunların hepsi MÖ 373 yılının kışında korkunç bir gecede değişecekti. Beş gün boyunca şehrin sakinleri yılanların, farelerin, sansarların ve diğer yaratıkların kıyıdan firar ederek şehre çıkışlarına hayretler içinde tanıklık ettiler. Sonra beşinci gecede gökyüzünde "dev kıvılcım sütunları" (şimdi depremin ışıkları olarak bilinmektedir) görüldü, ardından büyük bir deprem oldu ve yaklaşık 10 metre yüksekliğinde, çok şiddetli bir

tsunami dalgası kıyıya vurdu. Kıyıdaki ova sular altında kaldı ve Helike çöktüğü için tsunami içerilere sızdı ve geri çekilen sularıyla şehirdeki binaları ve insanları içine alarak sürükledi. Şehir ve çevresi denize gömüldü, kıyıda demirlemiş olan 10 Sparta gemisi de kayıplara karıştı. Komşu şehir Boura ve Delfi'deki Apollo Tapınağı da yıkıldı.

Ertesi sabah bir kurtarma ekibi geldiğinde bir zamanların büyük şehrinden geriye sadece, Poseidon'un kutsal ormanındaki ağaçların dalgaların arasında görünen üst kısımları kalmıştı. Helike, insanların Poseidon'a (deprem ve deniz tanrısı) tapındığı, saygı gören bir merkez olduğu için, kıskanç komşuları şehrin yıkılmasının, tanrının mabedinin kutsallığını bozan Helikelilere verdiği bir ceza olduğunu söylemeye başladılar. Felaketin ardından Helike'nin önceki toprakları komşuları arasında paylaştırıldı, buna göre Aegio şehri Archea Birliği'nin liderliğini ele geçirdi. Bundan yüzyıllar sonra Romalılar bölgeye bir şehir kurdular. Bu şehir, muhtemelen MS 5. yüzyılda meydana gelen bir depremle kısmen yıkıldı. Felaketten sonraki yüzyıllar boyunca, Pliny, Ovid ve Pausanias gibi eski yazarlar Helike'nin kalıntılarının denizin dibinde görülebileceğini yazdılar. Yunan bilimsel kitap yazarı, gökbilimci ve şair Eratosthenes (MÖ 276-194) bölgeyi ziyaret etti ve bölgedeki feribotçularm, ülkenin iç bölgelerinde bir gölün dibinde, dik konumda bulunan ve sık sık balıkçıların ağlarına takılan bronz bir Poseidon heykelinden bahsettiklerini yazdı. Ancak kısa bir süre sonra bölge çamura bulandı ve heykelin yeri kayboldu.

1861'de bölgeyi ziyaret eden Alman arkeologlar üzerinde harikulade bir Poseidon başı bulunan bronz bir Helike parası buldular, ancak bu tarihi bölgeden başka

bir şey çıkmadı. Eski çağların tüm yazarları şehrin kalıntılarının Corinth Körfezi'nin altında olduğunu belirtmişlerdi, ancak yıllarca yapılan çalışmalarda sonuç hep başarısız oldu. 1988'de, kayıp şehri bulma amacıyla Helike Projesi uygulamaya kondu, ancak bu proje çerçevesinde 1988'de deniz radarıyla yapılan aramalarda denizin altında hiçbir ize rastlanamadı. Bunun sonucunda, Helike Projesi'nin direktörü arkeolog Dora Katsonopoulou ve Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'nden Dr. Steven Soter, kıyıdaki ovayı araştırmaya karar verdiler. Ekip, 2001'de, çamur ve çakıl tabakasının birkaç metre altında, Helike'nin kalıntıları olduğu belirlenen klasik çağ yapılarına rastladı. Kalıntıların bulunduğu nokta denizden yaklaşık yarım mil uzaktaydı. Neden denizin altında bulunamadığı buradan da belliydi. Binaları kaplayan ince, koyu renkli kil tabakasında bulunan mikroskobik organizmalar üzerinde yapılan incelemelere göre bölge, denizden uzak sığ bir gölün sularına kapılmış ve bunun sonucunda çamurla dolmuştu. Bölgede bulunan denizkabukları ve (bulunması mümkün olan) denizyosunları, Helike'nin kalıntılarının önceden denizin altında olduğunun kanıtıdır.

Klasik Çağ binalarından biri, şehrin kaderini açıkça gösteriyordu. Şehrin duvarlarından biri deniz yönüne doğru çökmüştü. Bu, dev bir dalganın vurduğunun açık bir kanıtıdır. Bölgeyi kazanlar, yıkılmış duvarlar, çömlek parçaları ve topraktan put gibi bulgular arasında, depremden yıllar önce yakınlardaki Sikyon kasabasında basılmış, üzerinde defne yapraklarından yapılmış bir taç giymiş Apollo figürü olan değerli bir gümüş para buldular. Birçok kişiye göre bir zamanların bu görkemli şehrinin hazin sonu, Atlantis efsanesinin çıkış noktasıdır. Bunu ilk kez MÖ 360'taki Helike depreminden

sonra Atinalı filozof Eflatun ortaya koymuştur. 2002'de yapılan BBC belgeseli *Helike-Gerçek Atlantis,* bölge hakkında bu iddiada bulunmaktadır.

Tarihi şehir Helike'nin etrafındaki bölge, Avrupa'nın sismik olarak en aktif bölgelerinden biridir. Burada 4000 yıldan beri kurulmuş yerleşimler çok gelişmiş ancak hep depremlerle yıkılmışlardır. Bu yüzden bu tarihi yerin depremler tanrısı Poseidon'a tapınma merkezi olması hiç şaşırtıcı değildir. Ağustos 1817'de, öncesinde ani bir patlamanın meydana geldiği bir depremde, bir zamanlar Helike'nin bulunduğu yerde beş köy yerle bir oldu. 1861'de 8 millik kıyı şeridi 1.82 metre çöktü ve 182 metre genişliğinde kıyı bölgesi dalgalara teslim oldu. Haziran 1995'te Helike Projesi ekibi bölgede çalışırken Richter ölçeğine göre 6.2 büyüklüğünde bir deprem meydana geldi ve bitişikteki kasaba Aigion'da 10 kişi hayatını kaybetti, bugün Eliki'nin olduğu yerde bir otel yıkıldı ve 16 kişi öldü.

Dr. Steven Soter, Helike depremiyle ilgili hikayeyi akıllara getiren bu depremin öncesinde garip olaylar olduğunu öğrenmişti. İnsanlar dışarıda hava sakinken şiddetli rüzgar sesleri duymuşlardı, köpekler nedensiz bir şekilde uluyorlardı, yeraltında patlamalar oluyordu, gökyüzünde garip ışıklar ve ateş topları belirmişti. Bölgedeki balıkçılar denizde sayısız ahtapot gördüler, depremden önceki gece de yollarda dağlara kaçarken arabaların ezdiği farelerin ölüleri bulundu. Bu olaylar, 2004'te Hint Okyanusu'nda meydana gelen 9.15'lik deprem sonucu oluşan ve Sri Lanka, Güney Hindistan ve Tayland'ı vuran tsunami faciasında hayvanların verdiği tepkiyi anımsatıyor. On binlerce insanın hayatını kaybettiği Sri Lanka'da hayvanlar tsunami kıyıya vurmadan denize uzak yerlere kaçmışlardı. Sri Lanka'nın

en büyük vahşi yaşam rezervi olan Yala Ulusal Parkı'nın bulunduğu bölgede sayısız insan ölmesine rağmen, hiçbir hayvan ölüsüne rastlanmadı. Uzmanlar, hayvanların, doğal afetleri önceden sezmelerine yarayan bir altıncı hisse sahip olduklarını düşünüyorlar. Helike depremi de kesinlikle bunun bir kanıtı olarak gösterilebilir. Helike kazılarında ele geçen en önemli bulgulardan biri de, muhtemelen klasik çağda yapılmış bir yolun parçaları olan kaldırım taşlarıdır. Helike Projesi ekibindeki arkeologlar, bu yolun kendilerini tarihi bölgenin merkezine yaklaştıracağını umuyorlar. Ancak, bu şehrin kalıntılarının mümkün olduğunca bir bütün halinde bulunması açısından, bu ölçüde yıkıcı bir tsunaminin, arkasında arkeologların bulabileceği bir şey bırakıp bırakmadığı sorusu önem taşımaktadır. Yine de Helike Projesi ekibi hâlâ şehrin önemli bir kısmının bulunabileceğinden emin. Bu inancı taşıdığı kesin olan bir kişi de Yunan Adaları'ndan Santorini'deki tarih öncesi şehir Akrotiri'yi bulan Spyridon Marinatos'tu. Zamanımızda kayıp şehri aramış ilk kişilerden biri olan Marinatos bir ara klasik çağ dönemine ait yığınla bronz ve mermerin şehrin yıkıntıları arasında gömülü olarak bulunabileceğinden söz etti ve Pompeii'nin arkeolojik zenginliğini bile geride bırakan tarihi bir şehrin keşfedilebileceğinden çok umutluydu.

Bölgedeki sürekli deprem tehlikesinin yanı sıra, Helike Projesi ekibi şimdi bölgede yeni bir tehditle karşı karşıya. Roma döneminde Corinth'ten Patras'a giden bir yol Helike'den geçiyordu. Kazılarda bu yolun izleri bulundu. Geçenlerde Yunan Demiryolları, Atina ile Patras'ı birleştirecek tren yolunu döşemeye başladı. Bu hat üzerindeki trenler şimdilik Corinth'e kadar gidiyor ve hattın 2010'da Petras'a varması bekleniyor. Bu tren

hattının inşaat programına göre hat, tahminen iki ya da üç sene içinde tam tarihi şehrin merkezinden geçecek. Bu yüzden, kazılar sayesinde tarih öncesi çağlar ve klasik çağda Yunanistan'daki yaşamla ilgili benzersiz kanıtlar bulma şansı kullanılamadan, tarihi şehir Helike'nin kalıntıları yok olacak.

Bu önemli arkeolojik bölgenin tren yolu yüzünden yıkılmasını engellemek için Dünya Anıtlar Fonu burayı "en ciddi tehlike altındaki 100 bölge" listesine aldı. Ancak kıyıda, proje ekibinin kazmayı planladığı bölgede inşaat çalışmaları hızla ilerliyor. Bu nedenle Dora Katsonopoulou, bölgenin, yeni inşaat yapımının yasak olduğu bir arkeolojik alan ilan edilmesi için Yunan Kültür Bakanlığı'na başvurdu. Ne yazık ki Yunan Arkeoloji Servisi ve Yunan Kültür Bakanlığı şu anda bölgenin önemini yeterince anlayamamaktadır. Umarız geç olmadan kazıların önemi fark edilir ve kayıp şehir Helike tarihe karışmaz.

BÜYÜK KANYON: GİZLİ BİR MISIR HAZİNESİ Mİ?

5 Nisan 1909'da Phoenix gazetesi *Arizona Gazette'de* "Büyük Kanyon'da Keşifler" başlıklı bir ön sayfa haberi yayınlandı. Haber, Smithsonian Enstitüsü'nün desteklediği, "Prof. S. A. Jordan'ın gözetimi altında" ve Smithsonianlıların yardımcısı olarak G. E. Kinkaid adlı kaşifin katılımıyla gerçekleşen bir arkeolojik araştırma gezisini anlatıyordu. *Gazette,* ekibin Büyük Kanyon'da, "sadece Amerika'daki en eski arkeolojik bulgu değil, aynı zamanda dünyada yapılmış en önemli keşiflerden biri" olan büyük bir yeraltı kalesi bulduğunu iddia etti.

Kinkaid'in *Gazette'de* bu keşfin öyküsünü anlatan yazısı, mineral aramak için tek başına tahta bir botla Wyoming'teki Green Nehri'nden Yuma'ya Colorado Nehri boyunca ilerlerken kaleyi nasıl bulduğunu anlatıyor. Yazıya göre El Tovar Crystal kanyonunun 42 mil kadar yukarısında, (muhtemelen, bugün Navajo yerlilerinin bölgesi olan Marble Kanyonu civarında) Kinkaid "nehir yatağının 610 metre kadar üzerindeki tortulu katmanda lekeler olduğunu" fark etti. Bunun üzerine büyük zorlukla kanyon duvarına doğru ilerledi ve aşa-

ğıya inen merdivenleri olan bir mağaranın girişine vardı. İçeri girdi ve girişten 30 metre kadar sonra, Buda'yı andırdığını, muhtemelen Tibet'ten getirilmiş olduğunu düşündüğü bağdaş kurmuş bir figür gösteren bir kabartmaya rastladı. 3.65 metre genişliğindeki yolda onlarca metre ilerledi ve burada içinde mumyalar olan bir mahzen buldu. Mumyalardan birini kaldırdı ve flaş kullanarak fotoğrafını çekti. Her iki tarafa açılan çok sayıda yol, oda ve içinde bakır aletler, vazolar, bakır ve altından fincanlar, emaye ve camla kaplı çömlek kaplar, yerlere saçılmış üzeri işlenmiş sarı taşlar ve platine benzer bilinmeyen gri bir metale rastladı. Ayrıca "Mısır tarzı ya da doğulu tarzda" olduğunu düşündüğü hiyeroglifler buldu.

Kinkaid bu mağaralarda rahatlıkla en az 50 000 kişinin yaşamış olabileceği kanaatine vardı. Gazete, eşyalardan bazılarının gemiyle Washington'a götürüldüğü ve Smithsonian Enstitüsü'nün Prof. S. A. Jordan gözetiminde kaleyi dikkatle araştırdığından bahsetti. Onlara göre yapılan keşifler sonucunda, "bu mağaralarda oturanların doğululular, muhtemelen soyu Ramses'e dayanan Mısırlılar olduğu" neredeyse kesindi.

Bu şaşırtıcı hikayenin ardındaki gerçek ne olabilir? Bu pek örneği olmayan, yazarı bilinmeyen gazete haberinden başka bir kanıt var mı? Aslında aynı gazetenin 12 Mart 1909 tarihli sayısında, yine G. E. Kinkaid'le ilgili başka bir makale daha vardır. Makale, Kinkaid'in Colorado Nehri boyunca yaptığı yolculuğu kısaca anlatıyor ve "bazı ilginç arkeolojik keşiflerin" yapıldığından bahsediyordu, ancak bu bulguların şaşırtıcı özelliklerinden hiç söz edilmemişti. *Arizona Gazette* nedense bu olayın peşine düşmedi. Mayıs 1909'dan sonra, tarihi sırları konu alan yazar David Hatcher Childress maka-

leyi bulup 1993'te komplo dergisi *Nexus'ta* yayınlayıncaya kadar konu hiç gündeme gelmedi. Bu olayla konu internete taşındı ve Büyük Kanyon'daki Mısırlılar hikayesi şu anda yüzlerce internet sitesi tarafından kullanılıyor. Bu sitelerin çoğunda Childressin *Nexus'taki* makalesinin aynısı var ve bunların hepsinin kaynağı konu hakkındaki orijinal gazete haberidir. Aslına bakılırsa 1909'dan beri, ortaya atılan iddiayı destekleyecek hiçbir kanıt bulunamamıştır.

Ocak 2000'de mağaraların sırrıyla ilgilenen araştırmacılar konuyla ilgili olarak Smithsonian Enstitüsü'yle iletişime geçtiler. Enstitü'nün 1909'daki makaleyle ilgili birçok soruyla karşılaştığı, ancak dosyalarında Profesör Jordan, Kinkaid ya da Arizona'daki kayıp bir Mısır medeniyeti hakkında hiçbir veri olmadığı cevabını aldılar. Bunun üzerine araştırmacılar, a ile değil *o* ile yazılan, Profesör SA. Jordon diye bir arkeologun olabileceği ihtimaline yöneldiler, ancak görünüşe bakılırsa bu kişi Amerikalı değil Avrupalıydı. Ancak bazı araştırmacılara göre bu, tüm bulunanların gizlendiğinin kanıtıdır. Bu görüşü savunan araştırmacılar, iddialarına kanıt olarak kanyonda keşfedilmemiş birçok mağara, tünel ve çukur bulunması ve Kinkaid'in keşiflerini yaptığı öne sürülen bölgenin büyük bir bölümünün bugün devlet arazisi olması ve halkın buraya girmesinin yasak olması gibi gerçekleri göstermektedirler. Mesela kazıldığında içinde yerlilere ait binlerce tarihi eşya ve 10 000 yıllık dev Kaliforniya akbabaları bulunan Stanton Mağarası da bu düşünceyi kanıtlar niteliktedir. Bu mağara önemli bir arkeolojik ve paleontolojik bir bölgedir ve şu anda Tarihi Bölgeler Listesi'nde yer almaktadır. Bölgedeki diğer mağaralarla birlikte bu mağara da dev bir çelik kapıyla kapatılmıştır. Peki bunun ardındaki

tehditkar niyet nedir? Townsend'in büyük kulaklı yarasa sürülerini yabancılardan korumak!

Büyük Kanyon'un merak uyandıran bir diğer özelliği ise - 1909'daki gazete haberiyle ilgilidir - özellikle Kinkaid'in garip mağaralara rastladığı düşünülen bölgede, doğulu ve Mısırlı isimleri taşıyan birçok zirve ve tepe bulunmasıdır. Ninety-four Mile Irmağı ve Trinity Irmağı'mn civarında Isis Tapınağı, Set Kulesi, Ra Kulesi, Horus Tapınağı, Osiris Tapınağı, Lanetli Kanyon bölgesinde de Keops Piramidi, Buda Manastırı, Buda Tapınağı, Manu Tapınağı ve Shiva Tapınağı vardır. Bu isimlerin gizemli kökeni Kinkaid'in kayıp hazinesinin yeri hakkında bir ipucu veriyor olabilir mi?

Ne yazık ki bu isimlerin nedeni oldukça sıradan. Bu neden, en önemli eseri *Büyük Kanyon Bölgesinin Üçüncü Dereceden Tarihi'ni* 1882'de yayınlayan ABD ordusu savaş gereçleri kumandanı Clarence E. Dutton'a dayanmaktadır. Büyük Kanyon'un zirveleri ile insanlığın büyük mimari eserlerinden bazılarının benzerliklerini fark ederek kanyondaki isimlerin çoğunu koyan kişi Dutton'dır. Geri kalanların isim babası ise, 1902 ilkbaharında Amerikan Jeolojik Araştırmalar Kurumu için Büyük Kanyon'un topoğrafik haritasını çıkaran hükümet haritacısı Francois Matthes'tir. Buna şüphe yoktur, zira Büyük Kanyon'un tarihi hakkında yazılmış en makul eserler (örneğin Frommemn *Büyük Kanyon Milli Parkı* ve Stephen J. Pyne'in *Kanyon Nasıl Büyüdü* adlı eserleri) bu gerçekleri yansıtmaktadır. Hatta Büyük Kanyon'daki Mısır ve Hint yer adlarının *Gazette'deki* makalenin yazılmasının nedenlerinden biri olması büyük bir ihtimaldir.

Peki bu-makale 19 Nisan 1897'de *The Dallas Morning News'de* yayınlanan, Teksas Aurora'da UFO kaza-

sını anlatan yazı gibi bir yanlış haberden ibaret midir? 1909'daki makalenin birçok ayrıntısı bunu göstermektedir. Her şeyden önce, kimse Kinkaid'in mağaralarda çektiği fotoğrafları ve görünüşe bakılırsa kendine saklamış olduğu eşyaları görmemiştir. Bunlar gerçek olsa 90 sene içinde mutlaka biri görürdü. Diğer bir sorun da, G. E. Kinkaid ve Prof. S. A. Jordan adlı kişilerin yaşamış olduğuna dair hiçbir delilin olmamasıdır. Ayrıca 1909'da *Gazette'de* yayınlanan makalede Smithsonian bir *kurum* olarak değil, *enstitü* olarak geçmektedir. (Hikayeyi kullanan internet siteleri de bu hatayı tekrarlamışlardır.) Elbette Smithsonian'da çalışan biri olsa bu farkı bilirdi. Makaledeki diğer bir hata da Kinkaid'in "Idaho'da doğan ilk beyaz çocuk" olduğu ifadesidir. Aslında bu kişi, 5 Kasım 1837'de Henry ve Eliza Spalding'in çocukları olarak Lapwai'de dünyaya gelen Eliza Spalding'ti.

Konu hakkındaki diğer bir yorum da, Büyük Kanyon'daki keşiflerle ilgili anlatılan hikayelerin bir zamanlar Büyük Kanyon'da bir yeraltı dünyasında yaşayan Hopi Kızılderililerinin atalarından esinlenilmiş olduğudur. Aslında Hopi yerlilerinin bu geleneği *Gazet*te'deki makalede de yer alıyordu. Bu efsaneler kısmen hikayenin çıkış noktası olabilirler ancak hikayeyi yazan kişi başka şeylerden etkilenmişti. 1869'da vali John Wesley Powell Colorado Nehri'nde ve (o zamanlar bilinmeyen) Büyük Kanyon bölgesinde ilk başarılı keşfi gerçekleştirdi. İlginç bir şekilde, Powell Redwall Mağarası adlı devasa bir nehir mağarasıyla karşılaştığında, burası bir tiyatro olarak kullanılsa "50 000 kişiyi alabileceğini" belirtmiş ve bununla Kinkaid'in mağaralarda 50 000 kişinin yaşayabileceği tahminini akla getirmiştir.

1889'da Brown ve Stantonin yaptığı keşif gezisi de hikayenin çıkış noktası olabilir. Bu yolculuk Colorado Nehri'nden Kaliforniya'ya yapılması muhtemel bir tren yolu inşaatı gündemde olduğundan Büyük Kanyon'daki bir vadiyi incelemek için yapılmıştı. Ekibin üç üyesi Marble Kanyonu'nda boğulduktan sonra geriye kalanlar devam etmenin imkansız olduğuna karar verdiler ve kanyondan dışarı çıkmaya çalıştılar. Vaseys Paradise'taki muhteşem pınarları geçtiler ve nehrin üzerindeki kireçtaşı duvarı ölçerek uçurumların üzerinde "her tarafında kırık çömlek parçaları olan bir dizi yerleşim bölgesi" buldular. Stanton kalan kaynaklan depolayarak keşfe devam etmeye karar verdi. Nehirden 48.7 metre yukanda, kireçtaşı kayasından oluşan tabakada bir mağara buldu. (Stanson Mağarası'ndan daha önce söz etmiştik) Oradan Güney Kanyon'a çıkan ve yeniden güvende olmalannı sağlayacak tarih öncesi çağlardan kalma bir yolu izlediler.

19. yüzyılın sonlannda ve 20. yüzyılın başlannda Atlantis, Lemuria/Mu gibi fantastik kayıp şehirler hakkındaki hikayelerin yaygın olduğu da unutulmamalıdır. Aynca Kinkaid'in varsayılan kariyeri, gezgin, fotoğrafçı ve amatör arkeolog Augustus Le Plongeon (1825-1908) örneğinde görüldüğü gibi, kısmen çağın kaşif/antikacı tipine uymaktadır. Mu diye bir kayıp kıtanın var olduğu düşüncesi ilk kez Le Plongeon'un eserlerinde yer almıştır. Fransa'nın Normandiya açıklannda doğan Le Plongeon renkli bir hayat sürmüş, Yucatan yanmadasında Maya kalıntılannın fotoğraflannı çekmiş, San Francisco'da araştırmacı olarak çalışmış ve Londra'da fotoğrafçılık eğitimi almıştır. Aynca onun zamanında çok önemli arkeolojik keşifler yapılmış ve bu inanılmaz keşifler sürekli haberlere konu olmuştur. Bunlara ör-

nek olarak, 1870'lerde Türkiye'nin kuzeybatısında, Truva olduğu düşünülen yeri ve Yunanistan'da Mycenae Sarayı'nı araştıran Heinrich Schliemann'ı gösterebiliriz. Bu dönemin diğer önemli araştırmacıları da 1884'te Mısır'ı kazmaya başlayan İngiliz araştırmacı Flinders Petrie ve 1900 yılında Girit'teki tarih öncesine ait Knossos Sarayı'nda çalışmalara başlayan Arthur Evans'tır. Bu gibi araştırmacıların bazıları ya da tamamı hikayenin oluşmasına katkıda bulunmuş olabilir.

G. E. Kinkaid ve 1909 tarihli makaleye ilişkin gerçekler esrarengiz bir kayıp mağarada yapılan keşiflerde değil, Büyük Kanyon'u ilk bulanların, çağın korkusuz arkeolog ve antikacılarının kayıtlarında ve Büyük Kanyon'daki Mısır ve Hint yer adlarında gizlidir.

NEWGRANGE: GÖZLEMEVİ Mİ, TAPINAK MI, MEZARLIK MI?

Bru na Boinne (Boyne'da oturan), İrlanda'nın Meath Eyaleti'ndeki Boyne Irmağı'nın döküldüğü bir noktaya bakan bir tepenin doruğuna kurulmuş bir bölgedir. Bu bölgede, 40 geçit mezar da dahil olmak üzere tarih öncesine ait birçok arkeolojik yer bulunmaktadır. Geçit mezarlar, genelde Neolitik çağa ait (MÖ 4000-2000), içindeki kabre alçak bir yolla ulaşılan mezarlardır. Bru na Boinne'deki en ünlü ve etkileyici bölgeler Newgrange, Knowth ve Dowth geçit mezarlarıdır. Newgrange bunlar arasında en çok göze çarpandır.

Dünyada tarih öncesine ait en önemli mezarlardan biri olan Neolitik mezar Newgrange (İrlanda dilinde *Si An Bhru* — muhtemelen "masallardaki ev" anlamında) büyük olasılıkla 5100 yıl kadar önce yapılmıştır, başka bir deyişle Mısır'daki Giza Büyük Piramidi'nden 600, Stonehenge trilitonlarından da 1000 yıl daha eskidir. Daireye yakın bir şekli vardır ve çapı yaklaşık 80 metredir, 1 hektardan daha geniş bir alan kaplar. Anıtın tepesi çimenle katlara ayrılmış küçük taşlardan yapılmıştır. Etrafı, bazıları megalitik dönem stilinde şık bir şekilde süslenmiş, kaldırım taşı olarak bilinen 97 bü-

yük taşla çevrilidir. Bu taşların üstünde beyaz kuvarstan yapılmış yüksek bir duvar vardır. Geçit girişinin dışındaki duvarın karşısında duran büyük kalın taş tabakası, mezarın yapımı tamamlandıktan sonra girişin önünü kapatmak için kullanılıyordu. Tepenin üçte birini kaplayan yaklaşık 19 metrelik geçitte, kabaca yontulmuş taş tabakaları dizilidir. Geçit, yaklaşık 5.8 metre yüksekliğinde, göz alıcı bir taş destekli çatısı olan, haç şeklinde bir odaya açılır. Bu odadaki gizli bölmeler kıvrımlı figürlerle süslenmiştir ve burada ikisi kumtaşından, biri granitten yontulmuş üç büyük taş lavabo bulunur. Arkeologlar, bu lavabolarda önceden yanmış insan kalıntıları olduğunu düşünmektedir.

Newgrange geçit mezarı, 1699'da, o zamanlar devasa boyutlara ulaşmış Newgrange Tepesi, yakınlardaki bir yolun yapımında taş kaynağı olarak kullanılırken bulundu. Mezara giren ilk kişilerden biri, onu bir mezar olarak tanımlayan Gallerli antikacı, bir zamanlar Oxford'da Ashmolean Müzesi'nin müdürlüğünü de yapmış olan Edward Lhuyd'dur (1660-1709). Newgrange üzerinde ilk çalışmayı o yaptı, hazırladığı anlatımlar ve çizimler 1726'da Thomas Molyneux tarafîndan yayınlandı. Dublin'deki Ulusal Müze'nin İrlanda Tarihi Eserleri sorumlusu George Coffey aralarında Newgrange'in de olduğu bazı geçit mezarların listesini yaptı ve bunu 1912'de "Newgrange ve İrlanda'daki Diğer Oyulmuş Tümülüsler" adıyla yayınladı. Ancak bölgede ciddi anlamda ilk kazılar 1962'de Cork Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Profesör Michael J. O'Kelly tarafından başlatılmıştır. 1962'den 1975'e kadar süren bir kazı programı sırasında devasa geçit mezar büyük ölçüde yenilendi ve bu yenileme sırasında, bölgede bulunan taşlar kullanılarak orijinal parlak beyaz kuvarsın ön yüzü tekrar ya-

pildi. Ancak bu yenileme, birinin, mezarın MÖ 3200'deki görünüşüne dair *tahmininin* 20. yüzyıla uyarlanmış hali olduğu yönünde eleştiriler almıştır.

Newgrange geçit mezarının 200 000 tondan fazla malzemeden yapıldığı ve 300 işçinin 20-30 yıllık çalışmasıyla tamamlanmış olabileceği tahmin edilmektedir. Mezarın yapımında Boyne Nehri'nden çıkarılan yuvarlak taşlar kullanılmış ancak dış yüzey taşları olarak kullanılan beyaz kuvars çakıl taşları 50 mil mesafedeki Wicklow Dağı'ndan, muhtemelen Boyne Nehri üzerinden botla getirilmiştir. Geçit yolunun duvarlarını ve tavanını oluşturan kaya tabakaları büyük ihtimalle, 8.7 mil uzaklıktaki bir taş ocağından, tahta tekerlekler üzerinde getirilmiştir. Zaman ve işgücüne yapılan bu büyük yatırım burada sosyal yönden gelişmiş, iyi organize olmuş ve muhteşem işçilik yeteneğine sahip bir topluluğun yaşadığını gösterir.

Nevvgrange, Knowth ve Dowth geçit mezarları megalitik döneme (MÖ 4500-1500) ait kayalar bakımından zenginlikleriyle haklı bir üne sahiptirler. Hatta Knowth tek başına Avrupa'daki megalitik tarz eserlerin dörtte birine sahiptir. Newgrange'de anıtın içindeki taşların bazıları kıvrımlı figürler ve fincan ve yüzük şekilleriyle süslenmiştir. Kaldırım taşlarının bir kısmı da aynı özellikleri taşır. Mezarlığa giren kimsenin görmemesi için bu taşların çoğunda, bakıldığında görünmeyen kısımlar oyuluyordu. Ancak megalitik tarzın en göz alıcı parçası, mezar girişinin dışında duran muhteşem taş levhadır. Dümdüz duran bu taş dörtgen motifler ve diğer iki örneği anıtın içinde olan, az bilinen, üç parçalı spiral figürlerle bolca süslenmiştir. Bu tür motifler Adam Adası ve Kuzey Galler'deki Anglesey Adası'ndaki diğer geçit mezarlarda da bulunur. Bu motifler Kelt sanatının son-

raki zamanlarında da kullanılmış olmasına rağmen bunların neyi temsil ettiği bilinmemektedir. Ancak gökbilimi ve evrenbilimi ile ilgili gözlemleri kaydetmede kullanılmış olmaları mümkündür.

Newgrange Tepesi'nin çevresinde, boyları 2.4 metreyi bulan 12 dik taş vardır. Aslında önce bu taşlardan 35 kadar olup zamanla bunların yerlerinin değiştirilmiş ya da yıkılmış olduğu tahmin edilmektedir. Bölgedeki son yapım aşamasını temsil eden daire MÖ 2000 sıralarında, yani büyük geçit mezarın artık kullanılmadığı zamanlarda yapılmıştı. Ancak bu dairenin varlığı, bölgenin o zamanlarda da yöre halkı için önemli olduğunu gösterir. Bu önemin sebebi, gökbilimle ya da atalara tapınmayla bağlantılı olabilir.

Newgrange'in belki de en meşhur özelliği, bölgede her sene 21-22 Aralık civarı birkaç gün boyunca gerçekleşen göz alıcı bir olaydır. Newgrange geçit mezarının girişinde iki dik taş ve bir yatay lentodan oluşan bir antre bulunur. Antrenin üzerinde *çatı kutusu* ya da *ışık kutusu* olarak bilinen bir boşluk vardır. Her yıl, sabah 9'dan kısa bir süre sonra (yılın en kısa günü olan kış gündönümünün sabahında), güneş Boyne Vadisi boyunca, bölgede Kızıl Dağ (isim tahminen bu özel günde güneş doğarken büründüğü renkten alınmıştır) olarak bilinen bir tepenin üzerinden yükselmeye başlar. Daha sonra, henüz yeni doğmuş olan güneş, doğrudan Newgrange ışık kutusundan geçen, bir ışık huzmesi halinde geçit boyunca süzülerek mezarın arka kısmındaki merkezi odayı aydınlatan bir ışık yansıtır. Sadece 17 dakika sonra ışık kaybolmaya başlar ve oda tekrar karanlığa gömülür.

Bu müthiş olay 1967'de Profesör Michael J. O'Kelly tarafından fark edildi, ancak yöre halkı bunu daha ön-

ce de biliyordu. Newgrange, ışık kutularıyla ünlü üç bölgeden biridir. Diğer iki bölge ise İrlanda'nın Sligo eyaletinde Carrowkeel Megalitik Mezarlığı'nda bulunan *Cairn G.* ve Kuzey Gallertn Anglesey Adası'nda *Bryn Celli* Ddu'daki geçitli mezarlıktır. 1998'de İskoçya'nın Orkney Adası'nda Crantit'te bulunan odalı mezar bunların dördüncüsü olabilir, ancak bu konu henüz açıklığa kavuşmamıştır. Ancak Newgrange'in bunlar arasında en iyi inşa edilmiş ve en karmaşık yapı olduğu açıktır. Newgrange, Neolitik çağda burada yaşamış halkın araştırma ve gökbilimi konusunda ne kadar ileri olduğunu gösteren şahane bir tasarımdır. Ayrıca anıtlarını gündönümüne göre ayarlamış olan bu halkın inançlarında güneşin ne derece önemli bir rolü olduğunu da gösterir.

Newgrange anıtı hakkında hâlâ tartışılan önemli bir konu da ana işlevinin ne olduğudur. Odaların içinde yapılan kazılarda çok az arkeolojik bulgu elde edilmiştir. Bunun olası bir nedeni, bölgenin açık tutulduğu yüzyıllarda (1699'dan O'Kelly'nin yapıyı incelediği 1962 yılına kadar) bulguların çoğunun başka yerlere götürülmüş olmasıdır. Yapıda çıkarılanlar arasında, iki gömülü ceset ve hepsi muhtemelen ölülerin kemiklerini koymak için kullanılmış olan büyük taş lavaboların yakınında bulunan en az üç yanmış ceset vardır. Bölgedeki birçok eşyanın götürülmüş olduğunu ve bulunan kemiklerin de kişileri tek tek teşhis etmeye yaramayacak kadar küçük parçalar halinde olduğunu göz önünde bulundurursak, odalara gömülen insanların beşten çok daha fazla olduğunu tahmin edebiliriz. Anıtın içinde çok da ilgi çekici arkeolojik bulgulara rastlanmamıştır; ancak iki gerdanlık, bir zincir ve iki yüzüğün de aralarında bulunduğu birkaç altın eşya çıkarılmıştır. Bulu-

nan diğer eşyalar da penise benzer büyük bir taş, birkaç süs eşyası ve boncuk, kemikten yapılmış bir keski ve birkaç iğnedir. Newgrange'de çömlek işi eşyaların bulunmaması, yalnızca belirli etkinlikler ve sınırlı sayıda insana açık olan geçit mezarlar için çok alışılmış bir durumdur. Ancak Newgrange'in mezar olarak kullanıldığı konusunda herkes hemfikir değildir. 2004'te yayınladığı *Newgrange - Yaşama Açılan Tapınak* adlı kitabında Güney Afrikalı yazar Chris O'Callaghan, Nevvgrange'in bir geçit mezar olmadığını iddia etmiştir. Yazar Newgrange'e bilerek insan gömüldüğüne dair hiçbir kanıt olmadığına dikkat çekmiştir. Ona göre, kazılarda bulunan kemik parçaları buraya büyük ihtimalle, burası kullanılmamaya başlandıktan uzun süre sonra hayvanlar tarafından getirilmişti. Callaghan'ın kuramı ise anıtın, yaşam gücü sembolü Dünya Ana ile Güneş Tanrı'nın birliğini kutlamak için yapılmış olduğu yönündedir. Buna göre ışık kutusu ya da güneş penceresi, Güneş Tanrı'nın tepenin (Dünya Ana'yı temsil eder) geçidinden sızmasını ve odanın (rahmi temsil eder) derinliklerine kadar ulaşmasını sağlar. Bu kuram, kısmen bölgenin gündoğumuna ayarlı konumundan hareketle, belki de, odada bulunan, muhtemelen erkek cinsel organlarını temsil eden penis şeklindeki sütunlar ve

kireçtaşı toplarından hareketle ortaya atılmıştır. Ancak Nevvgrange'in işlevinin elbette tek bir özellikle sınırlanması gerekmiyor. Ve daha önce de belirttiğimiz gibi çok sayıda kemik leşle beslenen hayvanlar ya da kutsal emanet arayan insanlar tarafından anıtın dışına çıkarıldığından, bölgede bulunan sınırlı sayıda kemik odalardaki Neolitik çağa ait mezarlık yerlerin tamamını göstermez. Nevvgrange'in İrlanda efsanelerinde önemli yeri vardır ve tepe, 20. yüzyıla kadar *sidhe,* ya-

ni masal tepesi olarak tanınmıştır. İrlanda mitolojisinin bazı ünlü karakterlerinden bu tepeyle birlikte bahsedilir. Bu karakterlerden bazıları İrlanda'nın eski efsanevi hükümdarları Tuatha De Danann, geleneksel sahibi Aengus Og ve kahraman Cuculainn'dir. Newgrange hakkında efsanelere dayanan çok söylenti vardır. Buranın bir ölüler evi olduğu, geçidin ve odaların içeride yaşayan ruhların rahat etmesi için kuru tutulduğu, çatı kutusunun ruhların giriş-çıkışı için açılıp kapatıldığı bu hikayelerden biridir. Ayrıca buranın büyük tanrı Dagda'nın evi olduğu ve yıl içinde belli zamanlarda böyle tanrılara değerli adaklar sunulduğu da anlatılmaktadır. Aslında, mezar ve gözlemevi olarak kullanılmamaya başlandıktan uzun süre sonra bile Newgrange'de adaklar adandığına dair arkeolojik kanıtlar vardır. Anıtta, altın para, süs ve iğne gibi - bazıları yığınlar halinde - Roma dönemine ait çeşitli eşyalar bulunmuştur. Romalıların İrlanda'yı işgal etmemiş olduklarını düşünürsek, bunların birçoğunun, Britanya'dan gelen Romalı ya da Romalı İngiliz ziyaretçilerin sunduğu adaklar olduğunu tahmin edebiliriz. Belki de bu kişiler, bu 3000 yıllık dini anıta tapınmak için gelen hacılardı.

Newgrange ve yakınlarındaki diğer geçit mezarlar Knowth ve Dowth tarihi ve kültürel açıdan çok önemli olmaları nedeniyle 1993'te UNESCO tarafından Dünya Miras Listesi'ne alındılar. Bugün Newgrange'e yılda 200 000 kadar turist gelmektedir. Bu turistlerin hepsi Bru na Boinne Ziyaretçi Merkezi'nden rehberli turlarla gelir, çünkü artık bölgeye doğrudan ulaşım mümkün değildir. Muhteşem gündönümüne tanıklık etmek için 21 Aralık civarındaki günlerde bölgeyi ziyaret etmek isteyenler uzun süre beklemek zorunda kalabilir. 2005'te bu tarihte mezara girmek isteyenlerin başvuruları 27

000 civarındaydı. Bu yüzden, gündönümünde Newgrange mezarına girmenin tek yolu bunun için düzenlenen kuraya katılmaktır. Bunun için Bru na Boinne Ziyaretçi Merkezi'ndeki resepsiyon masasından temin edilen başvuru formunu doldurmak zorunludur. Ekim başlarında, mezarın aydınlanacağı her sabah için 10, toplamda 50 ismin üzeri çizilir. Daha sonra odanın içindeki iki bölüm, isimleri belirlenen şanslı kişilere gösterilir. Neolitik çağda yaşayanların, bu muhteşem olayı izleyecek kişileri nasıl seçtikleri de merak konusudur.

MACHU PİCCHU: İNKALARIN KAYIP ŞEHRİ

Muhtemelen Güney Amerika'daki en ilgi çekici arkeolojik bölge ve İnkaların en ünlü sembolü olan *Machu Picchu* (Eski Zirve) Peru'da And Dağları'nda, denizden 2133 metre yükseklikte yarı tropik bir bölgededir. Peru'nun bugünkü başkenti Lima'nın 300 mil güneydoğusunda, İnka İmparatorluğu'nun başkenti Cuzco'nun 170 mil kuzeybatısmdadır. Büyük bir imparatorluk olan İnka 1438'den 1533'e kadar yaşadı. Merkezi bugünkü Peru'ydu, ancak Ekvador, Bolivya, Şili, Arjantin'in bir kısmı ve Kolombiya'nın güney ucu da İnka toprağıydı. İnkalar, Avrupalıların gelişinden önce And'da kurulmuş olan gelişmiş toplulukların sonuncusuydular.

Machu Picchu 1911'de Yale Üniversitesi Peru Keşif Gezisi Ekibi'nin başkanı Hiram Bingham tarafından bulunana kadar burayı sadece bölgede yaşayan birkaç çiftçi biliyordu. Bingham'ı Machu Picchu'ya götüren de Melchior Ortega adlı, oralı bir çiftçiydi. Burayı göran Bingham ve ekibi önce Vilcabamba adlı başka bir kayıp İnka şehrini bulduklarını zannettiler. Bingham, 16. yüzyıl İspanyol kayıtlarında Vilcabamba'nın, İnkaların

İspanyollara karşı çıkardığı isyan başarısız olunca kaçıp sığındığı orman şehir olduğunu okumuştu. Ekip, bu dağ şehrinin esrarengiz bir şekilde terk edildikten 400 yıl sonra nasıl bu kadar iyi korunmuş bir halde olduğunu gördüğünde şaşırdı. Machu Picchu'yu "İnkaların Kayıp Şehri" olarak tanımlayan ilk kişi Hiram Bingham oldu. Bingham, en çok satanlar sıralamasında zirveyi yakalayan ve bölgeye uluslararası alanda ün kazandıran kitabına da bu adı vermiştir. Bu kitap, Bingham'ın ilk eseriydi. 1913'te National Geographic dergisi Nisan sayısının tamamını buraya ayırınca bölge hakkında yeni çalışmalar da yapılmış oldu.

Machu Picchu, MS 1460-1470 yılları arasında, İnka hükümdarı ve İnka İmparatorluğu'nun kurucusu Pachacuti Inca Yupanqui tarafından kuruldu. Tahminlere göre İspanyolların 1532'de Peru'yu işgalinden kısa süre öncesine kadar bölgede yerleşim vardı. İçinde 200 kadar bina (evler, saraylar, tapınaklar, gözlemevleri ve depolar) bulunan kent, şehir planlama, inşaat mühendisliği ve mimari açısından şaşırtıcı bir başarıdır. Şehir 800 metrekare kadar bir alana yayılmıştır ve çok belirgin bir şekilde üç bölgeye ayrılabilir: Tarım bölgesi, ikamet bölgesi ve dini bölge. Tarıma ayrılmış bölgede, arazinin eğiminden faydalanan ve yalnızca toprak işleme alanı olarak değil erozyonu önleyen duvarlar olarak da kullanılan taraçalar ve su kemerleri bulunur. Bölgede ayrıca, dar yolların etrafına yapılmış, içinde çiftçilerin oturduğu düşünülen küçük, gösterişsiz yapılar vardır. Şehrin ana kısmı, bir duvarla tarım bölgesinden ayrılır. Bu bölgenin güney kısmında kayaların üzerinde bir dizi oyuk vardır. Taş halkalarla tutukluların kollarının asılı tutulduğunu düşündüğü bu küçük hücrelerden dolayı Bingham buraya "hapis" diyordu. Günümüzde, da-

ha doğru bir teşhisle, burası Kondor Tapınağı'nın bir parçası olarak bilinir. Bu yapı ise adını, tabanında granit bir kaya çıkıntısının üzerine işlenmiş, And Kondoru olduğu düşünülen figürden alır. Tapınağın yanında, kızıl taşlardan yapılmış karmaşık binaların olduğu bölge ise Entelektüeller Mekanı olarak bilinir. Görünüşe bakılırsa burası, yüksek rütbeli öğretmenlerin (İspanyolca'da *Amautas)* kaldığı yerdi, ayrıca burada *Prenseslerin Bölgesi* denen bir bölüm de vardı.

Dini bölgede muhteşem İnka mimarisinin ve duvar işçiliğinin örnekleri bulunmaktadır. Bu bölgenin ana kısmında, Machu Picchu'daki en müthiş binaları çevreleyen, meşhur törenlerin yapıldığı mekan Kutsal Meydan vardır. Güneş Tapınağı, sert kayalıkların içine yapılmış yarı daire biçiminde bir binadır. Biri doğuya, diğeri kuzeye bakan iki penceresi vardır. Günümüz bilimadamlarma göre bu iki pencere güneşi gözlemlemek için kullanılıyor, doğuya bakan pencere, ortada duran taşın gölgesini ölçerek kış gündönümünün tam olarak hesaplanmasını sağlıyordu.

Adını ana meydana açılan ikizkenar yamuk şeklindeki üç büyük penceresinden alan Üç Pencereli Tapınak'ta, üzerine And Dünyası'nın üç aşamasını (yukarı dünya ya da cennet olarak bilinen Hanan-Pacha, üzerinde yaşanılan dünya Kay-Pacha, tanrıların yaşadığı iç dünya Ukju-Pacha) temsil eden figürler işlenmiş bir taş bulunur. Dini bölgede ayrıca, muhteşem bir şekilde birleştirilmiş cilalı taş bloklarından yapılmış, İnkaların taş ve duvar işçiliğinin mükemmel bir örneği olan Kutsal Tapınak, Rahipler Evi, ve *Intihuatana,* yani Güneş Saati olarak bilinen tapınak da vardır. Bu yapı, Machu Picchu'daki en önemli ve gizemli yapılardan biridir. Bu yapı tahminen, piramit şeklinde dev bir masa taşından

yükselen bir güneş saati ya da bunu göstermek için kullanılan bir granit sütunudur. Her kış gündönümünde, *Inti Raymi Festivali'nde* (Güneş Festivali) tanrı güneşin tamamen ortadan kaybolmasını önlemek için bir rahip tarafından sembolik olarak bu taşa bağlanırdı.

Machu Picchu'nun sayısız ziyaretçiyi şaşkınlığa uğratan ana özelliği, harç dökülmeden, tekerlek ya da yük hayvanı kullanılmadan yapılmış dev taş duvarların ve binaların kalitesidir. Bu yapılara has çok köşeli taşların çoğu birbiriyle öyle birleştirilmiştir ki, en ince bıçak uçlarının bile bu birleşme noktalarının arasına girmesi imkansızdır. Bu İnka tasarımı, depremleriyle ünlü bu bölgede yapının sağlamlığını güvence altına alır. Duvarcılıktaki kaliteden ve böylesine büyük taşları taşıma ve yerleştirmenin zorluğundan dolayı bazı alternatif kuramcılar Machu Picchu'daki yapıların inşaatında, eski bir kayıp medeniyet veya dünya dışında bir yerden gelen ziyaretçiler tarafından lazer teknolojisinin kullanıldığını tahmin etmektedirler. Binaların tam olarak nasıl yapıldığını gösterecek belge niteliğinde hiçbir kanıtın olmaması, Machu Picchu'nun yapımı konusundaki soru işaretlerini arttırmaktadır. Araştırmalara göre, İnkaların Machu Picchu'daki gibi yapıları tasarlamak ve inşa etmekle görevli bir profesyonel mimarlar topluluğu vardı. İnka mimarisi incelendiğinde, söz konusu mimarların, yapının şeklini içinde bulundukları araziye göre ayarlama konusunda uzman olduklarını anlamak çok önemlidir. Bu ustalık kullanılarak, hazırda bulunan kaya şekillerinden yapımda yararlanılıyordu, kayaların yüzeyleri oyularak heykeller yapılıyordu ve bu taş kanallardan su akıyordu. İnkaların o büyüklükte taşları nasıl taşıdığı bilinmemesine rağmen, yaygın kanı esir alınan kabilelerdeki tüm sağlıklı erkeklerin taş-

lan itmek için çalıştırıldığı yönündedir. Bu tahmine göre taşlar önce küre şeklinde küçük taşların üzerine çıkarılmış, sonra bu taşlar üzerinde yuvarlanarak ilerletilmiştir. Bölgedeki bina ve duvarların çoğu granit bloklarından yapılmıştır ve muhtemelen bronz ve taş aletlerle kesilerek sonunda üzeri kumla düzleştirilmiştir.

Machu Picchu'nun asıl işlevi tartışmalı bir konudur. Burası acaba büyük, giderek artan bir nüfusa sahip muhteşem bir İnka şehri miydi? Muhtemelen hayır. Machu Picchu'da ve çevresinde herhangi bir zaman diliminde yalnızca 1000 insanın yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu veri ve bölgenin diğer yerleşimlerden uzak konumu Macu Picchu'nun klasik bir şehir olamayacağını gösterir. Hiram Bingham, 20. yüzyılın başlarında yaptığı kazılarda, 109'unun kadın olduğunu belirlediği 135 mumyalanmış ceset buldu. Bingham cesetlerin çoğunun kadın olmasından, bölgenin İnka Güneşin Bakireleri'nin *(Acllas)* sığınağı olarak kullanıldığı sonucuna vardı. Ancak iskeletler üzerinde yeni yapılan bir inceleme, cesetler arasında kadın ve erkeklerin eşit dağıldığını göstermiştir. Bugünkü varsayım, bölgenin aynı zamanda kraliyet mülkü, İnka kraliyet ailesi, rahip ve rahibeleri için dini inziva köşesi ya da tapınak olarak da kullanılan bir tören şehri olduğu şeklindedir.

Machu Picchu'nun aniden terk edilişi çözülememiş bir sırdır. İspanyollar burayı fethettiğinde şehir henüz keşfedilmemişti, bu da uzun süre önce terk edilmiş ya da unutulmuş olduğunu gösteriyordu. Şehrin neden terk edildiğine dair yığınla kuram vardır. Şehir uzun bir kuraklık dönemine maruz kalmıştır, şehirde büyük bir yangın çıkmıştır, şehir İnkalar İspanyol işgaline direnirken boşaltılmıştır... Belki de bu konuda en akla yatkın varsayım hastalıkla ilgili olandır. Bu varsayıma

göre, İspanyollar burayı fethetmeden önce çiçek hastalığı mikrobu Peru'ya Avrupa'dan gelmişti, kısa sürede salgın haline geldi ve ülke çapında yayıldı. 1527'de, nüfusun yarısı bu hastalığa yenik düşmüştü, hükümet çökmeye başladı ve iç savaş çıktı. Sosyal düzensizlik ve son derece azalmış olan nüfus da şehrin çabucak terk edilmesinin sebebidir.

Bugün, tapınaklar, dev duvarlar, araziler ve taraçalardan oluşan, bir dağ zirvesine kurulu bu harika yapılar topluluğu Peru hükümeti tarafından korunan bir Tarihi Ulusal Tapınak'tır ve 1983'ten bu yana Dünya Miras Listesi'nde yer almaktadır. İnkaların kayıp şehri artık kayıp değildir, yılda yaklaşık 500 000 yabancı turist tarafından ziyaret edilmektedir, ve bu istatikle Peru'nun en çok ziyaret edilen yerleri sıralamasında açık ara öndedir. Her ne kadar Peru hükümeti bölgeyi bu kadar turistin gezmesinin hiçbir sorun yaratmadığını söylese de, UNESCO bu kadar yoğun bir turist akınının bölgenin zarar görmesine neden olabileceğini belirtmiş ve 1998'de Machu Picchu'yu tehlike altındaki bölgeler listesine eklemiştir. Ne yazık ki Machu Picchu son birkaç yıldır istenmeyen tartışmalara konu olmuştur. Eylül 2000'de, bir zamanlar İnka rahip ve rahibelerinin güneşe tapındığı Intihuatana'da yapılan bir bira reklamı çekiminde, 455 kilogramlık bir vinç devrildi ve güneş saatinin büyük bir kısmının kırılmasına neden oldu. Bu kazadan dolayı Ulusal Kültür Enstitüsü'nden Gustavo Manrique, üretici firma hakkında suç duyurusunda bulundu. Machu Picchu'nun Ürdün'deki tarihi şehir Petra ile kardeş kent ilan edildiği 2005 yılında, Peru, Hiram Binghamin 90 yıl önce bölgeden götürdüğü binlerce eşyanın iadesi hakkında hukuki mücadele başlattı.

ISKENDERIYE KÜTÜPHANESI

Bir zamanlar dünyanın en büyük kütüphanesi olan - ve içinde Homeros, Eflatun, Sokrates ve daha birçok antik çağ düşünürü ve yazarının eserleri bulunan — İskenderiye Kütüphanesi hakkındaki yaygın kam, buranın 2000 yıl önce büyük bir yangında yandığı ve içindeki koleksiyonun kaybolduğu şeklindedir. Bu harika tarihi mekan, yıkılışından beri, bu büyük bilgi ve edebiyat eseri kaybından üzüntü duyan şair, tarihçi, gezgin ve bilginlerin aklından çıkmamaktadır. Bugün, eski çağlarda bir öğrenim merkezi olarak görülen bir şehirde bulunan evrensel bir kütüphanenin olduğu fikri, efsanevi bir hal almıştır. Kütüphanenin bulunduğunu kesin olarak gösteren mimari kalıntılar ya da arkeolojik kanıtların olmaması, bu sırrı iyice çözümsüz hale getirmektedir. Bu kanıt eksikliği, böylesine ünlü ve gösterişli olduğu söylenen bir yapı için şaşırtıcıdır ve bazı insanları gerçekten böyle zihinlerde hayal edildiği kadar görkemli bir kütüphanenin olup olmadığı konusunda şüpheye düşürmektedir.

Dünyanın, Roma İmparatorluğu'nun yıkılışına kadarki dönemde yapılmış yedi harikasından biri olan İs-

kenderiye Feneri'nin de bulunduğu Akdeniz limanı İskenderiye, MÖ 330'da Büyük İskender tarafından kuruldu ve birçok başka şehir gibi adını ondan aldı. MÖ 323'te İskender öldüğünde imparatorluğu generallerine kaldı. Ptolemy I Soter Mısır'ı aldı ve MÖ 320'de İskenderiye'yi başkent yaptı. Önceden Nil deltasında küçük bir balıkçı köyü olan İskenderiye, Mısır'ın Ptolemy'nin soyundan gelen hükümdarlarının merkezi oldu ve gelişerek muhteşem bir entelektüel ve kültürel merkez haline geldi. O zamanlar belki de dünyanın en muhteşem şehriydi. İskenderiye Kütüphanesi'nin nasıl kurulduğu belirsizdir. Bir varsayıma göre, sürgüne gönderilmiş Atina valisi, bilgin ve hatip Falirolu Demetrius, MÖ 295 sıralarında, I. Ptolemy Soter'i bir kütüphane kurmaya ikna etmiştir. Demetrius, içinde dünyadaki her kitabın bir kopyasının bulunduğu bir kütüphane, Atina'nın kendisiyle bile yarışacak bir kurum planlamıştı. Sonunda Ptolemy'nin himayesinde Demetrius, "Muses" (ilham perileri), ya da diğer adıyla Musaeum Tapınağı'nın yapımına başladı. (Bugün kullandığımız *müze* kelimesi buradan gelir.) Bu yapı, Atina'da Aristo'nun Lise (Lyceum) adını verdiği, entelektüel ve felsefi tartışmaların merkezi olan okulu örnek alınarak yapılmış bir tapınaktı.

Muses Tapınağı, İskenderiye'deki kütüphanenin ilk kısmı olarak düşünülmüştü ve kraliyet sarayı arazisinde, *Bruchion* ya da saray semti olarak bilinen, şehrin kuzeydoğusundaki Yunan semtinde bulunuyordu. Müze, Yunan mitolojisindeki dokuz ilham perisinin her biri için yapılmış toplam dokuz tapınakla kült bir merkezdir, ancak derslikler, laboratuarlar, gözlemevleri, botanik bahçeleri, hayvanat bahçesi, zaman geçirilebilecek oda ve alanlar ve yemek salonlarıyla, kütüphane

olmasının yanı sıra bir çalışma merkezidir. Kütüphanenin yöneticisi, I. Ptolemy'nin seçtiği bir rahipti, ayrıca elyazması koleksiyonundan sorumlu bir de kütüphaneci vardı. I. Ptolemy Soter'in oğlu II. Ptolemy Philadelphus, hükümdarlığı zamanında (MÖ 282-246), babasının kurduğu İlham Perileri Tapınağı'na ek olarak Kraliyet Kütüphanesi'ni kurdu. Elyazmalarının bulunduğu ana kütüphane olarak düşünülen Kraliyet Kütüphanesi'nin müzenin yanında ayrı bir bina mı, yoksa ilk yağılan binanın bir uzantısı mı olduğu konusunda kesin bir veri yoktur. Ancak herkesin katıldığı görüş, Kraliyet Kütüphanesi'nin İlham Perileri Tapınağı'nın bir parçasını oluşturduğu yönündedir.

Evrensel bir kütüphane fikri, II. Ptolemy'nin hükümdarlığı döneminde şekillenmiş olmalıdır. Tahminlere göre, müzede 100'ün üzerinde bilgin kalıyordu. Bu bilginlerin görevi, bilimsel araştırma yapmak, ders vermek, hem Yunan yazarların elyazmalarını (iddialara göre Aristo'nun kişisel koleksiyonu da dahil) yayınlamak, çevirmek, çoğaltmak ve saklamak, hem de Mısır, Asur, İran eserlerini, Budistlerin metinlerini ve İbranice yazılarını çevirmekti. Bir hikayeye göre, III. Ptolemy bilgiye öylesine açtı ki, limana giren tüm gemilerin, yanlarında bulunan elyazmalarını yetkililere vermesini emretmişti. Katipler metinlerin aynısını yazdıktan sonra hazırladıkları kopyayı sahiplerine veriyordu. Orijinal metin ise dosyalanarak kütüphaneye yerleştiriliyordu. Kütüphanenin en çok kaç kitaba ev sahipliği yaptığı konusunda en sık üzerinde durulan tahmin 500 000 civarıdır, ancak bu rakamın kitap mı, yoksa yazma sayısını mı belirttiği açık değil. Ancak bir kitap oluşturmak için çok sayıda kağıt destesini bir araya getirmek gerektiğini düşünürsek, bu sayı tahminen yazmaların

sayısıdır. Bazı bilginler, o kadar depolama kapasitesi olan bir binayı yapmak - imkansız olmasa da - çok ağır bir iş olduğu için, 500 000 rakamınmın çok yüksek olduğunu düşünüyorlar. Ancak, II. Ptolemy'nin hükümdarlığı zamanında Kraliyet Kütüphanesi'ndeki koleksiyon o kadar büyüdü ki, ona bağlı ikinci bir kütüphane kuruldu. Bu kütüphane, şehrin güneydoğusunda, Mısır semti Rhakotis'teki Serapis Tapınağı'nm olduğu bölgede bulunuyordu. Yunan yazar Callimachus'un (MÖ 305-240) burada kütüphanecilik yaptığı süre boyunca, bu ek kütüphanede, tamamı ana kütüphanedekilerin kopyası olan 42 800 belge bulunuyordu.

İskenderiye Kütüphanesi'nin bir yangında tamamen yandığı ve eskiçağ edebiyatı eserlerinden oluşan tüm koleksiyonun yok olduğu iddiası, yüzyıllardır yoğun tartışmalara konu olmuştur. Acaba bu muazzam bilgi deposuna ne olmuştu, yanmasından kim sorumluydu? Bahsedilmesi gereken ilk nokta, "eskiçağda dünyada meydana gelmiş en büyük felaket'in, söylendiği boyutlarda meydana gelmiş olamayacağıdır. Ne var ki kütüphane ardında neredeyse hiçbir iz kalmaksızın kaybolmuştur, bu durumda bir felaketten zarar gördüğü bellidir. Bu olayda en bilinen şüpheli Julius Sezai'dir. İddialara göre, Sezar MÖ 48'de İskenderiye'yi işgal ettiğinde kendini limandaki Mısır filosu tarafından etrafı sarılmış bir halde kraliyet sarayının içinde bulur. Güvenliği sağlamak için adamlarına Mısır gemilerini ateşe vermelerim emreder, ancak adamlarının gemilerde çıkardığı yangın kontrolden çıkar ve şehrin kıyıya yakın yerlerini, buralarda bulunan ambarları, depoları ve bazı cephanelikleri etkisi altına alır. Sezar öldükten sonra, kütüphaneyi yakanın o olduğuna inanılır. Romalı filozof ve oyun yazarı Seneca, Livy'nin MÖ 63-14 arası

bir zamanda yazdığı *Roma Tarihi* kitabından alıntı yaparak, Sezar'ın çıkardığı yangında 40 000 kadar belgenin yandığını söylüyor. Yunan tarihçi Plutarch, yangının "muhteşem kütüphane"yi yok ettiğinden bahseder. Romalı tarihçi Dio Cassius (MS 165-235) da bir depo dolusu belgenin büyük bir yangında yok olduğundan söz eder.

Kaybolan Kütüphane adlı kitabında Luciano Canfora, eskiçağ yazarlarının yazdıklarından, bütün kütüphanenin yandığının değil, gönderilmek üzere limanın yakınlarındaki depolarda bekletilen belgelerin yandığının anlaşıldığını belirtmiştir. Büyük bilgin ve Stoacı filozof Strabo MÖ 20'de İskenderiye'de çalışıyordu ve yazılarından, kütüphanenin önceki yüzyıllarda olduğu gibi dünyaca ünlü bir öğrenme merkezi olmadığı belliydi. Hatta öyle bir kütüphaneden bile bahsetmiyordu, ancak "kraliyet sarayının bir parçası" olarak tanımladığı bir müzeden söz ediyordu. Anlattıklarına göre burası, iki yanı sütunlu bir giriş ve müzedeki alimlerin hep birlikte yemek yediği büyük bir salondan oluşuyordu. Şayet büyük kütüphane müzeye bağlıysa, Strabo kütüphaneden, ayrı olarak, ya da daha önemliymiş gibi bahsetmeye gerek duymamıştır. Kendisi orada MÖ 20'de bulunduğuna göre, Sezar'ın bundan 28 yıl önce orayı yakmış olması imkansızdır. Kütüphanenin MÖ 20'de — •belki de daha küçük boyutlarda - var olması, İskenderiye harikasını yok eden kişi konusunda Sezar'dan başka bir ihtimal aramamız gerektiği anlamına gelir.

İmparator I. Theodosius MS 391 yılında, Paganizm'i yok etme çabalarının bir parçası olarak, İskenderiye'deki Serapis Tapınağı'nın (Serapeum) yıkılmasını emretti. Tapınak, İskenderiye piskoposu Theophilus'un gözetimi altında yıkıldı ve aynı yere bir Hıristiyan kilisesi

inşa edildi. Tapınağın yakınlarında bulunan ikinci kütüphanenin ve büyük kütüphanenin kendisinin de bu sırada yıkıldığı tahmin edilmektedir. Ancak, Serapeum kütüphanesindeki belgelerin bu tasfiye sırasında kayıplara karıştığı mantıklı olsa da, Kraliyet Kütüphanesi'nin 4. yüzyılın sonunda hâlâ var olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Eskiçağa ait hiçbir kaynakta bu zaman diliminde bir kütüphanenin yıkıldığından bahsedilmemektedir. Ama 18. yüzyılda yaşamış İngiliz tarihçi Edward Gibbon, hatalı bir şekilde olayı piskopos Theophilus'la açıklamaktadır.

Kütüphaneyi yıkmış olabileceği düşünülen son kişi ise Halife Ömer'dir. MS 640'da Araplar (General Amrou ibn el-Assin komutasında) uzun bir kuşatmadan sonra İskenderiye'yi ele geçirdiler. Hikayeye göre, şehri alan Araplar dünyadaki tüm bilgi hazinesine sahip muhteşem bir kütüphaneden bahsedildiğini duyarlar ve onu görmek için sabırsızlanırlar. Ancak bu büyük bilgi hazinesine aldırmayan Halife "kitapların ya Kuran'la çelişeceklerini, yani inançlara aykırı olduklarını, ya da Kurani onaylayacaklarını, yani yüzeysel olduklarını" söyler. Bunun üzerine elyazmaları toplanır ve şehirdeki 4000 hamamda yakacak olarak kullanılır. Hatta o kadar çok belge vardır ki İskenderiye'deki hamamları altı ay boyunca ısıtmaya yetmiştir. Bu inanılmaz gerçekleri, olaylardan 300 yıl sonra, birçok alanda uzman Hıristiyan bilgin Gregory Bar Hebraeus (1226-1286) yazmıştır. Arapların İskenderiye'deki Hıristiyan kütüphanesini yıkmış olması mümkündür, ancak 7. yüzyılın ortasında Kraliyet Kütüphanesi'nin ortadan kalkmış olduğu neredeyse kesindir. Bu, böyle büyük bir felaketin Nikiou'lu Hıristiyan tarih yazıcısı John (bir Bizans rahibi), yazar John Moschus ve Sophronius (Kudüs patriği)

gibi çağdaş yazarların eserlerinde hiç adının bile geçmemesinden de bellidir..... www.cizgiliforum.com

Aslında bu büyük kütüphaneyi ve içindekileri yok eden bir yangına dair delil bulmaya çalışmak gereksiz bir iştir. Sezar'm gemileri yakması ve Palmyra kraliçesi Zenobia'mn işgal güçleriyle Roma İmparatoru Aurelianen MS 270/271'deki amansız mücadelesinden de anlaşıldığı gibi, İskenderiye özellikle Romalılar döneminde durumu çok değişkenlik gösteren bir şehirdi. Aurelian sonunda şehri Zenobia'mn ordularından kurtardı, ancak o zamana kadar İskenderiye'nin birçok bölgesi harabeyi dönmüş, içinde saray ve kütüphanenin de bulunduğu Bruchion semti yerle bir edilmişti. Şehir birkaç yıl sonra Roma imparatoru Diocletian tarafından tekrar yağmalandı. Yüzyıllar boyunca sürekli verilen bu zarar, fikirler ve kurulan ilişkiler değiştikçe kütüphanedeki eserlerin ihmal edilmesi, kütüphanenin yaşadığı felaketin, 400 ya da 500 yıla yayılmış bir şekilde, aşama aşama gerçekleştiğini göstermektedir. Kütüphanenin kayıtlara geçen son yöneticisi, MS 415'te İskenderiye'de bir Hıristiyan grup tarafından vahşice öldürülen kadın filozof Hypatia'nın babası olan bilgin ve matematikçi Theon'du. Belki de bir gün Mısır'ın çöllerinde, bir zamanlar bu muhteşem kütüphanenin bir parçası olan belgeler bulunacaktır. Birçok arkeologa göre, bir zamanlar İskenderiye'deki efsanevi araştırma merkezini oluşturan binalar, eğer bugün burada bulunan metropolün altında gömülü değilse, şehrin kuzeydoğusunda bir yerde, hâlâ sağlam bir şekilde duruyor olabilir.

2004'te Polonyalı ve Mısırlılardan oluşan bir arkeoloji ekibi, Brunchion bölgesini kazarken İskenderiye Kütüphanesi'nin bir kısmını bulduklarını iddia ettiler. Arkeologlar, her birinin ortasında yüksek bir kürsü

olan 13 ders salonu bulmuşlardı. Ancak bu yapılar Roma döneminin sonlarından (MS 5. ya da 6. yüzyıldan) kalmaydı, bu yüzden bu yapıların ünlü müzenin ya da Kraliyet Sarayı'nın kalıntıları olması mümkün değildir. Yine de bölgedeki araştırmalar sürmektedir. 1995'te, ilk kütüphanenin bulunduğu yerin yakınlarında, Bibliotheca Alexandrina adlı büyük bir kütüphane ve kültür merkezinin yapımına başlandı. 16 Ekim 2002'de resmi olarak açılan bu büyük merkez, İskenderiye Kütüphanesinin anısını yaşatmak ve ev sahipliği yaptığı entelektüel zekayı kısmen de olsa harekete geçirmek için kurulmuştur. Umarız yeni bir evrensel kütüphanenin varlığı, ünlü eskiçağ kütüphanesinin hiç değilse ruhunun kaybolmadığını gösterecektir.

BÜYÜK PİRAMİT: ÇÖLDEKİ ESRAR

Dünyanın eskiçağa ait yedi harikasının en eskisi ve tek ayakta kalanı olan Giza'daki Büyük Piramit, JL/tek ayakta kalanı olan Giza'daki Büyük Piramit, sadece eski Mısır'ın değil, esrarın ve bilinmezliğin de sembolü haline gelmiştir. Piramit, firavunlar zamanında Memphis şehrinin bir parçası olan, eskiçağa ait anıtların bulunduğu Giza'dadır. Bugünün Kahire sınırları içerisindedir. Büyüklüğü, tasarımının ve yapımının kalitesi bakımından bu piramit, Mısır'da piramit yapımında ulaşılan en üst noktadır. Mısır araştırmacıları piramidin MÖ 2650 sıralarında firavun Khufu'nun (Keops) mezarı olarak yapıldığı konusunda çoğunlukla hemfikirdirler. Ancak yapının içinde gömülmüş kimse olmadığı ve piramidin işlevini anlatan hiçbir yazı bulunmadığı için, bazı araştırmacılar, hâlâ akıllara durgunluk veren Büyük Piramit'in tarihi ve işlevi konusunda alternatif kuramlar ortaya atmaktadırlar.

Büyük Piramit, Giza Mezarlığındaki üç piramidin en eskisi ve en büyüğüdür. Güneybatıda ondan biraz daha küçük olan Khafre (Chephren) Piramidi vardır. Khafre, Khufu'nun oğullarından biridir. Piramidin doğusundaki Büyük Sfenks'i onun yaptığı sanılmak-

tadır. Güneybatıya doğru biraz daha ilerlediğimizde, diğer piramitlerden daha küçük olan Menkaure Piramidi karşımıza çıkar. Menkaure, Khafre'nin oğlu ve ondan sonraki hükümdardır. Büyük Piramit 137 metre yüksekliğindedir ve 228 metrekarelik bir alana yayılmıştır. İlk yapıldığındaki yüksekliği 146 metreydi. 13. yüzyılda İngiltere'de Lincoln Katedrali'nin sivri ucu tamamlanıncaya kadar dünyanın en yüksek binasıydı. İnce beyaz kireçtaşı kaplaması ve tepesinde duran kapak taşı bugün piramidin üzerinde yoktur. Dev piramidin dört kenarı dikkatlice dört esas yöne göre ayarlanmıştır. Bu eserin yapımında her biri 2 tondan daha ağır olan 2 milyondan fazla taş bloğu kullanılmıştır. Büyük Piramit'in kapladığı dev alanın içerisine Roma'daki St. Peter Bazilikası, Floransa ve Milan Katedralleri, Westminster Manastırı ve Londra'daki St. Paul Katedrali'nin tamamının sığabileceği hesaplanmıştır.

Piramidin girişi kuzeye bakan tarafındadır. İçinde, yukarı çıkan ve aşağı inen geçitlerle birbirine bağlı üç oda vardır. Bu odalardan en alçak konumda olanı, Bitirilmemiş Oda olarak bilinir. Bu yapı, yerin 30 metre altında kayaların dibine kabaca oyularak yapılmıştır ve Mısır araştırmacılarına göre, görünüşe bakılırsa fikrini değiştirerek piramidin daha yukarıdaki bir kısmına başka bir oda yaptıran Kral Khufu'nun mezarı olarak ilk düşündüğü yerdi. Ortadaki oda, Arapların hatalı olarak taktığı "Kraliçenin Odası" adıyla bilinir. Kraliçenin Odası, piramidin kuzeye ve güneye bakan taraflarının tam ortasındadır ve 5.57 metre boyu, 5.21 metre eni, ve yaklaşık 6 metre yüksekliğindeki sivri uçlu tavanıyla üç oda içerisinde en küçüğüdür. Kraliçenin Odası'nda zeminin bazı yerleri tamamlanmamış olduğu için

bazı araştırmacılar bilinmeyen bazı nedenlerle odanın bitirilmeden bırakıldığını öne sürmektedirler.

Piramidin tam ortasında Kralın Odası vardır. Bu yapı tamamen granitten yapılmıştır ve doğudan batıya 10.36 metre, kuzeyden güneye 5.18 metre uzunluğundadır. Yüksekliği 5.79 metredir. Odanın batıya bakan duvarının yakınlarında, içinde bir zamanlar Khufu'nun vücudunun bulunduğu söylenen - ancak kimsenin orada gömülü olduğuna dair bir kanıt bulunmayan - kral lahdi vardır. Lahit tek parça Kızıl Asvan granitinden çıkarılmıştır ve Kralın Odasının girişinden 2.5 cm kadar daha geniştir. Yani lahit bugünkü konumuna oda yapılırken getirilmiş olmalıdır. İddialara göre 1790'ların sonlarında Napolyon Kralın Odasında tek başına korkunç bir gece geçirmiştir. Bu, sadece 1930'larda İngiliz okültist Paul Brunton'ın tekrarlayabildiği bir kahramanlık gösterisidir.

Büyük Piramit'in içindeki önemli kısımlardan biri de Büyük Galeri'dir. Bu geçit, yukarı çıkan koridorun bir devamı olarak yapılmıştır. Uzunluğu 46.5 metre, yüksekliği 8.47 metredir. Göz alıcı bir mimari eserdir ve cilalı kireçtaşı duvarlarının zamanla içeriye doğru çökmesiyle oluşmuş hakiki bir taş desteği vardır. Büyük Piramit'in henüz sırrı çözülmemiş benzersiz kısmı, iki tanesi Kral ve Kraliçe odalarından yukarı çıkan gizemli bacalardır. Bir zamanlar havalandırma boşluğu olduğu düşünülen bu dar geçitlerin dini açıdan önemli oldukları düşünülmektedir. Bacalar gökbilimsel bir düzene sahipmiş gibi görünmektedirler ve muhtemelen yıldızlarda tanrıların ve ölü ruhlarının yaşadığı yönündeki Mısır inancıyla bir bağlantıları vardır.

Giza Platosu'nda yapılan son arkeolojik keşifler, Büyük Piramit'i kimlerin yaptığı konusuna ışık tutmakta-

dır. 1990'da Mısır Antikaları Kurumu Genel Sekreteri Dr. Zahi Hawass'ın yönetimindeki araştırma ekibi Giza'daki piramitlerin yakınında piramitleri yapanların mezarlarını buldu. Bu mezarların arasında, hiyerogliflerden adının Ny Swt Wsrt olduğu anlaşılan, piramidi yapanların köyünün idaresini yürüttüğü düşünülen bir adamın lahdi de vardı. Birkaç yıl sonra bu mezarlığın yakınlarında," arkeolog Mark Lehner tarafından yönetilen Giza Platosu'nun Haritasını Çıkarma Projesi ekibi, MÖ 2500 sıralarında bölgede yaklaşık 20 000 kişilik büyük bir topluluğun yaşamış olduğu bir yer buldular. "İşçilerin köyü" diye adlandırılan bu bölgede 2000 kadar geçici işçiyi barındıracak yatakhane ve barakalar, ayrıca bakır işlendiğine ve yemek yapıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır.

Büyük Piramit'in en büyük sırlarından birisi de böyle büyük bir mühendislik projesinin nasıl düzenlendiği ve sonuçlandırıldığıdır. Nasıl olmuştu da kimileri 40 tondan daha ağır olan bu dev taş bloklar bölgeye getirilmiş, kaldırılmış ve böylesine düzgün bir şekilde dizilmişti? Dahası, bu taşların bazıları, Giza'nın 620 mil güneyindeki Asvan'dan getirilmişti. Bu nasıl başanlabilmişti? Mısır uzmanlarına göre Büyük Piramit 23 yıldan kısa bir süre içerisinde (Kral Khufu zamanında) yapılarak MÖ 2560 sıralarında bitirilmişti. Dördüncü Hanedan (MÖ 2489-2345) memuru Ti in Saqqara'nın mezarındaki Mısır kabartmalarında piramitlerin yapımında kullanılan metodlar hakkında bazı ipuçları vardır. Kabartmalarda, ipler ve kızaklar kullanarak dev obelisk ve heykelleri yerlerine çekmeye çalışan işçiler görülmektedir. Taş blokların Giza'ya Nil Nehri üzerinden getirilmiş olabileceğini düşünürsek, taşınmaları pek de sorun yaratmamış olabilir. Mısır araştırmacılarına gö-

re, **taşları** bulundukları konuma getirmek için *eğri* düzlemler üzerinde çamur, tuğla ve moloz lullanılmıştı. Mısır araştırmacısı Mark Lehner, hemen yandaki bir taş ocağından güneydoğu yönüne ilerleyen ve piramidin çevresine doğru devam eden kıvrımlı bir rampanın kullanılmış olabileceğini tahmin etmektedir. Lehner'ya göre taşlar rampaların üzerinde kızaklarla çekilerek istenen yüksekliğe getirilmiş olabilir. Bu tür yokuşların kalıntıları Güney Abydos'taki Sinki Piramidinde ve Saqqara'daki Sekhemkhet Piramidinde bulunmuştur. Ancak Büyük Piramit'in yapımında işe yarayabilecek kadar büyük bir rampanın yapımı, neredeyse piramidin kendisinin yapımı kadar zor bir iştir.

Piramidin yapımı konusunda farklı bir kuram geçenlerde Roumen V. Mlajdov, lan S. R. Mladjov ve Cambridge Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü'nden Profesör Dick Parry tarafından ortaya atılmıştır. Üçlü, tahminlerinde Büyük Piramit'in yapımında kullanılan dev taşların bazılarında yazılı olan "Bu taraf yukarı" yazısından yola çıkmaktadırlar. Onlara göre dikdörtgen taş blokları sadece rampalardan sürüklenerek çıkarılmış olsaydı bu talimat anlamsız olurdu. Bunu düşünerek geliştirdikleri dahice kurama göre taş blokları, taş tekerleklere benzeyen tahta aletler üzerinde rampada yuvarlanarak taşınmıştır. Bu örneğe uygun tekerlekler, daire şeklinde tahta çubuklarla desteklenmiş kavisli kenarları olan bir çift kalın tahtadan oluşan tahta sandalye şeklinde bulunmuştur. Bu model, Nil'in batı yakasında, Luxor'un karşısında Deir El-Bahri'deki Hatshepsut Morg Tapınağı'nda İngiliz arkeolog Flinders Petrie tarafından bulundu. Bu aletlerin kullanım amacı bilinmiyor ancak Mladjovlar ve Dick Parry, yarı daire şeklindeki iki sandalyenin bir tekerlek oluştura-

cak şekilde taş bloklarına bağlandığını, böylece rampadan kolayca çıkarılabildiklerini ve inşaatı hızlandırdıklarını düşünmektedir. Ancak bu kuramın sorunlu bir yanı vardır. Büyük Piramit'in yapımında kullanılan taş blokların büyüklüğü çok değişiyordu. Bu durumda bu sallama aletlerinin taşların yalnızca bir kısmını taşımada kullanılmış olması mümkündür. Yine de, şu ana kadar öne sürülenlerden daha akla yatkın olan bu kuram, piramidin yapımında karşılaşılan bazı güçlüklerle nasıl başa çıkıldığını açıklamaktadır.

Büyük Piramit'in içerisindeki duvarlarda hiçbir resmi yazı yoktur. Bu yüzden birçok araştırmacı, piramidin Kral Khufu'nun mezarı olduğu şeklindeki yaygın kabul gören düşünceye karşı farklı kuramlar ortaya atmaktadırlar. Ancak anıtın içinde duvar yazılarının olması, bu durumun sıradan bir açıklaması olduğu ihtimalini güçlendirmektedir. Söz konusu duvar yazıları, Kral Odası'nın üzerindeki beş dinlenme odasındaki taşların üzerinde bulunmuştur. Yani piramidin öyle ulaşılması zor bir yerindedir ki, kimilerine göre bu yazıların taşlar yerleştirildikten sonra yazılmış olması olanaksızdır. Yazıların önemli bir kısmı "Khufu'nın hükümdarlığının 17. yılı" ifadesidir. Diğer bir önemli ifade de "Khufu'nun arkadaşları" şeklindedir. Ancak bu yazılar Khufu'nun bir şekilde piramitle ilgisi olduğunu kanıtlasa da, piramidin mutlaka bu Dördüncü Hanedan firavununun zamanında yapılmış olduğu anlamına gelmez.

Büyük Piramit'in işlevi konusunda ortaya atılmıış birçok tartışmalı kuram vardır. Belki de bunların en ünlüsü yazar Robert Bauval'ınkidir. Bauval, Giza'daki üç büyük piramidin, Orion takımyıldızının kuşağındaki üç yıldızı, Nil Nehri'nin de Samayolu'nu temsil ederek bunların bir harita oluşturdukları görüşündedir. Diğer

kuramcılar da Büyük Piramit'in gökbilimsel olayların incelendiği bir gözlemevi, eski bir elektrik santrali, bir dine giriş tapınağı (teosofist Madam Blavatsky ve daha birçok kişinin düşüncesi) ya da kayıp şehir Atlantis'ten gelen mültecilerden oluşan bir süper ırkın mirası olduğu gibi farklı görüşleri savunmaktadırlar. Bahsettiğimiz son fikri, 20. yüzyılda yaşamış medyum ve kahin Edgar Cayce ortaya atmıştır. Cayce ayrıca, 1998 yılında Büyük Piramit'in içinde veya Sfenks'in altında, içinde Atlantis medeniyetinin kayıtları olan bir merkezin bulunacağını tahmin etmiştir. Tutankamon'un hazineleri kadar büyük servetle, ya da eski çağlara ait sırları çözecek belgelerle dolu gizli odaların olabileceği fikri dayanılmaz biçimde çekicidir. 1993'te Kral Odası'ndan yukarı çıkan güney bacası, Alman robot mühendisi Rudolph Gantenbrink'in geliştirdiği, üzerinde bir video kamera bulunan küçük bir uzaktan kumandalı robot kullanılarak bulundu. Robot bacanın içinden 65 metre tırmandı ve önüne bakır tutaçları olan, kireçtaşından yapılmış küçük bir kapı çıkarak yolunu kesti. Baca 2003 yılında, bu kez Mısır Tarihi Eserler Konseyi tarafından tekrar incelendi ve gönderilen robot bulunan ilk kapının sadece 25 cm ilerisinde başka bir kapı daha buldu. Robot ayrıca odanın kuzey bacasını da inceledi ve orada da aynı düzene göre yapılmış iki kireçtaşı kapı daha buldu. Bu kapıların sırrı belki de, Singapur Universitesi'nin tasarladığı ve geliştirdiği yeni bir robot yapıyı inceledikten sonra çözülecektir.

Ağustos 2004'te iki Fransız amatör Mısır araştırmacısı Gilles Dormion ve Jean Yves Verd'hurt, Büyük Piramitteki Kraliçe Odasının altında, daha önce bilinmeyen bir oda bulduklarını iddia etti .Yer altını gören bir radar ve mimari analizlerden yararlanan çift, bu oda-

run, Kral Khufu'nun son gömüldüğü yer olabileceğini düşünüyor. Ancak buranın kazılması, Mısır Antikaları Konseyi adına Zahi Hawass tarafından kesinlikle yasaklandı. Öyle görünüyor ki Büyük Piramit'in sırlarını ancak şimdi, 21. yüzyıl teknolojisinin yardımıyla gerçek anlamda araştırabiliyoruz. Ancak günümüzdeki araştırmalarda Khufu'nun mezarı, Atlantis kayıtlarının bulunduğu salon ya da eskiçağa ait hazinelerin olduğu gizli bir bölme bulunup bulunamayacağı büyük bir soru işaretidir. Mısırlılar en az 4500 yıl önce bu devasa, karmaşık yapıyı inşa ettiklerinde belli ki taştan bir sır, yaşam ve ölümün sırlarına dair anlaşılmaz bir sembol yaratmak istediler. Bunda da inanılmaz bir şekilde başarılı oldular.

2. BÖLÜM

SIRRI AÇIKLANAMAYAN BELGELER VE EŞYALAR

NAZCA ÇIZGILERI

Güney Peru'nun uzak bir yerinde çölün yüzeyine kazınarak yapılmış olan Nazca çizgileri, dünyanın en ilgi çekici çizimleridir. 37 mil uzunluğunda, 1 mil genişliğinde bir alanı kaplayan bu şekiller yalnızca havadan bakıldığında net biçimde görülebilirler. Bu çizgiler, içinde geometrik şekiller, düz çizgiler, kuş ve diğer hayvanların resimleriyle birlikte toplam 300 figürden oluşur. Bu çizgilere *jeoglif* (yeryüzünde taşları kaldırarak ya da düzenleyerek oluşturulmuş figürler ve şekillere verilen isim) denir. Yıllardır bilimadamları ve arkeologlar bu şekillerin neden yapıldığı konusunu tartışmaktadırlar ve bu konuda farklı kuramlar (mantıklı olanlardan uç derecede mantıksız olanlara kadar) ortaya atılmıştır. Tahminler arasında, bu çizgilerin gökbilimsel olayları gözlemlemede kullanıldığı, ayin yolu olarak kullanıldığı, takvim görevi gördüğü, uzay gemileri için bir iniş pisti olduğu, yeraltındaki su kaynaklarının haritasını çıkarmak için kullanıldığı gibi birçok ihtimal bulunmaktadır. Çölün üzerine bu netlikte resimler çizmek için harcanan zaman ve emek, bu çizgilerin Nazca toplumunda çok önemli bir yeri olduğunu göstermektedir. Acaba bu çizgiler neden var ve ne amaca hizmet ediyorlardı?

Nazca çizgileri, havayolu kuruluşları 1920'lerde Peru çölü üzerinde uçuşlara başladığı zaman keşfedildi. Peru'da arkeoloji biliminin öncüsü olan Julio Tello bu tasarımları 1926'da kaydetmişti, ancak, Amerikalı tarihçi Dr. Paul Kosok 1941'de eşiyle birlikte Nazca'ya ilk kez gelene kadar bu esrarengiz şekiller üzerinde ciddi bir araştırma yapılmamıştı.

Nazca Çölü Pasifik Okyanusu ile And Dağları arasında, Peru'nun başkenti Lima'nın 250 mil güneydoğusunda bulunan yüksek, çorak bir platodur. Çizgilerin bulunduğu ıssız ova *Pampa Colorada'dır* (Kırmızı Ova) ve Nazca ve Palpa şehirleri arasında 450 kilometrekarelik bir alana yayılmıştır. Bu ovanın üzerinde, en uzunu yaklaşık 13 km, en kısası 500 metreden biraz uzun olmak üzere çok farklı genişlik ve uzunluklarda dümdüz çizgiler bulunur. Ayrıca üçgen, spiral, daire ve ikizkenar yamuk gibi dev geometrik şekiller ve sinekkuşu, maymun, örümcek, kertenkele ve bir pelikan gibi, uzunluğu 274 metreyi geçen inanılmaz hayvan ve bitki figürleri vardır. Nazca'da insan biçiminde figür azdır, ancak çölün kenarında dik tepelerin yamaçlarına kazınmış birkaç örnek vardır. Bunların en ünlüsü, 1982'de Aerocondor'un kaptan pilotlarından Eduardo Herran'ın bulduğu 32 metre uzunluğundaki jeoglif Astronottur.

Çizgiler ortaya çıktığından beri nasıl yapıldıklarına dair birçok kuram ileri sürülmüştür. Çok büyük ve karmaşık oldukları ve yalnızca havadan görülebildikleri için, kimileri çizgilerin planının insanların katıldığı bir uçuş yardımıyla yapıldığını ileri sürmüştür. Bu fikrin belki de en ünlü destekçisi Miami'li yazar ve yayıncı Jim Woodman'dir. Woodman 1974'te İngiliz balon pilotu Julian Nott'la birlikte, çizgilerin havadan yardım alına-

rak çizilmiş olduğu yönündeki kuramı sınadı. İkili, balon sepeti için gereken kamışlar ve etrafını çevirmek için gereken pamuk gibi, Nazcalarda olan malzemeleri kullanarak bir balon yapıp bununla havalandı. Araştırmacılar yaptıkları bu balonla yaklaşık 92 metre yükselerek kısa bir uçuş yaptılar ve Nazcaların uçmuş olabileceğini teorik anlamda kanıtladılar. Yine de Nazcaların böyle bir uçuşu gerçekten de yapmış olduklarını gösteren bir kanıt yoktur.

Aslında çizgilerin nasıl yapılmış olduğu büyük bir sır değildir. Aşağıda bulunan daha açık renkli toprağı ortaya çıkarmak için, çölün yüzeyindeki oksit kaplı taşlar kaldırılmıştı. Bu yolla çizgiler, ortaya çıkan açık renkle, etraflarını saran çölün koyu kırmızısının oluşturduğu kontrastı yansıtan oyuklar halinde meydana gelmişti. Şekilleri ön plana çıkarmak için bazen çizgilerin kenarına taşlar dizilmişti. Nazca Çölü dünyadaki en kurak yerlerden biridir. Bununla birlikte düz ve taşlık bir zemini olması burada neredeyse hiç erozyon olmamasını sağlar. Böylece bu dev doğal defterin üzerine çizilen hiçbir şey silinmemiştir. Uzun mesafeler boyunca devam eden düz çizgileri yapmanın basit yöntemleri vardır. Bunlardan biri, iki direk ya da tahta çubuk düz bir çizgide göz hizasıyla karşılıklı yerleştirilip bunlar baz alınarak çizgiye üçüncü bir çubuk koymaktır. Bir kişi ilk koyulan iki çubuğa bakarak diğer çubuğu yerleştiren diğer kişiyi yönlendirirse bu gayet kolaydır. Bu yöntem istenen uzunluk elde edilinceye kadar tekrarlanabilir.

Sembollerin nispeten daha karmaşık olanlarının yapımına, muhtemelen taslaklar çizilip, bunlar kalıplarla bölünerek başlanmıştır. Sonra bu kalıplar çölün üzerine yapılıyor ve belli bir zaman dilimi içerisinde belli bir

kare üzerinde çalışılıyordu. Belki de daha basit yöntemler bile kullanılmış olabilir. 1982'de yazar Joe Nickel iki akrabasıyla birlikte evlerinin yakınındaki bir arazide, 134 metrelik kondor figürünün aynısını yaptı. Üçlü, Nazcaların ilkel teknolojilerini kullanarak, havadan hiçbir yardım almadan göz hizasıyla düzenleme yapıp 9 saatte şekli ortaya çıkardı. 1987'de yayınladığı *Tanrı Dağı'na Giden Yollar: Nazca ve Peru'nun Gizemleri* adlı kitabında Evan Hadingham Colgate Üniversitesi'nden Astronomi ve Antropoloji Profesörü Dr. Anthony Aveni ile birlikte çöldeki resimlerden birini yapma girişimlerini anlattı. Karşılıklı direkler ve ip gibi temel malzemeleri kullanarak göz hesabıyla çalışan mini ekip, sadece bir saat içinde etkileyici bir jeoglif yaptı. Aveni ve ekibi yaptıkları deneylerde, Nazca çizgilerinin en göz alıcılarından biri olan, boyu 800 eni 100 metre uzunluğundaki Büyük Dikdörtgen'in 100 kişilik bir ekip tarafından iki ayda tamamlanabileceği sonucuna vardı. Ancak bu, çizgilerin yapımında, bunları yapanların planlama becerisi, zeka ve yaratıcılığının büyük rol oynadığı gerçeğini değiştirmiyor.

Nazca çizgilerini, MÖ 300'den MS 800'e kadar bu bölgede yaşayan Nazcahların yaptığı sanılmaktadır. Bu topluluk ile çizgiler arasındaki bağ, çizgilerin içinde bulunan çömlekler, çölün yüzeyine çizilmiş figürler ile Nazca kültüründeki figürler arasında göze çarpan benzerlik ve radyokarbon tarihlendirme yöntemiyle, bazı uzun çizgilerin bitiş noktasını işaretlemek için kullanılan tahta çubuklardan birinin MS 525'ten kalmış olduğunun belirlenmesine dayanır. Nazca çizgilerinin hemen güneyinde, Nazcaların 370 hektarlık alana yayılan önemli bir tören şehri olan Cahuachi bulunur. Şehir 200 yıl önce kurulmuş ve 500 yıl sonra, tahminen doğal

afetler nedeniyle terk edilmişti. Şehrin kalıcı nüfusu oldukça azdı, ancak şehir, tahminen Nazca çizgileri ile bağı olan önemli tören zamanlarında sayıları büyük ölçüde artan hacıların bir merkeziydi. Acaba bu törenler bu muhteşem çöl jeogliflerinin yapılması için tek neden miydi?

Belki de Nazca çizgileri üzerine araştırma yapan en tanınmış kişi 1946'da Nazca'daki çalışmalarına başlayan Alman matematikçi ve arkeolog Maria Reiche'dir. Reiche 50 yıl Nazca'da yaşayarak, hayatını bu çizgilerin incelenmesine ve korunmasına adamıştır. Çizgiler hakkındaki kuramını, asistanı olarak çalıştığı Paul Kosok'un fikirlerinden yola çıkarak geliştirmiştir. Reiche'nin düşüncesi, çizgilerin gökbilimsel bir takvim işlevi gördüğü ve Nazca Ovası'nın başlı başına dev bir gözlemevi olduğu yönündedir. Stonehenge'in gökbilimi açısından önemi olup olmadığı konusundaki çalışmasıyla tanınan Amerikalı gökbilimci Gerald Hawkins, 1968'de bu kuramı sınadı. Hawkins, güneş, ay ya da yıldızların sistemine uyup uymadıklarını görmek için çizgilerin konumlarını bilgisayara aktardı. Sonuçlar, Nazca çizgilerinin yalnızca, tesadüfen de ortaya çıkmış olabilecek kadar küçük bir kısmının gökbilimsel bir anlamı olabileceğini, dolayısıyla çizgilerin gökbilimsel bir amacı olmadığını gösteriyordu. 1940'ların sonlarında uçan daire çılgınlığının başlamasından kısa bir süre sonra Nazca çizgileri, dünya ile, var oldukları öne sürülen uzaylılar arasında bir çeşit bağlantı noktası olarak insanların ilgisini çekmeye başladı. *Fate* dergisinin Ekim 1955 sayısındaki James W. Moseley imzalı makalede, işaretler yalnızca havadan görülebildikleri için Nazcaların, uzaylılara işaret vermek amacıyla bu jeoglifleri yaptığı ileri sürülmektedir. 1960'ların başlarında yayınladıkla-

ri *Büyücülerin Sabahı* adlı kitapta Louis Pauwels ve Jacques Bergier bu fikri devam ettirmişlerdir. (Kitabın orijinali 1960'ta Fransızca yayınlandı.) Ancak astronot kuramının en önemli destekçisi İsviçreli yazar Erich von Daniken'dir. 1968'de yayınlanan, en çok satanlar listesinin zirvesine çıkan kitabı *Tanrıların Arabaları*'nda Daniken, Nazca çizgilerini, eskiçağ astronotlarının, uzay gemileri için iniş pisti olarak yaptıklarını savunmuştur. O kadar gelişmiş oldukları düşünülen uzay gemilerinin neden böylesine devasa bir iniş alanına ihtiyaç duydukları sorusunun yanında, Maria Reiche'nin de bu kurama karşı çıkan bir görüşü vardır. Reiche'ye göre çöldeki yumuşak kil toprağın üzerine uzay gemisi gibi bir aracın toprağa saplanmadan iniş yapması imkansızdır.

Şu anda en mantıklı görünen ihtimal, Nazcalarm bu çizgileri törenlerle ilgili bir amaç doğrultusunda yapmış olmalarıdır. Nazca Çölü'ne yılda ortalama sadece 13 mm kadar yağmur düştüğü için bazı araştırmacılar, Nazca çizgilerinin, insanların yağmur yağması için dua ve dans ettikleri törenlerde - belki de rahiplerin - yürüdükleri tapınakları birleştiren bir yol işlevi gördüğünü öne sürmektedirler. Anthony Aveni'ye göre çizgiler, bakımını bölgede yaşayan akraba grupların yaptığı ve törenlerde su elde etmeyle bağlantılı kutsal yollardı. Aveni'nin araştırması Nazca çizgilerinin çoğunun su yollarının yakınında kurulu olduğunu ve genelde suyun yönünü takip ettiğini ortaya çıkarmıştır. O halde çizgiler su kaynaklarını göstermek için çizilmiş olabilir mi dersiniz?

İngiliz kaşif ve film yapımcısı Tony Morrison, çizgilerin dini bir yol olduğunu savunan kuramla ilgili bir fikir ortaya attı. Nazcalarm gelenekleri üzerine ayrıntılı

bir araştırma yapan Morrison, genelde sadece birkaç taştan oluşan, düz çizgilerle birbirine bağlı yol kenarı tapınakları olduğunu öğrendi. Morrison Nazca çizgilerinin, Şamanların "ruhani yolculuk yürüyüşleri" olarak tanımlayabileceğimiz bu geleneklerin devasa uyarlamalarını temsil ettiğini düşünüyor. Şamanlar gerçek dünya ile görünmez, ruhani dünya arasında aracı görevi gören bir kabileden geliyorlardı ve Amerika kıtasının birçok yerli topluluğu arasında önemli bir yerleri vardı. Belki de Şamanlar hayvan jeoglifleri boyunca yürürken, güçlü hayvan ruhlarıyla iletişim kurmaya çalışıyorlardı. Kabilelerinin adına Şamanlardan biri (bilinç halini değiştirerek) jeogliflerin içindeki doğaüstü güçlerle kişisel iletişim kuruyordu ve yağmur yağmasını sağlamak için veya hiçbir zaman anlayamayacağımız bir nedenle onların gücünden yararlanmaya çalışıyordu. Samanların uygulayabildiği uçuş yötemleri de vardı; bu yüzden Daniken jeogliflerin havadan görülmek üzere tasarlandığı konusunda kısmen haklı olabilir. Ancak olayı uzaydan gelen konuklarla açıklamaya gerek yoktur, Nazca çizgilerinin yapımı Nazcaların dumanlı And Dağları'nın tepelerindeki dağ ruhlarıyla, gökyüzünde yaşayan tanrılarıyla ve Şamanların mistik uçuşlarıyla bağlantılıdır.

PİRİ REİSİN HARİTASI

Amerika kıtalarını gösteren ve bugüne ulaşabilmiş en eski haritalardan biri olan Piri Reis'in haritası, 1929'da İstanbul'daki Topkapı Sarayı'nda çalışan tarihçiler onu bir moloz yığınının arasında bulduklarında gün ışığına çıktı. Harita bugün Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunmaktadır, ancak, genelde ziyaretçilere açık kısımda değildir. 1513 yılından kalma bu harita, Osmanlı Donanması Amirali Piri Reis tarafından ceylan derisi üzerine çizilmiştir. Üzerinde "kerte hattı" olarak bilinen, ortaçağın sonlarında denizcilerin haritalarında sık rastlanan ve bir rotanın planını çizmeye yaradığı düşünülen çapraz çizgiler ağı vardır. Belge yakın incelemeye alındığında, ilk çizildiğinde tüm dünyayı gösteren bir harita olduğu, ancak daha sonra parçalara ayrıldığı belirlenmiştir.

Harita, 14. ve 16. yüzyıllar arasında yaygın olarak kullanılan *portoları* tipi haritadır. Bu haritalar, dümencilere limanlar arasında rehberlik etmeleri için çizilirdi, ancak, yeryüzünün eğriliğine göre ayarlanmış olmadıklarından okyanus aşırı yolculuklar için güvenilir değillerdi. Amerika'yı gösteren bu kadar eski bir harita elbette tarihi açıdan çok önemlidir ancak kimi çevrelerde haritanın öneminin sadece Amerika'yı göstermesinde

yatmadığı tartışılmaktadır. New Hampshire Üniversitesi'nden tarihçi ve coğrafyacı Charles Hapgood, 1966'da yayınlanan *Eskiçağ Deniz Krallarının Haritaları* adlı kitabında, haritanın en aşağı kısmında Güney Amerika'nın güneyiyle birleştirilen kara parçasının Antartika olabileceğini ileri sürdü. Harita Antarktika'nın keşfinden yüzyıllar önce çizilmişti. Haritada Antarktika kıyısının detaylı çizimi, Hapgood'un Kraliçe Maud Land tasviri olduğunu düşündüğü figür de dahil olmak üzere, kıyıyı *buzulsuz* göstermektedir, bu da kıtanın haritasının tarih öncesinde çok eski zamanlarda, kıta henüz buzla kaplanmadan çıkarılmış olduğunu göstermektedir. Ancak, Taş Devri insanı nasıl olup da insanlık tarihinin daha ilk dönemlerinde böyle bir araştırma yapıp Antarktika'nın haritasını çıkarmıştı? Hapgood bu durumu, bir kutuptan diğerine seyahat eden ve dünyanın bütün yüzeyinin haritasını çıkaran tarih öncesi denizci toplumların varlığıyla açıklamaktadır. Hapgood bu toplumların, binlerce yıl boyunca (belki de Giritliler ve Finikeliler gibi denizcilikte ileri gitmiş toplumlar tarafından) elle kopyası çıkarılan haritalar bırakmış olduklarını tahmin ediyordu. Hapgood'a göre, Piri Reis'in haritası aslında bu eski haritalardan çıkarılmış toplama bir haritaydı.

Daha sonra, tartışmalar yaratan yazar Erich von Daniken Piri Reis'in haritasında buzul zamanı öncesi Antarktika'yı göstermesinin kendi astronot kuramının kanıtı olduğu sonucuna vardı. Daniken'e göre orijinal haritayı dünyanın dışından gelen bir medeniyet çizmişti. 1995 tarihli *Tanrıların Parmak İzleri* adlı kitabında Graham Hancock önceden kim olduğu bilinmeyen, çok gelişmiş bir eskiçağ medeniyetinin tarih öncesi dönemin ilk zamanlarında var olduğunu ve gökbilimi, mi-

mari, denizcilik ve matematik alanındaki muhteşem bilgi birikimini içlerinde Olmec, Aztek, Maya ve Mısır'ın da olduğu çeşitli eskiçağ medeniyetlerine aktardığını ileri sürdü. Hancock ayrıca Piri Reis haritasını hazırlayanların bu eski gelişmiş medeniyetin toplamış olduğu haritaları kaynak olarak kullanmış olabileceği yönünde tahmin yürüttü. Hem Hapgood hem de Hancock Piri Reis'in haritasında gösterilen Antarktika'nın dağları, nehirleri ve gölleri gösterecek kadar ayrıntılı olduğunu ve Mısır'ın üzerinden yapılan uydu araştırmalarına göre çizilmiş olabileceğini düşünüyor.

Birçok bilimadamı ve arkeolog Hapgood'un kuramına şüpheyle yaklaşmaktadır, çünkü Hapgood'un bahsettiği gibi kaynaklara, teknolojiye sahip, her şeyden önce Antarktika'yı araştırmaya ihtiyaç duyabilecek eski bir medeniyetin varlığına dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Böyle bir çabaya girişilmesi için nasıl bir nedenleri olabilirdi ki? Piri Reis'in haritası, bu tarih öncesi medeniyetinin varlığını kanıtlayacak şekilde "buzsuz" bir Antarktika gösteriyor muydu? Haritayı eski çağlarda denizci toplumların varlığına dayanarak açıklayan kuramı destekleyenlerin çoğu haritanın, özellikle de Antarktika'yı gösteren kısmın ne kadar doğru olduğunu vurgulayarak bunun kaybolmuş coğrafi bilgilerin kanıtı olduğunu belirtiyorlar. Bu noktada karşımıza önemli bir soru çıkmaktadır: Acaba Piri Reis'in haritası ne kadar doğru? Güney Amerika ile Antarktika arasında Drake Boğazı'nı göstermediğine göre, harita Antarktika'yı gösteriyorsa, onu Brezilya ile Tierra del Fuego arasındaki yaklaşık 932 millik kıyıyı es geçerek Güney Amerika'yla birleşik gösteriyor demektir. Bu, doğru olduğu bu kadar vurgulanan bir harita için çok göze batan bir eksikliktir.

Haritanın geri kalanını incelediğimizde, Avrupa ve Afrika'nın, muhtemelen o zamanlar yer şekillerine göre yön tayin etme gereğinden dolayı yarımadalar ve koylar biraz abartılı çizilmesine rağmen, makul ölçüde bir ayrıntıyla gösterildiğini görüyoruz. Güneye indiğimizde, Brezilya son derece orantılı olmasına rağmen genel olarak çok küçük çizilmiş bir Güney Amerika'yla karşılaşıyoruz. Diğer taraftan Kuzey Amerika çok kötü çizilmiştir ve büyük ölçüde yanlıştır. Öyle ki, bu bölümün çiziminde coğrafi bilgilerden değil de kulaktan dolma bilgilerden yola çıkılmış gibidir. Bu da haritanın çiziminde sanıldığı gibi bir yeryüzü araştırmasından yararlanılmış olamayacağını gösteren başka bir veridir. Aslında, MS 1500 sıralarında çizilmiş (Piri Reis'in haritasından daha eski), Juan de la Cosa ve Alberto Cantino'nun haritaları gibi, Küba, Jamaika ve Porto Riko gibi adaların konumları bakımından Piri Reis'inkinden daha doğru haritalar da vardır. Haritanın son derece eski olduğunu gösterdiği iddia edilen bir ayrıntı da, Grönland'ı buzla kaplanmadan önceki haliyle göstermesidir. Ancak, harita hızlı bir şekilde incelendiğinde görüldüğü gibi, haritanın doğu köşesinin en üst kısmı açıkça, 50 derece kadar kuzey enleminde olan Fransa'nın batı kısmını göstermektedir. Yani Fransa haritanın en kuzeyinde bulunan ülkeyse, Grönland gösterilmiş olamaz. Harita Grönland'a biraz olsun benzeyen hiçbir ada göstermediği için bu tahmini destekleyecek ne gibi bir kanıt olduğunu bilmek zordur.

Charles Hapgood, Piri Reis'in Antarktika'yı buzlar altında göstermiş olduğu yönündeki kuramını kanıtlamak için 1940'larda ve 1950'lerde Antarktika'da yapılan araştırmalardan elde edilen ses getiren veriler kullanmıştır. Ancak, Hapgood'un bir zamanlar kimi

çevrelerce bilimsel açıdan mantıklı bulunan tezine günümüzde büyük ölçüde şüpheyle yaklaşılmaktadır. Piri Reis'in haritasında gösterilen buzullar öncesi Antarktika çiziminin güvenilirliğiyle ilgili şüpheleri silmenin en zor olduğu konu, Antarktika'yı buz kaplamadan önceki son zamanlarda, kıyısının muhtemelen bugünkünden tamamen farklı bir görüntüye sahip olmasıdır. Bunun nedeni, yerkabuğunun zamanla milyonlarca ton buzun altında kalarak yüzlerce metre çökmesi ve böylece altında bulunan kıyı şeridinin şeklini bütünüyle değiştirmiş olmasıdır. Piri Reis haritasında gösterilen Antarktika ile kıtanın buzul altı yüzeyinin günümüze daha yakın bir topoğrafık haritası karşılaştırıldığında kıyı şeritleri arasında hiçbir benzerlik görülmemektedir. Dahası, Antarktika'nın Hapgood'un iddia ettiği gibi MÖ 4000 yılında buzlarla kaplı olmaması bir yana, günümüzdeki jeolojik kanıtlar Antarktika'nın buzlarla kaplanmadan önceki son döneminin bundan 14 milyon önce olduğunu göstermektedir.

Haritanın tarih öncesi dönemde çizilmiş olmadığına dair belki de en güçlü kanıt, Piri Reis'in haritanın üzerine kendi yazdığı notlardır. 16. yüzyılın başlarında Piri Reis'in haritası çizildiğinde Portekizliler Atlantik aşırı yolculuklar yapmışlardı ve Güney Amerika'nın önemli bölümleri üzerinde hak iddia ediyorlardı. Antarktika olduğu öne sürülen kara parçasına ilişkin, haritadaki bilgi bölümü, buranın kıyısının, gemileri yönünü kaybeden Portekizli kaşifler tarafından bulunduğundan bahseder. Haritadaki özel bir notta bu kıyıya demirleyen ve hemen çıplak yerlilerin saldırısına uğrayan bir Portekiz gemisinden, diğer bir notta ise havanın çok sıcak olduğundan söz edilmiştir. Bu tanımlar Güney Amerika'ya

uyabilir, ancak Antarktika'da sıcak hava ve çıplak yerliler sadecee hayal ürünü olabilir.

Piri Reis'in haritayı çizerken kullandığı kaynaklar hiçbir şekilde belirlenememiştir, ancak aralarında Yunan gökbilimci ve coğrafyacı Ptolemy'nin (MS 2. yüzyıl) eserlerinin, Portekizlilerin çeşitli haritalarının ve Kristof Kolomb'un bulunduğu tahmin edilmektedir. Hatta Piri Reis kendi notlarında Kolomb'un haritalarından alıntılar yaptığını belirtmiştir. Karayipler'deki yer adları ve çizimleri de dahil haritanın birçok özelliği Piri Reis'in kendi haritasını çizerken Kolomb'un haritalarından en az birini kullandığını göstermektedir. Reis'in, Avrupalıların ortaçağda çizdiği haritalardan yararlandığının bir diğer kanıtı da haritanın en üst köşesine yakın bir yerindeki, bir gemi ve onun yanında sırtında iki insan taşıyan bir balık figürüdür. Bu resim hakkında yazılmış notta, Brendan adlı bir İrlandalı azizin hayatıyla ilgili bir ortaçağ hikayesinden alıntı yapılmıştır. Görünüşe bakılırsa Piri Reis bunu kaynak olarak kullandığı haritaların birinden yazmıştır. Bu da kaynak haritalarından en az birinin, ortaçağda bir Avrupalının çizdiği bir harita olduğunun kanıtıdır.

Greg Mclntosh 2000 yılında yayınlanan *Piri Reis'in 1513 Tarihli Haritası* adlı kitabında, dünyayı o dönemdeki haliyle gösteren bugünkü haritalara bakıldığında, Piri Reis'in haritasında, 1513 yılında bilinmeyen hiçbir şey olmadığını savunur. Ayrıca, kimi çevrelerin Antarktika zannetikleri çizimin aslında Ptolemy zamanından beri haritacıların haritalara çizdiği Büyük Güney Kıtası olduğunu belirtir. O zamanlardaki yaygın inanca göre kuzey yarımküredeki kara parçalarının dengelenmesi için güney yarımkürede bir kıtanın bulunması gerekiyordu. Mclntosh kitabında ayrıca, Piri Reis'in harita-

sında 25 derecenin güneyinde çizilmiş tüm kıyıların eksik ya da yanlış yerleştirilmiş olduğunu ve haritadaki Antarktika'nın 40 derece güney enlemine kadar uzandığını, ancak aslında bu kıtanın 70 derece enleminden aşağıda olmadığını göstermiştir. Aslında haritada güneydeki kıta dikkatlice incelendiğinde söz konusu kısmın Antarktika'dan ziyade, Güney Amerika'nın güney yarısına daha çok benzediği görülmektedir.

Piri Reis'in haritasındaki Güney Amerika'nın çok göze çarpan anormal bir özelliği de görünüşe bakılırsa And Dağları olarak çizilmiş, dağın eteklerinden Amazon, Orinoco ve Rio Plata nehirlerinin başlayıp kıyı yönünde doğuya doğru aktığı bölümdür. O zamanlar Avrupalılar And Dağları'nı bilmediklerine göre bu dağlar nasıl olur da Piri Reis'in haritasında gösterilmiş olabilirler? Reis'in haritası, Güney Amerika'nın iç kısımlarında bir dağ sırası gösteren tek harita değildir. 1502-1504 yılları arasında çizilmiş ve şu anda Paris'teki Ulusal Kütüphane'de (Bibliothèque Nationale) bulunan Nicolo Canerio haritası Güney Amerika'nın doğu kıyısını üzeri ormanlık bir dağ sırasıyla göstermektedir. Bu kanıttan yola çıkıldığında Canerio haritasının, Piri Reis'in kullandığı kaynaklardan biri olması mümkündür. Piri Reis haritası gelişmiş bir denizci toplumun eserlerinden yola çıkarak hazırlanmışsa neden And Dağları'nı gösterip Pasifik Okyanusu'na yer vermediğini anlamak güçtür. Bu konuda daha makul bir açıklama haritada Güney Amerika'nın merkezinde gösterilen dağların aslında bu kıtanın doğu kıyısındaki dağlar olduğu, ancak yanlış yerde ve yanlış ölçekle çizilmiş olduğudur.

Günümüzde birçok bilgin, bugünkü coğrafya bilgisi ve tahminler göz önüne alındığında Piri Reis haritasının, ortalama bir 16. yüzyıl portolan haritasından bek-

lenenden daha doğru olmadığını düşünmektedir. Piri Reis'in haritasını eski çağlarda yaşamış olağanüstü derecede gelişmiş bir toplumun eserlerinden yola çıkarak çizdiğini düşünmek için hiçbir neden yoktur. Elbette eski çağlara ait, bugün elimizde olmayan kaynaklardan yararlanmış olması mümkündür, ancak bunun ötesinde, Piri Reis haritası sadece olduğu gibi değerlendirilmelidir: Ortaçağa ait, etkileyici güzellikte ve tarihi açıdan önemli bir belge.

PHAİSTOS DİSKİ: ÇÖZÜLEMEYEN SIR

Henüz şifresi çözülememiş olan Phaistos Diski, arkeoloji alanında çözümü beklenen en büyük sırlardan biridir. Amacından üretildiği yere kadar, bu eskiçağ eşyası hakkında her şey tartışmalıdır. Bu esrarengiz kil tablet Girit Adası'nda, Phaistos'ta, Minos Sarayı'nın olduğu bölgede bulundu. Acaba bunu kim yapmış ve ne için kullanmıştı?

Gelişmiş bir Tunç Devri uygarlığı olan Giritliler, MÖ 1700 sıralarında parlak dönemlerini yaşadılar ve 3 yüzyıl sonra saraylarının çoğu yıkıldığında gerileme dönemine girdiler. Phaistos Diski, 1903'te Phaistos'taki Minos Sarayı'nın kalıntıları arasında kazı yapan İtalyan arkeologlar tarafından bulundu. Arkeologlar, sarayın kuzeydoğu tarafındaki bloklarından birinin bodrum katında, Lineer A (MÖ 1450 yılına kadar Girit'te kullanılmış, henüz şifresi çözülememiş bir yazı) ile yazılmış bir kil tablet ve neopalatial döneme (MÖ 1700-1600) ait çömlek parçalarıyla birlikte garip bir nesneye rastladılar. Saray, MÖ 1628 sıralarında, bazı araştırmacıların yakınlardaki ada Thera'da (bugünkü Santorini) meydana gelen büyük bir volkanik patlamadan kaynaklandı-

ğını düşündüğü bir depremde yıkıldı. Phaistos Diskinin tam yaşı tartışılmaktadır, arkeolojik göstergelere disk MÖ 1700'den daha erken bir tarihten kalmıştır, ancak, günümüzdeki tahminler bu tarihin MÖ 1650 de olabileceği yönündedir.

Esrarengiz disk pişirilmiş kilden yapılmış olup çapı 15.7 cm, kalınlığı ise 2 cm'dir. Diskin her iki tarafı da kıvrılarak içeri doğru dönen hiyeroglif yazılarıyla kaplıdır. Yazılar, ıslak kilin üzerine tahta ya da fildişiyle hiyeroglif damgalar vurulup, daha sonra sertleştirmek için yüksek ısıda pişirilerek yazılmıştır. Diskin üzerinde bazen bir sembolün hafifçe sağındaki sembolün üstüne geldiği fark edilmiştir; bu da diski yapanın şekilleri sol tarafa doğru dizdiğini gösterir. Böylece metin merkez yönünde içeri doğru kıvrılarak devam etmiştir. Phaistos Diski aslında dünyada baskıcılığın ilk örneğidir.

Diskin üzerine, dikey çizgilerle 61 gruba ayrılmış toplam 242 figür işlenmiştir. Bunların arasında koşan adamlar, üzerinde tüyden yapılmış bir taç olan başlar, kadınlar, çocuklar, hayvanlar, kuşlar, böcekler, aletler, silahlar ve bitkilerin resimleri vardır. Bu şekillerden bir ya da iki tanesinin, MÖ ikinci binyılın başlarından ortalarına kadar Giritlilerin kullandığı hiyerogliflere biraz benzediği tespit edilmiştir. Disk hakkında şaşırtıcı olan nokta, Giritlilerin neden Lineer A gibi çok daha gelişmiş bir yazı tipi varken ilkel bir resimli dili kullandıklarıdır. Belki de diskteki yazının ilkelliği, diskin tarihinin bugün kabul edilenden çok daha eskiye dayandığının göstergesi olabilir. Ancak öyle olduğu da kesin değildir, zira bugün kullanılmayan yazı türleri genelde, Eski Mısır'da olduğu gibi, örnekleri çoğunlukla kutsal ve dini metinler olmak üzere, çok daha ileriki zamanlara kadar kalabilirler. Dahası, Phaistos Diski'ndeki yazı

tektir, başka hiçbir yerde örneğine rastlanmamıştır. Başka örneğinin olmaması ve metnin oldukça kısa olması, küçük bir kısmının bile çevrilmesini çok zorlaştırmaktadır. Bu yazıların disk üzerinde damgalar kullanılarak çıkarılmış olması, üzerinde bu tür yazı olan nesnelerin büyük miktarlarda üretildiğini gösterir. Ancak bu tür eşyalar her nedense arkeolojik araştırmalarda su yüzüne çıkmamıştır.

Diski anlamada yaşanan bir zorluk da, üzerindeki sembollerin nasıl yorumlanması gerektiğini kimsenin tam olarak bilmemesidir. Diskte hiyeroglif yazı mı kullanılmıştır, yoksa üzerindeki resimler görünür değer olarak mı alınmalıdır? Phaistos Diski'ndeki bazı görüntüler tanıdığımız şeylerin resimleridir, ancak bunları bildiğimiz anlamlarıyla yorumlamak diskten mantıklı bir anlam çıkarmamıza yardımcı olmaz. Birçok dilbilimci, bu metnin hecelerin yerini tutan işaretlerden oluşmuş bir dizi *(hece alfabesi* olarak bilinir) olduğunu düşünmektedir. Bunun bir kavram ya da fikri ifade etmek için resimli sembollerle birleştirilmiş bir hece alfabesi *(kavramyazı* olarak bilinir) olduğunu ifade edenler de vardır. Hece alfabesi ile kavramyazının birleşimi olması, bu metnin, Giritlilerin Lineer B yazısı, hiyeroglif ve çivi yazısı dahil Yunanistan ve Eski Mısır'ın bilinen tüm hece alfabeleriyle aynı sınıfa girmesi demektir. (Çivi yazısı, ucu sivriltilmiş kamışlardan yapılmış kalemlerle kil tabletlerin üzerine çizilen şekillerden oluşur ve MÖ dördüncü binyılın sonlarında Sümerler tarafından bulunmuştur.) Narmer Paleti bu tür metinlerin ilginç bir örneğidir. Bu eser 1894 yılında, Mısır'ın hanedanlıklar döneminden önceki başkenti Nekhen (bugünkü Hierakonpolis)'de, İngiliz arkeolog James E. Quibell tarafından bulunmuştur. Yaklaşık olarak MÖ 3200 yılına

tarihlenmektedir ve bugüne kadar bulunan en eski hiyeroglif örneklerinin bir kısmını içerir. Narmer Paleti'nde, doğrudan göründükleri anlama gelen resimli semboller ve hiyerogliflerin birleşimi kullanılmıştır. Bu noktada Phaistos Diski ile bir paralellik söz konusu olabilir. Belki de Phaistos Diski de eskiçağ Girit hiyerogliferiyle resimli sembollerin birleşiminden oluşuyordur.

Diskteki yazının başka bir örneği olmadığı için yorumlanmasının çok zor oluşu bazı bilginleri ve amatörleri bunu denemekten vazgeçilmiştir. Aslında metnin benzersizliği araştırmacıları yıldırmaktan çok büyülemiş, onu daha esrarengiz yapmıştır. Ne yazık ki metin böylesine farklı olunca hayal gücünün çok ötesinde ve asılsız çevirileri ve yorumları yapılmıştır. Belki de bunlar içinde mantıksız olanı, diskin, binlerce yıl önce dünyanın dışından gelen yaratıkların ya da Atlantis medeniyetinin gelecek nesillere bıraktığı bir mesaj içerdiği iddiasıdır. Mesajın tam olarak ne içerdiği ya da o kadar gelişmiş oldukları ileri sürülen uzaylıların (ya da Atlantislilerin) bunu yazarken neden böyle ilkel bir yazıyı kullandıkları sorusu elbette cevaplanamamıştır.

Son 100 yıl boyunca diskin üzerindeki dilin ne olduğunu çözmek için birçok girişimde bulunulmuştur. 1975'te Jean Faucounau bu dilin, Proto-İyonlalılar olarak tanımladığı, Girit'ten çok Truva'yla bağlan olan bir topluluğun, Yunanlılardan önceye dayanan, hece alfabesi kullanan bir dil olduğunu belirterek metnin bir çevirisini yayınlamıştır. Faucounau'nun yorumuna göre Phaistos Diski'ndeki yazı Arion adlı bir Proto-İyonya kralının hükümdarlık zamanım ve cenazesini anlatıyor. Ancak Faucounau'nun çevirisi, konu üzerinde çalışan birçok bilimadamı tarafından mantıklı bulunmamıştır. 2000 yılında Yunan yazar Efi Polygiannakis *Disk Yu-*

nanca Konuşuyor adlı bir kitap (Yunanca) yayınlayarak diskin üzerindeki yazının eskiçağda kullanılan bir Yunan lehçesine ait hece yazısıyla yazılmış olduğunu iddia etti. Dr. Steven Fischer da *Phaistos Diski'nde Yunan Lehçesi Kullanıldığının Kanıtı* adlı eserinde (1988) yazının bir Yunan lehçesine ait hece yazısıyla yazıldığını belirtmişti.

Diskin anlamı konusunda bir ipucu da eserin bulunma şeklidir. Phaistos Diski'nin bir yeraltı tapınağının deposunda bulunması bazı araştırmacılara diskin dini açıdan bir önemi olduğunu, muhtemelen kutsal bir marş ya da ayin kuralları olabileceğini düşündürmüştür. Metindeki çeşitli sembol kümeleri tekrarlanmıştır. Bu, metinde bir nakarat olduğunu gösterir. Belki de diskin her yüzü bir şarkı, marş ya da ayin büyüsünün bir kısmını oluşturuyor olabilir. Hatta Knossos'u (Minos Uygarlığı'nın tören ve siyasi merkezi) kazan Sir Arthur Evans, metnin kutsal bir şarkıdan kısımlar içerdiği sonucuna varmıştır. Diski bulan kişi olan İtalyan arkeolog Luigi Pernier de diskin dini törenler bakımından önemi olduğunu düşünüyordu. Ancak Phaistos Diski Minos Sarayı'nın olduğu bölgede bulunmuş olmasına rağmen, Girit'te yapılmış olduğuna dair kesin bir kanıt yoktur. Akdeniz'deki bir yerden, hatta yakındoğudan bile getirilmiş olabilir.

Diskin dini/ayinsel önemi elbette üzerinde durulması gereken bir ihtimaldir, ancak bu konuda yapılan çok sayıda tahminden yalnızca biridir. Bu konuda sayısız kuram vardır. Bunların arasında, diskteki metnin eskiçağa ait bir macera hikayesi, bir eskiçağ takvimi, bir savaş çağrısı, Hititçe'de (MÖ 1600-1100 arasındaki dönemde Türkiye'de kullanılmış bir dil) yazılmış bir büyü, hukuki bir belge, bir çitfçinin yıllığı, saray etkinlikleri-

nin programı ya da oyun tahtası olduğu gibi birçok tahmin bulunmaktadır. Alman yazar Andis Kaulins 1980'de yayınlanan *Phaistos Diski: Öklid'in Boyutlarında Hiyeroglif Yunanca* adlı kitabında bu gizemli yazıyı çözdüğünü, diskteki dilin Yunanca olduğunu ve metinde bir geometri kuramının kanıtları olduğunu iddia etti. Ancak, Kaulin'in çevirileri arkeologlar ve dilbilimciler arasında pek destek görmedi. Yazar Alan Butler, 1999'da yayınlanan *Tunç Devrinin Bilgisayar Diski* adlı kitabında, diskin son derece doğru bir gökbilimsel takvim ve hesap makinesi olduğunu ileri sürdü. Ancak Giritlilerin gökbilimi alanında ayrıntılı bilgilere sahip olup olmadığı konusunda açık bir kanıt yoktur; ayrıca o zamanlar Mısırlılar bile gökbiliminde Butler'ın hipotezini doğrulayacak kadar ileri gitmemişlerdi.

Son 100 yıl boyunca Girit'te yapılan çok sayıda kazıda, Phaistos Diski'ndeki damgalı ya da baskılı yazı yönteminin tek bir örneğine bile rastlanmadı. Kimileri bunu, diskin sahte olabileceği ihtimaliyle açıklıyor. Diskin gerçekliği konusunda şüphe yaratan diğer bir durum da Akdeniz ve Yakındoğu arkeolojisi uzmanlarının disk hakkındaki tartışmaya katılmaya isteksiz görünmeleridir. Termolüminesans (ısındığı zaman maddeden ışık çıkması) tarihleme yöntemiyle diskin son yüzyıllarda mı yapıldığı, yoksa Giritliler dönemine mi ait olduğu öğrenilebilir. Yunan yetkililer şu ana kadar disk üzerinde böyle bir test uygulanması konusunda isteksiz davrandılar. Bu yüzden diskin 1900'lerin başında - o zamanlar Minos kültürü hakkında elde bulunan az miktarda bilgi kullanılarak - yapılmış sahte bir eser olması belki de inanılması güç, ancak hiçbir şekilde imkansız olmayan bir senaryodur. 1992'de Rusya'nın Vladikavkaz şehrinde bir evin bodrumunda, diskin sahte ol-

duğu yönündeki kurama ilişkin şaşırtıcı bir bulgu ortaya çıktı. Bu, Phaistos Diski'nden daha küçük, yine kilden yapılmış bir disk parçasıydı. Görünüşe bakılırsa Phaistos Diski'nin bir kopyasıydı, ancak bu diskteki semboller damgalanmamış, kazınmıştı. Sahte disk söylentileri yayıldı, ancak Rusya'da bulunan bu disk, birkaç yıl sonra esrarengiz bir şekilde ortadan kayboldu ve o zamandan beri hakkında hiçbir şey duyulmadı.

Çok nankör bir iş gibi görünmesine rağmen, hâlâ dünyanın her tarafından çok sayıda araştırmacı diskin şifresini çözmek için gayretle çalışmaktadır. Ancak, anlamlı olma ihtimali taşıyan bu kadar fazla çevirinin olması, bilimadamlarını gelecekte şifrenin çözülebileceği konusunda şüpheye düşürmektedir. Ayrıca birçok kişi bu yazının başka örneği olmadığı için asla tam olarak anlaşılamayacağını düşünmektedir. Bu noktada tek elimizden gelen, Girit'te ya da Akdeniz'in başka bir yerinde yapılacak arkeolojik kazılarda bu esrarengiz yazının başka örneklerinin bulunmasını beklemektir. O zamana kadar, bugün Girit'in Kandiye şehrindeki arkeolojik müzede sergilenmekte olan Phaistos Diski, bir sır olarak kalacaktır.

TORİNO KEFENİ

Torino Kefeni'nden ("Torino Örtüsü" olarak da bilinir) daha çok tartışma yaratan bir tarihi bulgudan söz etmek çok zordur. Tartışmanın bir tarafında kefenin, İsa çarmıhtan indirildikten sonra üzerine örtülen örtü olduğuna inananlar, diğer tarafında ise bunun ortaçağa ait sahte bir eşya olduğunu düşünen şüpheciler. Örtünün üzerindeki görüntünün nerede, ne zaman, nasıl yapıldığı gibi önemli sorular, tarihçiler, bilimadamları, inananlar ve şüpheciler arasında yoğun tartışmalara konu olmaktadır. Örtü üzerinde 1988 yılında yapılan ve konuya açıklık getireceği düşünülen radyokarbon tarihlendirme testi bile, kullanılan örneğin kalitesi hakkındaki şüpheler nedeniyle sonunda başarısız olmuştur.

Torino Kefeni, boyu 4.38 ve eni 1.1 metre olan, büyük bir dokuma çarşaftır. Önünde ve arkasında, kollarını vücuduna sarmış, çarmıha gerilmiş ve yaralarının acısını çekiyor gibi görünen çıplak bir adam görüntüsü vardır. Adamın sakin görünümlü yüzü sakallıdır. Boyu 1.82, yani MS 1. yüzyıl için de ortaçağ için de çok uzundur. Örtünün üzerinde kanı andıran koyu kırmızı lekeler vardır. Adamın bileklerinden birinde (diğer bileği görünmemektedir) daire şeklinde bir yara göze çarpar. Diğer yaralar yüzünde, alnında ve bacaklarındadır.

Hiçbir kilise temsilcisi bu örtüyle ilgili bir iddiada bulunmamıştır, ancak birçok kişi örtüdeki resmin çarmıha gerilmiş İsa resmi olduğuna inanmaktadır.

Örtünün tarihi büyük ölçüde belirsizdir. Torino Kefeni olarak kayıtlara geçmesi 16. yüzyıla rastlar. Ancak daha önce de İsa'nın görüntüsünü taşıdığı söylenen bir örtüden bahsedildiği olmuştur. Mesela Caesarea Piskoposu ve 4. yüzyıl kilise tarihçisi Eusebius, İsa'nın, bugün Suriye'nin Edessa şehrinde saklandığı düşünülen büyüleyici bir resmi olduğundan bahseder. Şam'dan Aziz John'un anlattığı bir efsaneye göre, iyileşmesi imkansız bir hastalığa yakalanmış olan Edessa Kralı Abgar İsa'ya mektup yazarak kendisini iyileştirmek üzere Edessa'ya çağırır. İsa gidemez, ancak bunun yerine mucizevi bir şekilde görüntüsünü bir örtünün üzerine yansıtarak 72 havariden biri olan Thaddeus (Addai adıyla da bilinir) aracılığıyla krala yollar. Abgar bu mucivezi görüntüyü (John bunun dikdörtgen bir örtü olduğunu söyler) alır almaz iyileşir. Bu kutsal emanet *Edessa Resmi* ya da Ortodoksların verdiği isimle *Mandylion* olarak adlandırılır. Edessa Resmi efsanesi kare veya dikdörtgen bir örtünün üzerindeki bir yüz resminden bahsetmesine rağmen araştırmacılar (yazar lan Wilson da dahil) Edessa Resmi'nin sadece yüz resmi görünecek şekilde katlanmış olduğunu ileri sürmektedirler. MS 944'te Edessa Resmi'nin İstanbul'a (o zamanki adıyla Konstantinopolis) getirilmesinin üzerine, orada Ayasofya başrahibi olarak bulunan Gregory Referendarius örtü hakkında bir vaaz vermiştir. Yaptığı tanıma göre Edessa Resmi vücudun tamamını ve İsa'nın yüzündeki yaralardan kaynaklandığı düşünülen kan izlerini gösteren, normal boyutlarda bir kefendi. Bu örtü daha sonra Palatine Kilisesi'nde saklanmaya başladı. Şehir 1204

yılında Haçlı Orduları tarafından yağmalanıp yakılıncaya kadar da orada kaldı. Bu yağmada Haçlılar İstanbul'dan birtakım hazineleri beraberinde götürdüler, ancak Edessa Resmi'nin bunlardan biri olup olmadığını bilmiyoruz. Yine de birçok araştırmacı örtünün bu tarihlerde Avrupa'ya getirildiğini ve Torino Kefeni olarak anılmaya başlandığını düşünmektedir. 1357'de örtü, ölen Fransız şövalyesi Charney'li Geoffroi'nin eşi Jeanne de Vergy tarafından kuzeydoğu Fransa'da küçük bir köy olan Lirey'in bir kilisesinde sergilendi. 1453 yılında Savoy Dükü Louis örtüyü kendi himayesine aldı. Louis örtüyü bugünkü Fransa'nın Rhone-Alpes bölgesinde bulunan Savoy Dükalığı'nın başkenti Chambery'deki kilisesinde tutuyordu. 1532'de kefen, tutulduğu kilisede çıkan bir yangında zarar gördü. (Bu yangını söndürme çalışmaları sırasında sudan zarar görmüş de olabilir.) Poor Clare rahibeleri yama dikerek örtüyü onarmaya çalıştılar. 1578'de örtü Torino'da bugün bulunduğu yere getirildi ve 1983'te son Savoy hükümdarı II. Umberto'nun örtüyü Papa'ya bırakmasıyla örtü artık Vatikan Hükümeti'nin malı oldu. Örtü bugün Torino'da, Vaftizci Aziz John Katedrali'nin yuvarlak şapelindedir. 1988'de Vatikan hükümeti, örtünün birçok kişinin gözü önünde üç ayrı araştırma kurumu tarafından radyokarbon testine tabi tutulmasına izin verdi: Oxford Üniversitesi, Arizona Üniversitesi ve İsviçre Federal Teknoloji Enstitüsü. Tüm laboratuarlar aynı örnekten alınan parçaları kullandı. Bu parça, test için örtünün kenarından alınan eni 1 cm boyu 5.7 cm olan bir kısımdı. Testlerden alınan sonuç, örtünün MS 1260-1390 arası bir tarihten (yani eserin ilk sergilendiği tarih) kalmış olduğunu, yani İsa'nın kefeni değil, ortaçağda yapılmış bir aldatmaca olduğunu gösteriyordu.

Örtünün aldatmaca olduğu yönündeki kuramı destekleyen başka bir kanıt da kuzeydoğu Fransa'da bulunan Troyes şehrinin rahibi Pierre D'Arcis'in yazdığı bir mektuptur. 1389 tarihli (görünüşe bakılırsa güney Fransa'da Avignon'da bulunan Papa VII. Clement'e yazılmış olan) bu mektupta, VII. Clement'in selefi Poitiers şehrinin rahibi Henri'nin örtü üzerinde yaptığı incelemede örtüyü boyayan sanatçının ortaya çıktığı ve onun isteğiyle kutsal emanetin sergiden kaldırıldığı iddia edilmiştir. Mektubun devamında, bu örtünün İsa'nın kefeni olamayacağı, "böyle bir şey olsa bunun İncil'de yazması gerektiği, orada yazılı değilse bugüne kadar sır kalması gerektiği" yazılıdır. Ancak, bu belge aslında hiç gönderilmemiş bir mektubun taslağı gibi görünüyor ve bazı araştırmacılar Rahip D'arcis'i bunu yapmaya iten nedenleri tartışıyorlar. Araştırmacılara göre D'Arcis örtüye kendisi sahip olmak istiyordu.

Ama eğer örtü sahteyse bundan kim sorumluydu ve bunu nasıl yapmıştı? Christopher Knight ve Robert Lomas *İkinci Mesih* adlı kitaplarında örtünün üzerindeki yüzün, Tapınak Şövalyelerinin son Büyük Üstadı Jacques de Molay'a ait olduğunu ait olduğunu iddia ettiler. De Molay Fransız hükümdarı IV. Pihilip'in emriyle, dini değerlere saygısızlık yaptığı için tutuklandı ve 18 Mart 1314'te Paris'te Seine Nehri üzerindeki bir adada kazığa bağlanarak yakıldı. Yazarlara göre, de Molay'a işkence yapılmış, İsa'nın çektiği acıların aynısını yaşaması için kolları ve bacakları tahta bir kapıya çivilenmişti. Ardından yumuşak bir yatakta bir örtünün üzerine yatırılmış ve örtünün bir parçası vücudunun ön

* *Papa:* **1378-1417 yıllan arasındaki dönemde üç ayrı şehirde (Roma, Avignon, Pisa) üç ayrı Papa bulunuyordu. (Ç.N.)**

kısmını kaplayacak şekilde başına örtülmüştü. Görünüşe bakılırsa bunlardan sonra, belki de yarı koma halinde 30 saat öylece bırakılmış ve bu süre içerisinde de Molay'ın teri ve kanı örtünün üzerindeki şekli oluşturmuştu.

De Molay'la ilgili kuramı destekleyen bir diğer kanıt da, Molay'ın Geoffroi de Charney'nin dedesi, Normandy'nin tapınak hocalarından Geoffroi de Charney ile beraber idam edilmiş olmasıdır, iddialara Geoffroi de Charney 1356'da Poitiers Savaşımda öldükten sonra, eşi Jeanne de Vergy, Charney'nin eşyaları arasında örtüyü bulmuş ve Lirey'deki kilisede sergiye açmıştı. Şövalye Lomas kuramı büyük ölçüde, örtü üzerinde 1988'de yapılan radyokarbon testinden ve yazarların Molay'a uygulanan işkence yöntemleri hakkındaki tahminlerinden yola çıkar. Ancak örtünün üzerindeki resim, de Molay'ın ortaçağda yapılmış tahta baskı resimlerine ve 19. yüzyılda Chevauchet tarafından yapılmış renkli taş baskı resmine benzemektedir.

Örtünün üzerindeki resimdeki kişi olabilecek bir diğer aday da Leonardo Da Vinci'dir (1452-1519). Yazarlar Lynn Picknett ve Clive Prince, aslında örtüdeki resmin Da Vinci'nin kendi çizdiği bir portresi olduğu ve muhtemelen tarihte fotoğrafçılığın ilk örneği olduğunu öne sürmektedirler. Başka araştırmacıların da hemfikir olduğu bu kurama göre örtüdeki resim *camera obscura* (bir tarafında dışarıdaki görüntünün ters çevrilmiş bir yansımasını karşıdaki duvara, perdeye ya da aynaya gönderen, daha sonra da sanatçıların görüntüyü oluşturmak için kopyasını çıkardıkları bir delik bulunan bir karanlık oda ya da kutu) yardımıyla yapılmıştı. Bu kuramı kabul etmeyenlerin çıkış noktası, da Vinci'nin tarihi kayıtlara göre örtünün ortaya çıkışından neredeyse

yüz yıl sonra doğmuş ve radyokarbon testinin sonucu olan MS 1260-1390 tarihleri arasında yaşamamış olmasıdır.

Ancak yapılan son araştırmalar 1988'de yapılan radyokarbon testinin doğruluğu hakkında şüphelere yol açmıştır. Kimyacı Raymond Rogers *Thermochimica Açta* adlı bilim dergisinin Ocak 2005 sayısında yayınlanan makalesinde, radyokarbon testinde kullanılan örtü parçasının asıl örtüye ait olmadığını iddia etti. Kimyasal test, bu örtü parçasının kefenin geri kalan kısmından tamamen farklı kimyasal özellikler taşıdığını ortaya koydu. Bu yüzden birçok araştırmacı radyokarbon testi için alınan parçanın 1532'deki yangından sonra yapılmış yama kısımdan alındığını tahmin ediyor. Rogers, yaptığı kimyasal incelemede örtünün en az 1300 yıllık olduğu sonucuna vardı.

Haziran 2002'de, ortaçağda yapılmış yamalar de sökülerek örtü büyük ölçüde yenilendi. Yenileme işlemi sırasında, uzman tekstil onarımcısı Mechthild Flury-Lemberg kefendeki kumaşın üçe bir çapraz dikiş yöntemiyle dikilmiş olduğunu tespit etti. Bu yöntem eski çağlarda kaliteli kıyafetlerin dikiminde kullanılıyordu. Flury-Lemberg ayrıca, aynı yöntemin İsa'nın kefenini gösteren bir 12. yüzyıl resminde kullanılmış olmasının önemine dikkat çekti. Bu, sanatçının örtünün dokuma şeklini tanıyacak kadar bilgili olduğunu göstermekteydi. Lemberg ayrıca örtünün uzun tarafındaki dikiş yerinde kullanılmış olan ilginç yöntemle Lut Gölü'ne bakan İsrail kalesi Masada'nın mezarlarında bulunan bir bez parçasının kenarında kullanılmış yöntem arasındaki benzerliğin altını çizdi. Masada'daki örtü MÖ 40-73 arasındaki dönemden kalmadır ve Flury-Lemberg Torino Kefeni'nin de MS 1. yüzyıla tarihlendiğini, yani he-

men hemen aynı zamandan kalmış olduğunu düşünüyor. 2002 yılındaki yenileme çalışmaları sırasında örtünün arka yüzünün ilk kez fotoğrafı çekildi ve tarandı. 2004'te Londra'daki Fizik Enstitüsü *Journal of Optics A* adlı dergide, fotoğraflar üzerinde yapılan incelemenin sonuçlarını veren bir makale yayınladı. Padova Üniversitesi'nden İtalyan bilimadamları Giulio Fanti ve Roberto Maggiolio görüntü işleme teknikleri kullanarak örtünün arka kısmında, yüz ve elleri gösteren silik, belli belirsiz bir resim tespit ettiler. Bu ikinci resmin, örtünün ön yüzündeki resimle uyumlu ve tamamen gelişigüzel olması, ön taraftan boya sızmış olması ihtimalini gündeme getirmektedir. Bu ihtimal ayrıca örtünün ilk fotoğrafçılık yöntemleri kullanılarak çekilmiş olduğu iddiasını da geçersiz kılmaktadır.

Torino Kefeni konusunda birçok kişinin taşıdığı inancı doğrulayabilecek bir ihtimalin son zamanlarda tekrar gündeme gelmiş olması, kefenin gerçekten de İsa'nın kefeni olduğu anlamına gelebilir mi? Çoğu Hıristiyan bu yeni kanıtın örtünün gerçek olduğunu gösterdiğine inansa da şüpheciler bu örtünün gerçek olma ihtimalini reddetmektedirler. Bugün birçok araştırmacı, yapılacak yeni testler için Vatikan'ın örtüden örnekler alınmasına izin vermesini bekliyor, ancak kilise şu anda bu konuda çok isteksiz görünüyor. Belki de hiçbir zaman Torino Kefeni'nin, Arimathea'lı Yusuf un İsa'nın vücudunu sardığı örtü olduğu bilimsel olarak kanıtlanamayacaktır. Buna inanmak daima bir dini inanç meselesi olarak kalabilir.

KOSTA RİKA'NIN DEV TAŞ TOPLARI

Amerika'nın Kolomb'un keşfinden önceki devirlere ait en esrarengiz sırlarından biri Kosta Rika'mn gizemli taş küreleridir. Çapları birkaç santimetreyle 2.13 metre arasında değişen, en ağırları 16 ton olan bu taş topların yüzlercesi güney Kosta Rika'nın Pasifik kıyısı yakınında Palmar Sur ve Palmar Norte şehirlerinin civarındaki Diquis bölgesinde bulunmuştur. Çoğu, granite benzer sert, volkanik bir kaya tipi olan granodioritten yapılmıştır. Ancak, çoğunlukla denizkabuklarından ve denizkabuğu parçalarından oluşan bir tür kireçtaşı olan coquina'dan yapılmış birkaç örnek de vardır.

Küreler ilk kez 1930'larda, United Fruit Company muz ve diğer meyvelerin ağaçlarını dikmek için ormanı temizlerken ortaya çıktı. Şirketin işçileri küreleri buldu ve içlerinde altından yapılmış bir çekirdek kısım olduğunu söyleyen yerel efsaneye inanarak gizli altınları aramak için kürelerin çoğunu dinamitle patlattılar. 1948'de Harvard Üniversitesi'ndeki Peabody Müzesi'nden Dr. Samuel Lothrop ve eşi, bu taş toplan yerinde incelediler ve bu çalışmalarına ilişkin rapor 1963'te yayınlandı. Lothrop raporda 186 küre bulunduğunu be-

lirtti, ancak Jalaca'ya yakın bir bölgede 45 küre daha olduğunu ve bunların daha sonra başka yerlere götürüldüğünü o da duymuştu. Ayrıca güney Pasifik kıyısının 12.5 mil batısındaki Cano Adası'nda da bu kürelerin örneklerine rastlanmıştı. Bu verilerden yola çıktığımızda bir zamanlar kürelerden birkaç yüz tane olduğunu tahmin edebiliriz. 1940'lardan beri kürelerin çoğu kendi yerlerinden kaldırılmış ve genelde demiryoluyla ülkenin farklı köşelerine gönderilmiştir. Bugün sadece 6 tanesi yer değiştirmeden kalmıştır. Bazıları Ulusal Müze'de sergilenmektedir, birkaçı da başkent San Jose'nin parklarını ve bahçelerini süslemektedir.

Kosta Rika taş küreleri hakkındaki bilimsel araştırmalar 60 yıldan uzun bir süredir devam etmektedir. Bu konudaki araştırmayı United Fruit Company'nin kurucusu Samuel Zemurray'ın kızı arkeolog Doris Zemurray Stone 1943 yılında başlatmıştır. Sonradan Kosta Rika Ulusal Müzesi'nin müdürlüğünü de yapan Stone, bulduklarını 1943'te *American Antiquity* dergisinde yayınladı. Çalışmasında, içlerinde 44 taş küre bulunan beş bölgenin planı ve kürelerin bir kült simge, mezarları gösteren işaretler veya bir çeşit takvimle ilgili olabileceği şeklindeki yorumlan yer aldı. Lothropların 1963'te yayınlanan çalışmalarında kürelerin bulunduğu bölgelerin haritaları, kürelerle birlikte ya da onların yakınlarında bulunan çömleklerin ve metal eşyaların ayrıntılı kayıtları yer aldı. Ayrıca kürelerin birçok fotoğrafı, çizimi, dizilimleri hakkında ölçümler ve notlar da bulunuyordu.

1950'de yapılan yeni arkeolojik kazılarda taş kürelerle birlikte güney Kosta Rika'nın Kolomb keşfi öncesinde yaşamış halklarına ait çömlek ve başka eşyalar da bulunmuştur. O zamandan bu yana başka çalışma-

lar da yapılmıştır. Bunların en verimlisi 1990-1995 yılları arasında Kosta Rika Ulusal Müzesi'nden arkeolog Ifigenia Quintanilla'nın yapmış olduğu çalışmadır. Arkeologlar uzun süredir bu tuhaf kürelerin kökeni hakkında kararsız kalmışlardır. Kürelerin doğal mı insan yapımı mı olduğu hâlâ çok tartışılan bir konudur. Bazı jeologlar taşların doğal yollarla oluşmuş olabileceğini düşünüyorlar. Bu yönde geliştirdikleri kurama göre, bir volkan gökyüzüne magma fışkırtmış, bu magma sıcak, külle dolu bir vadiye akmış ve daha sonra damlaları zamanla soğuyarak küreleri oluşturmuş olabilir. Diğer bir tahmin de, granit bloklarının çok hızlı akan bir şelalenin altında insan yapımı bir çukura yerleştirilerek sürekli akan suyun etkisiyle neredeyse mükemmel bir küre şekli almış olabilecekleri yönündedir. Bu kuramlara rağmen, özellikle kürelerin yapımında kullanılan granodioritin bölgede olmadığı gerçeğini göz önüne aldığımızda, kürelerin insan yapımı olması daha yakın bir ihtimaldir. Bu kaya cinsinin kaynağı olan taş ocağı, kürelerin bulunduğu bölgeden 50 mil kadar mesafede, Talamanca sıradağlarındadır. Arkeolog Ifigenia Quintanilla 1990-1995 yılları arasında bulguların çıkarıldığı yerde saha çalışması yaptı ve hammadde kaynağını ve muhtemelen tamamlanmadan bırakılmış küre örnekleri olan bazı kayalar buldu. Quintanilla'nın kazısında ayrıca, topların içinden, nasıl yapılmış olduklarını gösteren ince tabakalar da ortaya çıktı. Quintanilla'nın bulgularına göre, kürelerin yapımında kullanılan yöntem konusunda en mantıklı ihtimal, şekli daireye yakın bir kaya parçasının, kırılması için ısıtılarak ya da soğutularak sonunda küreye daha yakın bir şekle girmiş olmasıdır. Daha sonra da muhtemelen aynı maddeden yapılmış sert taş çekiçler-

le düzeltilmiş ve son olarak da taştan yapılmış başka aletlerle cilalanmışlardır.

Bu taş toplar hakkındaki yanlış bir yorum, bazılarına göre "0.5 inç ila yüzde 0.2" arasındaki bir değere denk, neredeyse yüzde yüz küre şeklinde olduklarıdır. Ancak bu gerçeği yansıtmamaktadır, zira küreler üzerinde yapılan ölçümlerden bu netlikte sonuçlar alınmamıştır. Aslında topların çoğu tam yuvarlak değildir, kimisinin çapı gerçek bir küreden 5 cm'den daha farklıdır. Diğer bir soru da Kolomb keşfi öncesi devirlerde burada yaşamış olan halkların bu taşları bulundukları yerlere nasıl taşımış olduklarıdır. Ortada böylesine ağır bir işin olması, gelişmiş ve iyi organize olmuş bir toplumu akla getirmektedir (Taşlar dağdaki bir taş ocağında yapıldıysa orada tepeden aşağı çok kolay yuvarlanabilecekleri halde).

Bu esrarengiz küreleri kimin, niçin yaptığı daha da karmaşık bir konudur. Arkeologlara göre küreler iki ayrı toplumun yaşadığı iki ayrı dönemde yapılmıştır. Kürelerin sadece küçük bir kısmı ilk dönemden kalmıştır. Aguas Buenas olarak bilinen bu dönem MS 100'den MS 500'e kadar sürmüştür. Görünüşe bakılırsa kürelerin büyük bir çoğunluğu Chiriqui dönemi olarak bilinen ikinci evrede (MS 800-1500) yapılmış ve Terraba Nehri'nin alçak kısmı boyunca dağıtılmıştır. Ancak bu, kürelerin işlevini açıklamak için yeterli değildir. Uzaydan ya da Atlantislilerden yardım gelmiş olduğu ihtimalini bir kenara koyarsak, en benzersiz kuram, küreleri çok gelişmiş bir tarih öncesi uygarlığın yaptığı ve dünya çapındaki bir enerji üretim ağının anteni olarak kullandığı şeklindedir. Ancak somut bir kanıt olmadığı için böyle bir kuram temelsizdir, ve orada yaşayan halkın kayaları yumuşatmaya yarayan bir iksire sahip olduklarını

anlatan yerel efsane kadar gerçekten uzaktır. Ivar Zapp ve George Erikson 1998'de yayınladıkları *Amerika'daki Atlantis: Eskiçağın Denizcileri* adlı kitaplarında, kürelerin, eskiçağda yaşamış, denizcilikte çok ileri, Yunan filozof Eflatun'u kayıp şehir Atlantis hakkında yazmaya itmiş bir ırk tarafından yapıldığını ve denizcilik araçları olarak kullanıldığını iddia ettiler. Ne var ki böyle bir kurama göre kürelerin kıyıya yakın, denizcilerin görebileceği bir yerde bulunması gerekirdi, ama durum böyle değildir. Ayrıca kürelerin belli bir düzene göre yerleştirilmiş olması gerekirdi, ancak böyle bir düzen de söz konusu değildir.

Özellikle çoğunun ilk bulundukları yerlerinden kaldırılmış olmaları nedeniyle, bu taş topların niçin yapıldıklarını tam olarak bilemiyoruz. Taşların yerleştirilmesi, bunu yapan topluluk için tahminen çok hayati bir önem taşıdığından, bu önemli bir sorundur. Ancak elimizdeki verilerden yola çıktığımızda üzerinde durulabilecek en mantıklı olasılık, taşların bazılarının, örneğin mülkler arasında sınır noktası ya da statü sembolü gibi, bir tür işaret olarak kullanılmış olmasıdır. Topların bir düzenek içerisinde bulunmuş olmalarından yola çıkan bir tahmine göre de, topların güneş, ay ve yapıldıkları zamanlarda insanlığın bildiği tüm gezegenleri temsil ettiği yönündedir. Tüm güneş sistemini temsil ettiklerini ileri sürenler bile vardır. Lothrop'un 1940'larda dikkat çektiği ilginç bir veri, incelemeye aldığı toplardan bazılarının, önceleri yerleşim alanı olan çevredeki tepelerden yuvarlanarak inmiş gibi görünmesiydi. Belki de toplar bir zamanlar tepelerin üzerindeki yapılarda tutuluyordu. Ancak bu ihtimal, topların gökbilimi ya da denizcilik açısından hiçbir önem taşımadığı anlamına gelir. Topların, belki

de yapımlarından itibaren 1000 yıl içerisinde hep değişmiş olan çeşitli işlevleri olması olasıdır. Bu konuda gündeme getirilen ilginç bir fikir de, bu zahmetli küre yapma işinin, elde edilen küreler kadar, hatta belki onlardan daha da önemli, başlı başına anlamı olan bir ayin olduğu yönündedir.

Kosta Rika'nın taş küreleri bulunduklarından beri, ısı değişiklikleri, yağmur, sulama ve aralıklı yangınlardan zarar görmüştür. 1997'de tüm dünyada kutsal yerleri korumak için Landmarks Foundation kuruldu. 2001'de çeşitli hükümet kuruluşlarının desteğiyle Landmarks Foundation ve Kosta Rika Ulusal Müzesi ekipleri, kürelerin çoğunu San Jose'den eski evleri olan sıradağlara taşıdılar. Küreler ilk bulundukları yer olan Diquis Deltası'nda muhafaza edilebilecekleri ve sergilenebilecekleri bir kültür merkezi yapılıncaya kadar koruma altına alınmışlardır.

Arkeologlar Diquis Deltası'nda çamurun içinde hâlâ küre örneklerine rastlamaktadırlar. Orada daha fazla küre olması mümkündür. Küreler bugün Kosta Rika'da müzelerde ve çeşitli devlet binalarının, hastanelerin ve okulların bahçelerinde çim alanların süsü olarak görülebilir. İki tanesi ABD'ye götürülmüştür. Biri Washington'daki National Geographic Society müzesinde sergilenmektedir, diğeri ise Massachusetts eyaletinin Cambridge şehrinde, Harvard Üniversitesi'ndeki Peabody Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'nin yakınlarındaki bir bahçededir. Küreler bazı zengin ailelerin evlerinde bahçe dekoru olarak kullanılmaktadır ve statü sembolü olarak görülürler. Yani küreler uzun zaman önce ilk bulundukları yerden kaldırılmış olmalarına rağmen bugün bazılarının bir şekilde ilk düşünülen amaçlar doğrultusunda kullanıldığını söylemek mümkündür.

TALOS: ESKİ BİR YUNAN ROBOTU MU?

Çoğumuz Talos'u, Ray Harryhausen'ın nefes kesen özel efektlerini kullandığı 1963 yapımı filmi *Jason and the Argonauts* filmindeki bronz dev olarak biliriz. Ancak Talos fikri nereden çıkmış olabilir? Talos acaba tarihteki ilk robot olabilir mi?

Talos aslen bir Girit efsanesinde adı geçen bir figürdür, ancak Talos'un kökenine ilişkin çok değişik hikayeler vardır. Zeus Europa'yı kaçırıp Girit'e götürdüğünde ona aşkını göstermek için üç hediye verdi. Bu hediyelerden biri dev tunç robot Talos'tu. Hikayenin başka bir uyarlamasına göre bu devi Hephaestus ve Cyclopes yapmış ve Girit kralı Minos'a vermişti. Diğer bir hikayeye göre ise, Talos Cris'in oğlu ve Phaestos'un babası, ya da Minos'un kardeşiydi. Talos'un muhtemelen Girit'in Knossos Labirenti'ndeki Minotor'a çok benzeyen bir boğa olduğunu ileri sürenler de vardır. Eskiçağda yaşamış Rodoslu yazar Apollodorus'un *Argonautica* adlı eserine göre Talos, dişbudak ağaçlarından türemiş ve yarıtanrılar çağına kadar yaşamış bir tunç soyunun son örneği olabilir.

Talos (ya da Talus) eskiçağ Girit lehçesinde güneş anlamındaydı ve tanrı Zeus'a da aynı isim verilmişti:

Zeus Tallaios. Talos Girit adasının bekçisiydi ve adayı düşmanların işgal etmesini ve halkın Minos'tan izinsiz adayı terk etmesini önlemek için her gün kıyıyı üç kez dolaşırdı. Ayrıca yılda üç kez Girit'in köylerine gider, üzerinde Minos'un kutsal kanunlarının yazılı olduğu tunç tabletleri de yanında götürürdü. Ülkede bu kanunlara uyulmasından o sorumluydu. Hikayeye göre, Talos yaklaşan düşman gemilerinin karaya çıkmasını önlemek için onlara dev kayalar ve enkaz parçaları fırlatıyordu. Düşman bu ilk saldırıyı atlatırsa tunç dev bu kez ateşe atlıyor ve kızarana kadar içinde kalıyor, sonra da karaya çıkarlarken yanan vücuduyla onlara sarılıyordu. Talos'un bir zamanlar Sardunyalıların himayesinde olduğu ve onlar devi Minos'a vermeyi reddettikleri için yine bir ateşe atlayıp, göğsüne sarıp yakarak ağızları açık bir şekilde öldürdüğü de söylenir. Kendinin ya da başkalarının sorunlarına gülenler için söylenen *sardonik gülüş* ifadesi de muhtemelen bu olaya dayanmaktadır.

İason ve Argonotlar Altın Postu ele geçirmiş, kendi topraklarına dönerken yolda Girit'e yaklaştılar ve Talos'la karşılaştılar. Dev yaratık, *Argo* adlı gemilerini uçurumlardan söktüğü kayaları fırlatarak körfezde tuttu. İason'a eşlik eden cadı Medea, büyülerini kullanarak onları Talos'un saldırılarından kurtardı. Kayıtlara göre Talos'un boynundan topuklarına kadar uzanan ince bir deriyle kaplı, tunç bir çiviyle tutturulmuş kırmızı bir damarı vardı. Bu çivi, metalden yapılmış kollarını hareket ettirmesini sağlayan ilahi irinde *{tanrıların kanı* olarak bilinen yağlı madde) gizliydi. Bu, vücudundaki tek savunmasız noktaydı. *Argonautica"*da Medea, dev Talos'u düşmanca bir bakışla büyüsünün etkisine alır ve şarkılar ve dualarla Keres'i (ölüm ruhları) çağı-

rır. Bu inleyen ruhları püskürtmek için kaya fırlatmaya çalışırken yanlışlıkla ayak bileğini, tam da savunmasız damarını gizleyen noktasından sivri bir kayanın ucuna sürter. Büyük bir gürültüyle yere düşer ve ilahi irin erimiş kurşun gibi fışkırır. Hikayenin başka bir uyarlamasında, Medea tunç adama büyü yapar ve onu, adada durmasına izin verirse onu ölümsüz yapacak gizli bir iksiri ona vereceğine inandırır. Talos kabul edip iksiri içer ve anında uykuya dalar. Medea yanına gider ve ayak bileğinden savunmasız damarını gizleyen tıkacı çekerek onu öldürür.

Bazıları da Argonotlardan Poeas'ın (Truva Savaşı'nda yer alan Philoctetes'in babası) devin damarını okla vurarak deldiğine inanırlar. Bu tahmine göre Talos'un ölümünden sonra *Argo* güvenli bir şekilde Girit'e demirlemiştir. Girit'in Phaistos şehrinde, üzerinde Talos'un resmi olan, tarihleri MÖ 3. ve 4. yüzyıllar arasında değişen madeni paralar bulundu. MS 5. yüzyılın sonlarından kalma, kırmızı figür tekniğiyle yapılmış kraterdeki (vazo) resimde Dioskoroi (kahraman-tanrılar Castor ve Polydeukes) ölmek üzere olan Talos'u yakalamaktadır. Aynı esnada, doğulu kıyafetler içindeki Medea, elinde işlemeli bir çuvalla (bu çuvalda büyük olasılıkla büyülü iksirleri ve ilaçları vardı) Argo'nun önünde duruyordu.

Girit'in dev tunç adamı hakkındaki efsaneyle ilgili birçok farklı yorum vardır. Hikayede Talos'un kaderinin Truva Savaşı'nda Aşil'in geçirdiklerine benzediği yönünde imalar bulunmaktadır ve bunların kaynakları aynı olabilir. Politik bir yoruma göre Talos, metal silahları olan Minos donanmasını temsil ediyordu. *Argo* gemisiyle gelen anakara Yunanlıları Talos'u yenince Girit'in gücü yok oldu ve Yunanistan'ın kontrolü anakara-

ya geçti. Belki de Girit'in limanlarını korsanlar istila etmişti ve Talos Minos'un korsanlara karşı nöbetçisiydi. Şair Robert Graves, Talos'un tek damarının *cire-perdue* (kayıp balmumu) yöntemiyle tunç dökümü yapılmasındaki esrara ait olduğunu belirtmiştir. Bu yöntemde heykeltraş modelini kilden yapar ve sonra da balmumuyla kaplar. Bu model daha sonra delinmiş kil kalıbıyla kaplanır. Isıtıldığında kalıp, balmumu alçının deliklerinden akıp gider. Sıvı hale gelen metal daha sonra balmumunun kapladığı yere dökülür.

MÖ 1500 yılından kalma Minos kabartmalı taşlarının bulunmasıyla konuya dini ve ayinsel bir yorum getirildi. Taşlarda, kıyıdaki tapınaklara kürek çeken bir tanrıça (veya rahibe) figürü vardı. Bu figür, üzerindeki tanrıçanın tunç dev Talos gibi adanın çevresinde ilahi bir yolculuk yapmış olabileceğini gösteriyordu. Robert Graves, *Talos* kelimesi Giritçe'de güneş anlamına geldiği için, Talos'un, güneş gibi, günde yalnızca bir kez Girit'in çevresini dolaşmış olabileceğini ileri sürmüştür. Güneşin tunç görüntüsü Talos'un diğer adı Taurus (boğa) olduğundan ve Girit yılı üç mevsime bölünmüş olduğundan, köylere yılda üç kez yaptığı ziyaret, ayinlerde kullandığı boğa maskesini takan Güneş Kral'ın yaptığı kraliyet gezileri olabilirdi.

Bir diğer kuram da Talos'un tarihteki ilk işlevsel robot olduğu yönündedir. Hesaplara göre, Talos Girit'in çevresini günde üç kez dolaşabiliyorsa saatte 155 mil hıza sahip demektir. Bu görüşü savunanlar, tunç dev bileğinden yaralandığında dışarı akan sıvının erimiş kurşuna benzediğinin altını çizmektedirler. Genel olarak Yunanlılar tüm makine türlerine büyük önem veriyorlar, onları tiyatro oyunlarında ve dini törenlerde sık sık kullanıyorlardı. Her ne kadar ilkel olsalar da, tarih ön-

cesinde de robotların kısa bir geçmişleri vardır. MÖ 350 yılında Yunanlıların büyük matematikçisi Archytas, Güvercin adını verdiği, buharla çalışan mekanik bir kuş yaptı. Bu, tarihte uçuşla ilgili ilk çalışmalardan biri, aynı zamanda muhtemelen ilk uçan nesne örneğiydi. MÖ 322'de Yunan filozof Aristo, belki de robotların geliştirileceğini önceden görerek, "eğer her alet, kendisine emredildiğinde veya kendiliğinden üzerine düşen işi yapabilse, ne usta işçilerin çıraklara, ne de lordların kölelere ihtiyacı olurdu" demişti. MÖ 3. yüzyılın sonlarında Yunan mucit ve fizikçi İskenderiyeli Ctesibius üzerinde hareket eden figürler bulunan su saatleri yaptı. Bu saatler zamanı, 17. yüzyıla kadar icat edilmiş tüm saatlerden daha doğru gösteriyordu.

1600 yılı aşkın bir zaman sonra, MS 1495 sıralarında Leonardo da Vinci mekanik zırhlı bir şövalye tasarladı (hatta belki de yaptı). Bu alet, muhtemelen tarihteki ilk insansı robottu. Kablo ve makarayla çalışan bir adam şeklindeki bu robotun içindeki düzenek, içeride gerçek bir insanın olduğu izlenimini vermek üzere tasarlanmıştı. Robot oturabiliyor, kollarını sallayabiliyor ve anatomik açıdan düzgün çenesini açıp kapatırken başını oynatabiliyordu. Davul gibi otomatik çalışan müzik enstrümanları eşliğinde sesler çıkarmış bile olabilir. Aslında ortaçağda kraliyet ailesini eğlendirmek için buna benzer makineler yapmış bazı mucitler vardır. Da Vinci'nin robotunun üzerinde, 15. yüzyılın sonlarına özgü tipik Alman-İtalyan zırhı vardı. Da Vinci'nin tasarımlarında görüldüğü üzere tüm eklemler uyum içinde çalışıyordu ve göğüs kafesinde bulunan mekanik, analog programlanabilen bir kontrol gücü tarafından hareket ettiriliyordu. Bacakları, bu sistemden ayrı olarak, dış kısımda bulunan bir kol düzeneği çalıştırıyordu. Bu

düzenek, bilek, diz ve kalçadaki önemli noktalara bağlı olan kabloyu yönlendiriyordu.

2005'te Connecticut Üniversitesi Biyokimya Mühendisliği Fakültesi, Da Vinci'nin orijinal robotunun ana yapısını tekrar oluşturmaya başladılar. Fakültenin tasarımı, robota görme yeteneği, konuşmaları tanıma, ses hakimiyeti, bilgisayarla eklenmiş hareketler ve daha gelişmiş bir vücut yapısı kazandıracak. Robotun ayrıca hareket ettirebildiği bir boynu ve hareketli nesneleri gözleriyle takip edebilme yetisi olacak. Bu yeni tasarım, biri bilgisayar komutlarına, diğeri ise kendisine söylenen komutlara cevap verebilen iki ayrı modda çalışacak. Da Vinci'nin orijinal makaraları ve dişli çarkları, doğal insan hareketlerini andıracak şekilde kasları olan modellerle birlikte kullanılacak.

Tüm bunlar antik Yunanistan'dan çok ileride gibi görünüyor. Ne var ki, Talos muhtemelen bir efsane kahramanı olsa bile, Girit'in dev tunç adamı belki de günümüzdeki tüm robotların ilk örneğiydi.

BAĞDAT PİLİ

Bazı araştırmacılar eskiçağ Mısır duvar oymalarında ve metinlerinde, eskiçağda elektriğin varlığına dair kanıtlar gördüler. Bu iddialar genelde somut kanıtlara dayanmasa da bazı bilimadamlarınm, elektrik gücü kaynağının bir örneği olduğuna inandığı bir eskiçağ bulgusu mevcuttur. Bu küçük, süssüz kavanoz, gösterişsiz dış görünüşüne rağmen bilimsel keşifler tarihi hakkında yaygın kabul gören düşünceleri değiştirebilir.

2000 yıllık bir pil olduğu sanılan bu alet, 1936'da Bağdat'ın güneydoğusunda Khujut Rabu bölgesinde bir demiryolu yapımında toprağı kazmakta olan işçiler tarafından bulundu. Pil tahminen Pers dönemine (MÖ 247-MS 228) ait bir mezardan çıkarılmıştı. Bulunduğunda parlak, sarı kilden yapılmış 13 cm uzunluğunda oval bir kavanoz ve içindeki rulo halinde bakır tabaka, demir çubuk ve birkaç asfalt parçasından oluşuyordu. Asfalt bakır silindirin altını ve üstünü kapatmak, aynı zamanda demir çubuğu silindirin ortasında tutmak için kullanılmıştı. Tıkaç olarak asfalt kullanılması, aletin içinde önceden bir çeşit sıvının olduğunu gösterir. Bakır tüpün üzerindeki pas lekeleri de bunu doğrular. Bu izler tahminen asitli bir sıvıdan, belki de sirke ya da şaraptan kaynaklanmaktadır. Seleucia (burada bulunan-

ların içinde rulo halinde kağıtlar vardı) ve Ctesiphon (burada bulunanların içinde rulo halinde tunç tabakalar vardı) şehirlerinde de benzer nesneler bulundu.

1938'de Bağdat Müzesi Laboratuarının o zamanki müdürü Alman arkeolog Wilhelm König bu garip nesneyi ya da nesneleri (bu konuda görüşler farklıdır) müzenin bodrum katında bir kutunun içinde buldu. Dikkatli bir inceleme yaparak, bulduğu nesnenin Galvanik hücreye ya da günümüzdeki pillere çok benzediğini tespit etti. Bunun üzerine König bulduğu aletin muhtemelen altını gümüş nesnelerin üzerini elektrolizle kaplamak (ince bir altın ya da gümüş tabakasını bir yüzeyden diğerine aktarmak) için kullanılmış, eskiçağa ait bir pil olduğunu ileri süren bir makale yayınladı. Ayrıca pillerden alınan verimi artırmak için birkaç pilin birbirine bağlanmış olabileceğini de tahmin etti. Pillerin tarihi konusunda en mantıklı ihtimal MÖ 250 ile MS 640 arasındaki dönemden kalmış oldukları yönündedir, ancak bilinen ilk pil olan Volta Pili italyan fizikçi Alessandro Volta tarafından bulunduğunda takvimler 1800 yılını gösteriyordu. Bu durumda, eğer bu bulgu ilkel bir pilse, eskiçağ Persleri bunu yapacak bilgiye nasıl ulaştılar ve bunu yapmayı nasıl başardılar? Massachusetts eyaletinin Pittsfield şehrindeki General Electric Yüksek Voltaj Laboratuarından mühendis Willard F. M. Gray, König'in makalesini okuduktan sonra eskiçağa ait bu pilin bir kopyasını yapıp denemeye karar verdi. Kil kavanozu üzüm suyu, sirke ve bakır sülfat çözeltisiyle doldurduğunda, 1.5-2 volt kadar elektrik ürettiğini gördü.

1978'de, Almanya'nın Hildesheim kentindeki Römer und Palizaeus Müzesi'nin o zamanki müdürü Mısır uzmanı Dr. Arne Eggebrecht Bağdat Pili'nin bir kopyasını yaptı ve içini üzüm suyuyla doldurdu. Bu kopya pil 0.87

volt elektrik üretti. Eggebrecht bu enerjiyi gümüş bir heykelciği elektroliz yöntemiyle altınla kaplamak için kullandı. Biriken tabaka yalnızca 1/10000 mm. kalınlığındaydı. Bu deneyin sonucunda Eggebrecht, bugün müzelerde bulunan, eskiçağa ait, altından yapıldığı düşünülen birçok eşyanın aslında altınla kaplı gümüş olabileceğini ileri sürdü. 1999 yılında Massacusetts eyaletindeki Smith College'da matematik ve bilim tarihi profesörü Dr. Marjorie Senechal gözetimindeki öğrenciler Bağdat Pili'nin başka örneklerini yaptılar. Öğrenciler örnek kavanozlardan birini sirkeyle doldurdular ve 1.1 volt elektrik elde ettiler. Bağdat Pili'nin küçük bir akım üretebildiği bu deneylerden bellidir, ancak bu enerji acaba niçin kullanılıyordu?

Bu konuda en popüler kuram König'inkidir. Buna göre, hücreler bir dizi halinde birbirlerine bağlandıklarında elde edilen akım, metallerin elektrolizi için yeterli olabilirdi. König MÖ 2500 yılından kalma, Sümerlere ait gümüş kaplı bakır vazolar buldu ve şu ana kadar Sümerlere ait hiçbir pil bulunmamış olmasına rağmen, bunların Khuju Rabu'da bulunanlara benzer piller kullanılarak elektrolizle yapılmış olabileceğini ileri sürdü. König, bugün bile Irak'taki ustaların bakır mücevherleri ince gümüş tabakasıyla kaplarken ilkel bir elektroliz tekniği kullandıklarının altını çizdi. Ona göre, bu yöntemin Persler zamanında kullanılmış ve yıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmış olması mümkündür. Bu teknik bugün biraz farklı bir şekilde, altın kaplama denen bir işlemle bilinir. Bu işlemde altın ya da gümüş tabakası bir mücevher parçasına uygulanır.

Pillerin enerji üretiminde kullanımlarına ilişkin bir diğer kuram da, tıpta kullanıldıkları yönündedir. Eskiçağdan kalma Yunan ve Roma yazıları, eskiçağda dün-

yanın elektrik hakkında oldukça ileri düzeyde bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Yunanlılar ayaklara elektrikli balık uygulayarak acıyı nasıl dindirdiklerini anlatmışlardı. Acı çekenler, iltihaplı ayak uyuşana kadar elektrikli bir yılanbalığının üzerinde duruyorlardı. Torpedo balıkları (ya da elektrik ışınları) gözlerinin arkasında bulunan iki elektrikli organa sahiptirler ve 50 amperde, 50-200 volt arası elektrik çıkarırlar. Bu enerjiyi, yukarılarında yüzen küçük avları bayıltma silahı olarak kullanırlar. Romalı yazar Claudian, bir torpedo balığının bronz bir kancayla yakalandığında, suyu aşarak balıkçılar üzerinde şok yaratan bir enerji akımı yolladığından bahseder. Romalı doktorların bu elektrik ışınlarını hastanın şakakları üzerinde kullanarak gut hastalığından baş ağrısına kadar birçok hastalığı tedavi ettikleri kayıtlarda yer almaktadır. Ayrıca eskiçağda yaşamış Babilli doktorların elektrikli balıkları lokal anestezide kullandığı da bilinir. Eskiçağda Yunanlılar da statik elektriğin ilk örneklerinden birini ortaya çıkardılar. Bir deri parçasına elektron sürttüklerinde, elektronun bu sürtünme sonucunda tüyleri, toz ve saman parçalarını çektiğini gördüler. Ancak Yunanlılar bu garip etkiyi fark etmelerine rağmen bunun nedeni hakkında hiçbir fikirleri yoktu ve muhtemelen bunu basit bir merak olarak gördüler. Ancak, pilin ağrıların tedavisinde kullanıldığı konusunda herkes hemfikir değildir.

Pilin tıpta kullanıldığını ileri süren kuram konusunda şüphelerin odak noktası, çok düşük voltajlı enerji üretmeleridir. Şüphenin nedeni ise düşük voltajlı enerjinin ancak küçük ağrılarda etkili olabileceği düşüncesidir. Yine de, bir dizi pil birbirine bağlanarak yeterli enerjinin üretilmiş olabileceği ihtimali de vardır. Bağ-

dat Pili'nin tıpta ve elektrik üretiminde kullanılmış olduğu yönündeki kuram üzerinde duran Alberta Üniversitesinden (Kanada) Paul T. Keyser, Babil yakınlarında Seleucia'da çıkarılan tunç ve demir iğneler ve diğer pile benzer aletlerden yola çıkarak pilin kullanımı konusunda yeni bir tahmin yürüttü. 1993'te yayınladığı bir makalesinde yer verdiği tahminine göre, bu iğneler o zamanlar Çin'de uygulanan bir tedavi yöntemi olan bir tür elektro-akupunkturda kullanılmış olabilir.

Bazı araştırmacılar Bağdat Pili'nin ayinlerde kullanılmış olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadırlar. British Museum'daki Bilimsel Araştırmalar Bölümü'nden tarihi metalürji uzmanı Dr. Paul Craddock, birbirine bağlı bu tarihi hücrelerden oluşan bir grubun metal bir heykelin içinde gizli olabileceğini ileri sürdü. Buna göre, bu heykele yaklaşan inançlı insanlar, rahibin sorduğu bir soruya yanlış cevap verdiklerinde, statik elektrikte ortaya çıkan şoka benzer küçük bir elektrik şoku geçiriyorlardı. Belki de bu esrarengiz sızlama etkisi, inananların gözünde büyünün kanıtıydı ve o rahibin ve tapınağın gücünü ve esrarlı havasını büyük ölçüde arttırıyordu. Ne yazık ki böyle heykeller gerçekten ortaya çıkarılmadığı sürece, pilin ayinlerde kullanılmış olması ihtimali, heyecan verici kuramlardan biri olmaktan öteye geçemeyecektir.

Bağdat Pillerinin örnekleri üzerinde tekrar tekrar yapılan testlere rağmen şüpheciler bu pillerin hiçbir zaman elektrik üretiminde kullanılmamış olduğu konusunda ısrarcıdırlar. Onlara göre, bu teknolojiyi ürettiği düşünülen Persler büyük savaşçılar olarak biliniyorlardı; ancak bilimsel alandaki başarılarıyla göze çarpan bir toplum değillerdi. Şüpheciler ayrıca, bu bölgeye ve döneme ait birçok tarihi kayıt elimizde olsa da, bu ka-

yıtlarda elektrikten hiç bahsedilmeyişinin altını çiz--mektedirler. Ayrıca Pers dönemine ait ve elektrolizle kaplanmış hiçbir arkeolojik bulgu veya teller, iletkenler ya da tam örneğine daha yakın eskiçağ pillerine dair hiçbir kanıt yoktur. Bazı araştırmacılar, kendileri aynı sonuçlara ulaşamadıklarım belirterek pilin kopyaları üzerinde yapılan deneylerde elde edilen sonuçları tartışmaya açtılar. Özellikle Dr. Arne Eggebrecht'in deneyleri hedef alınmıştı. Römer ve Pelizaeus Müzesi'nden (Eggebrecht te 1978'de pilin kopyalarıyla deneylerini bu kurumda yapmıştı) araştırmacı Dr. Bettina Schmitz'e göre, Eggebrecht'in yaptığı deneylere ilişkin hiçbir fotoğraf ya da yazılı belge bulunmamaktadır.

Pillerin elektrik üretiminde kullanıldığını ileri süren kuramı benimsemeyenlerin tercih ettiği bir alternatif kurama göre, kavanozlar kutsal belgeler için saklama kabı olarak kullanılıyordu. Belki de bu belgelerde, parşömen ya da papirüs gibi organik maddeler üzerine yazılı bir çeşit ayin bulunuyordu. Şüphecilere göre, eğer bu tür organik maddeler çürümüş olsalardı, geriye bir miktar asidik organik madde bırakırlardı ve böylece bakır silindirin üzerindeki paslanma anlaşılırdı. Onlara göre Bağdat Pili'ndeki gibi bir asfalt tıkaç Galvanik hücreye uygun değilken uzun zamanlı saklamalar için çok uygun bir hava geçirmez tıkaç olabilir.

Bağdat Pillerinin, birkaçı bir araya gelse bile bugünün cihazlarına kıyasla çok daha etkisiz kalacağı şüphe götürmez bir gerçektir. Ancak bu nesnenin enerji üretmek için kullanıldığı da açıktır. Yunanlılar ve elektron örneğinde olduğu gibi, bu nesneyi yapanların da kullanılan prensibi anlamamış olmaları mümkündür. Ancak bu durum sıradışı değildir. Barut ve bitkisel ilaçlar gibi birçok buluş, esasları doğru bir şekilde kavranmadan

geliştirildi. Ne var ki bir gün Bağdat'taki bu nesnenin eskiçağa ait bir pil olduğu kanıtlansa bile bu durum 2000 yıl önce insanların gerçekten elektrikle ilgili bilgilere sahip olduğu anlamına gelmez. Bu noktada geriye kalan soru, Bağdat Pili'nin diğer buluşlardan tamamen ayrı bir icat olup olmadığıdır. Bir başka deyişle, acaba onu üretenler antik çağda elektriği -muhtemelen tesadüfen - bulan tek toplum olabilir mi? Edebi ya da arkeolojik olsun, mutlaka yeni kanıtlara ihtiyaç olduğu açıktır, çünkü şu ana kadar elimize geçen bilgilere bakarak bu pilin benzersiz bir bulgu olduğunu söyleyebiliriz. Trajik bir şekilde, 2003'te Irak'taki savaşta Bağdat Pili, Ulusal Müze yağmalandığında eskiçağa ait binlerce paha biçilemez eşya ile birlikte çalınmıştır. Şimdi nerede olduğu bilinmemektedir.

İNGİLTERE'NİN ESKİ TEPE FİGÜRLERİ

İngiltere'deki tepelerin çimlerinde 3000 yılı aşkın bir süredir dev figürler ve jeoglifler oluşmuştur. İngiltere'nin farklı yerlerine dağılmış 56 tepeüstü figür vardır. Bunların çoğu, ülkenin güneyindeki yaylalardadır. Bu figürlerin içinde devler, atlar, haçlar ve askeri alayların rozetleri bulunmaktadır. Bu şekillerin çoğu son 300 yıl ve civarına tarihlense de birkaçı daha da eskidir. Muhtemelen içlerinde en ünlüsü Berkshire'daki gizemli figür Uffington Beyaz Atı'dır. Son zamanlarda tarihi yeniden araştırılmış ve eskiçağ Roma devri öncesi, Demir Çağı'ndan kalma olduğunu gösteren önceki tahmindeki tarihlerden daha da eskiye dayandığı tespit edilmiştir. Figürler arasında en tartışmalı olanlar Dorset'teki Cerne Başrahip Dev ve Sussex'de Wilmington'daki Uzun Adam figürüdür. Acaba bu dev figürlerin işlevi neydi? Onları kim yapmıştı? Ve en eski örnekleri nasıl binyıllar boyunca bozulmadan kalmıştı?

Figürleri oluşturmada kullanılan yöntem, sadece aşağıdaki parlak beyaz kireçtaşını ortaya çıkarmak için yukarıdaki çimin kesilmesiydi. Ancak, büyük bir insan topluluğu tarafından düzenli bir şekilde kesilmemiş ol-

sa çim kısa süre sonra tekrar büyürdü. Figürlerin büyük bir çoğunluğunun yok olmasının nedeni, gelenekler ile solan figürlerin bağdaştırılmasıyla insanların artık çimleri biçme zahmetine girmemesidir. Dahası, bu figürler insanlar her zaman aynı noktadan çim kesmediği için yüzyıllar sonunda şekil değişikliğine uğramıştır. İngiltere'de bugün eskiçağa ait herhangi bir tepeüstü figürünün bugün hâlâ yerinde duruyor olması, bu örneklerin en azından birinde, kökü en az bin yıl öncesine uzanan yerel gelenek ve inançların devamını öngören bir vasiyet olmalıdır.

İngiltere'deki en eski ve en ünlü tepeüstü figürü 110 metre uzunluğundaki ve 40 metre yüksekliğindeki Uffington Beyaz Atı'dır. Bu figür, Berkshire yaylalarında Uffington Köyü'nün 1.5 mil güneyindedir. Bu benzersiz tasarlanmış at figürü, uzun, düzgün bir sırt, birbirinden ayrı ince bacaklar, akıyor gibi duran bir kuyruk ve kuşlardakine benzer gagalı bir baştan oluşuyordu. Bu şık tasarlanmış yaratık, tarih öncesine ait alanlar bakımından çok zengin olan bir bölgenin neredeyse eriyip içine karışmış bir konumdadır. At, Tunç Çağının sonlarından **(MÖ** 7. yüzyıl civarı) kalma Uffington Kalesi'nin yakınlarında dik bir kayalığın üzerinde, Neolitik çağdan kalma Ridgeway adlı uzun bir yolun aşağısında bulunmaktadır. Ayrıca Uffington Atı'nın etrafı Neolitik çağdan ve tunç çağından kalma mezar tepelerle çevrilidir. Wayland's Smithy'de içinde Neolitik çağdan kalma odalar bulunan tepeciğe yalnızca 1 mil mesafededir. Tunç devrine ait bir mezarlık olan Lambourn Yedi Tepesi'ne uzak değildir. Figür yakın bölgelerden görülmesi çok zor bir şekilde yapılmıştır ve jeogliflerin çoğunda olduğu gibi en iyi havadan görülebilir. Yine de içinde bu gizemli figürün bulunduğu ve adım ondan alan Beyaz

At Vadisi'nde, görüntünün net olarak anlaşıldığı bazı bölgeler vardır. Hatta havanın açık olduğu günlerde figür 18 mil uzaklığa kadar görülebilir.

Kayıtlarda Uffington'daki bir at ilk kez 1070'lerde Abingdon Manastırı tüzüğünde "Beyaz At Tepesi"nden bahsedildiğinde geçmiştir. Atın kendisinden ilk kez U90'da söz edilmiştir. Ancak, figürün bu tarihten çok daha eskiye dayandığı düşünülmektedir. Uffington Beyaz Atı MÖ 1. yüzyıla ait Kelt madeni paralarındaki at figürlerine benzediği için onun da aynı dönemden kaldığı düşünülmüştü. Ancak 1995'te Oxford Arkeoloji Birimi tarafından atın vücudundaki iki alt tabakadan ve toprağın dibine yakın kısımlarından alınan tortular üzerinde Optik Uyarmalı Işıldama (OSL) testi yapıldı ve alınan sonuca göre figür MÖ 1400-600 arasındaki dönemde yapılmıştı. Yani, Tunç Çağı'nın sonlarından ya da Demir Çağı'mn başlarından kalmaydı. Bu ikinci seçenek doğruysa figürün yapımı Uffington Kalesi'nin işgaliyle beraber gerçekleşmiştir. Buna göre belki de figür kalenin sahiplerinin topraklarını gösteren bir kabile amblemi ya da sembolü olarak düşünülmüştü.

Başka bir seçenek de, figürün ayinsel/dini amaçlar için yapılmış olmasıdır. Bazıları bu atın, atların koruyucusu olarak tapınılan ve verimlilik konusuyla da ilişkisi olan Kelt at tanrıçası Epona'yı temsil ettiğini düşünür. Ancak Epona'ya inanç, at tanrıçasının paralarda ilk görülmeye başlandığı zaman dilimi olan MS 1. yüzyılda Gaul'dan (Fransa) gelmiştir. Bu tarih, Uffington Atı'nın çizilmesinden en az 6 yüzyıl sonradır. Ancak bu at, üzerinde resminin olduğu mücevher, madeni paralar ve diğer metal nesnelerden de belli olduğu üzere Tunç ve Demir Çağları'nda ayinsel ve ekonomik açılardan büyük önem taşıyordu. Figür, Galler mitolojisinin

son dönemlerinde üzerine altından kıyafetler giymiş, beyaz bir at süren güzel bir kadın olarak tanıtılan Rhiannon gibi Britanyalı bir at tanrıçasını temsil ediyor olabilir. Diğerlerine göre Beyaz At, genelde atlarla ilgisi olduğu söylenen Kelt Güneş Tanrısı Belinos (ya da Belinus, "parlayan" anlamında) ile bağlantılıdır. Tunç ve Demir Çağları'ndan kalma güneş arabaları (güneşin el arabası içinde gösterildiği mitolojik resimler), Danimarka'nın Trundholm şehrinde çıkarılan 14. yüzyıldan kalma örnekte görüldüğü gibi, atlar tarafından çekilirken gösterilmiştir. Kelt kültürü Britanya'ya gerçekten şu anda inanıldığı gibi Tunç Çağı'nın sonunda gelmiş olsaydı, Beyaz At hâlâ Kelt at tanrıçası olarak görülüyor olabilirdi.

Bu figürün ata değil, ejderhaya benzediğini düşünenler de vardır. Beyaz Atın altındaki vadideki zirvesi düz, alçak bir doğal yükselti olan Ejderha Tepesi'yle ilgili bir efsaneye göre bu at o tepede St. George'un ejderhayı öldürmesi olayını temsil etmektedir. Böyle düşünenlere göre, ölen ejderhanın kanı Ejderha Tepesi'ne akmış ve geriye bugüne kadar üzerinde hiç çim yetişmeyen beyaz, üzeri boş bir alan bırakmıştır. Belki de St.George ve Beyaz At arasındaki bağlantı, figürü çizenlerin 3000 yıl kadar önce Ejderha Tepesi'nde yaptıkları garip bir ayinden kalan karmaşık bir hatıradır. Beyaz At 19. yüzyıla kadar her yıl, geleneksel oyunların ve eğlencelerin düzenlendiği iki günlük bir kır şenliği çerçevesinde temizlenirdi. Festival artık düzenlenmediği için atın bakımını bu bölgeden sorumlu olan English Heritage (İngiliz Kültürel Mirasını Koruma Kurumu) üstlenmiştir. At son olarak 24 Haziran 2000'de temizlenmiştir.

Eskiçağdan kalma at figürünün bir diğer örneği de, bir zamanlar Warwickshire'daki Aşağı Tysoe köyünün

yukarısındaki Edgehill uçurumunda bulunan Tysoe Kırmızı Atı'dır. Ne yazık ki, aynı alanda çizilmiş birkaç attan oluşan bu tuhaf figürün üzerinde bulunduğu alan sürüldü ve figür 1800'de yok oldu. Kırmızı At'ın tarihi ve nasıl tasarlandığı belirsizdir. Bu attan ilk kez 1607'de İngiliz antikacı ve tarihçi William Camden'ın yazdığı *Britanica'da* bahsedilmiştir. 17. yüzyılda İngiliz gezgin Celia Feinnes bölgeyi gezerken at hakkında "adı Eshum Vadisi, ya da çevresindeki tepelerin bazılarına çizilmiş bir kırmızı at figürü nedeniyle Kırmızı At Vadisi, tüm Dünya kırmızı görünüyor, at ise Beyaz At Vadisindeki at gibi görünüyor" yazmıştır. Kırmızı At hakkında 1960'lardan beri yeryüzü analizleri, gökyüzünden çekilmiş fotoğraflar ve yerel arşivlerin taranmasıyla gerçekleştirilen araştırmalar sonucu bölgede altı farklı at figürü tespit edilmiştir. Bugünkü ortak kanı, Tysoe Kırmızı Atı, diğer adıyla Büyük At'ın orijinalinin Anglo-Sakson dönemlerinde, MS 600 sıralarında, muhtemelen Sakson savaş tanrısı Tiw'i (ya da Tiu) temsilen yapılmış olduğu şeklindedir. İddialara göre, Tysoe köyü adını bu tanrıdan almıştır. İngilizce'de Salı günü de (Tüesday) bu tanrının isminden türemiştir (Tiw's Day-Tiw'in Günü).

Neredeyse Uffington Beyaz Atı kadar ünlü olan bir figür de, Dorset eyaletindeki Dorchester şehrinin kuzeyinde bulunan Cerne Abbas köyünün kuzeydoğusundaki tepelerin üzerine çizilmiş olan 55 metre yüksekliğindeki Cerne Abbas Devi'dir. Figür, sağ elinde üzeri yumrularla dolu büyük bir sopa tutan, penisi ve yumurtalıkları belirgin şekilde dik olan yuvarlak kafalı çıplak bir dev biçiminde çizilmiştir. Uffington'daki Beyaz At'ta olduğu gibi, bu figürü de yerden bakıldığında tam olarak görmek mümkün değildir, ancak havadan bakıla-

rak en görkemli haliyle görülebilir. Devin başının üzerinde, muhtemelen Demir Çağı'ndan kalma bir tapınak yeri olduğu düşünülen, bazı araştırmacıların Ceme Abbas Devi ile ilgisi olduğuna inandığı, Daire, ya da kızartma tavası adı verilen etrafı çevrili, dikdörtgen bir yer şekli bulunur. Cerne Devi hakkında en sık yapılan yorum, bu figürün tarih öncesi dönemlerdeki bir bolluk tanrısını temsil ettiği ya da Romalılardan kalma, Herkül'ün dev sopasını tutarken çizilmiş bir resmi olduğu yönündedir. 1635 yılına kadar bu tepede bahar mevsiminin bereketini vurgulayan kutlamalar yapılıyor, bu kutlamada kullanılan ve insanların etrafında dans ettikleri direk, Daire denen alana dikiliyordu.

Ne var ki, Uffington Beyaz Atı'ndan farklı olarak, Cerne Devi'nden ilk kez 1694'te, bulunduğu köyün kilisesinin kayıtlarında bahsedildi. Bunun ardından 1764 yılında figür üzerinde araştırma yapıldı ve sonuçlar *Gentleman's Magazine'in* o yılki sayısında yayınlandı. John Hutchins 1774'te yayınlanan *Dorset Eyaletinin Tarihi ve Antikaları* adlı kitabında figürün 17. yüzyıl ortalarında şaka amaçlı çizildiğini yazmış, ancak oranın yaşlı köylülerinin figürün "insanlığın kurduğu tüm uygarlıklardan eski" olduğu yönündeki iddialarından da söz etmiştir. Ancak şu ana kadarki kanıtlar devin daha yakın bir zamanda çizilmiş olduğunu ortaya koyuyor. Konuyla ilgili bir kurama göre, dev bir Herkül resmi olmasına rağmen aslında kimi zaman *ingiliz Herkülü* adıyla anılan Oliver Cromwell'i gösteren bir karikatürdür ve 1640'larda arazinin sahibi Denzil Holles'un talimatları doğrultusunda çizilmiştir. Bu tarihin doğruluğunu destekleyen diğer bir faktör de, ortaçağa ait kaynakların, figüre hiç değinmemeleri ve figürün bulunduğu tepeden bugünkü ismiyle, "Dev Tepesi" diye

değil, "Daire Tepesi" diye bahsetmeleridir. Bu da devin en fazla 400 yıllık olduğunu göstermektedir. Diğer bir tahmin de, herhangi bir sebeple, belki de açıkça cinselliği çağrıştırdığı için yazarların Cerne Devi'nden bilerek söz etmemiş olmalarıdır. Figürün etrafı otlarla kaplanarak zamanla unutulmuş olması da mümkündür.

Ancak kireçtaşı üzerine yapılmış bir diğer dev figürü üzerinde yapılan yeni bir araştırma Cerne Abbas Devi'nin günümüze daha yakın bir tarihten kalmış olduğu tezini desteklemektedir. Sussex'te Windover Tepesi'nin dik uçurumlarına çizilmiş olan 69 metre uzunluğundaki "Wilmington'in Uzun Adamı", İngiltere'de bir tepenin üzerinde bulunan en uzun figürdür ve yakın zamanlara kadar tarih öncesi dönemlere ait olduğu düşünülmüştür. Ancak bölgede yapılan son arkeolojik çalışma (Uffington Beyaz Atı'nı araştırmada kullanılan OSL tarihleme yöntemiyle yapılmıştır), eski kuramların yanlış olduğunu, figürün MS 1545 sıralarında çizilmiş olduğunu ortaya koydu. Wilmington Devi'nin ortaçağdan kalma olduğunu gösteren bu yeni çalışma Cerne Abbas Devi'nin tarih öncesinden kaldığına dair deliller üzerinde büyük şüphe yaratmıştır. Bu figür üzerinde OSL tarihleme yöntemi kullanılarak inceleme yapılana dek İngiliz Herkülü bir sır olarak kalacaktır.

Figürlerin neyi temsil ettiği konusunda olduğu gibi, neden çizilmiş oldukları konusunda da çok çeşitli yorumlar vardır. Arkeolojik ve jeolojik araştırmalardan elde edilen kanıtlar giderek bu çıplak dev figürlerin ortaçağda çizilmiş olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir. Bazı tarihçiler bu resimlerin, İngiltere'de iç savaşlar ve şiddetli siyasi kargaşaların yaşandığı ve yerginin kimi zaman tek silah olduğu dönemlerde yapılmış olduğunu ileri sürmüştür. Avebury Anıtları ve Stonehenge gibi

dayanıklı taş eserlerle kıyaslandığında, tepelerin üzerine çizilmiş bu figürlerin ömrü çok daha kısadır. 10-20 yıl kadar bakım yapılmadığı takdirde yok olabilirler. Figürlerin böylesine çabuk silinebilecek nitelikte olmaları, ayinlerle ilgileri ve anlamları, bu figürlerin yalnızca bir süreliğine düşünülmüş olduklarını, ancak tesadüfen ya da Uffington Beyaz Atı Vadisi örneğinde olduğu gibi son derece büyük bir çabayla sürekli devam ettirilen yerel gelenekler sayesinde silinmeden günümüze ulaştıklarını göstermektedir. Ancak bu durum, figürlerin önemini azaltmamaktadır. Bu dev şekiller, onları yapanların yaşamları, fikirleri ve içinde yaşadıkları bölgeyi algılama şekilleri konusunda eşsiz nitelikte ipuçlarıdır.

COSO KALINTISI

Bazı insanlara göre, insanlık tarihinin kabul edilen kronolojisine uymayan şartlarda bulunan nesneler, dünya ve tarihiyle ilgili bildiğimizi düşündüğümüz şeyleri ciddi anlamda sorgular. Kimilerine göre bu bulgular en eski antik dönemlerde insanlığın bizim düşündüğümüzden çok daha gelişmiş olduğuna dair inandırıcı nitelikte kanıtlardır. Böyle düşünenlere göre, insanlık tarih öncesi zamanın farklı dönemlerinde çok yüksek bir medeniyet seviyesine ulaşmış, ancak daha sonra doğal ya da insan kaynaklı felaketlerle hiç iz bırakmayacak şekilde yıkılmıştır. Bir zamanlar var olduğu öne sürülen eskiçağ medeniyetlerine dair kanıtlar, Jackson eyaletinde Kentucky'nin Cumberland Dağları'ndaki Büyük Tepe'nin zirvesinde bulunan örnekte olduğu gibi *{The American Antiquarian,* Ocak 1885), insanlara ait fosilleşmiş ayak izleri ve insan yapımı olduğu tahmin edilen, kömür ve kaya parçalarının içinde bulunan nesnelerden oluşmaktadır. Coso Kalıntısı bu nesnelerin bir örneğidir.

13 Şubat 1961'de Wallace Lane, Virginia Maxey ve Mike Mikesell (Güney Kaliforniya'da, Olancha'da bulunan Lm&V Kaya Koleksiyoncuları Mücevher ve Hediyelik Eşya Dükkanı'nın sahipleri) koleksiyonlarına katmak için ilginç mineral örnekleri, özellikle de jeotlar

(genelde 500 000 yıllık, içi boş, iç duvarları kaplayan daire şeklinde taşlar) aramak üzere Coso Dağları'ndalardı. Owens Gölünün kuru yatağına bakan 1300 metrelik bir zirve noktasının yakınlarında taş topladıktan sonra öğle yemeği vakti geldiğinde topladıkları örnekleri çuvallarına doldurup evlerine doğru yola koyuldular.

Ertesi gün, Mikesell jeot gibi görünen parçalardan birini kesmeye çalışırken, neredeyse yeni olan bir elmas testereye ciddi biçimde zarar verdi. Nihayet taş parçası açıldığında, ortasında 2 milimetrelik parlak bir metal çubuk olan daire biçiminde, kalın, beyaz bir porselen parçası buldu. Bu metalin manyetik olduğu ortaya çıktı. Porselen silindirin kendisi, dağılmakta olan altıgen bir kılıfın ve teşhis edilemeyen başka bir maddenin içindeydi. Üçlü, taşın başka garip özelliklerinin de olduğunu fark etti. Dış tabakası fosil kabuğu parçaları, sertleştirilmiş kil ve çakıllarla, ve daha da şaşırtıcısı, çiviye ve delikli pula benzeyen, manyetik olmayan iki metal nesneyle kaplıydı. Buldukları karşısında hayrete düşen grup, bunu arkadaşlarına ve ortaklarına göstermeye başladı, ancak nesne üzerinde yapılan ilk incelemeler hakkında bugün neredeyse hiçbir kayıt yoktur. Nesneyi bulanlardan Virginia Maxey, bunu inceleyen bir jeologun, nesnenin kabuğundaki fosillerden yola çıkarak en az 500000 yıllık olduğunu tespit ettiğini söyledi. Ancak ismi açıklanmayan bu jeolog ortaya çıkmadı ve araştırmasının sonucu hiçbir zaman yayınlanmadı. Ama bu sonuçlar desteklenebilecek sonuçlar olsaydı, bunların ne anlama geleceği açıktır. Coso Kalıntısı gerçekten *Homo Sapiens'in* ortaya çıktığı kabul edilen tarihten binyıllar öncesinin bilinmeyen teknolojisinin bir örneğiyse, insan türlerinin geçmişine dair düşünülenleri tamamen değiştirebilir.

Bu nesne üzerinde incelemeler yaptığı bilinen diğer tek kişi, inançlı biri olan Ron Calais'ti. Calais bu taş parçasının hem X-ışınıyla hem de normal ışıkla fotoğrafını çekmişti. Nesnenin yukarı ucu incelendiğinde, metalik şaftın küçük bir yaya benzeyen bir şeyle birleşik olduğu ortaya çıktı. Bu yüzden nesne, elektrikli mekanizmalar kategorisine sokuldu. Gerçeküstü konuları ele alan *INFO Journal* dergisinin yayıncısı Paul Willis, bu gizemli nesnenin X-ışmlarıyla alınan görüntülerini inceledi ve "üzerinde lif şeklinde uzantıları olan paslanmış bir metal parçasının kalıntıları" olabileceği sonucuna vardı ve nesneyle günümüzde kullanılan bujiler arasındaki benzerliğe dikkat çekti. Nesne 1963 yılında üç ay boyunca Independence'ta bulunan Güney Kaliforniya Müzesi'nde sergilendi. *INFO Journal'ın* İlkbahar 1969 sayısında nesneyi bulan kişilerden Wallaca Lane'in artık nesnenin sahibi olduğu ve onu evinde bulundurduğu açıklandı. Lane nesnenin incelenmesine inatla izin vermiyordu, ancak iddialara göre 25 000 dolara satmayı teklif ediyordu. 1969'dan bir süre sonra Coso Kalıntısı kayıplara karıştı. Eylül 1999'da nesneyi bulanlara ulaşmaya çalışıldı ancak sonuç başarısızdı. O sıralarda büyük ihtimalle Lane ölmüştü ve Mikesell'in nerede olduğu bilinmiyordu. Halen hayatta olduğu bilinen Virginia Maxey, bugün yeri bilinmeyen bu nesne hakkında açıklama yapmayı reddetmektedir.

Nesnenin yeri bilinmediği ve hakkında yayımlanmış hiçbir rapor bulunmadığı için Coso Kalıntısı hakkında üzerine sıkça tartışılmaktadır. Görünüşe bakılırsa 500 000 yıldan daha öncesine ait bir jeotun içinden çıkan bu mekanik nesne nasıl olup da ortaya girmişti? Bilmediğimiz kadar eski çağlarda yaşamış, bugün izleri yok olmuş, mükemmel teknolojiye sahip bir medeniyetin ürü-

nü müydü? İnternette bu mekanizmanın amacı ve kökeni hakkında birçok iddia ortaya atan siteler vardır, ancak bu iddialarının hiçbir kanıtı yoktur. Son derece gelişmiş bir anten, küçük bir gerilim biriktirici ya da eskiçağa ait bir buji olduğu gibi, nesnenin işlevi hakkında farklı tahminler bulunmaktadır. Son saydığımız tahmin en yaygınıdır: Gelişmiş bir medeniyetin ürettiği esrarengiz bir teknolojik aletin parçası olan bir buji.

Oldukça garip bir şekilde, *INFO Journal* editörü Paul J. Willis nesnenin bir tür buji olduğunu tahmin etti, ancak üzerindeki bugünkü bujilere uygun olmayan yayın ne işe yaradığını anlayamadı. Coso Kalıntısı'nın ilk bulunduğu zamanlarda Virginia Maxey bu nesnenin ancak 100 yıllık olabileceğini ileri sürdü. Maxey'e göre, eğer nesne çamurun içinde kalmış ve sonradan güneş ışınlarıyla pişmiş ve sertleşmişse, onu buldukları zamanki konumuna gelmiş olması mümkündür. Ancak bu nesnenin 500 000 yıl öncesinden kalma, "efsanevi Mu ve Atlantis şehirleri kadar eski bir alet" olduğunu söyleyen de Maxey'nin ta kendisiydi. Bu açıklamasına göre "bu nesne bir iletişim cihazı, bir çeşit yön bulucu ya da hakkında hiçbir şey bilmediğimiz güç prensiplerinden yararlanmada kullanılmış bir alet olabilir." Bunun üzerine nesne hakkında büyük tartışmalar başladı.

Görünen o ki, sorunun merkezinde nesnenin, içinde fosil kabukları olan 500 000 yıllık bir jeotun içinde bulunmuş olması vardır. Ancak normalde bir jeotun yoğun kalsedonik silisten oluşan bir dış kabuğu varken, bu nesnenin dış kısmı genel olarak organik madde ile sertleştirilmiş kilin karışımından oluşmaktadır. Nesneyi bulmalarının ertesi günü Mike Mikesell nesneyi kırarak açtığında, iç kısmının bir jeotunkinden farklı bir bileşimi olduğunu gördü. Jeotların çoğunda görülenin ak-

sine, ortası oyuk ve kuvars kristallerin oluşturduğu bir tabakayla dolu değildi. Ne var ki, bu noktada neden fosil kabuklarının nesnenin yüzeyinde olduğu sorusu hâlâ cevapsız kalmaktadır. Ancak nesneyi bulan üçlünün fosil kabuklarıyla aynı yüzeyde bir çivi ve delikli pula rastladıklarını göz önünde bulundurursak, bu fosil kabuklarının nesnenin tarihini belirlemek açısından pek de önemli olmadığını söyleyebiliriz.

Yazar Pierre Stromberg ve jeolog Paul V. Heinrich, Coso Kalıntısı hakkında araştırma yaparlarken, Coşo Dağları'nda 20. yüzyılın başlarında maden çıkarma çalışmaları yapıldığını tespit ettiler. İkili, bu çalışmalarda içten yanmalı motorların kullanılmış olabileceğini ve Coso Kalıntısı'nın bir buji olduğunu ileri sürenlerin en azından kısmen haklı olabileceklerini tahmin etti. Bu kuramlarını sınamak için nesneyi Amerika Buji Koleksiyoncuları olarak bilinen bir kuruma inceletmeye karar verdiler. Durumdan habersiz olan ve daha önce nesnenin resimlerini görmemiş dört farklı buji koleksiyoncusuna mektup ve nesnenin X-ışını tarama görüntülerinin kopyalarını yolladılar. Birbirinden bağımsız inceleme yapan bu dört koleksiyoncunun dördü de aynı sonuca vardı. Hepsi de nesnenin 1920'lere ait, muhtemelen Ford Model T'yi çalıştıran Champion tipi bir buji olduğundan emindiler ve Coso dağ sırasındaki maden çıkarma çalışmalarında kullanılmak üzere değiştirilmiş olabileceğini düşünüyorlardı. Nesnede görülen çürüme, tam da bu dönemden kalma bir bujide görülebilecek çürümeyle aynı orandadır. Bu verilere göre Coso Kalıntısı en fazla 40 yıldır dağlardadır.

Görünüşe bakılırsa bujinin aslında bir kayanın içerisinde değil, demir oksit bir maden parçasında bulunduğu açıktır. Bu maden parçasının oluşumu Owen Gö-

lü'nün kuru yatağından fırtınalarla savrularak nesnenin bulunduğu yüksek yerlere ulaşan aşındırıcı "mineral tozlar"ın etkisiyle hızlanmış olabilir.

Coso Kalıntısı tuhaf bir yerde bulunan ilk buji değildir. Amerika Buji Koleksiyoncularının yayınladığı *The Igniter* (Ateşleyici) adlı derginin Yaz 1998 sayısında, scuba dalışı yaparken bulunan, "midye çeşitleri ve denizkabuklarından oluşmuş bir top"a benzeyen, ancak uç kısmından dışarı uzanan bir buji bulunan bir nesneden bahsedilmiştir. Erimiş bir kaya parçasının içindeki buji Delaware'deki bir plajda suya kapılıp kaybolmuştu, ancak "kaya"nın çamur ve pas birleşiminden oluştuğu belirlendi (Coso Kalıntısı'nda olduğu gibi). Bu birleşim, güneş altında pişti̇ğinde neredeyse kaya kadar sertleşen bir niteliktedir. Nihayetinde Coso Kalıntısı bir şaka değil, bir şeyi aynı zamanda dileyerek düşünme şeklidir (hatta kimi zaman kasıtlı bir sır tutma). Nesneyi bulanların olayın başından beri kimseyi aldatmayı planladıklarını gösteren bir kanıt yoktur, ancak nesne kendilerinden çok gündeme oturduğu için bunun tersini düşünmüş olmaları da mümkündür (Wallace Lane'in nesneyi 25 000 dolara satmaya çalışması örneğinde olduğu gibi). Ne yazık ki, üzerinde çok tartışılan bu nesnenin 1920'lerin yapımı bir buji olduğu neredeyse şüphe bırakmayacak şekilde kanıtlandığı halde, internette Coso Kalıntısı'nı hâlâ, bilmediğimiz kadar eski zamanlarda yaşamış, teknolojide ileri gitmiş medeniyetlerin olduğuna dair bir kanıt olarak gösteren birçok site vardır.

NEBRA GÖKYÜZÜ DİSKİ

Nebra Gökyüzü Diski son yılların en büyüleyici, kimilerine göre en tartışmalı arkeolojik bulgularından biridir. MÖ 1600'e tarihlenen bu bronz diskin çapı 32 santimetredir (vinil bir LP ile yaklaşık olarak aynı boyutta), ağırlığı ise 1.8 kg kadardır. Mavi-yeşil küfle kaplı ve hilal şeklinde ay, güneş (ya da dolunay), yıldızlar, (güneş kayığı olduğu düşünülen) kıvrılmış bir altın şerit ve kenarında (muhtemelen ufuk dairelerinden birini temsil eden) ikinci bir altın şerit halinde kabartmalarla süslüdür. Diskin diğer kenarında altın şerit yoktur.

Disk 1999 yılında, Almanya'da, Berlin'in 112 mil güneybatısında, Ziegelroda Ormanı'ndaki Nebra kasabası yakınlarındaki Mittelberg Tepesi'ni çevreleyen tarih öncesine ait bir etrafı çevrili bir toprak alanda, metal dedektör kullanan hazine avcıları tarafından bulundu. Ne yazık ki bu avcılar diski yerden çıkarırken çok dikkatsiz davrandıkları için çok zarar görmesine neden oldular. Diskin dış çerçevesi parçalandı, yıldızlardan biri kırıldı ve altın diskin büyük bir kısmı parçalara ayrıldı. Ganimeti ele geçiren bu avcılar diski, iki kılıç, iki balta, bir keski ve bir kolluktan kalan parçalarla birlikte bölgedeki arkeologlara satmaya çalıştılar. Ancak bu nesne-

lerin kanunen, çıkarıldıkları yer olan Saksonya Anhalt eyaletine ait olduğunu ve yasal olarak satılamayacağını öğrendiler. Şubat 2003'te diski İsviçre'deki bir antika koleksiyoncusuna 400 000 dolar karşılığında satmayı denediler. Ancak bu koleksiyoncu aslında İsviçre polisinin, Basel'da Hilton Oteli'nin bodrum katındaki barda hazine avcılarını yakalayacak olan grubuna mensuptu. Hazine avcıları tutuklandı ve disk ele geçirildi. Disk, şu anda Saksonya Anhalt eyaletine aittir.

Diskin üzerinde, hilal şeklinde bir ay, güneş ya da dolunay olduğu tahmin edilen bir sembol, üç yay ve etrafına dağıtılmış 23 yıldız (görünüşe bakılırsa bu yıldızlar rasgele yerleştirilmiştir) görülmektedir. Bunların yanında, Pleiades takımyıldızı olarak tanımlanan yedi yıldızlık bir küme de vardır. X-ışınlarıyla incelendiğinde sağdaki yayın altında iki yıldız daha olduğu görülmüştür, yani iki yay diske diğer parçalardan daha sonra eklenmiştir. Gece vakti gökyüzünün tasviri olan bu figürün mavi-yeşil fonu, görünüşe bakılırsa çürük yumurtalar sürülerek koyu menekşe mavisine boyanmıştı ve bu da diskin bronz yüzeyi üzerinde kimyasal tepkimeye yol açmıştı. Diskin kenar kısmı boyunca, muhtemelen diski bir nesneye, örneğin kaim bir kumaş parçasına yapıştırmak için metale açılmış deliklerden oluşan bir halka uzanmaktadır.

Tüm bu veriler ışığında, acaba Nebra Gökyüzü Diski tam anlamıyla nedir ve ne amaçla kullanılmıştır? Birçok araştırmacı, diskin evrenin şu ana kadar bulunmuş en eski gerçekçi tasviri, belki de ürün ekme ve hasat zamanlarının gökbilimsel verilerle hesaplanması için kullanılmış bir tür alet olduğunu düşünmektedir. Tüm Kuzey Avrupa'da binlerce yıl boyunca anıtlar yaz ve kış gündönümlerini gösterecek şekilde yapılmıştır.

İngiltere'de Stonehenge ve İrlanda'daki Newgrange bunun örnekleridir. Tunç Devri'nde yaşayan insanlar tarım toplumu oldukları için, yıl içerisinde zamanı tespit etmek (yani böylelikle ürün ekme ve hasat zamanlarını belirlemek) için kullanılan bir yöntem olması hayati önem taşıyordu. Bunun bir yolu güneşin doğarken ve batarken bulunduğu konuma dikkat etmekti. Nebra Diski'nin gökbilimsel bir alet olma ihtimalini merak eden Bochum Üniversitesi Profesörü Wolfhard Schlosser, diskin her iki tarafında bulunan yayların arasındaki açıyı ölçtü ve 82 derece olduğunu saptadı. İnanılmaz bir tesadüftür ki, Mittelberg Tepesi'nde güneş, yaz ortasındaki doğuşu ve kış ortasındaki doğuşu arasındaki zamanda ufuk çizgisi boyunca 82 derece kadar hareket etmektedir. Bu açı, bir noktadan diğerine değişkenlik gösterebilir. Örneğin daha kuzeye gidildiğinde 90 derece, güneye inildiğinde 70 derece olabilir. Ancak Orta Avrupa'da belirli bir alanda güneşin gökyüzüne yayılması tam tamına 82 derecelik bir açıyla olur. Schlosser, Nebra Diski'ndeki yayların aslında gündönümlerini tam da gerçek konumlarında gösterdiği sonucuna vardı. Bu sonuç, Tunç Çağı'nda Orta Avrupa'da yaşamış tarım toplumlarının zannedilenden çok daha önce gökyüzüyle ilgili karmaşık hesaplamalar yaptığı anlamına gelir.

Kimileri, diskteki Pleiades yıldızını, Tunç Devri toplumlarının gökbilimiyle ilgilenmiş olduğunun kanıtı olarak kabul etmektedir. Bugün Pleiades'te çıplak gözle görebileceğimiz yalnızca altı yıldız olmasına rağmen, Tunç Devri'nde yıldızlardan birinin daha parlak olması mümkündür. Bu da diskte yedi yıldızın gösterilmesini açıklar. Ayrıca yıldızın antik Yunanlılar tarafından kullanılan ismini de: Yedi Kızkardeş. Pleiades, Mezopotamya ve Yunanistan gibi birçok eskiçağ medeniyeti

için önemli bir takımyıldızdı. Bu medeniyetlere sonbaharda görünerek hasat zamanının, ilkbaharda kaybolarak ürün ekme zamanının geldiğini gösterirdi. Diskin tarih öncesinde tarım bakımından bu denli önemli oluşu, dolunayın altındaki (üçüncü) altın yayın ve altın diskin hasat orağını temsil ettiği anlamına gelebilir.

Diğerlerine göre disk aslında gündüz vakti gökyüzünün aldığı hali, sırrı açıklanmamış yay da gökkuşağını temsil etmektedir. Ancak, araştırmacıların çoğu bu üçüncü yayın güneş gemisi olduğuna inanmaktadır. Tunç Devri dönemi İskandinavya'sından kalan bir nesnede ve Danimarka'da bulunan, 15. ya da 14. yüzyıldan kalma bir eser olan ve bir at arabasının güneşi çekerken gösterildiği Trundholm Güneş Arabası'nda, bir geminin içinde bulunan disk tasvirleri vardır. Ancak sembolün ana kaynağı ve bir geminin geceleyin güneşi ufuk çizgisinin batısından doğusuna taşıdığına dair eskiçağa ait batıl inanç Mısırlılarda vardır. Bu inanca göre Güneş Tanrısı ve aynı zamanda en güçlü tanrıları olan Ra, ertesi sabah güneş doğarken yeniden doğabilmek için gece bir gemiyle gökyüzünde yolculuk ediyordu. Eğer Nebra Diski'nin en alt kısmındaki altın yay gece gökyüzünde yolculuk eden bir gemiyi temsil ediyorsa bu Orta Avrupa'da böyle bir inanç olduğuna dair ilk kanıt sayılabilir.

Nebra Diski'nin bulunduğu bölgeye sadece 15 mil mesafede, tarih öncesinde gökbilimle ilgili bilgiler olduğuna dair başka kanıtlar da vardır. Goseck kasabasının yakınlarındaki bir buğday tarlasında Avrupa'nın en eski gözlemevi olduğu düşünülen yapı ilk kez havadan çekilen fotoğraflar sayesinde fark edilmiştir. Kullanılmaya başlanan adıyla Almanya'nın Stonehenge'i, çapı 75 m..olan dev bir daireden oluşmaktadır ve MÖ 4900 sı-

ralarında bölgenin ilk tarım toplumları tarafından yapılmıştır. İlk yapıldığında dört eşmerkezli daire, bir tepe, çukur ve yaklaşık olarak bir insan boyunda iki tahta çitten oluşuyordu. Çitlerin içinde, sırasıyla güneydoğuya, güneybatıya ve kuzeye bakan kapılar vardı. Güney kapılarından ikisi, kış gündönümünde güneşin doğuşuna ve batışına göre ayarlanmıştı. Kış gündönümünde dairelerin ortasındaki bekçiler güneşin doğuşunu izlemiş ve güneydoğu ve güneybatı kapılarının konumunu buna göre ayarlamış olabilir. Bu kapılar kışın ve yazın gündönümlerinde güneşin doğuşunu ve batışını gösteriyorsa, Goseck halkının güneşin gökyüzünün bir ucundan diğerine hareketinden ayrıntılarıyla haberdar olduğuu söylemek mümkündür. Goseck dairesindeki iki gündönümü kapısının arasındaki açı Nebra Diski'nin kenarındaki yaldızlı yayların arasındaki açıya eşittir. Nebra Diski Goseck'teki yapıdan 2400 yıl sonra yapılmış olduğu halde, Profesör Wolfhard Schlosser ikisinin gösterdiği gökbilimsel veriler arasında bir bağlantı olabileceğini düşünüyor. Hatta Schlosser, diskteki ayrıntıların muhtemelen Goseck'teki ilkel gözlemevinde yapılmış eski gökbilimsel gözlemlere dayandığını bile öne sürmüştür.

2004'ün sonlarında Nebra Diski tartışmaların odak noktası haline geldi. Regensburg Üniversitesi profesörü Alman arkeolog Peter Schauer diskin modern zamanlarda aldatmaca yapılmış bir nesne olduğunu ve Tunç Devri'ne ait bir gökyüzü haritası olması ihtimalinin "bir parça hayal" olduğunu iddia etti. Profesör Schauer nesnenin üzerindeki Tunç Çağı'na ait olduğu düşünülen yeşil küfün muhtemelen bir atölyede "asit, idrar ve bir alev lambası kullanılarak" yapıldığını ve kesinlikle eskiçağa ait olmadığını belirtti. Schauer, diskin kenarın-

daki deliklerin eskiçağa ait olamayacak kadar kusursuz olduğu ve yeni bir makineyle yapılmış olması gerektiği konusunda ısrarcıdır. Profesörün bu konuda kendi yorumu, diskin 19. yüzyıldan kalma, Siberya **Samanlarına** ait bir davul olduğu şeklindedir. Ancak daha sonra profesörün iddialarını açıklamadan önce **nesneyi şahsen** incelemediği ve alanıyla ilgili hiçbir dergide de kuramlarını yayınlamamış olduğu ortaya çıktı. Buna rağmen Schauer'in itirazları Almanya'da arkeoloji çevrelerinde büyük şaşkınlık yarattı ve diskin gerçek olup olmadığı konusunda önemli sorular ortaya çıkardı. Bunlardan ilki, bulunduğu şartlardan dolayı, Nebra Diski'nin gerçek bir arkeolojik bağlamı olup olmadığıdır. Bu yüzden, özellikle nesnenin bir benzerinin olmaması nedeniyle tarihinin anlaşılması çok zor olmuştur. Diskin tarihi, onunla aynı bölgeye ait olduğu düşünülen, birlikte satışa çıkarıldığı Tunç Devri silahlarının tipolojik tarihlenmesinden yola çıkılarak belirlenmiştir. Bu baltalar ve kılıçlar MÖ 2. yüzyılın ortalarına tarihlenmiştir.

Almanya'daki Halle Arkeolojik Araştırmalar Enstitüsü, diskin gerçekten antika olduğuna dair somut kanıtlar ortaya koydu. Enstitü nesneyi, antika olduğunu kanıtlayan bir dizi ayrıntılı teste tabi tuttu. Örneğin diskte kullanılan bakırın Avusturya Alpleri'nde Tunç Çağı'na ait bir maden ocağından alınmış olduğu belirlendi. Testler ayrıca, neredeyse benzersiz, sert bir kristal bakırtaşı karışımının nesneyi kapladığını ortaya koydu. Bunun yanında, diskin üzerindeki paslanmanın mikrofotografiyle elde edilen resmi, nesnenin gerçekten eskiçağa ait olduğunu, yani sahte olamayacağını kanıtlayan görüntüler çıkardı.

2006 yılının başlarında bir grup Alman bilimadamı, disk üzerinde yapılmış son incelemeyi gerçekleştirdi ve

nesnenin gerçek olduğu ve güneş ve ay takvimlerinin eşzamanlı hale getirilmesinde kullanılan karmaşık bir gökbilimsel saat olarak kullanıldığı sonucuna vardı. Bu açıdan bakıldığında, Nebra Diski bilinen ilk gökyüzü rehberidir ve Goseck bölgesiyle birlikte Avrupa'da ileri derecede gökbilimsel bilginin ilk örneklerindendir. Ancak hikaye burada bitmiyor olabilir. Wolfhard Schlosser, diskin (bugün bu diske 11.2 milyon dolar fiyat biçilmektedir) bir çiftin parçası olduğunu ve diğerinin hâlâ bulunmayı beklediğini düşünüyor.

NUH'UN GEMISI VE BÜYÜK TUFAN

Nuh'un Gemisi ve büyük tufanı anlatan hikaye İncil'in Yaratılış bölümünde yer alır. Hikayeye göre Tanrı dünyanın kötüye gittiğini görünce insanlığı yok etmek için onları sel sularıyla boğmayı düşünür. İnsanlıktan geriye sadece dürüst kulu Nuh ve ailesi hayatta kalacaktır. Tanrı Nuh'tan, gezegendeki tüm canlı türlerinden iki örneği içine alabilecek büyüklükte bir gemi yapmasını ister. Tanrı kırk gün kırk gece, tün dünya sular altında kalıncaya kadar yağmur yağdırır. Sonunda yağmurlar dinip sel suları çekilmeye başladığında Nuh'un gemisi Ağrı Dağı'nın (bugünkü Türkiye toprakları) bulunduğu bölgede karaya yaklaşır. Nuh demirleyebilecekleri bir yer olup olmadığını öğrenmesi için bir güvercin yollar, ancak güvercin geri döner. Yedi gün sonra Nuh güvercini tekrar yollar ve kuş bu sefer beraberinde bir zeytin dalıyla geri döner. Yine bir hafta sonra güvercin tekrar yollanır ancak bu kez dönmez. Nuh bölgede kuru toprak olduğunu anlar ve artık gemiden inme zamanı gelmiştir. İndikten sonra Nuh kurban keser. Tanrı bunu kabul eder ve Nuh'a, bir daha insanların günahlarından dolayı dünyayı sular altında bırak-

mayacağına dair söz verir ve bu sözünü bir gökkuşağıyla simgeler.

Kutsal kitaba göre Nuh'un gemisi büyük bir mavnaya benziyordu ve tahminen selvi ağacından yapılmış, zift kullanılarak suya dayanıklı hale getirilmişti. Yaratılış hikayesinde geminin yan tarafında sadece bir pencere (ancak gerçekte bu daha fazla olabilir) ve bir kapı olduğundan bahsedilir. Buna göre, gemide üç adet iç güverteye dağılmış birkaç oda vardı. Gemi 137 metre uzunluğunda, 23 metre genişliğinde ve 13.7 metre yüksekliğindeydi. Bu boyutlarıyla, 20. yüzyıldan önce yapılmış en büyük gemi olma özelliğine sahiptir. Bugüne kadar yapılmış tüm tahta gemilerden uzundur. Nuh ve ailesinin tüm hayvan türlerinden ikişer taneyi gemiye nasıl yerleştirdiği sorusunun yanında, böyle bir geminin bu kadar canlıyı taşıyıp taşıyamayacağı da çok tartışmalıdır. Bu konuda bugün kabul gören kuram, Nuh'un Gemisi hikayesi gerçekse, her türden değil, her üst gruptan iki canlının gemiye alınmış olabileceği yönündedir. Yani kedi familyasının (aslan, kaplan, leopar vb.) her türünden iki adet değil, belki de kedigillerin tamamını temsilen bir dişi bir erkek olmak üzere iki kedi alınmış olabilir.

Tüm çabalara rağmen bulunamayan geminin kalıntıları, 2000 yılı aşkın bir süredir aranmaktadır. Bulunabilirse İncil'in gerçekliğine dair olağanüstü bir kanıt olabilir. Yaratılış 8:4'te geminin "Ağrı Dağları'nda" durduğu belirtilir. Yani burada tek bir dağdan değil, bir bölgeden bahsedilmiştir. Ne yazık ki günümüzde gemiyi arama çalışmaları, kuşkulu araştırmalar ve açıkça aldatmacalarla doludur. 20. yüzyılda, gemiyi gördüğüne dair iddiada bulunanlardan ilki Fransız kaşif Fernand Navarra oldu. Navarra 1995'te Ağrı Dağı'nda 4023 metre yüksekliğe tırmandı ve bir buz duvarının içinde elle kesilmiş

bir tahta buldu. İddiasına göre, tahtanın bir kısmını olduğu yerden çıkarmayı başardı ve dönerken yanında götürdü. 1969'da çıktığı bir keşif gezisinde daha fazla tahta parçası buldu. Bu iki gezisinde elde ettiği tahta örnekleri daha sonra altı farklı laboratuara yollandı ve 1190 ila 1690 yıl öncesinden kalmış oldukları belirlendi. Ancak bu örneklerin gerçekten de Ağrı Dağı'nda bulunduğunu kabul etsek de, tarihleri, Nuh'un gemisiyle ilgileri bulunmayacak kadar yenidir. Ama bu konuda kuşku yaratacak sebepler bulunmaktadır. Navarra tahtayı bulduğu yer olduğunu iddia ettiği birkaç nokta gösterdi ve keşif ekibinin üyelerinden ve rehberlerinden birinin ifadesine göre odun parçasını bölgenin yerlilerinden satın alıp, dağa kendisi çıkarmıştı. Ağrı Dağı'nın Türk-Sovyet (şimdiki Ermenistan) sınırındaki son derece hassas konumu, gemiyi arama çalışmalarını kısıtlamaktadır, ancak zaten bölgede bulunabilecek bir şey olması ihtimali yok gibi görünmektedir. Eski NASA astronotu James Irwin 1973'ten başlayarak Ağrı Dağı'nda çeşitli keşif gezileri yönetti, ancak, bunlardan önceki ve sonraki denemelere katılan dağcıların aksine gemiyle ilgili hiçbir ipucuna rastlayamadılar. Yine de Nuh'un gemisinin bulunabileceği düşünülen başka bir yer daha vardır. Bu yer, Büyük Ağrı zirvesinin 19 mil güneyinde, Doğubeyazıt ilçesi yakınlarında, İran sınırının yalnızca 1.8 mil yukarısındadır. Bir Türk Hava Kuvvetleri pilotu tarafından 1959 yılında (NATO için harita çıkarma görevindeyken) havadan çekilen bir fotoğrafta, Akyayla dağlık bölgesinde 1.19 mil yükseklikte bir kayadan dışarı çıkmış gibi duran kano ya da bota benzeyen bir nesne görüldü. Ancak, bölgede 1960 yılında yapılan ve Nuh'un olduğu düşünülen geminin bir tarafının dinamitle havaya uçurulduğu bir çalışmada nesnenin doğal yollarla oluşma-

mış olduğuna dair inandırıcı kanıtlar bulunamadı. Bu olumsuz sonuçlara rağmen, maceracı ve anestezi uzmanı hemşire Ron Wyatt, söz konusu yer şeklinin gerçekten Nuh'un gemisi olduğunu iddia edince, 1980'lerde ve 1990'larda uzun süre gündemde kaldı. Wyatt zirveye yaptığı ilk tırmanışta etkileyici çeşitlilikte nesneye rastladı. Bunların arasında, üzerinde haç işaretleri olan taş çapalar (Wyatt Nuh'un bunları dev gemisinin yönünü belirlemede kullandığını düşünüyordu), demir perçinler, contalar ve gemiye ait, taş haline gelmiş kereste vardı.

Ermeni arkeologlar, taş çapaların Hıristiyanlık döneminde, muhtemelen MS 301 ve 406 arasında elden geçirilmiş Ermeni stelesleri (dik konumda duran taşlar) olduğunu belirttiler. "Wyatt'm taşlaşmış dediği tahta parçaları da dahil olmak üzere, kaya örnekleri daha sonra jeologlar tarafımdan incelendi ve öyle bir tahta parçasının izine rastlanmadı. Metal nesnelerin ise doğal yollardan oluşan demir oksit parçalan olduğu anlaşıldı. Bölge 1987'de yer altını görebilen radarla incelendiğinde, sonuçlar yine jeolojik yollarla oluşmuş bir yapıya işaret ediyordu.

1993 yılında CBS Amerika'da Sun International Pictures'ın hazırladığı *Nuh'un Gemisinin inanılmaz Keşfi* adlı bir belgesel yayınladı. Bu programda Kaliforniya'nın Long Beach şehrinde yaşayan İsrailli aktör George Jammal kendisinde Nuh'un gemisine ait bir kereste parçasının olduğunu iddia etti. Bu şov, doğal olarak bunun İncil'de geçen Nuh'un gemisi hakkında ciddi bir belgesel olduğunu zanneden 40 milyon kişi tarafından izlendi. Daha sonra Jammal bu hikayenin tamamen uydurma olduğunu ve daha önce Türkiye'de hiç bulunmadığını itiraf etti. Belgeseldeki araştırmacıların incelemeye bile almamış olduğu kereste aslında Long Be-

ach'te Jammal'ın çalıştığı yerin yakınlarındaki demiryolu hattından alınmış bir tahta parçasıydı. Daha yakın bir zamanda, Hawaii Hıristiyan Koalisyonu'ndan Daniel McGivern gemiyi Ağrı Dağı'nın uydu fotoğraflarında gördüğünü iddia etti. McGivern, gördüğü nesnenin gemi olduğu konusunda "yüzde 98 emin" olduğunu ve tespit ettiği görüntülerden birinin geminin tahta direklerini bile gösterdiğini belirtti.

McGivern 2004'te, Temmuz ayında Ağrı Dağı'na 900 000 dolarlık bir keşif yolculuğu yapacağını duyurdu ve sıkça gündeme geldi. Amacı Ağrı Dağı'ndaki o nesnenin Nuh'un gemisi olduğunu kanıtlamaktı. Türk hükümeti, Ağrı'nın zirvesi kontrol altındaki bir askeri alan olduğundan McGivern'a bu yolculuk için izin vermedi. Ancak kimileri bu yolculuğun aslında planlanmamış olduğundan şüpheleniyor. Keşif ekibinin lideri olarak Selçuk Üniversitesi'nden İngilizce profesörü Ahmet Ali Arslan'ın seçilmesi, gemiyi araştıran birçok kişide şüphe uyandırdı. Arslan daha önce 1993'te CBS'in yayınladığı uydurma belgeselde yer almış, ayrıca geminin fotoğraflarının üzerinde oynama yapmakla suçlanmıştı. Bugün çoğunluk, 900 000 dolarlık gezi palavrasının sadece dikkat çekmek için ortaya atıldığını düşünüyor. Ancak bu konudaki onca aldatmaca ve abartıya, ve gemiye dair hiçbir somut delile ulaşılamamış olmasına rağmen birçok kişiye göre Nuh'un gemisi hikayesi doğrudur ve geminin kalıntıları günün birinde Ağrı Dağı'nda bulunacaktır.

Büyük bir sel ve dünyaya yeni bir yaşam getirmek üzere bundan kurtulan bir seçilmiş kahraman efsanesi İncil'le sınırlı değildir. Hikayenin eskiçağ mitolojilerinde benzerleri vardır ve özellikle Asur-Babil mitolojisindeki hikayelerle birçok ortak özellik taşımaktadır. Bunların

en meşhuru *Gılgamış Destanı'dır*. Hikaye Babil'de ortaya çıkmış ancak bütünüyle korunmuş hali MÖ 7. yüzyıl Asur kralı Ashurbanipal'ın koleksiyonundaki kil tabletlerdedir. Destanın günümüze en yakın Sümer versiyonu üçüncü Ur Hanedanı (MÖ 2100-2000) zamanındandır. Destan, insanlığı bir selle yok etmek üzere olan baştanrı Ellilden bahseder. Tanrı Ea (su tanrısı) Utnapishtim adlı bir adama yaklaşan tufanı haber verir ve ona kamışlardan yapılmış evini bozarak büyük bir gemi yapıp kendini kurtarmasını söyler. Buna göre Utnapishtim gemiye ailesini ve her hayvan türünün iki örneğini alacaktır. Yedi gün süren şiddetli bir fırtınadan ve 12 gün boyunca sel sularıyla boğuştuktan sonra gemi Nisir Dağı'nda karaya çıkar. Yedi gün bekledikten sonra Utnapishtim bir güvercin gönderir, ama güvercin geri döner. Daha sonra göderdiği kırlangıç da döner. Sonunda bir kuzgun gönderir ve bu geri dönmez. Bunun üzerine tanrı Ea'ya adak adar ve kendisiyle karısına ölümsüzlük verilir. İncil'deki sel hikayesine çok benzediği açıktır, ancak acaba gerçekten de uzun yıllar önce dünyada böyle bir tufanın gerçekleştiğine dair arkeolojik kanıt var mıdır?

Elbette, bugnkü Irak, Türkiye ve Suriye topraklarına kurulu Mezopotamya bölgesinde tarih öncesi dönemlerde sel olduğuna dair birçok kanıt bulunmaktadır (örneğin Ur bölgesinde, Basra Körfezi'nde, güney Mezopotamya'da). Robert M. Best, 1999'da yayınladığı *Nuh'un Gemisi ve Utnapiştim Destanı: Tufan Hikayesinin Sümer Kökenleri* adlı kitabında, MÖ 2900 sıralarında Fırat Nehri'nde meydana gelmiş 6 günlük bir selden, İncil'deki tufanın açıklaması olarak bahseder. Best'in dahice kuramı, Nuh'un aslında, bir Sümer şehir devleti olan Shuruppak'ın kralı/papazı Utnapiştim olduğu yönündedir. Best'e göre Utnapiştim ve ailesi bir tür ticari

nehir mavnasıyla Fırat Nehri'nden Basra Körfezi'ne sürüklenmişlerdi. Nehrin ağzına yakın bir koya varıncaya kadar yaklaşık bir yıl boyunca su üzerinde yol aldılar. Böyle bir sel olduğu arkeolojik olarak doğrulandı, ancak bu yalnızca o bölgede gerçekleşen bir nehir taşkınıydı, tüm dünyayı sular altında bırakan bir sel değildi.

Düşünüldüğü gibi bir tufanın gerçekleşmiş olduğu yönündeki diğer bir kuramı da New York'ta bulunan Columbia Üniversitesi'nden iki jeolog Walter Pitman ve William Ryan ortaya attı. Pitman ve Ryan, 2000 yılında yayınladıkları *Nuh'un Tufanı* adlı kitaplarında, İncil'de anlatılan hikayenin Neolitik çağın başlarında, MÖ 5600 sıralarında Karadeniz'de yerkabuğundaki değişmeler sonucunda meydana gelen tufana dayandığını iddia ettiler. O zamanlar bir tatlı su gölü olan Karadeniz son buz çağının sonlarında Akdeniz'deki su seviyesi yükseldiğinde taştı ve sularının milyonlarca galonu, dar bir su yolu olan İstanbul Boğazı'na döküldü. Karadeniz hızla doldu ve çevresindeki alanın büyük kısmına taştı. Denizin yakınlarındaki alçak bölgenin günde bir millik inanılmaz oranla normalde mutlaka sular altında kalması gerektiği tahmin edilmektedir. Bu tahmine göre, bölgede yaşayan, bu büyük felaketin meydana geldiği zamanda, hayatlarını kurtarmak için kaçan, tarımla uğraşan büyük bir nüfus olabilir. Yerkabuğundaki değişmeler sonucu ortaya çıkan böyle bir felaketin insanların hafızalarına kazınıp kuşaktan kuşağa aktarılmış ve bugünkü halini alana kadar içine çeşitli destansı öğeler katılmış olması çok mantıklı bir ihtimaldir. Böyle bir açıklama hiçbir şekilde İncil'deki tufan hikayesini kanıtlayamaz, ancak Ortadoğu medeniyetlerinin mitolojilerinde bulunan sel hikayelerinin çıkış noktası niteliğindeki felaket bu olabilir.

MAYA TAKVİMİ

Mayalar, topraklan bugünkü Guatemala, Belize, Honduras, El Salvador ve güneydoğu Meksika'ya ait Tabasco, Yucatan ve Quintana Roo'yu kapsayan gelişmiş bir Mezoamerikan toplumuydu. MS 250 ile 900 arasındaki altı yüzyıllık dönem, Mayaların klasik çağıydı. Bu çağda imza attıkları sanatsal ve entelektüel başarılarla, Kolomb keşfi öncesi Amerika kıtasındaki tüm medeniyetleri yakalamışlardı. Mayalar, Amerika kıtasında tarihlerini kaydeden ilk toplumdu. Bu kayıtların çoğu, stelesleri (taş sütunlar) süslüyordu ve kamusal olaylan ve Mayaların takvim ve gökbilimi bilgilerini içeriyordu. Mayaların kültürel başarılarının en önemli örneğinin, daha sonraları yapılan Aztek takvimini büyük ölçüde etkileyen olağanüstü karmaşık takvimleri olduğunu söyleyebiliriz. Bu takvim 21. yüzyılın başında bir kıyamet alameti olarak önemli hale geldi. Çünkü üzerindeki tarihler okunduğunda, 2012'nin kış gündönümünde (21 Aralık sıralarında) büyük bir sel felaketiyle dünyanın yok olacağı görülür.

Takvimler genellikle, güneş, ay, gezgenler ve yıldızların hareketleri gibi gökbilimsel olaylara göre hazırlanır. Eskiçağ medeniyetleri mevsimleri, ayları ve yılları belirlemek için gökyüzündeki bu sistemlerin hareketle-

rini gözlemliyorlar, rabip-gökbilimciler dönemlerin başlangıcını ilan ediyorlardı. Bu takvimler bugün de olduğu gibi, hem tarım, avcılık ve göç etkinliklerini düzenlemek, hem de dini ve kamusal olayların tarihlerini belirlemek amacıyla kullanılıyorlardı. Takvim yapan ilk medeniyetlerden biri, yaklaşık 5000 yıl önce Güney Mezopotamya'da yaşayan Sümerlerdi. Daha sonra Babillilerin kullandığı Sümer takvimi yılı 30 günlük aylara, günü (her biri iki saatlik) 12 periyoda ve bu periyotları da (her biri dört dakikalık) 30 parçaya bölüyordu.

İlk Mısır takvimi ayın hareketlerinden yola çıkıyordu ancak daha sonra Mısırlılar Akyıldız'ın (Büyük Köpek takımyıldızındaki bir yıldız) her 365 günde bir Nil'in taşmasından birkaç gün önce güneşle birlikte ortaya çıktığını fark ettiklerinde değiştirildi. Bu olaydan yola çıkarak MÖ 4236 (tahminen kayıtlara geçen ilk tarih) sıralarında başladığı düşünülen 365 günlük bir takvim yaptılar. Mısır yılında her biri 30 günlük 12 ay ve bunlara ilaveten yılın sonunda beş gün vardı. Aylar, her biri 10 gün süren üç periyoda, yani haftaya bölünmüştü. MÖ 46'da Julius Sezar"ın yaptığı Julian takviminde bir yıl 12 aya bölünmüş 365 günden oluşuyordu ve dört yılda bir Şubat ayına bir artık gün ekleniyordu. Bu takvim, 1582'de, daha gelişmiş bir takvim olan Gregoryan takvimi yapılıncaya kadar standart Avrupa takvimi olarak kaldı.

Kolomb keşfi öncesi dönemin Amerika'sındaki takvimlerin, Mayaların ve Azteklerinkiler de dahil, 260 günlük ayinsel yıl gibi birçok ortak özelliği vardı. Mayaların yaşamlarının ve kültürlerinin merkezi olan Maya takvimi yalnızca güneş ve aya değil, aynı zamanda Venüs gezegeninin ve Pleiades takımyıldızının hareketlerine de dayanıyordu. Aslında bugün Maya takvimi ola-

rak bildiğimiz takvim, birbirine paralel kullanılan üç farklı takvim sisteminden oluşan bir dizidir. Bu sistemlerin en eskisi ve en önemlisi *Tzolkin'di* (Kutsal takvim). Diğerleriyse *Haab* (Tarımsal ve kamusal olaylara göre ayarlanmış bir güneş takvimi) ve *Long Count* sistemleriydi. Tzolkin, diğer adıyla Kutsal Yıl, çocuklara isim koymak, geleceği tahmin etmek ve savaş ve evlilik gibi olayların zamanını kararlaştırmak amacıyla kullanılan dini bir takvimdi. Tzolkin'de 260 günlük (20 günlük 13 ay) kısa bir yıl vardı. Ayın her gününün, bizim haftanın günlerine verdiğimiz gibi, farklı isimleri ve kendilerine özgü sembolleri vardı. Mayaların günlerinin adları Imix, Ik, Akbal, Kan, Chicchan, Cimi, Manik, Lamat, Muluc, Oc, Chuen, Eb, Ben, Ix, Men, Cib, Çaban, Eiznab, Cauac ve Ahau'ydu. Bu isimlerin her biri, gökyüzünde zamanı taşıyan, böylelikle gün ve gecenin yolculuğunu gösteren bir tanrıyı simgeliyordu. Görünüşe bakılırsa Mayalar Tzolkin kısa yıl sistemini, güney Meksika'nın merkezinde yaşayan, tarihleri MÖ 1500'e dayanan ve bu şekilde bilgi kaydetmeye MÖ 600'de başlayan yerli bir halk olan Zapoteklerden almıştı. Tzolkin, hareketlerini takip etmek için piramitleri ve gözlemevlerini kullanan Mayalar için çok önemli bir takımyıldız olan Pleiades yıldız kümesinin hareketlerini baz alan bir takvimdir. Aslında Mexico City yakınlarındaki Teotihuacan piramidi ve tapınağı, Pleaides'in ufuk çizgisi boyunca dizildiği konuma göre ayarlanmıştır. Daha sonra Mayalar Tzolkin'i, kadınların ay döngülerini yansıtan 28 günlük hareketleri kullanan *Tun-Uc* adlı ay takvimiyle birleştirdi.

Haab yani *Belirsiz Yıl* (Ay takviminden çeyrek gün kısa olduğu için belirsiz denir) bazı açılardan bugün kullandığımız takvime benzeyen bir güneş takvimiydi

ve öncelikle tarım ve mevsimlerle bağlantılıydı. Klasik Maya döneminde *Haab'ın* günleri sıfırdan 19'a kadar sıralanmıştı ve yılın ilk günü sıfırdı. Hatta sıfır sayısını bulanlar da Mayalardı. Sayma sistemlerinde bizimkinde olduğu gibi 10 değil, 20 esas alınmıştı, bu yüzden bir sonraki sayı dizinine geçmeden önce sıfırdan ona kadar değil, ondokuza kadar sayıyorlardı. Haab takviminde her biri 20 günden oluşan 18 ay vardı. Bunların ardından beş gün süren "uğursuz" ay *Uayeb* geliyordu. Böylelikle bir yıl güneş takviminde olduğu gibi 365 güne denk geliyordu. Tzolkin ve Haab takvimleri *Takvim Devridaimi* olarak bilinen 52 yıllık devreyi oluşturacak şekilde birleştirildi. Bu devridaimlerin başında, eski ateşlerin söndürülerek yenilerinin yakılması ve yeni tapınakların kutsama törenleri gibi etkinlikleri içeren ayinler yapılırdı.

16. yüzyıl Avrupasındaki Julian takviminden daha doğru olduğu ileri sürülen *Long Count* takvimi, tahminlere göre MÖ 1. yüzyıl civarında yapılmıştı ve uzun süreleri kapsayan tarihlerin kaydedilmesinde kullanılıyordu. Aslında bu takvim MÖ 3114 yılının Ağustos ayından bu yana geçen günlerin toplamını içerir. Bu tarih, Dördüncü Maya Evreni'nin ya da bugünkü Büyük Devridaim'in başladığı tahmin edilen tarihtir. Bu aslında bizim MS 1 yılımızın 1 Ocak'ı gibi, Maya yılının başlangıç noktasıdır. Bu yüzden bu devrin başlangıç tarihi MÖ 3114, 0-0-0-0-0 şeklinde yazılır ve bir sonraki devir başladığında 394 yıllık 13 dönem sona ermiş olacaktır. Bu başlangıç da MS 2012 yılına (13-0-0-0-0) rastlamaktadır. Long Count takvimi 360 günlük bir *tun* esas alıyordu, 20 tun bir *katun* (7200 gün), 20 katun bir *boktun* (144 000 gün), ve 13 baktun bir Büyük Devridaim (1 872 000 gün, yaklaşık 5130 yıl) oluşturuyordu. Maya

inancına göre, bu Büyük Devridaim'in sonunda dünya yok olacaktır.

Maya takvim sistemlerinin inanılmaz derecede karmaşık olması kısmen güç ve nüfuz isteği ile açıklanabilir. Kutsal olayların ve tarımsal dönemlerin tarihleriyle ilgili karar verme yetkisi, takvimlerden yardım alarak bunları belirleyen Maya rahiplerine aitti. Takvimleri yorumlayarak ekin ve hasat zamanları, evlilik ya da savaşın ne zaman yapılmasının uygun olacağı gibi konularda bilgi verme yetenekleri, rahiplerin halk üzerinde büyük bir etkiye sahip olması demekti. Sıradan vatandaşlardan bu karmaşık takvimi anlamaları beklenmediği için rahipler sistemi istedikleri kadar karmaşıklaştırmakta sınırsız bir özgürlüğe sahiplerdi.

MS 2012 yılının kış gündönümü Mayaların Long Count takvimine göre, MÖ 3114'te başlayan 13. baktun devrinin sonudur. Maya takviminin bu tarih hakkındaki yorumu, bunun dünyanın sonu olduğuna inanan birçok insanı dehşete düşürmektedir. Peki Mayalar takvimlerinde neden böyle bir sona yer vermişlerdi? Mayaların önemli inançlarından biri evrenin, dünyanın sürekli tekrarlanan yaratılış ve yok oluşlar geçirdiği periyodik bir sistem olduğu inancıdır. Mayaların - muhtemelen MS 16. yüzyılda yazılmış ancak tarihi çok daha öncesine dayanan — kutsal kitabı *Popol Vuh (Konsey Kitabı)* adlı eserinde birbiri ardına meydana gelen yaratılışlar ve yıkıcı tufanların tasvirleri göze çarpar. Guatemala'nın Quirigua kentindeki Stela C adlı sütun gibi birçok Maya anıtında da MÖ 3114'teki yaratılışın tasvirleri bulunmaktadır. Bunun gibi metinler yok oluşu değil, yaratılışı, mesela tanrıların örgütlenişini anlatır ve ayrıca MÖ 3114'ten çok daha önceye dayanan efsanevi olaylarla da bağlantılıdır. Maya takvimi ayrıca çok

ileriki tarihleri de gösterir, örneğin MS 4772'nin Ekim ayında gerçekleşecek bir kraliyet yıldönümünden bahseder. Eğer dünya o zamana kadar yok olacak olsaydı bunu yapmazlardı. Maya takviminin 2012 yılının kış gündönümü için gösterdikleri, dünyanın sonu olarak değil, eski devrin bitişi, yeni devrin başlangıcı olarak yorumlanmalıdır. Eski Maya takvimindeki devirli sistem bugün güney Meksika'da ve Guatemala'nın dağlık bölgelerinde hâlâ vardır. Bu takvimleri, takvimlerden sorumlu papazlar, diğer adıyla gün kaydedicileri korumaktadır. Bu kişiler, kehanetler ve ayinsel etkinlikler için hâlâ kutsal 260 gün hesabını tutmaktadırlar.

scanned by darkmalt1

ANTİKYTHERA MEKANİZMASI: ESKİ BİR BİLGİSAYAR MI?

1900 yılının Paskalya'sında Elias Stadiatos ve bir grup Yunan balıkçı, Yunanistan anakarasının güneyiyle Girit'in arasında bulunan küçük kayalık ada Antikythera'nın kıyısında balık avlıyorlardı. Yaptığı dalışlardan birinin ardından yüzeye çıkan Stadiatos, büyük bir heyecanla, denizin dibinde "bir yığın kadın cesedi" gördüğünü anlatmaya başladı. Balıkçılar daldıklarında yaklaşık 43 metre derinlikte, Romalılardan kalma 50 metre büyüklüğünde bir gemi enkazına rastladılar. Gemiden çıkan nesneler arasında, MÖ 1. yüzyıldan kalma mermer ve bronz heykeller (ölü, çıplak kadınlar), madeni paralar, altın mücevherler, çömlek ve çürümüş bronz yığınlarına benzeyen ve denizden çıkarıldıktan kısa süre sonra kırılan maddeler vardı.

Enkazda bulunan eşyalar incelenip kaydedildikten sonra, saklanması ya da sergilenmesi için Atina'daki Ulusal Müze'ye gönderildi. 17 Mayıs 1902'de Yunan arkeolog Spyridon Stais, gemi enkazından çıkan, 2000 yıl boyunca deniz altında kaldıkları için yosun tutmuş olan eşyalara göz gezdirirken, bunlardan birinin içinde dişli çark şeklinde bir tekerlek ve Yunanca yazılmış bir yazı-

ya benzer bir nesne olduğunu fark etti. Nesnenin içinde bulunduğu tahta bir kap vardı, ancak geminin kendi tahta parçaları gibi kurumuş ve parçalanmıştı. Çürümüş bronz parçaları incelenip titizlikle temizlendiğinde, bu esrarengiz nesneye ait başka parçalar da ortaya çıktı ve kısa süre sonra, 33-17-9 ebatlarında bronzdan yapılmış karmaşık bir dişli çark mekanizması bulundu. Stais bu mekanizmanın eskiçağa ait, gökbilimle ilgili bir saat olduğunu düşünüyordu, ancak o zaman yaygın olan düşünce, bu garip nesnenin, içinden çıkarılan çömlekten tarihinin MÖ 1. yüzyılın başlarına dayandığı belirlenen bir enkaza ait olamayacak kadar karmaşık olduğu yönündeydi. Birçok araştırmacı bu mekanizmanın ortaçağdan kalma bir usturlabın (gezegenlerin hareketlerini gözlemlemede kullanılan gökbilimsel bir cihaz) kalıntıları olduğunu ve yön bulmada kullanıldığını düşünüyordu (En eski örneği MS 9. yüzyılda Irak'ta görülmüştür). Ancak nesnenin tarihi ya da işlevi hakkında genel bir fikir birliğine ulaşılamadı ve olay kısa süre sonra unutuldu.

1951 yılında, Yale Üniversitesi bilim tarihi profesörlerinden İngiliz medyum Derek De Solla Price, gemi enkazından çıkan bu mekanizmanın karmaşıklığı karşısında büyülendi ve X-ışını fotoğrafları kullanarak yaptığı, sekiz yıl sürecek olan ayrıntılı çalışmasına başladı. İncelemelerinin sonuçları Haziran 1959'da *Scientific American* dergisinde "Bir Eskiçağ Yunan Bilgisayarı" başlıklı bir makale olarak yayınlandı. Mekanizmanın X-ışınları kullanılarak çekilen fotoğraflarında, en az 20 ayrı dişli ve önceleri 16. yüzyılda icat edilmiş olduğu düşünülen bir diferansiyel dişli tespit edildi. Diferansiyel dişli, otomobillerin arka milinde olduğu gibi, farklı tuzlardaki iki gövdenin dönüşünü sağlıyordu. Price,

araştırmaları sonucunda Antikythera kalıntısının, "günümüzdeki analog bilgisayarlarla" çok yakın bağları olan "büyük bir gökbilimsel saat" olduğuna karar verdi. Bu görüşlerine bilim çevrelerinden olumsuz tepkiler geldi. Price'tan farklı düşünen bir profesör, böyle bir cihazın olabileceği ihtimaline katılmadı, nesnenin ortaçağda denize düşmüş ve bir şekilde enkazın içine girmiş olduğunu tahmin etti.

1974 yılında Price, X-ışınlarıyla alınan diğer görüntüler ve Yunan röntgen uzmanı Christos Karakalos'un çektiği gama röntgen filmlerinden yola çıkarak hazırladığı daha tamamlanmış bir araştırmanın sonuçlarını *Yunanlılardan Kalan Dişliler, Antikythera Mekanizması, MÖ 80'den kalan bir takvim bilgisayar* adlı bir monografi olarak yayımladı. Price'ın yaptığı yeni çalışmalar, bu eski bilimsel aletin aslında en az 30 dişlisi olduğunu ancak bunların çoğunun eksik olduğunu ortaya koydu. Ancak geriye kalan dişliler Price'ın, kulbu döndürüldüğünde mekanizmanın ayın, güneşin, belki de gezegenlerin hareketlerini ve önemli yıldızların yükselişini gösterecek şekilde ayarlanmış olduğunu anlamasına yetti. Bu cihaz aslında karmaşık bir gökbilim bilgisayarıydı ve güneş sisteminin çalışma modeliydi. Bir zamanlar, içindeki mekanizmayı korumaya yarayan menteşeli kapıları olan tahta bir kutunun içinde bulunuyordu. Price, yazılardan ve dişlilerin (ve nesnenin üzerindeki yıl halkasının) konumundan yola çıkarak, nesnenin MÖ 110-40 yılları arasında yaşamış Yunan gökbilimci ve matematikçi Rodos'lu Geminus'la yakın ilgisi olduğu sonucuna vardı. Price, Antikythera Mekanizmasının Türkiye açıklarındaki bir Yunan adası olan Rodos'ta, muhtemelen Geminus tarafından MÖ 87 sıralarında yapıldığını düşünüyordu. Hatta gemi enkazının

yük bölümünde Rodos adasından kavanozlar vardı. Bu geminin, battığında Rodos'tan Roma'ya gittiği düşünülüyordu. MÖ 80 sıralarında battığına kesin gözüyle bakılmaktadır, yani kaybolduğunda birkaç yıldır kullanılmış olduğunu göz önünde bulundurularak, Antikythera Mekanizmasının yapılış tarihinin MÖ 87 sıraları olduğu bugün genellikle kabul edilmektedir.

Özellikle Rodos söz konusu dönemde gökbilimsel ve teknolojik araştırmalar merkezi olduğu için, - tarih bakımından - cihazın Geminus tarafından Rodos adasında yapılmış olması akla yatkın bir ihtimaldir. Makineler üzerine yazan, MÖ 2. yüzyılda yaşamış Yunan yazar Bizanslı Philo Rodos'ta gördüğü *polybolos'u* anlatmıştı. Bu inanılmaz mancınık, içi doldurulmadan defalarca ateş etme kapasitesine sahipti ve bir çıkrığın (bir kolun döndürdüğü yatay silindiri olan bir kaldırma aleti) harekete geçirdiği bir zincirli frene bağlı iki dişlisi vardı. Rodos aynı zamanda Yunan Stoist filozof, gökbilimci ve coğrafyacı Posidonius'un (MÖ 135-51) gelgitlerin özelliklerini tespit ettiği yerdir. Poseidonius ayrıca güneşin (kendi zamanının şartları açısından) oldukça doğru bir ölçümünü yaptı ve ayın büyüklüğüyle dünyadan uzaklığını hesapladı. Gökbilimci Rodoslu Hipparchus (MÖ 190-120) trigonometrinin mucidi olan itibarlı bir bilimadamıydı ve yıldızların konumlarının bilimsel olarak listesini yapan ilk kişiydi. Dahası, güneş sistemini araştırırken Babillilerin gökbilimine ait gözlem ve bilgilere başvuran ilk Avrupalılardan biriydi. Acaba düzeneğin yapımında Hipparchus'un bilgilerinden ve fikirlerinden yararlanılmış olabilir mi?

Antikythera Cihazı, karmaşık makine teknolojisinin bugün elimizde olan ilk örneğidir. Bundan 2000 yıl önce dişli tekerleklerin kullanılması şaşırtıcı olmaktan da

ötedir ve aynı zamanda işçiliği de tüm 18. yüzyıl saatleri kadar ileri düzeydedir. Son yıllarda, bu eskiçağ bilgisayarının çalışan birkaç yeni yapımı toplandı. Bunlardan biri, Sydney Üniversitesi'nden Avustralyalı bilgisayar uzmanı Allan George Bromley'nin (1947-2002) saat ustası Frank Percival'la birlikte yaptığı, saati kısmen yeniden oluşturduğu versiyondu. Bromley ayrıca nesnenin daha net X-ışını görüntülerini elde etti. Bu görüntüler, öğrencisi Bernard Gardner'ın yaptığı, mekanizmanın üç boyutlu versiyonunun hazırlanmasında esas alındı. Birkaç yıl sonra, güneş ve gezegenlerin hareketlerini gösteren aygıtlar yapan İngiliz John Gleave tamamen çalışan bir model geliştirdi. Modelin ön kadranı güneş ve ayın Zodyak boyunca yıllık hareketini gösterir.

Nesneyi en son 2002 yılında Londra'daki Bilim Müzesi'nin makine mühendisliği bölümü sorumlusu Michael Wright, Allan Bromley'le beraber çalışarak incelemiş ve yeniden yapmıştır. Wright'in yaptığı bu yeni çalışmanın bazı sonuçları, kimi açılardan Derek De Solla Price'ın çalışmasına uymamasına rağmen, Wright, mekanizmanın Price'ın düşündüğünden daha da zekice tasarlanmış olduğunu düşünüyor. Wright, kuramlarını oluştururken lineer tomografi olarak bilinen bir yöntemi kullanarak nesnenin X-ışınlarıyla alınmış görüntülerinden yararlandı. Bu yöntem, bir nesnenin tek bir düzeyinden ya da bölgesinden ayrıntıları tam odakta gösterir. Wright bu şekilde dişlileri en küçük ayrıntılarına kadar inceleyebildi ve aletin yalnızca güneş ve ayın değil, aynı zamanda antik Yunanlıların bildiği tüm gezegenlerin (Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter ve Satürn) hareketlerini tekrarlayabileceğini ortaya çıkardı. Bu yüzden, Zodyak'ın kenarındaki takımyıldızları gösteren daire şeklinde bir yüz üzerinde bronz göstergeler kulla-

nılsaydı mekanizma, bilinen gezegenlerin hangi tarihte ne konumda olacağını (yüksek bir doğruluk payıyla) hesaplayabilirdi. Eylül 2002'de Wright'ın yaptığı kopya model Atina'daki Technopolis Eskiçağ Teknolojisi müzesindeki sergide gösterilmeye başlandı.

Yıllar süren çalışmalar, yeniden yapılan modeller ve ortaya atılan kuramlara rağmen Antikythera Cihazı'nın nasıl kullanıldığını kimse bilmiyor. Gökbilimsel bir işlevi olduğu ve bilgisayarla bakılan fallarda kullanıldığı, ders işleme amaçlı bir planetaryum ya da zenginlerin kullandığı karmaşık bir eğlence aracı olduğu öne sürülüyor. Derek De Solla Price bu mekanizmayı antik Yunanlıların hayli karmaşık bir makine teknolojileri olduğunun bir kanıtı olarak görüyor. Price'a göre bu yetenek ve beceri Yunanlılar gerileme dönemine girdiğinde kaybolmadı, ancak daha sonra benzer mekanizmalar geliştirecek olan Arap dünyasına geçti ve ortaçağlarda Avrupa'daki saat yapma tekniklerinin çıkış noktası oldu. Price, aletin ilk yapıldığında tahminen bir heykelin üzerine yerleştirilmiş ve sergilenmiş olduğunu düşünüyordu. Belki de bu nesne bir zamanlar, Atina'da Romalılardan kalma meydanda bulunan, suyla çalışan bir saat olan ilginç mermer kule Rüzgarlar Kulesi'ne benzer bir yapının içindeydi.

Antikythera Mekanizması'nın bulunması ve onu yeniden yapma çalışmaları, bilimadamlarmın, bu tür aletlerle ilgili eskiçağ metinlerinde yer alan tariflere farklı bir açıdan bakmalarını sağlamıştır. Önceden, eskiçağ yazarlarının metinlerinde görülen, bu aletlerle ilgili anlatıların gerçekmiş gibi algılanmaması gerektiğine inanılıyordu. Yunanlıların kuramsal bilgiye sahip oldukları, ancak makine bilgileri olmadığı düşünülüyordu. Ancak Antikythera Mekanizması'nın bulunması ve

test edilmesinin üzerine bu düşünceler mutlaka değişecektir. MÖ 1. yüzyılda, yani Antikythera gemi enkazının tarihlendiği dönemde yaşamış Romalı hatip ve yazar Cicero, arkadaşı ve hocası olan, daha önce değindiğimiz Poseidon'un bir icadından bahsetmiştir. Cicero, Poseidon'un o zamanlar, "her devirle birlikte, güneş, ay ve beş gezegenin gece ve gündüz gerçekleştirdikleri hareketleri tekrarlayan" bir alet geliştirdiğini yazdı. Cicero ayrıca Sicilyalı gökbilimci, mühendis ve matematikçi Arşimed'in (MÖ 287-212) "küçük bir planetaryum yaptığının söylendiğini"nden bahsetmiştir. Romalı hatip, bu aletle bağlantılı olarak, Romalı konsül Marcellusen Arşimed tarafından tasarlanıp yapılan bir planetaryuma sahip olmaktan gurur duyduğunu da belirtmiştir. Marcellus burayı, Sicilya'nın doğu kıyısında bulunan Syracuse şehrinden ganimet olarak elde etmiştir. Aslında, Arşimed'in Roma askerleri tarafından öldürülmesi de MÖ 212 yılındaki bu kuşatmanın zamanına rastlar. Hatta bazı araştırmacılar, cihazın, Arşimed tarafından tasarlanmış ve yapılmış ve Antikythera gemi enkazından kurtarılmış bir gökbilim aleti olduğunu öne sürdüler. Şüphesiz eskiçağa ait en ilginç ve şaşırtıcı kalıntılardan biri olan orijinal Antikythera Mekanizması, bugün bir kopyasıyla birlikte, Atina'daki Ulusal Arkeoloji Müzesi'nin koleksiyonunda sergilenmektedir. Ayrıca Bozeman, Montana'da bulunan Amerikan Bilgisayar Müzesi'nde de, sergilenmekte olan bir kopyası vardır. Antikythera Mekanizmasının ortaya çıkması, eskiçağ toplumlarının bilimsel ve teknolojik kapasiteleriyle ilgili düşüncelerimize açıkça soru işaretleri getirmiştir. Mekanizmanın kopyaları, bu tasarımın gökbilimsel bir bilgisayar olduğunu kanıtlamış ve MÖ 1. yüzyıl Yunan ve Romalı bilimadamlarının, önlerindeki 1000 yıl bo-

yunca eşi benzeri yapılamayacak olan karmaşık mekanizmalar tasarlama ve yapacak kadar mükemmel olduklarını göstermiştir. Derek de Solla Price böyle bir mekanizmayı yapacak kadar gelişmiş bir teknoloji ve bilgi birikimine sahip olan medeniyetin "neredeyse istediği her şeyi yapmış olabileceği" yorumunu yapmıştır. Ne yazık ki, yaptıklarının çoğu bugüne ulaşmamıştır. Günümüze ulaşan eskiçağ metinlerinin hiçbirinde Antikythera Mekanizmasından özellikle bahsedilmemiş olması bize Avrupa tarihinin bu önemli ve büyüleyici döneminden ne kadar çok şeyin kaybedilmiş olduğunu kanıtlar. Hatta 100 yıldan uzun bir süre önce, Yunan balıkçılar meraklı davranmamış olsalardı, 2000 yıl önce Yunanlıların bilimde ulaşmış oldukları ileri seviyeyi gösteren bu etkili ve anlamlı kanıt bile elimizde olmayacaktı.

EN ESKİ UÇAK

12 Aralık 1903'te Wright kardeşler Kuzey Carolina eyaletinde Kitty Hawk'ta tarihte ilk kez enerjiyle çalışan bir uçakla aralıksız ve kontrollü bir uçuş yaptılar. En azından kabul edilen hikaye budur. Ancak insanoğlu uçmanın gücünü çok daha önce, belki de bundan yüzlerce, hatta binlerce yıl önce öğrenmiş olabilir mi? Bazı araştırmacılar bunu gösteren kanıtlar olduğunu, ancak bu bilgilerin tarih içerisinde kaybolup gittiğini öne sürüyorlar. Eskiçağda uçuş yapıldığına dair kanıtlar genelde esrarengiz Güney Amerika ve Mısır kalıntıları ve Mısır figürlerindedir.

İlk örnekler Kolombiya'daki altın uçaktır. Bu kalıntıların bazıları MS 500'e tarihlenmiştir ve MS 200-1000 arasındaki dönemde Kolombiya'nın dağlık kesimlerinde yaşayan Tolima adlı bir halkın eseri olduğu düşünülmektedir. Arkeologlar tarafından hayvan veya böcek figürleri olarak tanımlanagelmiş bu nesneler görünüşe bakılırsa, delta kanatlar, dikey dengeleyiciler ve yatay asansörler gibi uçak teknolojisi ürünleriyle kıyaslanabilecek özelliklere sahiptir. Diğer bir örnek de, biçimlendirilmiş altın alaşımı uçan balık pandantifidir ve Kolombiya'nın güneybatısında yaşamış olan Calima halkına aittir (MÖ 200-MS 600). Böyle bir pandantifin

fotoğrafı, Erich Von Daniken'in 1972'de yayımlanan *Tanrıların Altınları* adlı kitabında yer aldı. Daniken'e göre bu nesne, uzay dışından gelen ziyaretçiler tarafından kullanılan bir uçaktı. Arkeologlar figürün bölgede bulunan bir uçan balığın biçimlendirilmiş versiyonu olduğunu düşünmesine rağmen, özellikle kuyruğun etrafında doğadaki her şeyden büyük ölçüde farklı görünen kısımlar bulunmaktadır.

Altın örneklerini tasarlayan diğer bir halk da, MS 300-MS 1550 arasında Kolombiya kıyılarında yaşamış, altın işçiliği ile uğraşan bir topluluk olan Siyulardır. Tasarladıkları nesneler yaklaşık 5 cm uzunluğundaydı ve boyunluk zincirlerde süs malzemesi olarak kullanılıyorlardı. 1954 yılında, Siyuların yaptığı bu nesneler Kolombiya hükümetinin ABD'ye sergilenmek üzere gönderdiği eskiçağa ait altın eşyalardan oluşan koleksiyondaydı; 15 yıl sonra nesnelerden birinin yeni yapılmış bir versiyonu, incelenmek üzere zoolog ve yazar Ivan T. Sanderson'a verildi. Sanderson, incelemelerinde bu nesnenin bilinen hiçbir kanatlı hayvanın özelliklerini taşımadığı sonucuna vardı. On kanatları delta şeklinde ve uçları düzdü, örneğin bir hayvana ya da böceğe benzemiyordu. Sanderson bu nesnenin biyolojik olmaktan çok mekanik göründüğünü düşünüyordu, hatta en az 1000 yıllık, çok hızlı bir uçağı temsil ettiğini bile öne sürdü. Bu nesnelerin uçağı andıran görünüşü, Dr. Arthur Poyslee'yi New York Havacılık Enstitüsünde rüzgar tüneli deneyleri yapmaya itmiştir. Poyslee bu deneylerinde nesnenin uçma yetisi olduğu konusunda olumlu sonuç aldı. Ağustos 1996'da üç Alman mühendis (Algund Eenboom, Peter Belting ve Conrad Lubbers), nesnenin 16:1 oranında küçültülmüş bir kopyasını uçurmayı başardılar. Araştırmalarından, oriji-

nal nesnenin bir böceğe değil, modern bir uzay gemisine ya da sesten hızlı Concorde uçağına benzediği sonucuna vardılar.

Güney Amerika'nın bu şaşkınlık uyandıran süs eşyalarının çoğunun dört kanadı vardır (ya da iki kanadı ve bir kuyruğu) ve bu nesneler bildiğimiz böceklerin ve kuşların hiçbirine benzememektedir. Elbette bunlar sonradan biçimlendirilmiş yeni modellerdir, ancak yine de bir uçağa, hatta uzay gemisine benzemeleri şaşırtıcıdır. Yine de, eğer bu nesnelerin uçabilen bir hava aracı türü olduğunu düşünüyorsak, bu noktada karşımıza bunlarla ilgili bazı sorunlar çıkmaktadır. Öncelikle, modellerin çoğunda kanatlar, nesnenin yerçekimi merkezinden, sürekli bir uçuşu imkansız kılacak kadar uzak çizilmişlerdir; ikincisi nesnenin burun kısmı bir uçağın hiçbir bölümüne benzememektedir.

Nesnelerin eskiçağa ait uçaklar olduğu kuramını savunanlar, bunların kökeni üzerine şaşılacak derecede yetersiz araştırma yapmışlardır. Kolomb keşfinden önceki dönemlere ait uçaklar üzerine internette yer alan birçok makale, mezarlarda bulunmuş "Güney Amerikalı" ve "Orta Amerikalı" modellerden söz eder, ancak bunların çoğunun kaynağı belirtilmemiştir, genelde hiçbir tarihten de bahsedilmemiştir. Bu kısmen Kolombiya'daki eskiçağ mezarlarının büyük ölçüde yağmalanmasından ve ardından Güney Amerika'daki antika pazarlarına düşmelerinden kaynaklanmaktadır, ve bu durum bugün de aynen devam etmektedir. Ancak, eskiçağ Güney Amerika uçakları konusuyla ilgili internet sitelerinin büyük çoğunluğu sadece Lumir G. Janku'nun *Anormallikler ve Sırlar* adlı sitesinde yer verdiği bir makalenin tekrarlanmasından ibarettir. Gerçek kökenleri ve kültürel bağlamlarıyla ilgili yeni

araştırmalar yapılmadan bu şaşırtıcı nesnelere eskiçağa ait uçak modelleri damgası vurulması, en basit ifadeyle mantıksızdır.

Uçağa benzeyen diğer bir küçük model de Mısır'ın Saqqara şehrine aittir. Mısır araştırmacılarının, gerilmiş kanatlan olan bir atmaca modeli olduğunu düşündükleri bu nesne, 1898'de Kuzey Saqqara'da, MÖ 4. ya da 3. yüzyılda yapılmış olan Pa-di-Imen Mezarlığı'nda bulundu. Nesne çınar ağacından yapılmış olup, uzunluğu 14.2 cm, kanat açıklığı 18.3 cm ve ağırlığı yaklaşık 39 gramdır. Kuyruk kısmında hiyerogliflerle "Amon'un Hediyesi" yazılıdır. Genellikle, Eski Mısır tanrısı Amon'un rüzgarla ilgili olduğu düşünülürdü. Nesne bulunduktan sonra, 1969'da Mısırlı anatomi profesörü ve uçak modelleri öğrencisi Khalil Messiha bunun günümüzdeki uçaklara veya planörlere benzediğini fark edinceye kadar Kahire Müzesi'nde saklandı. Messiha ayrıca müzedeki diğer kuş modellerinin bacakları ve boyalı tüyleri olduğunu, ancak bu nesnenin aynı özellikleri taşımadığını da fark etti. Messiha, bu tasarımın birçok aerodinamik özellik taşıdığı görüşündeydi. Uçak mühendisi olan kardeşinin balsa ağacından nesnenin uçabilen bir versiyonunu yapmasıyla, Dr. Messiha Saqqara Kuşu'nun eskiçağa ait bir planör modeli olduğu kanısına vardı.

Ancak Essex eyaletinin Harlow şehrinde yaşayan, 30 yılı aşkın bir süredir planörler tasarlayan, yapan ve uçuran Martin Gregorie buna katılmamaktadır. Tasarımın üzerinde deney yapan Gregorie, bu modelde bulunmadığını düşündüğü kuyruk yüzeyi olmadan, modelin tamamen dengesiz olduğuna inanıyordu. Modele bir kuyruk yüzeyi monte ettiğinde bile sonuçlar tatmin edici değildi. Gregorie modelin bir rüzgar gülü, belki de bir

oyuncak olarak kullanılmış olabileceğini öne sürdü. *Catchpenny Mysteries* adlı internet sitesinden Larry Orcutt nesnenin, bir teknede yön gösterici olarak kullanılan bir rüzgar gülü olabileceğini düşünüyor. Orcutt bu düşüncesini, Karnak'taki Khonsu Tapınağı'ndaki kabartmalarda görülen tekne ve gemilerin direk uçlarındaki kuş figürlerine dayandırmaktadır. Bu kabartmalar Yeni Krallık (MÖ 12. yüzyıl) döneminin sonlarına tarihlenmektedir. Orcutt ayrıca gaga ve kuyrukta boya izleri olduğuna ve bunun da nesnenin bir zamanlar birçok renkle boyanmış bir kuş modeli olduğunu gösterdiğine dikkat çekmektedir. Nesnenin üzerindeki, baş kısmından monte edilmiş obsidiyen bir çubuğun uçları olan siyah gözler, modelin bilinen birçok fotoğrafında görülmemektedir, bu da nesnenin uçağa olan benzerliğini büyük ölçüde arttırmaktadır. Sonuç olarak, Saqqara Kuşu bir-iki aerodinamik özellik taşısa da, bu nesnenin Mısırlılardan bugüne ulaşmış tek uçak modeli olması ihtimali pek de gerçeğe yakın görünmemektedir. Dahası, Mısırlıların kaliteli üretimi olan oyun tahtaları ve oyuncaklara ilişkin elimizde bulunan kanıtlar, nesnenin bir kuş modeli, belki de oyuncak olduğu görüşünü desteklemektedir.

Eskiçağda uçuş yapıldığına dair belki de en çok tartışma yaratan kanıt, Mısır'ın Abydos şehrinde 19. Hanedan'ın I. Seti Tapınağı'ndaki bir panoda bulunan şaşırtıcı figürlerdir. Bu inanılmaz figürler görünüşe bakılırsa bir helikopter ya da tankın ve uzay gemisine veya jet uçağına benzeyen bir nesnenin çizimleridir. Hatta bu figürlerden biri "Abydos Tapınağı Helikopteri" adıyla efsane haline gelmiştir. O halde, bu ilginç hiyerogliflerin, MÖ 13. yüzyıl Mısırlılarının 21. yüzyıl teknolojisine sahip olduklarının kanıtı olduğunu söyleyebilir mi-

yiz? Ne yazık ki, figürlerin internette dolaşan bazı fotoğrafları dijital ortamda, nesnenin uçağa benzeyen özelliklerini ön plana çıkaracak şekilde değiştirilmiştir. Ancak, modern hava taşıtlarının modeli olabilecek bu sıradışı hiyerogliflerin, üzerinde hiçbir oynama yapılmamış bazı fotoğrafları da bulunmaktadır.

Ne var ki, diğer birçok arkeolog ve Mısır araştırmacısı gibi, Katherine Griffis-Greenberg de (Alabama Üniversitesi, Birmingham) bu sıradışı figürlerin, eski yazının üzerinden geçilerek yazılmış yeni şekiller olduğunu düşünüyor. Mısır araştırmacılarının kuramı, bu örnekte, eski yazılara alçı eklenerek üzerine yeni yazının yazıldığı yönündedir. Buna göre alçı, belli bir zamanın geçmesi ve havadan kaynaklanan aşınmalar sonucu döküldü ve geriye birbirinin üzerine oturmuş halde duran eski ve yeni figürler kalmıştı; böylece günümüzdeki uçakları andıran görüntüler ortaya çıkmıştı. Eski Mısır'da yazıların üzerinde birçok kez oynamalar yapıldığı gerçektir. Bunun nedeni, iktidardaki firavunların önceki kralların yaptıklarına sahip çıkmak ya da tersine, kötü tanınmalarına neden olmak istemeleriydi. Görünüşe bakılırsa, Abydos Helikopteri olayında, kendinden önceki hükümdarların yaptıklarını kendine mal etmesiyle tanınan Kral II. Ramesses, selefi Kral I. Seti'nin panosunu, üzerine kendi yazısını ekleyerek değiştirmiştir. Daha da ayrıntıya inerek incelersek, hiyeroglif metin aslında II. Ramesses'in "dokuz yabancı ülkeyi zapt eden iki kadından biri" başlıklı unvanından oluşmaktadır. Bu unvan, taşın üzerine önceden kazınmış olan I.Seti'nin kraliyet unvanının üzerini kaplamaktadır.

Bunlara karşın, Abydos Helikopteri kuramını savunanlar, günümüz uçaklarına ait bu kadar muhteşem

görüntülerin, eski yazıların üzerine yenilerinin yazılmasıyla oluşmasının, bir tesadüften beklenmeyecek derecede büyük bir etki olduğu görüşündedirler. Ancak eskiçağda Mısır'da uçak yapılmış olması ihtimalini ortadan kaldıran başka etkenler vardır. Bunlardan biri, eski Mısır külliyatında hiçbir uçan makineden bahsedilmemiş olmasıdır. Böyle bir şey varsa, bununla ilgili daha çok yazı olması gerekir, ne var ki bu konuda hiçbir yazı yoktur. Dahası, - bu, tüm eskiçağa ait uçak kuramları için geçerlidir - bir uçak endüstrisinin gerektirdiği destek teknolojisinin varlığına ilişkin hiçbir kanıt yoktur. Mısır ve Güney Amerika toplumları helikopter ve uçak gibi şeyler tasarlamış ve yapmış olsalardı, yakıt üretimi, metal bulunacak madenler ve depolama olanaklarını bir yana koyarsak, sadece taşıtların kendileri için bile büyük bir üretim endüstrisine ihtiyaçları olurdu. Peki bunların hepsi nerede? Gerçekten eskiçağ toplumları günümüz kalitesinde helikopterler ve uçaklar kullanıyor olsalardı şüphesiz elimizde ne olduğu belirsiz modeller ve bir tapınağın kapı aralığında tek duran, üzerinde hiyeroglifler olan bir panodan çok daha fazlası olurdu. Şüphesiz uçma fikri birçok eskiçağ toplumunun aklından geçmiştir. Örneğin Hint edebiyatında da bunun örnekleri vardır. Belki de bunlar Güney Amerika'dan çıkmış modellere ilham vermiş bile olabilir. Ancak, bu fikri gerçeğe dönüştürmüş olup olmadıkları, günümüzde hâlâ üzerinde tartışmayı gerektiren bir konu olmaktan öteye gidememektedir.

LUT GÖLÜ YAZMALARI

Lut Gölü Yazmaları şüphesiz son yüz yılın en önemli ve heyecan verici elyazmasıdır. Yazmaların ve tomar parçalarının saklı oldukları yerler İsrail'de Lut Gölü yakınlarında, Kudüs'ün 13 mil doğusundaki Kumran bölgesinde 11 mağarada bulundu. İsrail belgelerinden oluşan bu olağanüstü kütüphane MÖ 3. yüzyıl ile MS 68 arasındaki döneme tarihlenmektedir ve hayvan derileri (parşömen), birkaç papirüs ve bir de sıradışı bir örnek olarak bakırdan yapılmış tomarlardan oluşur. Metinler bir karbon mürekkebiyle, çoğunlukla İbranice ve kısmen Aramice (İsa'nın konuştuğu iddia edilen bir Sami dili) ve küçük bir bölümü de Yunanca yazılmıştır. Bu esrarengiz belgeler ve yazarları hakkındaki araştırmalar, 1940'ların sonunda bulunmalarından bu yana sürmektedir ve hem İncil, hem de Essenler olarak tanınan erkek ve kadınların esrarengiz kardeşliği hakkında son derece ilginç ipuçları vermiştir.

1947'de, keçi otlatan Bedeviler Lut Gölü'ne bakan uçurumların arasında sürüden ayrılmış bir keçiyi ararlarken, o zamana kadar keşfedilmemiş bir mağara buldular. Bedeviler mağaranın içindeki duvarlarda eskiçağdan kalma birkaç kil kavanoza rastladılar. Kavanoz-

lann içi elyazmalarıyla doluydu ve dışı keten örtüyle kaplıydı. Bu mağaradan (1. Mağara olarak bilinir) toplam yedi kil kavanoz çıkarıldı ve böylece Lut Gölü'nün kuzeybatı kıyısındaki mağaralarda dokuz yıl boyunca sürecek olan araştırmalar başlamış oldu. Araştırmalar boyunca arkeologlar sürekli, bölgede yaşayan, elyazmalarını ele geçirip Bethlehem'deki Arap antikacılara satarak kâr etmek isteyen Bedevilerin mağaraları yağmalaması sorunuyla başa çıkmak zorunda kaldılar. Buna rağmen, araştırmalar sonucunda Kumran'daki 11 farklı mağarada yaklaşık 800 belge bulundu. Bu mağaralardan birkaçı, özellikle 4. Mağara, görünüşe bakılırsa içlerine gömme raf monte edilmiş kalıcı kütüphaneler olarak kullanılmışlardır.

Kumran Yazmaları'nın bazıları İsa'nın zamanında yazılmış olsa da hiçbiri doğrudan ona ya da havarilerine atıf yapmaz. Bunun nedeni, bir bütün olarak tomarların sadece, muhtemelen bir zamanların devasa bir elyazmaları kütüphanesi olan ve bugüne ulaşmamış bir bütünün parçasından ibaret olmasıdır. Yazmaların en büyüleyici özelliklerinden biri, aralarında bugüne kadar ortaya çıkarılan ilk Eski Ahit metinlerinin bulunmasıdır. O zamanlardan kalma diğer tek Ibranice metin, üzerinde 10 Emir'in İbranice yazılı olduğu, Mısır'da bulunan, MÖ 2. yüzyıla ait Nash Papirüsü'dür. Lut Gölü Yazmaları iki kategoriye ayrılabilir — ibranice Yazıların ve bu metinler üzerine yapılan yorumların kopyalarından oluşan İncil'le ilgili yazmalar ve dua kitaplarından yazıları yazan toplumun hayat kurallarından oluşan, İncil'le ilgili olmayan yazmalar. İncil metinlerinde, Esther'in Kitabı ve Nehemiah'ın Kitabı dışında tüm Eski Ahit kitapları bulunmaktadır. Ezekiel, Jeremiah ve Daniel'in kehanetlerinin yanı sıra, İncil'deki karakter-

lerden Nuh, Abraham ve Enoch'un yer aldığı, İbranice İncil'de bulunmayan geleneksel hikayeler vardır. Kumran'daki mağaralarda bulunan en önemli metinlerden biri de Büyük İşaya Yazması'dır. Bu yazmada 66 bölümden oluşan İşaya Kitabı'nın tamamı, Eski Ahit'teki Küçük Peygamberlerin kitaplarından biri olan Habakkuk'un Kitabı hakkında bir yorum, toplum kurallarını anlatan, Disiplin Kılavuzu olarak bilinen, ana konusu bir Yahudi tarikatı liderinin ve müritlerinin sorumlulukları olan bir kitap, ve tartışmalı eser Tapınak Yazması bulunmaktadır. Tapınak Yazması, Lut Gölü Yazmalarının en uzun ve belki de en iyi korunmuş olanıdır. Yeni ve mükemmel bir kilisenin ideal tasarımı ve işleyişi, bunun yanında yasaları ve kurban ayini prosedürlerine odaklanır.

Lut Gölü Yazmaları'nı kimin yazdığı ve Kumran civarındaki mağaralara sakladığı tartışmalı bir konudur. Araştırmacılar, metni yazmış olabileceği tahmin edilen topluluk konusunda ilk olarak, Kumran'da yaşayan küçük bir Yahudi topluluğu olan Lut Gölü Tarikatı'nın üzerinde durmaktadırlar. Lut Gölü Tarikatı genellikle "Essenler" adıyla tanınırlar, manastır sistemini getiren grup olarak bilinirler ve Pharisees ve Sadducees ile birlikte, Yahudi tarihçi Josephus'un (MS 37-100) bahsettiği üç önde gelen Yahudi tarikatından biridir. Essenler, Josephus Flavius, İskenderiyeli Philo ve Büyük Pliny gibi o zamanlara ait kaynaklarda yer almışlardır, ancak Yeni Ahit'te adları geçmez. Tahminlere göre Essenler, Yahudilik'in merkezi kurumu olan Tapınak'ın yönetim şekline karşı çıkarak Kudüs'ü terk ettiler ve Yuda Çölü'ne, Kudüs'ün maddeci buldukları ortamından uzaklara yerleştiler. Aralarında kadınlar da olmasına rağmen, münzevi bir manastır topluluğu haline geldiler ve

Torah'ın, diğer adıyla "Yazılı Kanun"un (genelde İbranice İncil'in ilk beş kitabı olarak kabul edilir) katı takipçileriydiler.

Yazmaların ortaya çıkarıldığı mağaraların yakınında, MÖ 150-300 yılları arasındaki dönemde bir yerleşim yeri olarak yeniden kurulduğu düşünülen terk edilmiş bir kale olan Kumran harabeleri bulunmaktadır. Bölgedeki araştırmalar, içinde bir toplantı salonu, vaftiz havuzları, su kemerleri, sarnıçlar ve depolar bulunan bu yerleşim merkezinde Yahudi münzevilerin yaşadığını ortaya koymuştur. Tahminlere göre bölge sakinleri yerleşimin içinde değil, dış kısımlarındaki çadırlarda ve mağaralarda yaşamışlardır. Kumran'da bulunan, Scriptorium (Manastır Yazıhanesi) olarak bilinen uzun ve dar odada iki mürekkep hokkası ve katiplerin kullandığı düşünülen bir dizi yazı yazma bankı vardı. Arkeologlar mağarada bulunan İncil yazılarının çoğunun bu odada kopyalandığını düşünüyorlar. Bu odada elyazmalarının hiçbir izine rastlanmamasına rağmen, hem burada hem de yazmaların ortaya çıkarıldığı mağaralardan aynı tip çömleklerin bulunması, bu odanın mağaralarla bir ilgisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Lut Gölü Yazmaları'nın birçoğu, onları yazan topluluğun yaşamları ve inançları hakkında önemli bilgiler verir. Örneğin, Kudüs'teki tapınakta kullanılan, 354 güne bölünmüş ünlü ay takviminin tersine 364 gün içeren karmaşık bir güneş takviminin de aralarında bulunduğu takvim niteliğinde belgeler vardır. Aydınlatıcı nitelikte diğer bir elyazması da "Işığın Oğullarının Karanlığın Oğullarına Karşı Savaşı"dır. Işığın Oğulları muhtemelen Lut Gölü Tarikatıdır; Karanlığın Oğulları da tahminen insanlığın geri kalanıdır. Bu yazma, sadece bu iki güç değil, aynı zamanda iyinin ve kötünün koz-

mik güçleri arasında geçen, yakın zamanda gerçekleşecek bir savaş felaketini anlatır ve bu tarikatın kıyamet gününe bakışını temsil eder. Lut Gölü Tarikatı'na göre bu savaş düşündüklerinden önce bile gerçekleşebilirdi. İlk Yahudi İsyanında (MS 66-73) Roma ordusu Kudüs'ü ve içlerinde Yuda Çölü'nün doğu ucunda bulunan, Lut Gölü'ne bakan Masada'nın da olduğu çeşitli Yahudi kalelerini kuşattı ve yıktı.

MS 73'te Masada'da yapılan bu savaşta Yahudi savunma güçleri Romalıların eline düşmemek için toplu intihan seçtiler. İlginç bir şekilde, Masada'da bulunan, İncil'e ait, yazarı belirsiz ve tarikata ait toplam 14 tomarın parçaları arasında, Kumran'da bulunanla aynı, Lut Gölü Tarikatı'nın kullandığı 354 güne ayarlı ay takvimini kullanan, bir tarikat elyazması vardı. MS 70'de Roma orduları bölgeye vardıklarında Kumran'da neler olduğu konusunda çok az bilgi vardır. Tarikatın Romalıların saldırısından önce, emniyette kalmaları amacıyla yazmalarını yakındaki mağaralara saklamış olmaları mümkündür; ancak bölgede yaşayanların savaşta mı öldüklerini, güvenli bir yere mi kaçtıklarını bilmiyoruz.

Lut Gölü Yazmaları'nı ortaya çıkaranların Kumran'daki tarikat olmadığını öne süren bilginler de vardır. Bir kurama göre bu elyazmaları Kudüs'ün İkinci İbrani Tapınağı'ndaki papazlar tarafından yazıldı ve ardından Kumran'a getirilerek Romalılardan saklandı. Bu hipotez, Lut Gölü Tarikatı'nın bir şekilde bu süreçte yer aldığını düşünürsek, belki onların da yazmaları Kudüs'ten gizleyerek mağaralarda saklama görevini üstlenen grup olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu da tarikatın tomarları yazanlar değil saklayanlar olduğu anlamına gelir. Ancak bu hipotez, tarikatın, Tapınak'ın papazlığını sert bir şekilde eleştirdiği gerçeğiyle uyuşma-

maktadır. Chicago Üniversitesi Doğu Araştırmaları Enstitüsü'nden (Oriental Institute) Profesör Norman Golb'a göre, yazmalarda o kadar çeşitli düşünceden izler vardır ki, bu eserler tek bir topluluğun ortaya çıkardığı ürünler değil, ancak eski İsrail'deki farklı Yahudi tarikatlarının ve topluluklarının ürünü olabilir.

Lut Gölü Yazmaları'nın en sıradışı ve gizemlisi şüphesiz Bakır Yazması'dır. 1952'de Kumran'daki 3. Mağara'da bulunan bu yazma, adından da anlaşıldığı gibi bakırdan yapılmıştır. Yazma, İbranice'nin, diğer Kumran elyazmalarından farklı bir şekliyle yazılmıştır ve muhtemelen MS 1. yüzyılın ortalarından kalmadır. Diğer yazmalardan farklı olarak Bakır Yazması edebi bir eser değildir. Bu yazma, İsrail'de bulunan 64 yeraltı sığınağının listesidir. Bu sığınaklarda büyük altın, gümüş, yazma, ayin kaplan, tütsü kapları ve silah zulaları olduğu anlatılmıştır. 1960'ta, var olduğu tahmin edilen bu hazineye 1 milyon doların üzerinde fiyat biçilmiştir. Birçokları bu hazinelerin peşine düştü, ancak, hiçbir şey bulamadı. Bu yüzden birçok bilgin yazmanın İbranice asıl metninin bir çeşit şifre olduğunu düşünüyor. Girdilerden yedisinin sonuna eklenmiş, iki üç Yunanca harften oluşan gruplar bu düşünceyi desteklemektedir. Bazı nesnelerin (ayin kapları ve tütsüler dahil) kendine has özellikleri olması, bazı araştırmacılara, anlatılan hazinelerin Kudüs Tapınağından kaybolan, Roma ordularının MS 70'te tapınağı yıkmalarından önce saklanan meşhur hazine olduğunu düşündürmektedir. Bakır Yazması'nın şaşkınlık verici bir yönü de yerler listesinin son sırasında bulunan "Madde 64" başlıklı girdidir. Bu maddede "kuzeye bitişik bir çukurda, kuzeye açılan bir delikte ve bu deliğin ağzında gömülü: bu belgenin, bir açıklama ve ölçüleriyle birlikte kopyası ve istisnasız her

şeyin bir envanteri" yazılıdır. Bu girdi, başka bir yerde gizlenmiş, başka gizli önemli bilgiler de içeren ikinci bir bakır yazmanın bulunduğunun işareti olabilir mi?

1. Mağara'da bulunan tüm elyazmaları 1950-1956 yılları arasında basıldığı halde, Lut Gölü Yazmaları'nın yayımlanması yavaş bir süreç olmuştur. Yazmalara ait materyallere ulaşılamaması, Michael Baigent ve Richard Leigh'in *Lut Gölü Yazmaları Aldatmacası* adlı kitaplarında da görüldüğü gibi, bazı araştırmacılara, Vatikan'ın Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ait zararlı bilgiler içerebileceği korkusuyla bu elyazmalarının yayımlanmasını engellediğim düşündürüyor. Bu yöndeki kuramlar, 1990'ların sonlarında ve 2000'lerin başlarında tomarlara ait daha çok elyazmasının basılmasıyla, özellikle de İncil'le ilgili olan yazmaların tüm koleksiyonunun yayımlanmasıyla iyice zayıfladı. Kumran'daki mağaralardan çıkan belgelerin çoğunun yayımlanmasıyla, Lut Gölü Yazmaları'nın önemi artık daha iyi anlaşılmıştır. Bu eserler hem tarihin belgelerle aydınlatılamamış bir dönemi hakkında paha biçilmez dini ve tarihi bilgiler edinmemizi sağlamış, hem de Yahudilik ve Hıristiyanlığın ilk dönemlerinin kaynaklarına ışık tutmuştur.

İsa ve ona ihanet eden, adı kötüye çıkmış havarisi arasındaki ilişki hakkında yeni bakış açıları geliştiren, çevirisi yeni yapılmış bir metin olan Yahuda İncili, Lut Gölü Yazmaları'yla ilginç bir benzerlik göstermektedir. Hıristiyanlığın ilk dönemlerine ait bu deri kaplı papirüs elyazması Yahuda İncili'ne ait tek bilinen metni içerir ve yaklaşık olarak MS 300'e tarihlenir. Bu elyazması 1970'lerde Mısır'da, El Minya yakınlarındaki bir mağarada bulundu. Yıllarca Mısır ve Avrupa'daki antikacılar arasında el değiştirdi ve sonunda 2000'de, merkezi Zürih'te olan antikacı alıcısı Frieda Nussberger-Tcha-

cos'a, Amerika'ya gönderildi. Bayan Nussberger Tchacos, belgeyi yenilenmesi ve çevirisinin yapılması için İsviçre'nin Basel kentinde bulunan Maecenas Kurumu'na sattı. Nisan 2006'da, Washington'daki bir haber konferansında National Geographic Society elyazmasının yenilenmesi ve çevirisinin tamamlandığını duyurdu. Lut Gölü Yazmaları'nda olduğu gibi, El Minya'da bulunan orijinal metinlerin önemli bir bölümü kayıptır, ancak, bazılarının antikacılar ve özel şahısların elinde olduğu sanılmaktadır. Bu veriler ışığında düşündüğümüzde, Kumran'daki yazmaların tamamının hangi diğer elyazması hazineleri içerdiğini ve Lut Gölü'nün kuzeybatı kıyılarında gözlerden uzak bir mağarada kumlar altında gömülü, keşfedilmeyi bekleyen başka yazmalar da olup olmadığını merak etmemek mümkün değildir.

www.cizgiliforum.com

DOOM KRİSTAL KAFATASI

Kristal kafatasları esrarengiz ve tartışma yaratan .nesnelerdir. Kimilerinin büyüde ve hastalıkları nesnelerdir. Kimilerinin büyüde ve hastalıkları iyileştirmede işe yarayan dikkate değer özelliklere sahip eskiçağ nesneleri olarak görüldüğü - ancak bazılarının yakın zamanda yapılmış aldatmacalar olarak düşünüp önem verilmediği - bu kafataslarının kökeni hakkında fikir birliği yoktur. Bazı araştırmacılar, dünyanın farklı yerlerinde, bugüne kadar beşi bulunmuş olmak üzere toplam 13 adet kristal kafatası olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu nesneler, şeffaf kuvars kristalden yapılmış insan kafatası modelleridir ve şu ana kadar bulunan örnekler, birkaç cm ile bir insan başının boyutu arasında değişen farklı büyüklüklere sahiptir. Kafataslarının nereye ait oldukları ya da niçin kullanıldıkları henüz çözülememiş bir sırdır; ancak, Aztekler ve Mayalar gibi, Kolomb keşfi öncesi dönemde yaşamış Güney Amerika toplumları olası ihtimaller olarak gündeme gelmektedir. Şüphesiz bu kristal nesnelerin en büyüleyici ve şaşırtıcısı, diğer örneklerde bulunmayan, ürkütücü ve çekici bir güzelliğe sahip Mitchell-Hedges Kafatası'dır. Doom Kafatası'nın şaşırtıcı

hikayesi, bilindiği şekliyle, neredeyse nesnenin kendisi kadar tuhaftır.

Korkunç görünümlü Doom Kafatası, tek, şeffaf, kuvars kristalden yapılmıştır. Aslı ile aynı büyüklükte, yaklaşık 5.2 kg ağırlığmdadır ve bir tek, şeffaf, kuvars kristalden, göz alıcı bir şekilde yapılmıştır. Ait olduğu kafa konuşuyormuş gibi hareket olanağı sağlayan, ayrılabilir bir çene kısmı vardır. Şakak ve yanak kemiği hariç, anatomik olarak doğru bir insan kafatası modelidir. Bu esrarengiz nesnenin kökeni ve bulunması konusu tam bir sırdır ve dolayısıyla Mitchell-Hedges Kafatası'nın onaylanmış bir kaynağı yoktur. Hikayeye göre 1927'de (1924 de olabilir) İngiliz kaşif ve maceracı F. A. Mitchell-Hedges (1882-1959), kayıp şehir Atlantis'in izini sürdüğü dönemde, Belize'deki Lubaantun arkeolojik bölgesindeki bir Maya tören merkezinin kalıntılarını araştırıyordu. Mitchell-Hedges'e bu gezisinde evlatlık kızı Anna Mitchell-Hedges eşlik ediyordu. Anna 17. doğum gününde bölgede dolaşırken mihraba benzeyen bir nesnenin altında kaya kristali kafatasının üst kısmını buldu. Sadece üç ay sonra aynı yerde kafatasının çene kısmı bulundu. Yöre halkının bu ilginç bulguya gösterdiği ilgiyi gören Mitchell-Hedges kafatasını onlara vermeyi teklif etti. Ancak daha sonra, ekibiyle birlikte bölgeden ayrılmak üzerelerken, oranın başrahibi, halkına yaptığı gıda, ilaç ve giyecek yardımlarından dolayı kafatasmı Mitchell-Hedges'e hediye etti.

Mitchell-Hedges'in kafatasmı aslında 1943 yılında Londra Sotheby's'te 400 _ karşılığında, bir sanat galerisinin sahibi olan Sidney Burney'den satın aldığının ortaya çıkmasıyla bu masum hikayeye şüpheyle yaklaşılmaya başlandı. Bu durum, açıklaması zor bir şekilde, Mitchell-Hedges'in 1930'larda Atlantis hakkında kale-

me aldığı makalelerde kafatasından hiç bahsetmemesiyle ve Lubaatun gezisinde çektiği fotoğrafların arasında bu egzotik bulgunun hiçbir fotoğrafının yer almamasıyla da örtüşmektedir. Öyle ki, bulunduğu iddia edilen 1927 yılından bu yana, Mitchell-Hedges kafatasmdan ilk kez 1954 yılında *Danger My Ally* adlı kitabında belli belirsiz birkaç satırla bahsetmiştir. Belki de Hedges'in kafatası hakkında "Nasıl benim malım olduğunu açıklamamam için nedenim var" demesinin nedeni budur. Hedges'in kafatasını Belize'de bulmuş olduğunu yalanlayan bir diğer kanıt da Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyet Enstitüsü'nün dergisi Man'in Temmuz 1936 sayısıdır. Derginin bu sayısında biri British Museum'dan alınan, diğeri Burney Kafatası adlı iki kristal kafatası üzerine yapılan bir çalışma hakkında yazılmış bir makale vardır. Burney Kafatası aslında, o zamanlar sanat galerisi sahibi Sidney Burney'nin malı olan Hedges Kafatası'ndan başka bir şey değildir. Makalenin hiçbir kısmında, Mayaların Lubaatun kalıntılarında bu kafatasının bulunduğuna ya da F. A. Mitchell Hedges'e değinilmemiştir. *Secrets of the Supernatural* adlı kitabında yazar Joe Nickell, Burney'nin 1933 yılında Amerikan Ulusal Tarih Müzesi'ne yazdığı bir mektuptan bahseder. Mektupta Burney, "Kaya Kristali Kafatası birkaç yıl boyunca, onu bana satan koleksiyoncuya aitti, o da bunu koleksiyonunda birkaç yıl bulundurmuş bir İngiliz'den almıştı, ancak hikayenin daha önceki kısmını öğrenemedim." ifadelerini kullanmıştır. Gerçekten son derece şaşırtıcı bir kanıttır, ancak kafatasının gerçekliği hakkında değil, yalnızca Hedges'in hikayesi hakkında şüpheler doğurur. Her ne sebeple bu egzotik hikayeyi uydurduysa da bu onun ilk hikayesi değildir, Hedges palavralarıyla ünlüdür (Uydurduğu hikayeler arasında Leon

Trotsky ile oda arkadaşlığı yaptıkları, Pancho Villa'yla kavga ettikleri gibi birçok uydurma vardır).

Bugün Kristal Kafatası ile ilgili olduğu söylenen doğaüstü güçler ve uğursuzluklarla örülü efsaneler Mitchell-Hedges'in 1954 tarihli otobiyografisi *Danger My Ally'ye* dayanır. Doom Kafatası bu adı ilk kez bu eserde almıştır. Bu kitapta Hedges kafatasını bir Maya başrahibinin, beddua ederek kurbanını o anda öldürdüğü gösterinin de içlerinde olduğu çeşitli büyü ayinleri yaparken kullandığını anlatır. Kafatasının öyle korkunç bir gücü vardı ki, kontrol edilmediğinde bile kurbanını anında öldürebiliyordu. Mitchell-Hedges kitabında ayrıca kafatasının inanılması güç bir şekilde tam 150 yılda yapıldığını ve en az 3600 yıllık olduğunu belirtti. Bu iddialarını destekleyebilecek hiçbir kanıt gösterememesine rağmen, kafatasının yapılmasının gerçekten yüzlerce yıl sürmüş olması gerektiği, yapanların bu süre boyunca, nesne mükemmel nihai şeklini alıncaya kadar hayatları boyunca kafatasını ovaladıkları ve cilaladıkları, halk arasında kafatasıyla ilgili anlatılan hikayelerin bir parçası haline geldi.

1959'da Mitchell-Hedges ölünce, kafatası evlatlık kızı Anna'ya kaldı. Anna 1964'te kafatasını, üzerinde ayrıntılı bilimsel çalışmalar yapmaları için aile dostları olan ve sanat eserlerini koruyup saklamakla uğraşan Frank ve Mabel Dorland'a ödünç verdi. Çalışma olmadığı saatlerde kafatası güvenlik için bir banka kasasında saklanıyordu; ancak, araştırmacı çift bir gün nesneyi evlerine götürüp şömineye yakın bir yere koyduklarında kafatasının, ateşten ışık almasıyla inanılmaz optik etkilere sahip olduğunu fark etti. Bazı hikayelerde, kafatasının evde saklandığı zamanlarda evdeki eşyaları hareket ettirdiğinden de bahsedilir. 1970'te Frank Dorland kafatasını Kaliforniya Santa Clara'daki Hewlett-Pac-

kard Laboratuarlarına götürdü (Bu kuruluş o zamanlar elektronik, bilgisayar ve elektronik kuvars teknolojisi alanlarında dünya liderlerinden biriydi). Kafatasını test eden Hewlett-Packard Laboratuarları çalışanları, kafatasının metal aletlerle işlenmiş olduğunu gösterecek hiçbir mikroskobik ize rastlayamadıklarını açıkladılar. Ayrıca doğal kristal parçalarına karşı hakkedildiğini açıklayarak yapılırken nasıl olup da kırılmadığını anlayamadıklarını belirttiler. Dorland bu veriler ışığında, su ve kumla öğütülüp cilalanmadan önce, orijinal kuvars bloğun ilk olarak, tahminen elmas kullanılarak kaba bir şekilde yontulduğu sonucuna vardı. Özenerek yapılan bu yavaş çalışma Dorland'a göre 300 yıl sürerdi. Bu da öne sürülen abartılı iddiaların bile iki katına denk gelen bir zaman dilimi demektir ve nesnenin yapılmasının birkaç nesil boyunca sürmüş olduğu anlamına gelir.

Doom Kafatası'nın kökeni ve nasıl yapıldığı sorusunun üzerindeki sır perdesi, birçoklarını doğaüstü bir insanın bu işte parmağı olduğuna inandırmıştır. Acaba kristal 36 000 yıllık ve Lemuria ya da Atlantis gibi bir kayıp şehrin kalıntısı olabilir mi? F. A. Mitchell-Hedges böyle düşündü ve kızı Anna da kafatasının başka bir gezegenden geldiğine ve Maya şehri Lubaantun'a getirilmeden önce Atlantis'te tutulduğuna inanıyor. Kimileri kafatasını *Scrying* (kristal ya da havuz suyu kullanarak görüntüler elde etme yöntemi) için kullandı ve anlatılanlara göre eski medeniyetlerin ayrıntılı görüntülerini elde etti. Diğerleri ise kristalin içindeki renklerin kendiliğinden görünüp kaybolduğunun ve hatta holografik görüntülerin altını çizmektedir. Esrarengiz sesler ve nesneleri bulundukları yerden hareket ettirme özelliği de kafatasıyla bağdaştırılmıştır ve bazıları kafatasının büyü ve tedavi gücünü test etmişlerdir. Bir Kızıl-

derili efsanesinde hareket edebilen, konuşabilen ve şarkı söyleyebilen 13 çeneden bahsedilmektedir. Bu efsaneye göre, söz konusu 13 çene bulunup bir araya getirildiğinde -insanlığın gerçek amacı ve kaderinin de içlerinde bulunduğu - ortak bilgi hazineleri insanlığın eline geçecektir. Birçokları bu Doom Kafatası'nın bu 13 taştan biri olduğuna inanmaktadır.

Anna Mitchell-Hedges kafatasını yanma alarak birkaç yıl boyunca ABD'nin bazı şehirlerini dolaştı ve bu ünlü nesneyi görüp ona dokunmak isteyenlerden para topladı. Anna hâlâ kafatasını babasıyla birlikte Lubaantun'da bulduklarını söylüyor ve bulduktan sonra babasının Burney'le birlikte bir borcun karşılığı olarak sakladıklarını öne sürüyor. Anna'nın iddiasına göre, babası Burney'nin kristali satmaya çalıştığını fark edince onu hemen geri aldı.

Yine de kimi çevreler Mitchell-Hedges kafatasının Güney Amerika'nın genel sanat tarzına göre daha canlı göründüğünü düşünmektedirler. Bazı araştırmacılar kafatasının Azteklerden veya Mayalardan kalma olduğunu düşünüyorlar ve buna kanıt olarak da bu toplumların ikonografilerinde kafatasının önemli bir yer tutmasını ve Azteklerin kaya kristali eserlerinin örneklerini gösteriyorlar. Bu kafatasının ya da diğerlerinin Güney Amerika'daki bir arkeolojik bölgede bulunduğuna dair hiçbir kanıt olmamasına rağmen, kafatasının Azteklerden kalmış olması şu anda en gerçeğe yakın duran ihtimaldir. Kafatasının, ayrı duran çenesi telle bağlanmış konuşan bir kahin olduğu düşünülmektedir. Belki de bir rahip ona konuşuyor izlenimi vermek için kafatasını bir şekilde çalıştırmış da olabilir. Kristalin arkasında yanan ateşin ışığını yansıttığı düşünüldüğünde, bu pek de kurnazca tasarlanmış bir hikaye değildir.

Ancak, Doom Kafatası'nın akıl almaz hikayesi burada bitmiyor. Mitchell-Hedges Kafatası 1936'da ilk kez incelendiğinde, British Museum kafatası olarak bilinen başka bir örnek de karşılaştırma amaçlı kullanılmıştı. Bu kristal 1897'de, New York'lu kuyumcu Tiffany's'ten alınmıştı ve Azteklerden kalma olduğu düşünülüyordu. Çalışmayı, iki kafatasının bir-iki açıdan birbirine benzemediğini ortaya çıkaran antropolog Dr. G. M. Morant yürüttü. Örneğin, Müze kafatasının ayrılabilir bir çenesi yoktu, tek parçadan yapılmıştı ve Burney Kafatası (antropolog Morant, Hedges Kafatası'nı böyle adlandırıyor) diğerinden daha canlıydı ve daha güzel ayrıntıları vardı. Ancak bu iki kafatasını inceledikten sonra Morant "aynı insan kafatası baz alınarak yapılmış modellerdir, ancak biri diğerinden taklit edilmiş olabilir" açıklamasını yaptı. Morant'a göre, daha çok anatomik ayrıntıya sahip olduğu için Burney Kafatası diğerinden daha eskidir ve bir kadın kafatasına göre tasarlanmıştır.

Ocak 2005'te bu konuda tartışma yaratan haberler gündeme geldi. British Museum Kafatası üzerinde tarayıcı elektron mikroskobu kullanılarak yapılan ayrıntılı test dizisi sonucunda, British Museum'a bağlı çalışan araştırma ekibi, nesnenin aslında 19. yüzyılda, muhtemelen Almanya'da yapılmış olduğunu öne sürdü. Araştırmalar, kuyumcunun kullanmış olduğu ekipmanın kristalinin, 19. yüzyıla kadar geliştirilmemiş bazı özellikler gösterdiğini ortaya çıkardı. Bugün ise kafatasının, onu sonradan Tiffany's'e satmış olan Fransız koleksiyoncu Eugene Boban için üretildiği düşünülmektedir. Boban 1860-1880 yılları arasında Mexico City'de antika satıcısıydı ve görünüşe bakılırsa elindeki kafataslarını Almanya'da bir yerden alıyordu. 1992'de Smithsonian Institution'a, isimsiz bir posta geldi. Gön-

derileri bir kristal kafatasıydı ve gönderici bunun Azteklerden kalma olduğunu, 1960'ta Mexico City'de satın alındığını iddia ediyordu. Ancak kurumun yaptığı araştırmada kristalin bir tekerlekle veya döner testereyle, yani Kolomb keşfinden önceki zamanlarda kullanılmayan bir aletle oyulmuş olduğu anlaşıldı. Kurumun araştırmacısı Jane MacLaren Walsh, kafatasının Boban'a ait olduğunu kanıtlayan belgeler ele geçirdi. Yalnızca bu değil, diğer araştırmalar da Boban'ın eskiçağa ait olduğu öne sürülen, kimisi şu anda farklı müzelerde bulunan başka kristal kafatasları da satmış olduğunu ortaya çıkardı. Bunlardan biri de önceden Paris'te Musee de l'Homme'da saklanan, şimdi ise yine Paris'te, Trocadero Müzesi'nde bulunan bir kafatasıydı. Boban'ın sattığı tüm kafatasları 1867-1886 arasında Almanya'da üretilmişti.

19. yüzyılda ortaya çıkan sahte kristal kafatasları Doom Kafatası'nın gerçek olup olmadığı konusunda ciddiye alınabilecek veriler olmasa da, bunların varlığı, bugün dünyanın farklı yerlerinde, çoğu şahıslara ait koleksiyonlarda bulunan, test edilmemiş kristal kafataslarının söylendiği gibi eskiçağdan kalmış olması ihtimalini azaltmaktadır. Birçok araştırmacı Anna Mitchell-Hedges'in kendisinde bulunan kristal kafatasının tarayıcı elektron mikroskobu testinden geçirilmesine neden izin vermediğini merak etmektedir. Bu inceleme nesnenin tarihi konusunda bize net bir bilgi veremeyecek olsa da (tüm kristaller eskiçağa aittir ve tarihlerini belirlemeye yarayan bir yöntem yoktur), bu esrarengiz şaheserin günümüze daha yakın bir tarihte mi üretilmiş olduğunu, Mayalar veya Azteklerin kalıntısı mı olduğunu, ya da aklımıza gelmeyen tamamen farklı bir ihtimalin mi bulunduğunu gösterebilirdi.

VOYNİCH ELYAZMASI

Dünyanın en gizemli kitabı oluşuyla nam salmış olan Voynich Elyazması, beş yüz yıllık bir bilmecedir. İsmi bilinmeyen biri tarafından anlaşılmaz bir dilde yazılmış ve açıklanamaz semboller ve tuhaf resimlerle bezenmiştir. Kitap, ismini, kendisini 1912'de Roma yakınlarında bulunan Frascati'deki Jesuit Üniversitesi'nde eski belgeler koleksiyonu arasında tesadüfen keşfeden Polonya kökenli Amerikalı kitapçı Wilfred M. Voynich'ten almıştır.

Voynich Elyazması'nın şaşırtıcı yanı, harfleri İngilizceye veya başka herhangi bir Avrupa diline benzemeyen tuhaf bir alfabeyle yazılmış olmasıdır. Bu elyazması, 20. yüzyılın en iyi şifre çözücülerini dahi şaşırtmıştır ve günümüzde de şaşırtmaya devam etmektedir. Wilfred Voynich 1912'de kitabı aldıktan sonra negatifsiz kopyalarını yaptırıp bunları şifre çözücülere, eski dillerin uzmanlarına, gökbilimcilere ve botanistlere dağıttı; fakat hiçbiri bu elyazmasındaki tuhaf dilden bir anlam çıkaramadı. Pennsylvania Üniversitesinde ortaçağ felsefesi ve bilimi öğrencisi olan (aynı zamanda şifre çözücü) Dr. William Romaine Newbold 1919'da şifreyi kırdığını düşündü; ancak daha sonra bu tahmini çürütüldü. 2. Dün-

ya Savaşı sırasında İngiliz ve Amerikalı şifre çözücü uzmanlar bu elyazması üzerine çalıştılar ama tek bir kelime bile deşifre edemediler.

Voynich Elyazması'nın tarihi de kendisi gibi gizemli ve olağandışıdır. Aslen, bazılarının 1586 civarında Kraliçe I. Elizabeth'in büyücüsü ve yıldız falcısı John Dee'den aldığını iddia ettiği, bilinmeyen bir satıcıdan altı yüz duka altına (günümüzde altmış bin doların üstünde) satın aldığı söylenen Bohemya'nın aykırı imparatoru II. Rudolph'a (1552-1612) ait olduğu söylenebilir. Kesinlikle bilinen şeyse, ön kapakta botanist, simyacı ve Rudolph'un özel doktoru olan Jacobus Horcicky de Tepenecz'in imzasının bulunduğudur. Kitabın bir sonraki sahibi tercüme edemediği anlaşılmaz içeriğinden ötürü kitabı *sfenks* diye nitelendiren simyacı Georgius Barschius olduktan bir müddet sonra J. H. de Tepenecz 1622'de öldü. Barschius, 1662'den önceki bir tarihte öldüğünde, tüm kitaplığıyla birlikte bu elyazmasını da Prag'daki Charles Üniversitesi'nde bir zamanlar rektörlük yapmış olan arkadaşı Johannes Marcus Marci'ye bıraktı.

Günümüze dek varlığını korumuş olan bu elyazmasına, Roma'da yaşayan Cizvit (İsa Derneği üyesi) Alman bilgin Athanasius Kircher'e Marci'nin yazmış olduğu 1666 tarihli bir mektup iliştirilmiştir. Mektup, Kircher'dan elyazmasını deşifre etmesini talep eder ve elyazmasının bir zamanlar İmparator II. Rudolph'a ait olduğundan bahseder. Her ne kadar Marci'nin kendisinin de buna ikna olmadığı mektupta açık olsa da Marci, kimilerinin elyazmasını 1214-1294 yılları arasında yaşamış olan İngiliz Fransisken papazı ve filozof Roger Bacon'un yazdığına inandığını da ekler. Metin, İtalya kralı II. Victor Emmanuel 1870'de papalığa ait devletleri

bir araya getirene kadar muhtemelen kütüphanesinde muhafaza edilmiş olan Kircher'in enstitüsünün yani Roma Cizvit Üniversitesi'nin (Collegio Romano) sorumluluğundaydı ve Voynich'in onu 1912'de keşfettiği Villa Mondragone'daki Cizvit Üniversitesi'ne götürüldü. Voynich 1930'da öldükten sonra elyazması, dul karısı yazar Ethel Lilian Voynich'e miras kaldı. Voynich'in karısı da 1960'da öldükten sonra metin, onun arkadaşı Anne Nill'e kaldı. New Yorklu antika kitapçısı N. P. Kraus 1961 senesinde Nill'den kitabı 24 500 dolara satın aldığında gazetelere manşet olmuştu. Elyazmasına daha sonra 160 000 dolar değer biçildi fakat Kraus onu satamadı ve 1969 yılında günümüzde tutulduğu yer olan Yale Üniversitesi Beinecke nadir kitaplar ve elyazmaları kütüphanesine bağışladı.

Kitabın kendisi 15 cm'ye 22.5 cm ölçülere sahiptir ve tahminlere göre bir zamanlar 270'den fazla sayfası varken, şimdi 240 sayfası kalmıştır. Bu şifreli metin, aynı zamanda kabaca çizilmiş figürleri oluştururken de kullanılan tüy kalemle yazılmış ve daha sonra bu figürlere bir çeşit renkli boyama eklenmiş. Sayfaların büyük bir kısmı kırmızı, mavi, kahverengi, sarı ve yeşile boyanmış şekiller içeriyor ve bu çizimler kitabın her biri farklı konulara değinen beş parçaya bölündüğünü gösteriyor. Cildin neredeyse yarısını kaplayan ilk ve en uzun bölüm şifalı otlar bölümü olarak biliniyor. Bu bölümdeki her parça metne ait birkaç paragraf eşliğindeki bir veya bazen iki bitki resminden oluşuyor. Bu bitki çizimleri her zaman açıkça seçilemeyebiliyor ve hatta bazıları hayal ürünü bile olabilir. Bir sonraki bölüm - diğer şeyler arasında - güneş, ay ve yıldız şekilleri içeriyor ve gökbilim ve astrolojiyle ilgili nesneler olarak tanımlanıyorlar. Bunun ardından gelen bölüm küçük, çıplak ka-

dınları ve kan damarlarını andıran boru ve tüpler de dahil olmak üzere bazı anatomik figürler içerdiği için Biyolojik diye adlandırılmış, ilaçlar adı verilen 4. bölüm, bitki kökleri, yaprakları ve bitkinin diğer parçalarını ve ilaç kavanozları gibi görünen etiketli kaplan kapsıyor. Beşinci ve sonuncu bölüm olan tarifler bölümüyse her biri kenarına yıldız konmuş bir kısım kısa paragraf içeriyor; bu bölüm bir çeşit takvim olabilir. Kitap, içinde anahtar da bulunan bir sayfayla bitiyor. Katolik Üniversitesinde botanist olan Benediktin papazı Hugh O'Neill, 1944 yılında kitapta çizimi bulunan bazı bitkileri - özellikle Amerikan ayçiçeği ve kırmızıbiber - Amerikalar'm türleri olarak tanımladı. Bu, elyazmasımn 1493'ten önceki bir tarihe; yani Kolomb'un tohumları Avrupa'ya götürdüğü zamana ait olduğu anlamına geliyor. Ancak; elyazmasındaki çizimler pek anlaşılır değil ve bazıları O'Neill'ın tanımlamalarıyla uyuşmuyor. Elyazmasıyla ilgili ilginç bir gelişme, 1970'lerde askeri şifre çözme uzmanı Amerikalı Yüzbaşı Prescott Currier tarafından ortaya çıkarıldı. Kitapta metnin istatistik özelliklerine dayandırılmış, A ve B diye adlandırdığı ve iki ayrı dil olarak yorumladığı belirgin farkları olan iki stil ortaya koydu. Tek bir kişinin farklı zamanlarda yazmış olabileceği makul bir fikir olsa da Currier, elyazmasının en azından iki ayrı kişi tarafından yazılmış olduğu sonucuna vardı.

Elyazmasında kullanılan dilin kökenine ve kullanım amacına dair birçok kuram ortaya atıldı. En çok ileri sürülen isimlerden biri, hayattayken yazdıkları ve bilimsel keşifleri yüzünden sık sık zulüm görmüş ve çalışmalarında birtakım sırların şifrelenmesi gerektiğinden bahsetmiş olan Roger Bacon'dur. Elyazmasına iliştirilen mektupta Bacon, Marci tarafından sırf kitabın olası

yazarı olarak söz edildiği için Wilfred Voynich onun kitabın esas yazarı olduğundan neredeyse emindi ve bunu kanıtlamak için inanılmaz bir tarihi araştırma çalışması içine girdi. Doktor John Dee'nin Bacon'un çalışmalarından büyük bir koleksiyon oluşturduğunu ve elyazmasının ilk kez ortaya çıktığı sanılan dönemde Rudolph'u ziyaret etmiş olduğunu öğrendi. Ancak elyazmasındaki sayfa numaralarını Dee'nin yazmış olduğu yönündeki kanıtlar, Dee üzerine çalışma yapan birçok bilgin arasında tartışma konusu oldu. Bu sayfa numaraları dışında Dee'yi elyazmasıyla ilişkilendiren doğrudan bir kanıt yoktur; kendisi de tutmuş olduğu ayrıntılı günlüklerde böyle bir şeyden bahsetmemiştir. Yine de; Voynich'in fikirlerinin daha sonraki araştırmalar ve şifre çözme çabaları üzerinde büyük bir etkisi olmuştur. 1943 yılında New Yorklu avukat Joseph Martin Feely, metnin Bacon tarafından bir çeşit kısaltılmış ortaçağ Latincesiyle yazılmış olduğunu iddia ettiği *Roger Bacon'un şifresi: Doğru Anahtar Bulundu* adlı kitabını yayımladı. Hiç kimse bu önermeyi kabul etmedi ve Voynich Elyazması'nı incelemiş olan Bacon uzmanları Feely'nin yazarlığını yalanladılar.

Voynich Elyazması'nın Çözümü (1987) kitabının yazarı Dr. Leo Levitov, metni deşifre ettiğini iddia etti ve metni 12. ve 14. yüzyıl arasındaki Kathar dinine ait toplu dualar ve ilahiler yazması olarak tanımladı. Ancak Güney Fransa'daki Katharların bilinen ibadetleriyle olan bariz farklılıkları esas alındığında Levitov'un tanımlaması kuşkuyla karşılandı. 2004'te yayımlanmış olan *Pandora'nın Umudu* adlı kitabında James Finn, metindeki dilin görsel olarak İbranice şifrelendiğini ileri sürdü. Bu ustaca tasarlanmış ve yaratıcı kurama göre, şifreli kelimeler metin boyunca değişik şekillerde

tekrarlanıyor; örneğin *göz* anlamına gelen İbranicedeki *ain* metinde *aiin* veya *aiiin* olarak karşımıza çıkabiliyor. Bu yüzden aslında aynı kelimenin değişik yazımları oldukları halde farklı kelimeler kullanılmış gibi gösteriliyor. Bu görüş, aydınların ve şifre çözücülerin metni deşifre etmekte neden bu kadar zorlandıkları konusunda bir açıklama getirmiş oluyor. Öte yandan Finn'in açıklaması aynı metnin yorumlanmasında geniş bir olasılıklar zinciri olduğu; böylece esas anlamın kaybolduğu veya yanlış çıkarımlar yapıldığı konusunda da ihtimaller olduğu anlamına geliyor. Belki de bu, metnin asıl yazarının almaya hazırlıklı olmadığı bir riskti.

Voynich bilmecesine akla yatkın bir çözüm getirme konusunda tekrarlanan başarısızlıklar, yerini - belki de hak ettiği şey olan - açıklanması güç esrarengiz bir havaya bıraktı. Fakat sürekli kelime tekrarı ve bunların ilginç çizimleri gibi daha da tuhaf özellikleriyle birlikte metnin deşifre edilemez oluşu, bazı araştırmacıların metnin gerçekliğinden işi onun Wilfred Voynich'in hazırladığı bir kurmaca olduğuna vardıracak kadar şüphelenmelerine neden oldu. Ancak ikinci olasılık, metnin Voynich onu satın almadan önce de var olduğuna dair yazılı deliller göz önüne alınarak çürütüldü.

Voynich Elyazması'ndaki aldatmacaya yönelik bir öneri, 2003 yılında ingiltere'deki Keele Üniversitesi'nin bilgisayar biliminde kıdemli öğretim üyesi olan Dr. Gordon Rugg'dan geldi. Rugg, 1550 yıllarında metin deşifre etmek amacıyla icat edilen Cardan Grille adlı bir teknik kullanılarak Voynich Elyazması'na benzer bir metnin rasgele oluşturulmuş olabileceğini gösterdi. Bazıları John Dee ile çalışan medyum Edward Kelley'nin, varlığına ender rastlanan tuhaf şeylere ilgisi bilinen İmparator II. Rudolph'a satmak için düzmece bir elyazması

işine girdiğine inanıyor. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Dee ile elyazması arasında ilişki kuracak doğrudan bir kanıt yoktur ve Kelley'nin ismi, sırf kendisine sözde melekler tarafından açıklanan *Enokyan* dilini Dee ile birlikte icat ettiği ve kullandığı düşünüldüğü için öne sürülmektedir. Yine de; bu esrarengiz dil üzerine yapılan çalışmalar, bu dilin Voynich Elyazması'nın içeriğiyle hiçbir ilgisinin olmadığını gösteriyor. Elyazması hakkında Gordon Rugg'ın ve diğer kişilerin tahminlerinin Voynich Elyazması'nın aldatmaca bir metin olduğuna dayanan çıkarımıyla ilgili açıklanması zor nokta; kitabın istatistiksel analizinin doğal dillere benzer örnekler taşımasıdır. Örneğin; metin Zipf Kanunu diye bilinen ve belli bir metindeki sözcüklerin ne kadar sıklıkta kullanıldıklarıyla ilgilenen yöntemi izler. 16. yüzyılda yaşamış bir düzenbazın, bir şekilde bu temel dil kanunlarını izleyen bir dizi gelişigüzel metinler bütünü oluşturabilmesi olası değildir.

Bu durumda metin gerçek gibi görünüyor. Fakat bu bizim metnin neden yazıldığını anlamamıza yardımcı olmaz. Günümüzde genel kanı, metnin 15. yüzyıl içinde bir zamanda veya 16. yüzyıl başlarında Orta Avrupa'da yazılmış olduğu ihtimalidir. Ortaçağ bitkisel ilaçlar kitabı veya kimya ya da astroloji metni olarak tasarlandığı yönünde görüşler de vardır. Ancak bu alanlarda bilinen çalışmalar hiçbir şekilde Voynich Elyazması'na benzemiyor. Ayrıca, kitabın içerdiği bilgiler çok tehlikeli ya da gizli olmadıkça kimse bu kadar uğraştırıcı ve kırılması imkansız bir şifre kullanmaz. Şayet kitabın kaynağı kesin olarak belirlense ya da kitabı Prag'da II. Rudolph huzuruna götüren kişi ortaya çıkarılırsa belki o zaman kitabın yazılış amacını bulmaya yaklaşmış oluruz. 2005 yılında tam metin ilk defa *Le Code Voynich*

adıyla Fransız editör Jean-Claude Gawsewitch tarafından kopyalar halinde basıldı. Bugün internet aracılığıyla, yüzlerce aydın ve hevesli amatör bu gizemli metin hakkındaki kuramlarını ve fikirlerini tartışıyorlar ve öncesine göre çok daha fazla kişi bir çözüm bulmak için uğraşıyor. Fakat bu ilginç kitap günümüze dek sırrını korudu. Belki de Voynich Elyazması'nı yazan kişi gerçekten de kınlamaz bir şifre yarattı.

3. BÖLÜM

ESRARENGİZ KİŞİLER VE TOPLULUKLAR

KUZEY AVRUPA'NIN BATAKLIK CESETLERİ

Son 300 küsur yılda Britanya, İrlanda, Hollanda, Almanya ve Danimarka'nın ıssız turba bataklıklarında inanılmaz derecede iyi korunmuş insan cesetleri keşfedildi. Bu bataklık mumyalarının veya bataklık cesetlerinin büyük çoğunluğu, MÖ ilk yüzyıldan ve MS 4. yüzyıldan; ancak en eskisi Mezolitik dönemden (günümüzden yaklaşık 10 000 yıl önce) kalmadır. Ayrıca bazı ortaçağdan kalma ve günümüze ait örnekler de var. Bataklıkların inanılmaz koruyucu gücü bu eski kalıntıların çürümesini öyle önlemiştir ki, normalde iskeletler bile ortada kalmazken, bu cesetlerde deri, iç organlar, mide (kimi örneklerde en son yenen yemeğin kalıntıları da vardır), gözler, beyinler ve saçlar da var.

Bir bataklığın yaklaşık yüzde doksanı sudur. Bu suyun içinde yüksek miktarda asidik turba (çürüyen bitki özü) vardır. Bu tür bir ortam, bakterilerin çoğalmasına izin vermez, dolayısıyla bu bataklık suyunun içine batırılan organik maddeler, mesela cesetler, yok olmayacaktır. Bu bataklık suyunda bulunan belirli asitler ayrıca, soğuk hava ve oksijen yokluğuyla birleşerek, deriyi korur ve bronzlaştırır, ki bu da cesetlerin çoğunun

koyu kahverengi olmasını açıklar. Fakat bu insanlar nasıl ve neden binlerce yıl önce uzak bataklıklarda ölümle karşılaştılar? Gerçekten bildiğimiz tek şey cesetlerin büyük çoğunluğunun, işkence ve cinayet gibi aşırı şiddet izleri taşımasıdır.

Bu bataklık mumyalarının belki de en ünlüsü, turba kesen iki erkek kardeş tarafından Danimarka'daki Tollund köyü yakınlarında Mayıs 1950'de bulunan Tollund Adamı'dır. Kardeşler, kendilerine bakan yüzü ilk gördüklerinde onun yeni öldürülmüş bir ceset olduğunu düşündüler ve durumu derhal polise bildirdiler. Fakat daha sonra Tollund Adamı'nın saçına uygulanan radyokarbon deneyi onun MÖ 350 civarında ölmüş olduğunu gösterdi. Cesedi yattığı yerden kaldırırken, yardımcılardan birisi yere düştü ve kalp krizinden öldü. Belki de, Danimarkalı arkeolog P. V. Glob'un iddia ettiği gibi bu durum hayata karşı hayat isteyen bataklıktan kaynaklanıyordu. Tollund Adamı'nın cesedi öldüğü sırada cenin pozisyonunu almıştı, ayrıca sivri uçlu deri başlığı ve bel kuşağı dışında tamamen çıplaktı. Saçları çok kısa kesilmişti, çenesinde ve üst dudağında hafif uzamış sakalları açıkça görülüyordu. İki deri kayışı bükerek yapılmış bir halat boynuna sıkıca dolanmıştı; adamın bu halat kullanılarak asıldığına veya boğulduğuna inanılıyor. Midesindekiler incelendiğinde Tollund Adamı'nın son yemeğinin bir çeşit sebze ve tohum çorbası olduğu ortaya çıktı. Çorba hakkında ilginç bir gerçek de, onun çeşitli yabanıl ve işlenmiş tohumların karışımından yapılmış olmasıydı; bunlar arasında normalden fazla miktarda çayırotu vardı. Bu da onun bir amaç için özellikle toplanmış olduğunu gösteriyor. Bir ihtimal de çayırotunun, bir şekilde kutsal bir idam töreninin parçası olan dinsel ayindeki son yemeğin

önemli bir malzemesi olması. Ayrıca cesedin öldürülmeden önce dikkatle idama hazır hale getirilmiş olması, gözlerinin ve ağzının kapatılması gerçeği de bu ihtimali destekliyor.

Danimarka'da yaklaşık 500 adet bataklık cesedi bulundu, ancak 1950'den bu yana orada yeni bir bulguya rastlanmadı. Jutland, Ramten yakınında bir bataklıkta 1879'da bulunan Huldremose Kadını, iki post pelerin, bir yünlü etek, bir eşarp ve bir saç bandıyla birlikte bulundu. Cesedin incelenmesi sonucunda, turbaya bırakılmadan önce, kollarının ve bacaklarının defalarca doğranmış olduğu, bir kolunun tamamen kesilmiş olduğu gibi korkunç ayrıntılar ortaya çıktı. Kadın, bu vahşi ölümle yaklaşık olarak MÖ 160 ve MS 340 yılları arasında bir zamanda karşılaştı.

1952'de, Kuzey Almanya'nın Schleswig-Holstein eyaletinde, Windeby yakınlarında bir bataklıkta iki ceset bulundu. İlki, boğulmuş ve sonra bataklığa atılmış bir erkek cesediydi ve etrafındaki turbaya sıkıca saplanmış, keskin dallarla tutuluyordu. İkinci ceset, MS ilk yüzyıldan kalma, 14 yaşlarında bir genç kız cesediydi. Kız bataklığa gömülmeden önce gözleri bir elbise şeridiyle kapanmıştı, vücudu büyük bir taş ve huş ağacı dallarıyla tamamen örtülmüştü.

Kuzey Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinin Uchte ilçesinde daha yakın zamanlarda bulunan bir ceset, ilk görüldüğünde, öldürülen bir genç kurban sanıldı. Fakat bilim adamları Ocak 2005'te cesedi yeniden incelediklerinde, cesedin yaklaşık MÖ 650 yılında bataklığa bırakılmış 16 ile 20 yaşlan arasında genç bir kıza ait olduğu belirlendi. Daha sonra bu ceset, Uchte Bataklığı Kızı olarak bilinmeye başladı. Saçlan bozulmadan korunmuş olsa bile, turba tüm saç renklerini kızıla dönüş-

türdüğü için, arkeologlar gerçekte saçlarının siyah mı yoksa sarı mı olduğundan emin değildiler.

Avrupa'da bulunan bataklık mumyalarının ilki Hollanda'da, 1791'de çıkarılan Kibbelgaarn cesedidir. 19. ve 20. yüzyıllarda Hollanda'da yüzlerce bataklık cesedi bulunmuştu. 1987'de, Assen'deki Drents Müzesi, koleksiyonundaki bataklık cesetleri hakkında sistematik bir araştırma içeren bir proje başlattı ve bu cesetlerin yaşları, cinsiyetleri, vücut yapıları, beslenme biçimleri, hastalıkları, ölüm nedenleri ve giyimleri hakkında etkileyici ve önemli bilgiler elde etti.

İngiltere'de, karşılaşılan bataklık çevresinin geniş çeşitliliği nedeniyle, çok değişik şekillerde korunmuş olan cesetler keşfedildi. Bunların en ünlüsü Chesire'da Wilmslow yakınlarındaki Lindow Moss'ta bulunmuştur. İlk cesedin bulunduğu koşullar aslında çok şüphe uyandırıcıdır. 1983'te Chesire, Macclesfield polisi Peter Reyn-Bardt adında bir adamı, 23 yıl önce karısı Malika'yı öldürmek suçundan arıyordu. Araştırma sırasında, Reyn-Bardt'ın bahçesinin bitişiğindeki turba çıkarma bölgesinde çalışan işçiler, çok iyi korunmuş bir kafatası buldular, daha sonra bu kafatasının 30 ila 50 yaşları arasında bir kadına ait olduğu tespit edildi. Bu kanıtla karşı karşıya kalınca, Reyn-Bardt suçunu itiraf etti ve itirafına dayanılarak cinayet suçundan mahkum edildi. Reyn-Bardt'm duruşmasından önce polis cesedin incelenmesi için Oxford Üniversitesi Arkeolojik Araştırmalar Laboratuarı'nı aradı. Laboratuarın Lindow Kadını (ceset, bu isimle biliniyordu) üzerindeki çalışmalarının sonucunda onun 1660 ila 1820 yaşları arasında olduğu ortaya çıktı. Böylece Reyn-Bardt cinayet davasını temyize götürdü.

Sonraki yıl aynı bölgede, tilki kürkünden yapılmış bir kol bandı ve boynuna dolanmış bir halat dışında ta-

mamen çıplak olan bir adam cesedi bulundu. Lindow Adamı MS 50 ile MS 100 yılları arasında öldüğünde yirmili yaşlarındaydı. Cesedin incelenmesi sonucu, muhtemelen bir baltayla, kafatasının parçalarını ayırıp beynine sokacak kadar güçlü bir şekilde iki kez kafasına vurulduğu ortaya çıktı. Ayrıca hâlâ boynunda kalmış olan deri boğma halkasıyla boğulmuştu ve boğazının kesildiğinin göstergesi olabilecek düzeyde derin bir yara izi vardı. Ölümünden iki ya da üç gün önce saçları (makas kullanılarak) kesilmişti. Midesinde yanmış ekmek ve Keltler için kutsal bir bitki olan ökseotu polenlerinden kalıntılar vardı. Kelt bilgin ve arkeolog Dr. Anne Ross Lindow Adamı'nm yaşadığı üç aşamalı ölümün, midesindeki kararmış ekmek kabuğu ve ökseotu kalıntılarıyla birlikte, adamın Druidik bir kurban ayininin mağduru olduğunu gösterdiğine inanıyor.

Son iki yüzyılda, İrlanda bataklıklarında 80'den fazla ceset bulundu ve bunların yedisine radyokarbon testi uygulandı. Kuzey Avrupa'nın geri kalanından farklı olarak, bu cesetlerin büyük çoğunluğu ortaçağında sonlarına veya ortaçağ sonrasına aittir; ancak Demir Çağı'ndan kalma olanlar da vardır. Örneğin Demir Çağı'ndan kalma bir tanesi, Galway şehrinde Castleblakeney yakınlarındaki Gallagh'ta 1821 yılında O'Kelly ailesi tarafından bulunan, radyokarbon yöntemiyle MÖ 470-120 arasındaki dönemden kaldığı belirlenen Gallagh Adamı'dır. Cesedi çıkardıktan sonra, aile küçük bir ücret karşılığında ziyaretçilere göstermek üzere Gallagh Adamı'nı mezardan çıkarıp sonra tekrar gömüyordu. Bu durum 1829'da ceset Ulusal Müze'ye götürülene dek sürdü. Gallagh Adamı çıplaktı; ancak boğazında, boğulma aracı olarak kullanılmış olabilecek, söğüt çubuklarından yapılmış bir kuşağa bağlanmış bir geyik

derisi örtü vardı. Şiddet görmüş diğer bütün bataklık cesetlerinde olduğu gibi, onun da saçları kısa kesilmişti. Bir suç işlemiş ve halk önünde idam edilmiş olabilir, zira ceset sivri uçlu ağaç çubuklarla yere saplanmıştı; bu da bazı Danimarkalı bataklık cesetlerinden bilinen bir işlemdir ve muhtemelen ruhunun kaçmasını önlemek için yapılmıştır.

1978'de İrlanda'da Donegal şehri, Ardara yakınında bulunan Meenybradden Bataklığı'nda 25-30 yaşlarında bir kız cesedi bulundu. Kısa kesilmiş saçları ve hâlâ bozulmamış kirpikleri ve kaslarıyla kız, ağaçtan yapılmış bir örtüye sarılmış ve mezara dikkatlice yerleştirilmişti. Cesette, şiddet görmüş olduğunu gösteren hiçbir kanıt yoktu ve radyokarbon deneyi, cesedin MS 1570 yılından kaldığını gösteriyordu. Neden öldürüldüğü ve bataklığa gömüldüğü hâlâ bir sırdır.

2003'te iki İrlandalı cesedi daha bulundu. İlki Dublin'in kuzeyinde, Meath eyaletinde, Clonycavan'da ve ikincisi de Offaly eyaletinde Croghan'da, sadece 25 mil uzaklıkta bulundu. Yaşlı Croghan Adamı (bu isimle bilinir) 20 yaşlarının ortalarındaydı ve yaklaşık 2 metre uzunluğunda bir devdi. MÖ 362 ile MÖ 175 arasındaki dönemden kalmaydı. Clonycavan Adamı, ortalama 1.60 boyunda genç bir erkekti ve yaklaşık MÖ 392-201 yılları arasındaki dönemden kalmaydı. Diğer bataklık cesetlerinde olduğu gibi onlar da ölmeden önce, muhtemelen ayin kurbanları olarak, vahşice işkenceye uğramış gibi görünüyorlar. Örneğin Yaşlı Croghan Adamı'nın meme uçları kesilmişti ve kaburgalarından bıçaklanmıştı. Kolundaki bir kesik, saldırı sırasında kendisini savunmaya çalıştığım gösteriyor. Her iki kolunun üst kısmında delikler vardı ve bu deliklerden onu bağlamak için fındık dalından yapılmış bir ip geçirilmişti. Daha sonra

başı kesilmişti ve bataklığa gömülmeden önce parçaları bedeninden ayrılmıştı. Vahşi ölümünün aksine, Croghan Adamı'nın cesedi, tırnaklarının iyi şekilde manikürlü olduğu ve ellerinin pürüzsüz olduğu gösteriyor, yani muhtemelen hiç el işi yapmamıştı; belki de bir rahip veya aristokrattı. Clonycavan Adamı'mn kafatasını parçalayan ağır bir balta darbesiyle kafasında kocaman bir yara açılmıştı ve ayrıca vücudunun başka bölümleri de yaralanmıştı. Oldukça farklı bir özelliği de tuhaf şekilde dikilmiş saçlarıydı ve bunun için Demir Çağı'ndan kalma bir çeşit jöle kullanmıştı, aslında muhtemelen güneybatı Fransa veya İspanya'dan gelen bir çeşit reçineydi.

İrlanda Milli Müzesi'nde İrlanda tarihi eserler sorumlusu Ned Kelly, İrlanda bataklıklarında bulunan 40 cesedin neden kabileye, politikaya veya krallığa ait yerlerde bulunduğunu açıklamak için bir kuram geliştirdi. Kelly, bu insanların, başarılı bir egemenliği garantilemek isteyen krallar tarafından bereket tanrılarına adak olarak gömüldüğüne inanıyor. Bu kesinlikle İrlanda bataklıklarında cesetlerin çoğu için doğruluğu muhtemel bir açıklamadır; peki ya Kuzey Avrupa'nın geri kalamndaki cesetler? Bu insanların çoğundaki öldürülme şekillerinde söz konusu olan çeşitlilik cinayetten daha fazlasını, muhtemelen bir çeşit dinsel kurban ayinini akla getirmektedir. Diğer sebepler, Cermen halkları hakkında MÖ 2. yüzyılın başlarında yazan Romalı yazar Tacitus'tan elde edilebilir. Tacitus, Cermenlerin kültürlerinde suç ve cezayla ilgili bazı ilginç adetlerden bahseder; bunların arasında "korkakların, işten kaçanların ve doğaya aykırı ahlaksızlıklarla suçlananların" (muhtemelen homoseksüellik ve rasgele cinsel ilişkide bulunma) sazlardan örülmüş bir parmaklıkla nasıl ba-

taklığa atıldığı da vardı. Tacitus ayrıca eşini aldatan kadınların çırılçıplak soyulduğunu, saçlarının kesildiğini, evden kovulduklarını ve köyden çıkana kadar kırbaçlandıklarını belirtir. Tacitus'un yazılarında kesinlikle bataklıktaki kurbanların çoğunun idam edilme sebebi olarak, toplumun bazı kanunlarını veya tabusunu çiğnediğine dair izlenimler vardır.

Başka bir ilginç ayrıntı da, bataklık cesetlerinin büyük çoğunluğunda bir çeşit fiziksel kusurun olmasıdır. Lindow Moss'taki cesetlerden birinin altı parmağı vardı, diğerlerinin bel kemiği sorunları vardı veya kol ve bacak gibi organları kısaydı. Bu tür insanlar, tanrılar tarafından fiziksel yönden dışlanmış gibi göründükleri için kurban olarak seçilmiş olabilirler. Şunu da unutmamalıyız ki bataklıklar gizli tehlikelerle dolu yerlerdir ve bataklık gömüsü denilen bu cesetlerin bazılarının bir kaza sonucu olması ihtimalini de gözardı edemeyiz. Yani olay tamamen insanların bataklığın içine düşüp boğulmasından ibaret de olabilir. Diğerleri de doğum yaparken ölmüş ve kutsanmamış zemine gömülmüş kadınların veya yoksul insanların kalıntıları olabilir. İrlanda'daki Meenybradden'li kızın dikkatlice gömülmüş olmasının nedeni de bu olabilir. Yine de, ihtimal dahilindeki sayısız senaryoyu düşündüğümüzde, bataklık cesetlerinin korkunç ama çözümü zor sırrı için tek bir açıklamanın asla yeterli olmayacağı kesindir.

TUTANKAMUN'UN GİZEMLİ YAŞAMI VE ÖLÜMÜ

Harvart Carter'ın 1992 yılında Krallar Vadisi'nde Firavun Tutankamon'un neredeyse hiç bozulmamış mezarını keşfetmesi, antik Mısır kültürüne karşı günümüze kadar süren bir ilgi oluşturdu. Tutankamun'un o mükkemmel altın maskesi Mısır medeniyetinin simgesi haline geldi. Fakat bu göz kamaştırıcı hazineler, altın maskenin ardındaki gölgeye gizlenmiş gerçek kişiyi ortaya çıkardı. Mısır'ın çocuk kralının kısa hayatı gizem doluydu. Annesi ve babasının kim olduğu da tahta ne zaman çıktığı da tam olarak bilinmemektedir. Tutankamun'un ölüm sebebi günümüzde dahi çözülememiştir; talihsiz bir kaza mı, bir hastalık mı, yoksa bir cinayet miydi?

Tutankamun'un hayat hikayesi Carter'ın keşfine rağmen gizemini koruyor. Mezarın içi eşyalarla dolup taşmıştı, genç Firavun'un üç altın tabuta koyulmuş mumyası ve iki binden fazla eşya bulunuyordu. Fakat mezarın içinde neredeyse hiç yazılı belge bulunamaması Tutankamun'un hayatı hakkında tutarlı bir hikaye yazmayı imkansız kılıyor. Mısır'ı MÖ 1367-1350 (bazı kaynaklara göre 1350-1334) arası yöneten 18. hanedan-

lıktan Firavun Akenetan'ın ve onun 2. eşi Kiya'nın, Tutankamun'un anne babası olduklarına inanılıyor. Akenetan Mısır'ın tüm eski Tanrılarını *Aten* adında tek bir güneş Tanrısı ile değiştirir. İşte bu yüzden Tutankamun'un ismi doğduğunda "Aten'in yaşayan sureti" anlamına gelen *Tutankatent'di,* fakat ancak iki ya da üç yıl sonra Mısır'a politeizmin hâkim olmasından sonra adı "Amun'un yaşayan sureti" manasına gelen *Tutankamun* olarak değiştirildi. Tutankamun'un 9 yaşında (tahminen MÖ 1334) tahta çıktığı ve görevini 10 yıl sürdürdüğü düşünülüyor. Yeni Firavun'un çok genç olması ve etrafında ona sahip çıkacak kadar yaşlı bir akrabası olmamasından dolayı krallığı için aldığı kararlarda baş danışmanı Ay ve başkomutanı Horemheb'in etkisi vardı.

Tutankamun kral olduktan kısa bir süre sonra, Akenatan ve onun ilk eşi olan Nefertiti'nin kızlarından biri ve baş danışmanı Ay'ın torunu olan, üvey kız kardeşi Ankasemun ile evlendi. Tutankamun'un, Nil nehrinin doğu yakasında Luxorun yaklaşık 400 kilometre kuzeyinde yer alan Akenaten'in Amarna şehrinden, daha sonra da Nil nehrinin batı yakasında bugün Kahire'nin olduğu yerin 12 kilometre güneyindeki Memphis şehrinden sürdürdüğü saltanat hakkında elimizde fazla bilgi yoktur. Yeni firavunu, Aten dinini bırakıp eski dinlerine dönmeye ikna edenler muhtemelen Horemheb ve Ay'dı. Thebes bulunan Karnak tapınağındaki anıtlardan birisinin üzerinde Tutankamun'un eski dini, adetleri ve tanrıları tekrar halkına benimsetişi, yeni rahipler ataması ve tapınaklar inşa edişi resmedilmiştir.

Firavun ve eşinin ölü doğmuş 2 kız çocukları vardı. Mezarda kızlarının mumyaları da bulundu. Bilinen bir diğer gerçek de Tutankamun'un 19 yaşında hayata veda ettiğidir. Tutankamun'un Ay ve Horemheb'in tavsiyeleri-

ne ihtiyaç duymadan kendi kararlarını verip halkına liderlik edecek yaşa gelir gelmez ölmesi çoğu kişiyi şüphelendirmiştir. Tutankamun'un ölümünden hemen sonra dul kalan eşi Ankesenamon, öz büyükbabası olan Ay ile evlenmiştir. Nitekim üzerinde Ay ve Ankesenamon'un isimlerini taşıyın bir nişan yüzüğü bulunmuştur. Bu evlilikle kraliyet ailesiyle hiçbir akrabalığı olmayan Ay tahta varis olmuştur. Evlilikten hemen sonra kayıtlarda Ankesenamon'un ismine rastlamıyoruz. O da muhtemelen Ay'ın kışkırtması sonucu öldürülmüştür. Ankesenamon, kocasının ölümünden sonra ve gizemli bir şekilde ortadan kaybolmadan kısa bir süre önce günümüze antik uygarlıklardan kalan en ilginç mektuplardan birini yazmıştır.

Mısır'ın dul kraliçesi tarafından yazılan bu mektup 18. Hanedanlığın son dönemlerinde yazılmıştır ve Türkiye topraklarında yer alan, Hititlerin başkenti olan Hattuşaş'da (bugünkü Boğazkale'de) bulunmuştur. Mektup o zamanlar yakın doğuda yükselen bir güç olan ve Mısır için büyük bir tehdit oluşturan Hitit kralı I. Supililumas'a gönderilmiştir. Mektubun bir kısmında şöyle yazıyordu:

"Kocam öldü ve oğlum yok. Sizin birçok oğlunuz olduğunu söylüyorlar. Oğullarınızdan birini eşim olması için buraya yollayabilirsiniz, diye düşündüm. Hizmetçilerimden biriyle asla evlenmem. Bu durumdan korkuyorum!"

Hitit kralı başta bu durumdan şüphelendi ve olayın iç yüzünü öğrenmesi için Mısır'a bir haberci gönderdi. Haberci döndüğünde yanında, Supililumas'ın evliliği onaylamasını sağlayacak kraliçe tarafından yazılmış ikinci bir mektup vardı. Böylece Hitit kralı oğlu Prens Zannanza'yı Mısır'a yolladı. Fakat Prens ancak Mısır sınırına kadar ulaşabildi. Muhtemelen yolda Mısır'ın tahtına yabancı birisinin oturmasını istemeyen bir grup ta-

rafından öldürülmüştü. Bu cinayet, Mısır ve Hitit devletleri arasında batı Suriye'deki Kadeş yakınlarında yer alan Amka'da Mısırlıların yenilgisiyle sonuçlanacak bir savaşa yol açtı. Bazıları bu mektubu Ankesenamon'un değil annesi Nefertiti'nin yazdığını öne sürüyorlar. Fakat Nefertiti'nin kocası Akehaten'ın bir varisi olduğu göz önüne alındığında, Nefertiti'nin yabancı bir krala böyle bir mektup yollaması için bir neden kalmıyor.

Peki, Ankesenamon'un ülkesini yabancı bir krala teslim etmeyi teklif ettiği bu ihanet mektubunu yazmasının sebebi neydi? Tutankamun'un ardında bir varis bırakmadan ölmesi sorunun asıl kaynağı olabilir. Bir teori de, Mısırlıların yaklaşan Hitit tehlikesinin farkına varıp evlilik yoluyla kurulacak bir müttefikliğin Mısır'ı Hitit istilasından koruyacağını düşünmeleriydi. Belki de kraliçe ülkeyi, Hitit ordusunun desteği arkasında olan Hitit Prensiyle beraber yönetmeyi düşünmüştü fakat bu planı Prens Zanannza'nın öldürülmesiyle bozuldu.

Tutankamun'un mumyası ilk defa 1920'lerde Howard Carter'ın ekibi tarafından açılıp incelendi ve o günden bu yana kralın nasıl ve neden öldürüldüğü üzerine birçok spekülasyon çıktı. İlk olarak 1968 de Liverpool üniversitesinden bir grup, daha sonra da 1978 yılında Michigan Üniversitesi'nden araştırmacılar tarafından, kafatası üzerinde yapılan X-ışını incelemeleri, kafatasında muhtemelen kasıtlı bir darbeyle meydana gelen kemik kırıkları ve kanama izleri olduğunu ortaya çıkardı. X-ışını incelemesi sonucu elde edilen kanıtlar ve ölümünün çevreleyen tuhaf olaylar göz önüne alındığında Kral Tut'un bir cinayete kurban gittiğini söylemek mümkün. Fakat katil kimdi?

Tutankamun cinayetinin baş zanlısı olarak, kralın ölümünden en kârlı çıkan isim olan yaşlı kraliyet hiz-

metkarı Ay gösterildi. Ay, Tutankamun ölümünden sonra yaklaşık dört yıl kadar tahtta kaldı. Bu her ne kadar birisini öldürmek için yeterli bir sebep gibi görünse de bugün elimizde Ay'ın cinayetle bir ilgisi olduğunu kanıtlayacak bir delil yok. Bir kısım araştırmacılar ise, Ay'dan sonra (MÖ yaklaşık 1321) tahta çıkan ve antik Mısır'ın son firavunu olan 18. handanlıktan genç Horemheb'in cinayetten sorumlu olduğunu düşünüyor.

Horemheb, 27 yıl boyunca Mısır'ın firavunu oldu. Horemheb'in hükümdarlığı süresince Mısır, köklü değişiklikler ve yıllar sonra eski gücü ve istikrarını anımsatan bir dönem yaşadı. Horemheb ayrıca Mısır'ın eski dinini ve geleneklerini yaşatmaya da kararlıydı, nitekim Aten'in tüm putlarını yıktırdı. Muhtemelen Tutankamun'un adının Mısır'ın Klasik kralları listesinden çıkarılmasının sebebi de Horemheb'in, Tutankamun'un, Karnak ve Luxor"daki eserleri de dahil olmak üzere tüm çalışmalarına el koymasıydı. Peki, Tutankamn'un ölümünü hazırlayan, Ay mıydı Horemheb miydi? Yoksa ikisi birden mi planlamıştı bu cinayeti?

Ocak 2005'te ilk defa bir Mısır mumyası üzerinde (Tutankamun'un iskeletinin 3300 kemiği üzerinde) CAT (belirli bir doku kesitini bir film üzerinde detaylı olarak gösteren bir çeşit X-ışmı tekniği) incelemesi yapıldı. İlginçtir ki araştırmacılar Tut'un kafasının arka kısmında herhangi bir darbe izine ya da vücudunda bir gasp izine rastlamadı. Raporda kemik parçasının, muhtemelen önceki X-ışını incelemesi sırasında tahnit yapılırken yerinden oynadığı belirtildi. Tutankamun mumyalanırken beyni kafatasından çıkarıldı ve yerine zamanla oldukça sertleşen reçine koyuldu. Eğer kafatasındaki kemik parçası, kralın ölümünden önceki bir eylemden dolayı kırılmış olsaydı, kafatasında gevşek bir durumda duruyor ol-

mazdı. Howard Carter'in keşfinden sonra mumyanın fotoğrafını çekme işlemleri sırasında kafatasının arkasına dik durması için bir çubuk yerleştirmişlerdi. Önceki X-ışını incelemesini yapan araştırmacılardan çoğu da kafatasının arkasındaki siyah bölgenin bu nedenden ötürü oluştuğunu düşünmüştü. Araştırmacılar arasındaki genel görüş Tutankamun'un 1.75 boylarında ince yapılı, sağlıklı olduğu yönündedir. CAT incelemelerinden elde edilen sonuçların yüksek çözünürlüklü fotoğraflar şeklindeki baskılarını kullanan Fransız, Amerikan ve Mısırlı ressamlar kral Tut'un suratını çizdiler ve üçünden gelen resimler de birbirine benziyordu. Resimler sadece kralın mumyasına takılmış o meşhur maskeye değil aynı zamanda Güneş Tanrısı'nın şafak vakti bir lotus çiçeğinden doğuşunu anlatan o meşhur resimdeki Tut figürüne de benziyordu. Fakat kral nasıl ölmüştü?

Tutankamun'un vücudunu inceleyen grup, sol uylukta daha önce Howard Carter ve ekibinin tahnit işlemi sırasında ya da mumyalama yapıldıktan sonra meydana geldiği düşündüğü bir kırığa rastladılar. Tekrar yapılan incelemelerde araştırmacılar bu kırığın Tutankamun'un ölümünden birkaç gün önce meydana geldiğini ve muhtemelen kralın hızlı bir şekilde ölmesine sebebiyet veren kangrene yol açtığını ortaya çıkardılar. Elde edilen bu delil, Tutankamun'un ölümü üzerine yapılan ve yakın danışmanı Ay ve Horemheb'in katil olduğunu destekleyen komplo teorilerini desteklemiyordu. Nitekim bu kırık belki de bir av sırasında oluşmuştu ve zamanında müdahale yapılamadığı için iltihaba engel olunamamıştı. Ay ve Horemheb'in kralın bu iltihaptan dolayı ölmesini engellemek için ellerinden geleni yapıp yapmadıkları da kafalarda ayrı bir soru işareti oluşturuyor.

GERÇEK ROBIN HOOD

Popüler anlamda Robin Hood, İngiliz halk kahramanlarının ilk örneğidir. Dünyanın her yerinden insanların yakından aşina olduğu efsanesi yüzlerce yıllık tarih boyunca nesilden nesle aktarılarak gündemde kaldı; o kadar ki Robin'in haydut çetesindeki elemanların (Friar Tuck, Little John, Will Scarlet, Allan a Dale ve Maid Marion) isimleri çocuklara verilmeye başlandı. Fakirlere dağıtmak için zenginlerden çalan, adaletsizliğe ve Prens John ya da Nottingham'ın kötü şerifi gibi otorite simgelerinin zorbalıklarına karşı savaşan kibar ortaçağ haydutunun ebedi çekiciliğinde hiçbir azalma belirtisi görülmüyor. Fakat bu hikayenin aslı nereden geliyor? Ortaçağ İngiltere'sinde ormanlarda saklanan, yoksulların ve mazlumların haklarını korumaya hazır bir Robin Hood gerçekten var mıydı?

Haydut hakkında elimizde bulunan en eski yazılı kaynak, çok küçük bir parçası olsa bile, William Langland'ın 1377'de yazılan kitabı *İskele Köylüsü'dür;* burada karakterlerden birisi "Robin Hood'un dizelerini biliyorum," der. Robin'in ilk kez bir haydut olarak sınıflandırıldığı sonraki yazı, Andrew de Wyntoun'un yaklaşık 1420'de yazılmış olan *İskoçya'nın Gerçek Tarihi* adlı kitabında yer alır. Kitapta 1283 yılı başlığı altında Robin

Hood ve Little John, İngiltere'nin kuzeyinde Yorkshire, Barnsdale'deki ünlü orman haydutları olarak anlatılıyor. Yaklaşık 20 yıl sonra, *Scotichronicon* adlı kitabında Walter Bower, 1266 yılı başlığı altında "ünlü katil" Robin Hood ve Little John'dan bahseder. Bower, haydutları Simon de Montfort'un III. Henry'ye karşı isyanındaki bağlamla ele alır ve yine onları, Nottinghamshire'da Sherwood Ormanı'ndaki geleneksel yurtlarının kuzeyine yerleştirir. Ancak, o dönemde İngiltere'nin ormanları şimdikinden çok daha geniş bir alanı kapsıyordu ve Nottinghamshire ve Yorkshire birbirine çok yakın eyaletler olduğu için Robin Hood'un maceralarını her iki ormana da taşımış olması muhtemeldir.

Robin Hood hakkındaki eski kaynaklar, gezgin âşıklar tarafından söylenmek ya da anlatılmak için yapılmış baladlar ve şarkılardır. Balad şeklindeki en önemli eski kayıt *Robin Hood'un Bir Macerası* (buradaki *macera* muhtemelen *yaptığı işler* anlamında) adlı kitaptır ki bu kitabın İngiltere'de William Caxton tarafından matbaacılığın geliştirilmesini takiben 1500 yılından sonra çok sayıda basımı yapılmıştır. Kimi çevreler Barnsdale ormanında geçen Macera'daki hikayenin, yayımlanmış basımlardan çok daha eski olduğu, belki de 1360 veya 1400 yıllarına ait olduğu düşünülüyordu; fakat şimdilerde 1450 yılı civarı daha çok kabul ediliyor. Bu baladların yazıldığı dönemde, Robin Hood hikayesinin bazı öğeleri bugün bildiğimiz şekliyle biliniyordu. Robin yalnızca Little John'la değil, aynı zamanda Will Scarlet ve Much the Miller'ın Oğluyla da birlikteydi. Düşmanları arasında Katolik Kilisesi'nin zengin başrahipleri (onları soymuştu) ve Nottingham'ın şerifi vardı ve tam bu dönemde şerifin haydutu tuzağa düşürmek için hazırladığı okçuluk yarışmasının ortaya çıkışını ilk kez görü-

yoruz. Robin düşmanlarının amacını anlar; Nottingham şerifini ve kiralık avcı Guy of Gisborne'un kellesini uçurur. Robin şerifi öldürdüğü için, Kral Edward bizzat kendisi harekete geçerek onu Sherwood Ormanı'nda yakalar; fakat Robin krala bağlılık yemini eder ve bağışlanır. Daha sonra Robin'e kral yararına bir görev verilir, fakat Robin bundan sıkılır ve bir haydut olarak yaşadığı ormana geri döner. Yıllar sonra hasta düşer ve tıbbi müdahale için, Kirklees Abbey'in başrahibi olan kuzenini ziyaret etmek için yola çıkar. Ancak, Robin'in haberi olmadan, kuzeni onun düşmanı Sir Roger Doncaster'ın sevgilisidir ve onun kan kaybederek ölmesine izin verir. Robin ölmeden önce son okunu pencereden dışarı fırlatır ve Little John'dan kendisini okun düştüğü yere gömmesini ister.

Ancak bu aşamada, yine de hikayenin bazı popüler yönleri eksiktir. Normandiyalılar henüz kötü adamlar olarak resmedilmemiştir ve kötü Prens John'a karşı yapılmış bir savaş veya yardımsever kardeşi, Aslanyürek Kral Richard'la olan arkadaşlığından söz edilmemiştir. 1819'da Sir Walter Scott'un yazdığı Ivanhoe ile birlikte ilk kez Robin Hood, Normandiya zulmüne karşı savaşan İngiliz olarak tanıtılmıştır. Scott'ın romanı, ayrıca Friar Tuck karakterini hikayenin çok daha önemli bir parçası haline getirmiştir. Robin'in bir soylu olarak resmedildiği daha sonraki oyunların ve hikayelerin aksine, eski baladlarda Robin bir köylü (küçük esnaf veya çiftçi) olarak görülür ve onun fakirlere para dağıtmasından hiç bahsedilmemiştir. İlk kez 1598'de aristokrat seyirciler için yapılan bir oyunda Robin'in statüsü Huntingdon Kontu Robert olarak yükseltilmiştir. Ayrıca, Bakire Marion'la olan aşkın kurgulanması da 16. yüzyılın sonlarında, muhtemelen Mayıs başında yapılan ba-

har kutlamalanndaki Mayıs Oyunları için yazılmış oyunlarda yapılmıştır. Fakat 1822'de Thomas Love Peacock'un romanı *Bakire Marian'ın* basılmasına kadar Bakire Marian ana karakter değildi. Ancak Marian yaklaşık 1500 yılından bu yana hikayeyle bağdaştırılmıştır.

Bu baladların, hikayelerin, oyunların arkasında tarihi bir kişi olup olmadığı ayrı bir konudur, yine de tarihi Robin Hood için tabii ki birçok aday vardır. Maalesef, 13. ve 14. yüzyıl İngiliz kayıtlarında Hood soyadlı birçok insan bulunuyor ve "Robert" ve bu ismin alternatif şekli "Robin" o dönemde oldukça yaygın bir Hıristiyan ismi olduğu için, efsanedeki Robin Hood'u bulmak oldukça zordur. Yine de, birkaç ihtimal var. 1226'da York jürilerinde (eyalet mahkemeleri), Robert Hood adında Yorkshire'lı bir adam kaçak olarak kaydedilmişti ve bu adam ne anlama geldiği bilinmeyen Hobbehod takma adıyla 1227'de tekrar ortaya çıktı. Maalesef bu Robert Hod'la ilgili başka bir şey bilinmiyor. Başka bir ihtimal de, Suriye Kontu John De Warenne için çalışan ormancı, Adam Hood'un oğlu Robert Hood'dur. 1280'de doğmuş ve Yorkshire, Wakefield'da karısı Matilda'yla birlikte kiracı olarak yaşamıştır. Wakefield, Robin'in baladlardaki serüvenlerinin geçtiği yer olan Barnsdale'dan yalnızca 16 km uzaktadır ve bazı hikayelerde Robin Hood'un babasının Adam adında bir ormancı olduğu söylenir. Matilda ismi de ayrıca, Elizabeth dönemindeki iki oyunda Bakire Marian'ın gerçek adıydı. Robert Hode, 1317'de askerlik başvurusunu yapmayarak ortadan kayboldu. Bu Wakefield'h Robin'le efsanedeki Robin arasında bazı benzerlikler olsa da, Robin Hood ismi etrafında dönen hikayeler onun yaşadığı dönemde de önceden beri anlatılagelmiştir ki onun yaşadığı dönem

daha geç olduğu için onu değerlendirmeye alamayız. Aslında, bu zamanlarda mahkeme raporlarında Robinhood'un bir haydutun unvanı olduğu belirtiliyor ve 1300'den önce bu ismi üstlenen ya da başkası tarafından bu isim kendisine verilen en az sekiz kişi vardı.

Bu durum, Berkshire, Enborne'lu William de Fevre olayında örneklendi. Fevre, 1261'de Reading'deki mahkeme kayıtlarında bir kaçak olarak gösterilmişti. Bir yıl sonra Easter'da, 1262, krala ait bir belgede ismi, *William Robehood* olarak yeniden yazılmıştı. Eğer bu, katipten kaynaklanan bir hata değilse, 1262 yılında Robin Hood efsanesi, ismi diğer haydutlara verilecek kadar iyi biliniyordu. Durum böyleyse, herhangi bir Robin Hood 1261 veya 1262'den sonraki bir tarihte bulunmuş olamaz.. Diğer taraftan bu, o zamanlar efsaneden esinlenerek haydutlara Robin Hood takma adının veriliyor olmasına bir kanıt olabilir, böylece Robin Hood'un yaşadığı zaman olarak bu kadar erken bir tarihin kesin kanıtı olarak düşünülemez.

Tony Molyneux-Smith 1998'de yazdığı *Robin Hood ve Wellow Lordları* adlı kitabında çok ilginç bir kuram ileri sürdü ve Robin Hood'un tek bir insan olmadığını, fakat Sherwood ormamna yakın olan Wellow'un Lordluğunu 14. yüzyıla kadar elinde bulunduran Sir Robert Foliot'un soyundan gelenlerin kullandığı bir takma isim olduğunu iddia etti. Bu şaşırtıcı bir olaydır; ancak Foliot ailesini, kesin bir şekilde ünlü haydut hikayesinin çıkış noktası olarak tanımlamak için bu aile ve kökenleri kesinlikle daha kapsamlı bir şekilde araştırılmalıdır.

Tabii ki Robin Hood ilk veya tek ortaçağ haydut hikayesi değildi. Onun cesur firarları, kurtarışları ve gizlenmeleri büyük ölçüde, gerçek hayattaki haydutların

asıl ve efsanevi serüvenlerinden etkilenmiştir. Bir örnek de, paralı asker ve korsan Rahip Eustace'dir (1170-1217). Onun yaptıkları, bir 13. yüzyıl romanında ve ayrıca çağdaş tarihçi Matthew Paris'in *Chronica Majo*ra'sında *(Esas Tarih)* anlatılır. Robin Hood efsanesi için diğer bir tarihi örnek (Uyanık) Hereward'dir. 11. yüzyılda yaşamış bu haydut lideri, Fatih William'a karşı direnişi yönetmiş ve istilacı Normandiyalılar karşısında Güney Lincolnshire'daki bataklık arazisinde Ely Ada'sını savunmuştur. Hereward ölümünden sonra sadece kısa bir süre için halk kahramanı olmuştur ve 100 yıl içinde serüvenleri tavernalarda şarkılarla kutlanmıştır. Efsanevi Hereward, Geoffrey Gaimar'ın yaklaşık 1140'da yazdığı *Estorie des Engles'la* ve aynı dönemde yazılan *Gesta Herewardii Saxonis'le* (Sakson Hereward'in Yaptıkları) daha önceden ortaya atılmıştır. Daha sonradan Robin Hood'la bağdaştırılan haydut kahramanın birçok yönü Hereward hikayelerinde bulunur. Hereward cesur, kibar, çabuk kavrayan, gizlenmede usta ve *Uyanık,* dikkatli anlamında, adından da anlaşılabileceği gibi her zaman tetikteydi.

Dönemin başka bir kahramanı da Fulk FitzWarin'dir. 12. yüzyılın başlarına ait bir hikaye Fulk'ın, genç bir soylu olarak, İngiltere Kralı John'a nasıl gönderildiğini anlatır. Sonunda kral onun düşmanı olur ve ailesinin toprağına el koyar; böylece Fulk ormana kaçar ve bir haydut olur. Hikayede, Robin Hood efsanesi serüvenlerini kısmen andıran olaylar vardır. Örneğin Fulk, yolunu kestiği zengin yolcuların dürüstlüğünü sınar ve Kral John'u hileyle ormana çekerek kendi haydut çetesi tarafından yakalanmasını sağlar. Ancak, Fulk FitzWarin'in hikayesinde (tüm eski İngiliz kahraman hikayelerinde de, Robin Hood efsanesinde de olduğu gibi)

göremediğimiz güçlü bir mit öğesi (devler, ejderhalar, destansı yolculuklar) vardır. Robin Hood hakkında ortaya atılan tamamen farklı bir yorum, onun İngiliz halkbilimindeki rolüne dayandırılmıştır. *Yeşil Adam ya* da Robin Goodfellow) ve Ormanın Vahşi Adamı gibi Pagan temaları, Robin Hood efsanesinin yayılmasını etkilemiştir ve onun karakteriyle hikayesi, 16. yüzyıla kadar yapılmış, doğanın ve gelen bahar mevsiminin kutlandığı bir etkinlik olan Mayıs Oyunlarına dahil edilmiştir. Fakat Robin Hood'un yalnızca bu kutlamalardan kaynaklanan bir efsane olduğunu söylemek, özellikle onun hikayesi Mayıs Oyunlarıyla herhangi bir ilişkisi olmadan önce de çok iyi bilindiği için imkansızdır.

Her ne kadar onun tarihi karakterlerden parçalar halinde oluşturulmuş, fakat bireysel bir tarihi kişilik olmayan tipik bir haydut kahramanı temsil etmesi daha muhtemel olsa da eğer Robin Hood gerçekten var olmuşsa bile, en sağlam kanıtlar onu 13. yüzyılda bir yere koyuyor. Robin Hood hikayesi, genellikle dinleyicilerin isteklerini ve ihtiyaçlarını karşılamak için, 700 yıldan fazla zamandır adım adım oluşturulmuştur. Aslında, Kevin Costner'ın oynadığı 1991 yapımı *Robin Hood: Hırsızlar Prensi* filminin sunduğu şekilde, hikaye, kendisine eklenen en yeni mitlerle açıkça görüldüğü gibi bugün hâlâ gelişmektedir. Burada, Robin hem geri dönen bir Haçlı olarak 12. yüzyılın sonlarında yaşamış bir karakter olarak gösterilmiş, hem de gözünü vahşet bürümüş Kelt savaşçılara karşı, onların gerçekte yaşadığı dönemden 1000 yıldan fazla bir zaman sonra, ormanda savaşır şekilde resmedilmiştir. Şüphesiz hikaye, geçmişte yapıldığı gibi gelecekte de gelişmeye ve değişmeye devam edecektir; bu durum, Robin Hood mit-tarihinin bir parçasıdır.

AMAZONLAR: UYGARLIĞIN KIYISINDAKİ SAVAŞÇI KADINLAR

Aşağı yukarı 3000 yıldır, bilinen dünyanın kıyısında yaşayan şiddetli savaşçı kadınlardan oluşan bir kabile, hayal dünyamızı esir aldı. Antik Yunan ve Romalı mitoloji ve mitoloji tarihi yazarlarından *Zeyna: Savaşçı Prenses* gibi modern televizyon şovlarına kadar bu savaşçı, yalnız kadınlardan oluşan toplum zamana ve yere göre sürekli, olarak yeniden uyduruldu. Fakat bu hikayelerin ve efsanelerin arkasında somut ve hatta tarihi bir dayanak var mıdır?

Amazonlara ilk olarak, Homeros'un muhtemelen MÖ 8. yüzyılda yazdığı, Truva Savaşı hakkındaki epik hikayesi *İlyada* kitabında savaşçı kadınlar kabilesi olarak görüyoruz. Burada, Truvalı Priam Türkiye'nin ortasında seferdeyken Amazonların ona saldırdıklarından kısaca bahsedilir. Homeros bu kadınları, "erkek gibi savaşan kadınlar" olarak tanımlar. Homeros'dan sonra, birçok Yunan yazar Amazon karakterine ve varsayılan kökenine daha fazla unsur ekledi. MÖ 5. yüzyıl civarında yazan Yunan tarihçi Heredot, onları *Androktones* (erkeklerin katili) olarak adlandırdı ve (yakın zamandaki

arkeolojik keşifler ışığında) Heredot'un onlar hakkında anlatılacak ilginç bir de hikayesi vardır. Türkiye'nin kuzeyinde Thermodon savaşında Yunanlılara yenildikten sonra, Amazon savaş tutsakları gemiyle Yunanistan'a geri götürüldüler. Yolculuk sırasında, kadınlar saldırdı ve onları esir alanları öldürdüler; fakat gemiyi kumanda etmeyi bilmiyorlardı ve Karadeniz boyunca kuzeye doğru sürüklendiler. Sonunda İskit topraklarına geldiler ve at çalarak bölgede baskınlar yapmaya başladılar. Heredot Amazonların, serbest bir şebekeyle at üstünde göçebe bir bozkır kabilesi olan İskitlerle bir anlaşma yaptığını ve hemen ardından erkeklerle evlendiklerini anlatır. Buna göre, Amazonlar daha sonra kuzeye doğru taşındılar ve bugün güney Rusya topraklarında bulunan Don'un doğusuna yerleştiler ve orada tamamen Sarmat kültürüne dahil oldular. Bu sefer Romalı yazarlar tarafından anlatılan diğer bir hikaye, Truva Savaşı'nda Amazonların Priam'ın müttefikleri olarak Yunanlılara karşı savaştığını anlatır. Savaşın sonuna doğru, savaşta birçok Yunanı öldürdükten sonra, Amazon kraliçe Penthesilea Aşil'in karşısına çıkmıştır ve kanlı bir düelloda katledilmiştir. Diğer birçok Yunan kahraman, bu korkunç kadınlara karşı ölüm kalım mücadelesi vermiştir.

Herkül'ü kandıran 12 işçiden birisi, ondan Amazon kraliçesi Hippolyte'in sihirli kuşağını almasını istedi. Herkül, bu görevi başarmak için, başka bir Yunan kahramanı olan Theseus'un yardımıyla, Thermodon nehri üzerinde Karadeniz'in güney kıyısındaki, Amazonların başkenti Themiscyra'ya yolculuk etti. Herkül Hippolyte'i öldürerek kuşağı aldı ve Theseus da, Hippolyte'in kız kardeşlerinden birisini, prenses Antiope'u kaçırdı. Antiope'u kurtarmak için Amazonlar Yunanistan'ı işgal

ettiler ve Atina'ya saldırdılar, fakat yenildiler. Hikayenin bazı farklı türlerinde, Antiope Theseus tarafında savaşırken öldürülür. Yunanlılar ve Amazonlar arasındaki efsanevi savaşlar, *amazonomachy* olarak bilinen bir Yunan sanat türünde anılır; bunların bir örneği de Atina, Parthenon'da bulunan mermer bir oymadır. Büyük İskender'in bazı biyografi uzmanları onun Thalestris adında bir Amazon kraliçesiyle tanıştığından ve kraliçenin ondan bir çocuğu olduğundan bahsederler; ancak diğer antik yazarlar ve Yunan tarihçi ve biyografi uzmanı Plutrach kendi kitabı *İskender'in Hayatı'nda* bunu kabul etmez.

Antik Yunan ve Romalı yazarlar, çeşitli tuhaf adetleri Amazonlarla bağdaştırır. Sadece Amazon kelimesinin şimdi Farsça *ha-mazan* (savaşçı anlamında) kelimesinden geldiği düşünülür ve Yunan versiyonunda *göğsü olmayan* anlamındadır. Yunanlılar muhtemelen, Amazonların yayın çekilmesini kolaylaştırmak için sağ göğüslerini kesme veya yakma geleneğini açıklamak için kelimeye bu anlamı eklediler. Ancak, Yunan sanatındaki Amazon tasvirleri onları her zaman iki göğüslü olarak gösterir. Başka bir mit de Amazonların kendi topraklarında erkeklerin yaşamasına nasıl izin vermediğini anlatır. Bununla birlikte, ırkı devam ettirmek için yılda bir kez, tamamı erkeklerden oluşan Gargareanlar adındaki komşu kabileyi ziyaret ederler. Bu üremeden doğan kız çocuklar Amazonlar tarafından büyütülüyor ve tarım, avcılık, savaş konularında eğitiliyorlardı; erkek çocuklarsa ya ölüme terk ediliyor ya da babalarına geri veriliyordu.

Amazonlar Türkiye'nin Karadeniz kıyısından güney Rusya'ya, Libya'ya ve hatta Atlantis'e kadar şaşırtıcı derecede geniş bir coğrafyayla ilişkilendiriliyorlar. Bu

tür inanılmaz fikirler ışığında, Amazonların bir mit olduğu yönündeki ortak görüş şaşırtıcı değildir. Fakat son zamanlarda, arkeoloji sayesinde, bilginlerin görüşleri değişmeye başladı. Heredot'a göre, güney Rusya'daki Sarmat halkı Amazonların ve İskitlerin soyundan geliyordu. Rus arkeologların 19. yüzyılın ortalarından bu yana Pontik Bozkır'da (Karadeniz'in kuzeyinden doğuda Hazar Denizi'ne kadar uzanan bozkırlar) kadın savaşçıların iskeletlerini bulmalarına rağmen, batılı bilginler veya arkeologlar ya bu bulgulardan haberdar değildiler ya da Yunan efsanesindeki Amazonlarla bir bağlantı kurmadılar. Rus ve Amerikalı arkeologlar tarafından yürütülen ve (Amerikan-Avrasya Araştırma Enstitüsü'nden) Jeannine Davis-Kimball'ın önderliğinde gerçekleştirilen kazılar, bu Yunan hikayelerinin aslında bir temeli olabileceğini gösterdi. Kazakistan Rus sınırı yakınındaki Pokrova kasabası yakınında bulunan antik gömü tepeciklerinde, *{kurgan olarak bilinirler)* silahlarıyla birlikte gömülmüş kadınlar bulundu. Gömülü olarak bulunanlar arasında, demir kılıçlar veya hançerler, bronz ok başlıkları, yaylar, yay kılıfları ve at koşum takımları vardı. Mezarlar MÖ 6. yüzyıl ila 4. yüzyıl arasındaki bir döneme tarihlenmektedir ve yüksek statü sahibi savaşçı kadınlardan oluşan bir kültürün işaretidir.

Önceleri, silahların ayinsel bir amaç için kullanıldığına dair iddialar vardı, fakat iskeletlerin incelenmesi, bunun aksini ortaya çıkardı. Kafataslarından bazılarında yara izleri görülüyor ve 13-14 yaşlarında bir kıza ait eğri bir bacak kemiği, at sırtında geçen bir yaşamı gözler önüne seriyor. Başka bir kadının dizine saplanmış kıvrık bir ok ucu, bir savaş yarasına işaret ediyor. Kadınların yanında bulunan silahlar savaşta sıkça kulla-

nılmış gibi görünüyor ve ayrıca bu silahların saplarının erkeklerin yanında bulunanlardan daha küçük olması, onların özellikle kadınlar için yapılmış olduğunu belirtir. O halde bunlar efsanevi Amazonların mezarları olabilir mi? Muhtemelen hayır. Bir bakıma, Heredot haklıydı - kesinlikle Sarmat kadın savaşçılar vardı. Ancak, onların Heredot'un *Hikayeler'inde* bahsedilen Amazon-İskit evliliğinden geldiğine dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Başka bir gerçek de, Sarmat kadın savaşçıların kabilenin yalnızca küçük bir kısmını oluşturuyor olmasıdır. Gömülen erkeklerin yüzde 90'ı savaşçıyken, kadınların yalnızca yüzde 20'lik bir kısmı silahlarıyla birlikte gömülmüştü.

Sarmatların Amazon mitlerinin kaynağı olmasına ihtimal verememizin başka bir nedeni daha vardır. Amazonlar, Yunan sanat ve edebiyatında MÖ 8. yüzyılda, yani Avrasya bozkırlarında kadın savaşçılara ait bir kanıt bulunmadan en az 200 yıl önce bile betimlenir. Karadeniz'deki en antik Yunan kolonileri 8. yüzyıla aittir, ancak daha önceden de muhtemelen ticari yolculuklar bulunmaktadır. Bu nedenle, arkeolojik kanıtların ortaya çıkardığından daha önceki bir tarihte bozkırda kadın savaşçıların yaşamış olması - ve Yunanlıların onlarla iletişim kurmuş olması - açıkça mümkün olsa bile bu iletişim hakkında hiçbir kanıt yoktur. Görüldüğü gibi, Sarmat Kültürünün kadın savaşçıları Amazon mitini etkilemiş olabilir; ancak onun asıl kaynağı olamazlar. MÖ 4. yüzyıl civarında Sarmat kültürü, başka bir göçebe kabile olan İskit kültürüne dahil olmuştur ve kadın savaşçılar da eski Sarmat gömülerinde bulunmaktadır. İskitler batıya doğru atalarından daha çok genişlediler ve Romalılarla doğrudan sınır komşusu oldular. Gerçekte, Roma hizmetindeki Sarmat süvari bir-

ligi MS 2. yüzyıldan 5. yüzyıla kadar Britanya'da etkindiler. Ancak bu Romalılaştırılmış süvari birliğinin içinde kadın savaşçıların bulunup bulunmadığı bilinmemektedir.

İçinde kadın savaşçılar bulunan bozkır kabilelerinin başka örnekleri de vardır ki bunlardan birisi de İskitlerle akraba olan Pazyryk halkıdır. Pazyrykler Polonya'nın doğusundan Rusya'nın Sibirya bölgesinde Altay Dağları'na kadar uzun bir coğrafyada yerleşmiş olmasına rağmen, neredeyse tamamen aynı gömme adetlerine sahiplerdi; Ukrayna ve güney Rusya'da bulunanlara benzer şekilde kurgan kullanıyorlardı. Rus arkeolog Natalia Polosmak tarafından 1993'te bulunan MÖ 5. yüzyıldan kalma Pazyryk kurgan gömüsü Sibiryalı Buz Bakiresi olarak tanındı, ancak o bir savaşçı değil üst düzey bir rahibeydi. Bununla birlikte, Polosmak, her biri ok başlarıyla ve bir baltayla birlikte gömülmüş bir kadın ve bir erkek iskeletinden oluşan bir mezar buldu.

Belki de, önceden var olan Yunan Amazon mitlerine daha gerçekçi, başka bir boyut ekleyen de bozkır kadınlarının hoşlandığı yüksek statüdeki insanların yolcu hikayeleridir. Diğer türlü Amazonlar, Yunanlıların, Karadeniz kıyıları gibi, yeni topraklara doğru ilerlerken karşılaştıkları bilinmeyen şeylerin tehlikelerinin - ve belki de barbarlığının - efsanevi bir izahı olarak görülebilirdi. Yunanlıların, Amazonların bilinen dünyanın en ucunda, uygarlığın dışında her zaman var olduklarını düşündüğünü belirtmek ilginçtir. Yunan dünyası genişledikçe, Amazonların yurdu daha uzağa doğru itilmiştir ve bu da muhtemelen Amazonlarla bağdaştırılan coğrafyanın neden bu kadar çok yer değiştirdiğini açıklar. Amazonlarla ilgili ilk kaynaklar Anadolu'da (Türkiye)

Yunanistan'ın doğusuna işaret ediyor; bu bölgenin doğu kıyısına Efes ve İzmir şehirlerini kurdukları varsayılıyor. Heredot zamanında (MÖ 5. yüzyıl) güney Rusya'ya taşınmışlardı ve Sicilyalı Diodorus MÖ 1. yüzyılda *Dünya Tarihi Kütüphanesi'ni* yazarken, Amazonları batı Libya'yla bağdaştırmıştı.

Eğer Amazon mitleri savaşan kadınlardan oluşan gerçek bir anaerkil kültürün anısıysa, dikkate alınacak önemli bir nokta da, Homeros'un 8. yüzyılda bu mitleri, sanki okuyanlar konuyu biliyormuş gibi yazmış olmasıdır. Bu nedenle Amazonlar, muhtemelen Geç Bronz Çağı'nda/ Erken Demir Çağı'nda (MÖ 1600-900 yılları arasında), yani daha önceden yaşamış olmalılar. Amazonların yeri konusunda gerçeklik payı en yüksek ihtimaller Anadolu, Rusya ya da Karkaslardır. Fakat en azından şimdilik, bu bölgelerde bu erken tarihte savaşçı kadınların yaşamış olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamaktadır.

Bir bakıma Amazon miti kısmen Yunanlıların *öteki* kavramına nasıl baktıklarının bir göstergesi olarak görülebilir. O zamanın edebiyatında ve sanatında bu kadınlara yüklenen özellikler, normal bir toplumda görülen her şeyin tam tersini açığa vuruyordu. Yunan toplumunda, kadınların görevleri tamamen evle sınırlıydı ve savaşta ya da politikada kesinlikle yerleri yoktu. Aksine, Amazonlar kendi kararlarını veriyorlar ve kendi savaşlarını yapıyorlardı. Bu denli zıt roller içeren mitler, Yunanlıların kendi toplumlarından köklü bir şekilde farklı olan bir toplumun anormalliğini göstererek Yunan devletinin var olan konumunu korumasına yardımcı oluyordu. Sonuçta, tabii ki, barbarlık - Amazonlar ve Yunanlılar arasındaki birçok savaşta olduğu gibi - kültürle karşı karşıya gelince kaybediyor.

BUZ ADAMIN ESRARI

1991 Eylül'ünün güneşli bir gününde, Ötztal Alpleri'nin ıssız bir bölgesinde, İtalya-Avusturya sınırının yakınlarında iki Alman yürüyüş sporcusu (Helmut ve Erika Simon) 20. yüzyılın en inanılmaz keşiflerinden birini gerçekleştirdi. Gördükleri yüzü buzların içine gömülü nesne donmuş bir cesetti. Çığ altında kalmış bir dağcının cesedini bulduklarını düşünerek yetkililere haber verdiler. Yetkililer ertesi gün olay yerine geldi. Buzulların erimesinden dolayı bölgede dağcıların cesetlerine rastlanması hiç de sıradışı bir durum değildi. Üç hafta önce, 1934'te yürüyüş için yola çıkmış ve o zamandan bu yana kayıplara karışmış bir erkek ve kadının mumyalanmış cesetleri bulunmuştu. Helmut ve Erika Simon'ın keşfinin ertesi günü Avusturya polisi bölgeye geldi ve biraz da özensiz bir şekilde cesedi donup kaldığı yerden çıkarmaya başladı. Buzdan çıkarılırken cesedin üzerindeki giysinin bir kısmı parçalandı, kullanılan delici çekiçten dolayı kalça kısmında bir delik açıldı ve ceset kefene koyulmaya çalışılırken sol kolu aniden kırıldı.

Ceset Innsbruck Üniversitesi'ne gönderildi. Burada yapılan ayrıntılı incelemede cesedin kesinlikle bölgede ölmüş bir dağcıya ait olmadığı ortaya çıktı. Radyokar-

bon tarihleme yöntemi, bu cesedin MÖ 3200 (Geç Neolitik Çağ) sıralarında ölmüş bir adama ait olduğunu, yani günümüze ulaşabilmiş en eski insan vücudu olduğunu ortaya koydu. Ötzi (Ötztal Alpleri'nde bulunduğu için bu isimle anılır olmuştu) üzerinde incelemeler devam etti ve 1.57 boyunda ve öldüğünde 40-50 yaşları arasında olduğu belirlendi; ancak ölüm nedeni açıklanamadı. Midesi incelendiğinde, ölmeden sekiz saat önce yemiş olduğu ve kızıl buğdaydan yapılmış bir parça' mayasız ekmek, birkaç bitki kökü ve kırmızı geyik etinden oluşan iki yemeğin kalıntıları görüldü. Yumurtalıklarındaki hiç bozulmamış spermler incelendiğinde, Ötzi'nin ilkbaharın sonlarında ya da yazın başında ölmüş olduğu ortaya çıktı.

Ötzi'nin vücudunda karakalemle boyanmış küçük paralel çizgiler ve haçlardan oluşan toplam 57 adet dövme vardı. Bu dövmeler çoğunlukla omurga, bel bölgesi, dizler ve ayak bileği etrafında toplanmış olduğu için bunların süs amaçlı olmadığına inanılıyor. Buz Adam'ın iskeleti incelendiğinde, eklem iltihabı geçirdiği ortaya çıktı ve dövmelerin bilinen akupunktur noktalarında bulunması nedeniyle birçok araştırmacı Ötzi'nin dövmelerinin tedavi amaçlı olduğunu düşünüyor.

Üzerini kaplayan buz tabakası sayesinde Buz Adam'ın giysileri gayet iyi muhafaza edilmişti. Öldüğünde Ötzi'nin ayağında, tabanı ayı derisinden, üst kısmı geyik postu ve ağaç kabuğundan yapılmış, iç kısmında ayağı sıcak tutması için yumuşak ot bulunan bir ayakkabı vardı. Ayrıca, muhtemelen battaniye olarak da kullandığı, çimen dokuma bir mantosu, deri bir giysisi ve kürk şapkası vardı. Cesedin yanı sıra, Ötzi'nin son yolculuğunda beraberinde taşıdığı çeşitli eşyalar da bulundu. Bu eşyaların arasında, porsukağacı sapı

olan bir bakır balta, yine porsukağacı kerestesinden, yapımı tamamlanmamış bir büyük yay, içinde uçları çakmaktaşından yapılmış iki ok ve 12 tamamlanmamış ok sapı bulunan, geyik derisinden yapılmış bir ok kılıfı, çakmaktaşından yapılmış bir bıçak ve kılıfı, dana derisinden yapılmış bir bel çantası, içinde tıbbi mantarlar olan bir ilaç çantası, ateş yakmak için bir çakmaktaşı ve pirit, keçi kürkünden yapılmış sırt çantası ve taş boncuğu olan bir püskül bulunuyordu. Bunların tamamı Buz Adam'ın yaşamını ve ölümünü anlamak için eşsiz verilerdir.

Peki bu esrarengiz gezgin kimdi ve onu ıssız Otztal Alpleri'nde yaklaşık 2896 metre tırmanma riskini almaya iten neydi? DNA analizi, Ötzi'nin en çok Alpler civarında yaşayan Avrupalılara benzediğini gösterdi. Dişleri ve kemikleri üzerinde izotopik analiz yapan Avustralya Devlet Üniversitesi'nden jeokimya uzmanı Wolfgang Müller ve ABD ve İsviçreli meslektaşları Ötzi'nin doğum yerinin Tirol'ün İtalya'ya ait kısmındaki Feldthurns köyü yakınlarında, bugün Bolzano'nun bulunduğu yerin kuzeyinde, öldüğü yerin 30 mil kadar güneydoğusundaki bir bölge olduğunu belirttiler. Saçında rastlanan yüksek miktarda bakır ve arsenik, Ötzi'nin bakır eritme işinde çalıştığını, belki de kendi silahlarını ve araç gereçlerini yaptığını göstermektedir.

Buz Adam'ın neden Ötztal Alpleri'nde tek başına dolaştığı (ve neden öldüğü) konusunda yaygın kabul gören ilk kuram, bir otlakta sürüsünü otlatmak için yaylaya çıkmış bir çoban olduğu yönündedir. Bu tahmine göre, Ötzi mevsimsiz bir kasırgaya yakalanmış ve bulunduğu sığ çukura sığınmıştı. Dr. Konrad Spindler bu kuramda bir değişiklik önermektedir. Buz Adam üzerinde yapılan bilimsel araştırmaların lideri olan Spindler'ın kura-

mı, cesedin Innsbruck'ta alınan ilk X-ışını incelemelerinden alınan sonuçlara dayanmaktadır. Bu X-ışınları, vücudun sağ kısmında kırık kaburga kemikleri olduğunu gösteriyordu. Spindler bu kırıkların, Ötzi koyunlarıyla köyüne dönerken karışmış olabileceği bir kavgadan kaynaklandığını düşünüyor. Buna göre, Ötzi kavgadan canı kurtararak kaçmayı başarmış, ancak Helmut ve Erika Simon'ın onu 5000 yıl sonra buldukları yerde, bu kavgada aldığı yaralar sonucu ölmüştür. Ancak 2001 yılında Bolzano'daki bir laboratuarda bilimadamları tarafından ceset üzerinde yapılan yeni bir araştırma, kaburga kemiklerinin ölümden *sonra,* kar ve buzun göğüs kafesi üzerinde ağırlık yapması sonucu dışarı doğru çıkık oluşturarak şeklinin bozulduğunu ortaya koydu. Bir diğer kuram da, Buz Adam'ın kuzey Avrupa'daki tezek bataklıklarında bulunan Tollund Adamı ve Lindow Adamı gibi çeşitli bataklık cesetleriyle ilgisi olduğu yönündedir. Bu cesetlerin MÖ birinci binyıla ait örneklerinin çoğu, kurbanların, ölümlerinden çok kısa bir süre önce Buz Adamın yediği yemeğe çok benzer bir yemek yemiş ve bataklığa atılmadan önce bir ayinle öldürülmüş olduğunu ortaya koymaktadır. Acaba Buz Adam da bir ayinin kurbanı olabilir mi? Bolanzo'daki incelemelerde elde edilen çarpıcı sonuçlar bunun doğru olmadığını ortaya koydu.

Ceset üzerinde yapılan bilgisayarlı tomografide, omuz kısmının yakınlarında ok şeklinde bir yabancı madde tespit edildi. Daha sonraki incelemelerde Ötzi'nin omzuna çakmaktaşından yapılmış bir ok başının saplanmış olduğu görüldü. Buz Adam öldürülmüştü. Görünüşe bakılırsa, ceketinde bulunan küçük yırtık, okun vücuduna girdiği noktaydı. Haziran 2002'de aynı bilimadamı ekibi Buz Adam'ın elinde derin bir yara,

bileklerinde ve göğsünde başka yaralar ve kesikler tespit etti. Görünüşe bakılırsa, bunlar ölümünden sadece birkaç saat önce, kavgadaki düşmanına karşı kendini savunurken aldığı yaralardı. DNA analizinden şok edici sonuçlar alındı. Ötzi'nin giysilerinde ve silahlarında dört farklı kişinin kan izleri vardı: Biri bıçağının ağzından, ikisi aynı ok başından, ve dördüncüsü keçi derisi ceketinden. Edinilen bu yeni bilgilerin ışığında, Buz Adam'ın akıbeti konusunda yeni kuramlar ortaya atılmıştır.

Vücutta ok başının yalnızca çakmaktaşı ucunun bulunması, Ötzi'nin ya da varsa yol arkadaşının, okun tahta sapını girdiği yerden çıkardığını göstermektedir. Bilgisayarlı tomografide, Ötzi'yi öldüren okun aşağı yönden atılmış ve yukarı doğru çıkıp sinirleri ve önemli kan damarlarını yırtarak, sol kolunu sakatlayacak şekilde sol kürek kemiğine saplandığı ortaya çıkmıştır. Ceketindeki kan, Ötzi'nin yol arkadaşının da yaralanmış ve Ötzi'nin onu sırtında taşımış olabileceğini gösteriyor. Öne sürülen diğer bir senaryo da, Ötzi ve bir ya da iki arkadaşının bir avcı grubu oldukları ve belki de avlanma alanı sorunundan dolayı başka bir grupla kavgaya karıştığı şeklindedir. Ötzi'nin silahlarındaki kan, kavgadaki rakiplerinden ikisini öldürmüş olduğunu gösteriyor. Buna göre, Ötzi ölümüyle sonuçlanan yarayı almadan önce, kıymetli okunun başını bir kurbanının vücudundan çıkarıp diğerinin üzerinde tekrar kullanmış olabilir.

Ancak olayların bu şekilde gelişmiş olduğuna katılmayanlar da vardır. Avusturya'da bulunan Innsbruck Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Enstitüsü'nden Walter Leitner'ya göre Ötzi bir Şaman olabilir. Leitner, bakır Geç Neolitik çağda az bulunan bir madde olduğu için, sade-

ce içinde bulunduğu toplumun ileri gelen kişilerinden birinin bakırdan yapılmış bir baltaya sahip olmasının mümkün olduğunu düşünüyor. Ayrıca Şamanlar da yüksek dağlık yerler gibi uzak ve ıssız bölgelerde ruhani dünyayla iletişim kurmalarıyla tanınırlar. Leitner'ya göre Ötzi muhtemelen öldürülmüştü, ancak bu bir av sahası tartışmasında değil, bulunduğu topluluğun içinde gücü eline geçirmek isteyen bir rakip grup tarafından gerçekleştirilmişti. Bu grup, Şamanı öldürüp kazada öldüğünü söyleyerek istediği sonucu almış olabilir. Bunlara alternatif olabilecek bir tahmin de Ötzi'nin, kurbanın geleneksel olarak avlandığı ve sırtına atılan okla öldürüldüğü bir ayinin kurbanı olabileceğidir. Romalı vakanüvisler, Keltlerin bu tür ayinler yaparak insanları kurban ettiğini yazmışlardır; ayrıca Stonehenge'in dış tarafındaki hendekte bulunan bir iskelet, burada bahsettiğimiz türden kurban ayinlerinin yapılmış olduğunu gösteren bir arkeolojik kanıt oluşturmaktadır. (Stonehenge makalesine bakınız.)

Geçenlerde Bolzano arkeolojik ofisinin müdürü Lorenzo Dal Ri şaşırtıcı bir iddiada bulundu. Dal Ri, Buz Adam Ötzi'nin ölümünün eskiçağdan kalma bir taş yazıtta kayıtlı olabileceğine inamyor. Dal Ri'nin iddiasına konu olan, Buz Adam'la hemen hemen aynı çağdan kalma olan süslü bu taş, Ötzi'nin bulunduğu bölgenin yakınlarındaki Laces kasabasındaki bir kilisenin sunak taşının yapımında kullanılmıştı. Yazıtın üzerinde birçok oymada, kaçıyor gibi görünen silahsız bir adamın sırtına ok atmak için hazır konumda durmuş bir okçu tasviri vardır. Bu taşın Buz Adam'ın ölümüyle doğrudan ilgili olduğunu gösteren hiçbir kanıt olmamasına rağmen, bu oyma figürde tasvir edilen sahneyle Ötzi'nin ölümü arasındaki benzerlik tuhaftır.

Şubat 2006'da, Dr. Franco Rollo (Camerino Üniversitesi, İtalya) ve meslektaşları Buz Adam'ın yumurtalıklarından hücrelerden alınan mitokondri DNA'sını (sadece anneden alınan DNA) incelediklerinde Buz Adam'ın üzerindeki sır perdesi biraz daha aralandı. Ekip, Ötzi'nin kısır olabileceği sonucuna vardı. Dr. Rollo, üreyemeyecek bir yapıda olmasının olası sosyal etkilerinin, Ötzi'nin ölümünü yol açan şartlarda bir etkisi olabileceğini tahmin ediyor.

Bulunduğu yıl olan 1991'den beri Ötzi öyle popüler oldu ki, bugün kendi "Tutankhamun'un Laneti" hikayesini yaratmıştır. Kabul edilmelidir ki Buz Adam'ın bulunması ve incelenmesiyle ilgilenen araştırmacılar arasında sık ölümler görülmektedir. Son kurban, Ötzi'nin giysileri ve silahlarındaki insan kanını bulan, Ekim 2005'te Avustralya'da esrarengiz şartlarda ölen, 63 yaşındaki moleküler arkeoloji uzmanı Tom Loy'du. Ötzi üzerindeki araştırmaya katılan ve yakın zamanda ölen diğer iki ünlü isim de, Innsbruck Üniversitesi'nde Buz Adam'ı araştıran ekibin lideri olan, Nisan 2005'te, tahminen çoklu doku sertleşmesinin getirdiği komplikasyonlar sonucu ölen Dr. Konrad Spindler ve Buz Adam'ı bulan kişi olan, Ekim 2004'te Avusturya Alpleri'nde 92 metreden düşerek hayatını kaybeden 67 yaşındaki Helmut Simon'dır. Büyük bir tesadüf eseri, Simon'ın donmuş cesedini bulan kişilerden biri olan Dieter Warnecke, Simon'ın cenazesinden kısa bir süre sonra kalp krizinden öldü. Ancak şüpheciler, 14 yıllık bir süre boyunca Buz Adamla ilgisi olan kişilerden beş ya da altısının ölmesinin şüphe uyandıracak kadar büyük bir olay olmadığını ileri sürüyorlar ve ayrıca işlerinin getirdiği tehlike nedeniyle dağcılar arasında doğal olarak yüksek bir ölüm oranı olduğunun da altını çiziyorlar.

Bugün İtalya'nın Bozen-Bolzano kentindeki Güney Tirol Arkeoloji Müzesi'nde sergilenmekte olan Ötzi'nin yaşamı ve ölümü hakkında hâlâ birçok cevapsız soru vardır. Bilimadamları gerekli otopsiyi gerçekleştirip Buz Adam'ın omzundaki ok ucunu çıkardıklarında bu soruların bazılarının aydınlatılabileceği bekleniyor. Görünüşe bakılırsa Ötzi'nin 5000 yılı aşkın bir zaman önce Alplerin buzlarında nasıl ve neden öldüğü konusunda daha çok bilgi edinebilmek için o zamana kadar beklememiz gerekiyor.

TAPINAK ŞÖVALYELERİNİN TARİHİ VE EFSANESİ

Tapınak Şövalyeleri, görünüşte Kutsal Diyar'daki Hıristiyan gezginleri korumak amacıyla, MS 1118'de Kudüs'te kurulmuş olup Haçlı Seferleri'nin savaşçı rahiplerinin güçlü bir örgütüdür. Yaklaşık iki yüz yıldır Şövalyeler, amansız savaşçılar olarak büyük bir ün kazandılar ve kırmızı Tapınak hacıyla süslenmiş meşhur beyaz kolsuz mantolarıyla, Haçlı Seferleri'nin sembolü haline geldiler. Şövalyeler hakkında belki de daha az bilinen bir ayrıntı da, Kutsal Diyar'daki maceralarının, Avrupa'da toprak alım satımından elde edilen kazançla karşılanıyor olmasıdır. Bu, dünyanın bugüne dek gördüğü ilk bankacılık ağıydı. Tapınak Birliğinin, muhtemelen Fransa kralı IV. Philip ve V. Papa Clement arasındaki gizli anlaşma sonucu gerçekleşen şiddetli yıkımı, Şövalyelere efsanevi bir hava kazandırdı. Farmasonluğun kurulmasından Ahit Sandığı'nın araştırılmasına kadar, neredeyse efsanevi olan her şeyle bağdaştırıldılar. Acaba bu şövalyelerin kuruluşlarının ve dağılmalarının ardında yatan gerçek hikaye nedir?

Başlangıçta bu örgüt, Fransa'nın kuzeydoğusundaki Champagne bölgesinde bir asilzade olan Hughes de Pa-

yens tarafından yönetilen dokuz şövalyeden oluşuyordu ve Payens, 1099'daki İlk Haçlı Seferinden sırasında şehrin Müslümanlardan geri alınmasından sonra, Kudüs kralı II. Baldwin'ne şövalyeleriyle birlikte onun hizmetine girmek istediklerini söyledi. Tapınak Şövalyeleri kendilerini yoksul yaşamaya, namusluluğa, itaate ve Fetihten sonra hacılar Kutsal Diyara giderken onları korumaya adanmış, sıkı bir dini-askeri düzen içinde kurulmuşlardı. MS 1118'de Kral Baldwin Kudüs'teki Tapınak Tepesi'nin (Tapınak Tepesi, Süleyman'ın Tapınağı'nın temelleri üzerine inşa edilmiş olduğu tahmin edilen bir saraydır) bir kanadını, barınak olarak kullanmaları için Şövalyelere vermiştir. Bu olaydan dolayı, Şövalyeler, Süleyman'ın Tapınağı'nın Yoksul Şövalyeleri olarak bilinmeye başladılar. Şövalyeler, 1128'deki Troyes Kurulu'nda kilisenin resmi onayını aldılar ve kurucu başrahipleri, Fransız Clairvaux'lu St. Bernard tarafından yönetim kuralları belirlendi. Birliğin ilk Başkanı, Hughes de Payens, 1128'de para toplamak için İngiltere'yi ziyaret etti ve Şövalyeler için askerler buldu; böylece İngiliz Tapınak Şövalyelerinin tarihi başlamış oldu. 1130'da de Payens, daha çok Fransa ve İngiltere'den toplanmış 300 şövalyenin başında Filistin'e döndü; aynı yıl Clairvoux'lu Bernard, de Payens'e, Birliğe desteklerini bildiren "Yeni Şövalyeliğe Övgü" adlı bir mektup yazdı. Bu mektubun Tapınak Şövalyeleri üzerinde çok büyük bir etkisi olacaktı; çünkü mektup Avrupa içinde çabucak yayıldı ve birçok genç insanı Birliğe katılmak yönünde veya topraklarını ve paralarını Birliğe, amaçları için hibe etmeleri yönünde etkiledi.

Tapınak Birliği her ülkede aynı şekilde örgütlendi. Her birinin o ülkedeki Tapınak Şövalyeleri için bir Bir-

lik Başkam bulunuyordu. Örneğin, İngiltere'de kayıtlara geçen ilk Başkan 1160'da Richard de Hastyngs olmuştur. De Hastyngs ve diğer tüm Başkanlar hayat boyu görevde kalan Büyük Başkana bağlıydılar ve Birliğin Kutsal Diyardaki askeri faaliyetinden ve Avrupa'daki ticari ilişkilerinden sorumluydular. Birliğe nasıl üye kabul edildiğinin ayrıntıları bilinmiyor; aslında bu durum daha sonra tarihlerinde Tapınak Şövalyelerinin aleyhine işleyecek bir etmendi. Yoksulluk, namusluluk, dindarlık ve itaat yeminlerini yerine getirmelerinin yanı sıra, üyeliğe aday olanların asil soydan olmaları gerektiği ve bütün maddi varlıklardan vazgeçerek, tüm servetlerini Birliğe bağışlamak zorunda oldukları biliniyor. Asker olarak, Tapınak Şövalyeleri, düşmana asla teslim olmayacaklarına dair yemin ediyorlardı. Savaş alanında Tanrı için savaşarak (kötülüğün kaynağı olarak gördüklere şeylere karşı) şereflice ölen bir şövalyenin doğrudan cennete gideceği kesin görülüyordu. Şiddetli eğitimleri ve sıkı disiplinlerinin yanı sıra, bu ölümüne savaşma tavrı Tapınak Şövalyelerini savaş alanında korkulan bir düşman yaptı.

Tapınak Şövalyeleri kısa sürede Vatikan'ın ve Avrupa krallıklarının desteğini aldı. İngiltere'de, Kral **II.** Henry, Tapınak Şövalyelerine ülkenin iç kısımlarındaki geniş arazilerle birlikte, ülkenin her tarafında topraklar bahşetti. 12. yüzyılın sonunda, Londra'da Fleet Sokağı ve Thames Nehri arasındaki bir bölgede, İngiliz Tapınak Şövalyeleri kendi merkezleri olan Tapınak Kilisesi'ni (ya da Round Church-Yuvarlak Kilise) inşa etti. Bu kilise, Kudüs'teki Kutsal Mezar (Holy Sepulchre) Kilisesi'nin tasarımına göre inşa edilmişti. İçinde barınaklar, askeri eğitim yerleri ve dinlenme yerleri olan kiliseye eklenmiş bir bina vardı. Birlik üyelerinin Tapı-

nak Başkanının izni olmadan Londra şehrine girmeleri yasaktı.

1200 yılında III. Papa Innocent (Masum), Tapmak Şövalyelerinin evleri içinde bulunan tüm kişilerin ve malların yerel yasalardan bağımsız olduğunu bildiren bir Papalık Fetvası yayınladı. Bunun asıl anlamı, Tapınak Şövalyelerinin vergiden ve öşürden muaf olmasıydı; bu da Birliğin istediği servetin hızla toplanmasında çok önemli bir rol oynadı. Avrupa'daki büyük arazileri sayesinde Tapınak Şövalyeleri, Kutsal Diyar'daki askerlerini giydirmek ve kadroyu desteklemek için yeterli parayı biriktirdi. Bağışlardan ve Avrupa'daki geniş ticari girişimlerinden (bunlar arasında, toprak ve mal varlığı alım satımı, finansal kiralama ve borç para vermek vardır) elde edilen parayı kullanarak Kutsal Diyar boyunca stratejik noktalara çok sayıda istihkam yapıldı. Yine de, tüm bu uğraşlara rağmen, Tapınak Şövalyelerinin, sayıca üstün olan İslam kuvvetlerine karşı kanlı askeri mücadeleleri tamamen başarısız olacaktı. 1291'de Şövalyelerin geri kalanları, batı Galile'deki Akka şehrinde 10 000'den fazla Memlüklü tarafından yok edildi. Bu yenilgiyle, Kutsal Diyar'daki Hıristiyan egemenliği sona erdi ve Avrupalılar, İslama karşı savaşmak için şövalyeler gönderilmesini Tanrı'nın hâlâ isteyip istemediğinden şüphe etmeye başladılar. Haçlı Seferlerinin sona ermesi ve Kutsal Diyarin kaybedilmesiyle birlikte, Tapınak Şövalyelerinin varlık sebepleri ortadan kalktığı için şimdi hangi amaca hizmet ettiklerini sorgulamaya başladılar. Birlik tarafından kullanılan servet ve güç, Birliğin vergilerden muaf olması ve Avrupa'da geniş toprakların sahibi olmasıyla birlikte, onlara birçok - ve çoğunlukla tehlikeli - düşman üretti. Sonunda, bu onların çöküşü olacaktı.

Ekim 1307'de, Fransa Kralı IV. Philip (Adil Philip) ülkede bulabildiği tüm Tapınak Şövalyelerini aynı anda tutuklatarak hapse gönderdi. Ayrıca Philip tüm Birliği, haça tükürmek ve onu çiğnemek, homoseksüellik ve putlara tapma gibi birçok dine karşı suçla itham ederek, bütün Tapınak mal ve mülk varlığını aldı. Ardından, birçok Tapınak Şövalyesine, Engizisyon mahkemesi üyeleri tarafından istedikleri itiraflar elde edilene kadar işkence edildi ve sonra bu üyeler idam edildiler. Bu şartlarda elde edilen itirafların gerçekten temeli olması büyük ölçüde olanaksızdır. 1314'te, son Büyük Başkan Jacques de Molay dahil, geri kalan Tapmak liderleri Paris'teki Siene nehrindeki bir ada olan İle de la Cite'deki Nötr Dam Kilisesi önünde kazığa bağlanarak yakıldılar. Görünüşe göre, de Molay'ın etrafını alevler sarmadan önce, IV. Philip ve onun ortak komplocusu Papa V. Clement'in aynı yıl içinde öleceği kehanetinde bulundu. Molay bu kehaneti yapmış olsun ya da olmasın, her iki adamın da Büyük Başkan'ın idamıyla aynı yıl içinde öldüğü doğrudur. De Molay'm ölümüyle birlikte, Tapınak Şövalyelerinin 200 yıllık çalkantılı tarihi sona erdi. En azından şövalyeler hakkında bilinen geleneksel hikaye budur.

Philip'in etkisiyle, Papa V. Clement'in Birliği 1312'de resmen dağıtmasından sonra bile diğer Avrupa krallıkları Tapınak Şövalyelerinin suçlarına inanmadı. İngiltere'de birçok şövalyenin tutuklanıp yargılanmasına rağmen, büyük çoğunluğu suçsuz bulundu. Bazıları, o dönemde kiliseden aforoz edilmiş olan Robert the Bruce'un egemenliğindeki İskoçya'ya kaçtılar ve böylece Birliği yasa dışı ilan eden Papalık Fetvasından etkilenmediler. IV. Phillip'in Tapınak Şövalyeleri üzerine bu korkunç saldırıyı kışkırtma nedeni olarak birçok kuram

ortaya atıldı. Birçok araştırmacı, kralın Tapınak Şövalyelerini servetinden ve gücünden mahrum bırakmak ve gereken tüm yollara başvurarak bunları kendisine almak için uğraştığı konusunda hemfikirdir. Ancak, Philip'in Tapınak Şövalyelerinin servetinden ne kadarına el koyabildiği tam olarak açık değildir.

Tapınak Şövalyelerinin ani sonu, Birliğin ve servetinin (açıkça) tamamen yok olması birçok efsaneyi ve uçuk kuramı beraberinde getirdi. Tapınak Şövalyelerinin kısmen başka Birliklere (Rahip Şövalyeler gibi) alındığı doğru olsa da, 15 000 adet olduğu tahmin edilen Tapınak Evlerine, donanma gemilerine, ticaret varlıklarını ve mali kayıtlarını ayrıntılarıyla gösteren devasa arşivlerine ve Tapınak Şövalyelerinin kendilerine ne olduğu tam olarak bilinmemektedir. Tüm Avrupa'da on binlerce Tapınak Şövalyesi vardı ve bunların sadece küçük bir kısmı idam edildi ve işkenceye uğradı. İddiaya göre İngiltere'de, Hertfordshire eyaleti tüm Avrupa'dan kaçan Şövalyeler için bir mabet oldu. Hertfordshire'daki Baldock kasabası Tapınak Şövalyeleri tarafından kuruldu ve 1199'dan 1254'e kadar Birliğin İngiltere merkezi oldu. Birliğin resmi suçlamalardan sonra normal şekilde devam etmesi, ancak gizli odalarda, hücrelerde ve mağaralarda buluşuyor olması kesinlikle akla yatkın bir ihtimaldir. Hertfordshire'da, iki Roma yolunun (Icknield Yolu ve Ermine Sokağı) kesiştiği yerde bulunan Royston Mağarası, Tapınak Şövalyelerinin buluştuğu yerlerden birisi olabilir. Mağarada ortaçağdan kalma birçok oyma figür bulunuyor ve bunların çoğu Pagan figürü; fakat St. Catherine, St. Lawrence ve St. Christopher oldukları düşünülen şekiller de var. Royston Mağarası'nın Tapınak Şövalyeleri tarafından kullanıldığı kuramını destekleyen kanıt; (1307'de) bir-

çok Tapınak Şövalyesinin idamdan önce hapse atıldığı yer olan Fransa, Chinon'daki Tour de Coudray'de bu oymalara benzeyen başka oymalar bulunmasıdır.

Başka bir kuram da, zulüm gördükten sonra İskoçya'ya kaçan Tapınak Şövalyelerinin İskoç Rit Farmasonluğu'nu kurmuş olmasıdır. Görünüşe göre, ilk Dundee Vikontu Claverhouselu John Graham'ın (1689'da Killiecrankie Savaşında öldürülmüştür) zırhının altında bir Tapınak Şövalyesi hacı vardı. Bazı araştırmacılar, 17. yüzyılın sonlarındaki farmasonların yeni isim altındaki Tapınak Şövalyeleri olduğuna inanır.

Diğer efsaneler, Tapmak Şövalyelerinin kaçırılmış hazinelerinin niteliği üzerine varsayımda bulunur. Birlik, Kudüs'teki Tapınak Dağı'nı uzun bir süre elinde bulundurduğu için, Şövalyelerin bölgede kendi kazılarını yaptıkları ve belki de Kutsal Kâse'yi, Ahit Sandığı'nı ve belki de Gerçek Haç'ın*: Hz. İsa'nın gerildiğine inanılan çarmıh parçalarını bulmuş olabilecekleri öne sürülür. Bir efsane de, Birliğin Kutsal Kâse'yi Tapınak Dağı altında bulduğunu ve 1300'lerin başında İskoçya'ya getirdiğini anlatır. Görünüşe göre Kâse, Midlothian'ın Roslin köyünde 15. yüzyıldan kalma bir kilise olan Rosslyn Capel altında bir yere gömülü olarak halen orada durmaktadır.

Günümüzde de varlığını sürdüren bazı gizli gruplar; örneğin Güneş Tapınağı Tarikatı, asıl Tapınak Şövalyelerinin soyundan geldiklerini iddia ederler ve asıl Tapınak Şövalyelerinin ruhunu canlandırma girişiminde bulunan başka çok sayıda örgüt bulunmaktadır. Modern dünyanın komplo teorilerine, gizli bilgilere, karanlık okült gruplarına ve uzun zamandır kayıp kalıntıla-

* *Gerçek Haç:* True Cross. (Ç.N.)

ra olan düşkünlüğüyle, Tapınak Şövalyeleri modern dünyada gizli örgüt örneğini temsil ederler. Bununla birlikte tarihçilerin çoğu, Tapmak Şövalyelerinin gerçek miraslarının daha sıradan olduğuna, genellikle bankacılık ve şövalyelik kanunu ile ilgili olduğuna inanır. Fakat Tapınak Şövalyelerinin popüler imajı öyle güçlüdür ki, her zaman Süleyman'ın Tapınağı'nın Yoksul Şövalyelerinden kalanların gerçekten bunlarla sınırlı olup olmadığını merak edenler olacaktır.

TARİH ÖNCESİ FLORES ADALILAR BİLMECESİ

Cüce fillerin, iri sıçanların, dev Komodo ejderhalarının, hatta devasa kertenkelelerin ufak insanlar tarafından avlandığı tuhaf, tarih-öncesi bir dünya. Bu senaryo, kulağa bilimsel gerçeklikten çok Arthur Conan Doyle'un *Kayıp Dünya'sı* gibi bilim kurgu romanlarına aitmiş gibi gelebilir, ancak, çok uzaklardaki bir Endonezya adasında yakın zamanda yapılan araştırmalar bu düşünceyi değiştiriyor. Sumatra ve Doğu Timor arasında bulunan bir Endonezya adası olan Flores, son birkaç yıldır büyük bir tartışmanın merkezi olmuştur.

2003 yılının Eylül ayında Endonezya Arkeoloji Merkezi'nden R. R Soejono ve New England Armidale Üniversitesi'nden Michael Morwood'un önderliğini yaptığı uluslararası bir araştırma ekibi, Liang Bua adı verilen, kireç taşından bir mağaranın kazısında çalışıyorlardı. Burada, 6 metre derinlikte yaklaşık 30 yaşlarında bir kadına ait olan neredeyse eksiksiz bir iskelet buldular. Tür olarak insana ait olduğunu düşündükleri bu iskeleti ölçtüklerinde yalnızca 1 metre uzunluğunda olduğunu gördüler. Çevrede, aynı türe ait, etrafa yayılmış diğer kemiklerle birlikte şimdiye kadar dokuz insan; iske-

leti bulundu. Radyokarbon ve termolüminesans testleri sonucu en eski kalıntıların yaklaşık 94 000, en yenisinin ise 12 000 yıllık olduğu saptandı.

Mağaranın içinde (insanın yanı sıra) balık, kurbağa, yılan, kaplumbağa, dev sıçan, kuş, yarasa ve Stegedon (soyu tükenmiş bir tür cüce fil), Komodo ejderhaları ve dev kertenkele gibi diğer iri hayvanlara ait iskeletler bulundu. Katmanlarda bulunan ateşle işlenmiş kayalar ve kavrulmuş kemikler, Flores Adalıların ateşin nasıl kontrol edildiğini bildiklerinin bir işaretiydi. Mağarada elde edilen diğer önemli bir bulgu da tahta merdanelerin üzerine bağlanıldıkları sanılan iki ucu keskin, oldukça karmaşık bir sisteme sahip taş aletlerdi. Taş aletlerin bazıları Stegodon'a saplıydı; bu da Flores Adalıların onları avladıklarının bir göstergesidir.

Araştırma ekibi şaşırtıcı bulgularını 2004 yılının Ekim ayında *Nature* adlı bilim dergisinde yayımladı. Flores'teki keşiflerinin sonuçları inanılmazdı. Dergide, *Homo floresiensis* adını verdikleri küçük insan türünün keşfedildiği açıklandı. Araştırmacılar bu türün tarih öncesi dönemlerde Flores Adasında yaşadıklarını düşünüyorlardı. Orijinal iskelet, *Flores'li Küçük Kadın* olarak ünlendi ve bu türe J.R.R. Tolkien'in *Yüzüklerin Efendisi* serisinden esinlenilerek hobbit takma adı verildi. Bunlar, yaklaşık 1 metre uzunluğunda, uzun kollara ve üzüm büyüklüğünde kemiklere sahip iskeletlerdi. İki ayaklı bu türün son derece küçük beyinleri vardı (modern insanın sahip olduğunun üçte biri büyüklüğünde, ya da bir şempanzenin beyninden biraz daha küçük). Bu insanlar karmaşık aletler yapıyor, cüce filleri avlıyor ve o bölgeyi kolonileştiren modern insanlarla aynı zamanda yaşıyorlardı. Araştırmacılar Flores Adalıların modern insanın cüceleri olmadıkları, fakat mo-

dern insanlar tarafından yaklaşık 30 000 yıl önce yok edilen Avrupalı Neandertalların doğu bağıntıları olan *Homo erectus'un* küçültülmüş formu oldukları sonucuna vardılar. *Homo erectus* türü de modern insanlar bölgelerine gelmeden hemen önce kayıtlardan silinmişti.

Bulgulara ilişkin önemli bir soru, araştırmacıların *Homo floresiensis'lerin* küçük boylarını nasıl hesapladıklarıdır. Bir teoriye göre Flores adası özellikle yalıtılmış bir adaydı ve modern dönemlerden önce oraya varmayı başarabilen hayvan kolonilerince sahiplenilmişti. Bu hayvanlar bazılarını devasa boyutlara getiren sıradışı evrim güçlerinin öznesi olmuştu, bunlara örnek olarak dev kertenkeleyi, Komodo ejderhasını (günümüzde hâlâ nesli devam etmektedir) ve cüce fil (Stegodon) gibi hayvanların küçülmüş türlerini verebiliriz. Araştırma ekibi, *Homo floresien'lerin* Flores'a 840 000 yıl önce gelen *Homo erectus'un* ataları olduğunu düşünüyor. Onlara göre, adada dış dünyadan yalıtılmış bir şekilde yaşayan bu hayvanlar yavaş yavaş, fillerin boyutlarını küçülten, kendilerine göre uyarlanmış bu sürecin bir parçası olmuşlardı. Küçük boyutlu hayvanlar Flores'daki kaynakların yetersizliğinden dolayı da evrim geçirmiş olabilirdi.

Tamamen beklenmedik bir şekilde keşfedilen *Homo Floresiensis'in,* eski dönemlere ait en önemli tür olduğu düşünülüyor. *Homo* cinsinin bu yeni üyesi, insan evrimine ilişkin bulguları bile değiştirebilir. Örneğin, bizler karmaşık yapıya sahip bir aleti üretmek için büyük bir beyne sahip olunması gerektiğine inanırız. Ancak Flores Kadını'nın sahip olduğu beyin bu düşünceyi çürüttü ve araştırmacıların küçük beyinli atalarımızın akılları ve yeteneklerine ilişkin önceden sahip olduğumuz varsayımları sorgulamaları gerektiğini ortaya çıkardı.

Hatta ilk kaşiflerden biri olan Dr. Michael Morwood, Flores Adalıların fil ve dev kertenkelelerin yaşadığı dönemlerde haberleşmek için kullandıkları ilkel bir dil kullandıklarını öne sürdü. Fakat diğer araştırmacılar onunla aynı fikirde değildiler; şempanze ve hatta kurtların bile bir dil kullanmadan ortaklaşa avlanabildikleri gerçeğini öne sürdüler.

Flores keşfi aynı zamanda Neandertalların 30 000 yıl önceki yok oluşundan beri insanların dünyada yalnız olduğu yönündeki basmakalıp bilgiyle de uyuşmuyor. Flores Adalılar diğer çoğu arkaik insan topluluklarının aksine modern döneme kadar varlıklarını sürdürmeyi başardılar, böylelikle modern insanla birlikte aynı anda var oldular. Bu, iki farklı insan türünün, *Homo sapiens* ve *Homo floresiensis'in,* yeryüzünde aynı anda paralel bir yaşama sahip olduklarını gösterir. Ancak Flores'de modern insan kalıntıları bulunmasına karşın, bunların en eskisinin 11 000 yıllık olduğu saptanmıştır; bu da söz konusu iki türün adada tam olarak aynı anda yaşamamış olabileceği anlamına gelir.

Bilim çevrelerinin ve diğer çevrelerin tepkileri neredeyse keşfin kendisi kadar sıradışıydı. Londra'da bulunan Doğal Tarih Müzesi'ndeki "insanın kökeni" bölümünün müdürü olan Chris Stringer, "(kendim dahil) birçok araştırmacı bu iddialara kuşkuyla yaklaşmıştır," demiş ve hiçbir şeyin kendisini küçük Flores Adalılar kalıntılarıyla karşılaşma sürprizine hazırlayamayacağını eklemiştir. Stringer ayrıca bulunan uzun kolların, *Homo floresiensis'lerin* ağaçların üzerinde uzun zaman geçirdiklerinin bir kanıtı olabileceğini tahmin ediyordu. "Bunu bilmiyoruz. Fakat eğer civarda Komoto ejderhaları varsa bebeklerinizle birlikte daha güvenli bir yer olan ağaçların üzerlerini seçersiniz."

Liang Bua mağarasında yapılan çalışmaların sonuçlarıyla aynı fikirde olmayan çok sayıda araştırmacı vardı, hâlâ da var. Endonezya'nın önde gelen paleoantropologlarından Teuku Jacob, LB1'in kesinlikle yeni bir türün üyesi olmadığını, aksine modern insanın australomelanesid ırkına ait olduğunu ve bu yüzden yalnızca 1300-1800 yaşında olduğunu iddia etmiştir. Jacob ve diğer birkaç önemli araştırmacı, bulunan kemiklerin aslında modern insana *(Homo sapiens),* büyük olasılıkla da mikrosefali diye bilinen beyin özrüne sahip cücelere ait olduğunu belirtti. Hatta bu kemiklerin, bugün Liang Bua'nın yakınlarında, Flores Adası'nın Rampasasa köyünde yaşayan cücelerin atalarına ait oldukları ileri sürüldü. Mikrosefali, beyinde ortaya çıkan sıradışı küçük bir urun neden olduğu patolojik bir vakadır ve genelde zihinsel engellerle ilişkilidir. Bu kuramı desteklemek adına, anatomist Maciej Henneberg, LB1 kafatasının, Girit'ten tipik bir mikrosefalik kafatası örneğiyle neredeyse aynı olduğunu ileri sürmüştür. Fakat *Doğa* adlı makaleye en büyük katkıları yapan Peter Brown ve New South Wales'da bulunan New England Üniversitesi'nden bir yardımcı profesör bu açıklamaya karşı çıkıyor. Profesör, savını, bu durumdaki pek az insanın yetişkinliğe varabileceğini söyleyerek destekliyor ve mikrosefalik kafataslarının, hiçbiri LBİ'de olmayan farklı ayırt edici özelliklere sahip olduğunu ekliyor. Brown ayrıca Liang Bua'da bulunan kemikler, hepsi aynı cüce özelliklerini taşıyan iskeletler yalnızca dokuz kişiye ait olduğu için, bütün nüfusta mikrosefali görüldüğünü öne sürmenin çok zor olacağını belirtiyor.

2005 yılının başlarında Florida Eyalet Üniversitesi'nden Dr. Dean Falk'un liderliğini yaptığı uluslar arası bir uzman grubu LB1 kafatasını inceledi. Grup, elde

ettiği verileri Bilim dergisinde 2005 yılının Mart ayında yayımladı. Grup, LB1 beyninin üç boyutlu bir maketini diğer birkaç farklı türle karşılaştırdı: Şempanze, modern insan (modern cüceyle birlikte), mikrosefalik ve *Homo erectus.* İnsan benzeri ilkel yaratıklar olan *Australopithecus'lar* ve *paranthropusaethiopicus'lar* ve modern goriller arasında birçok karşılaştırma yapılmıştı. Bu karşılaştırmaların sonuçlarına göre LB1 beyni cücelerin beyinlerinden ya da mikrosefalik beyinlerden tamamen farklıydı ve daha çok *Homo erectus* beynine benziyorlardı ve gerçekten de "insanoğlunun yeni bir türüne aitti". Ancak bu sonuçlar Dr. Faik ve ekibinin gerçek bir mikrosefaliye sahip kafatasını kullanmadıklarını iddia eden bilim adamlarını susturmadı. Bu konudaki tartışma halen devam etmektedir.

Flores Adalıların gerçek kökenleri ve kimlikleri konusundaki soru işaretlerinin DNA analizleriyle ortadan kaldırılabileceği yönünde kuvvetli bir ihtimal var. Nispeten yakın döneme ait iskelet kalıntıları ve bu maddenin fosilleşmediği gerçeği, bu analizlerin yapılmasını mümkün kılıyor. Fakat yüksek sıcaklık DNA'nın kimyasını bozduğundan Endonezya'nın tropikal iklimi bu yöntemle elde edilecek olan başarı şansını yok ediyor. Belki de Liang Bua'da daha çok sayıda tam iskelet bulunması DNA testinin uygulanmasına olanak sağlayabilir, fakat bunun LBİ'den başarıyla elde edilip edilemeyeceğini zaman gösterecek. Yine de o büyüleyici olasılık hâlâ var. *Homo floresiensis'lerin* DNA'ları alınabilirse, bu insanoğlunun evrim sürecine tamamıyla yeni bir sayfa açacak.

Küçük ada insanlarının tarihe karışması ise (yaklaşık 12 000 yıl önce), Liang Bua mağarası yakınlarındaki çok sayıdaki volkanlardan birinin Flores'in benzersiz

vahşi yaşamının yanı sıra orada yaşayan *Homo floresiensis* nüfusunu da yok etmesiyle gerçekleşmiş olabilir. Ancak *Homo floresiensis* nüfusunun bir kısmı daha sonraları adanın diğer bölgelerinde hayatlarını sürdürmüş de olabilir. İlginçtir ki Flores'in bugünkü sakinleri adadaki *Ebu Gogo* (her şeyi yiyen büyükanne) olarak bilinen küçük kıllı insanlara ilişkin efsanelerden söz ediyorlar. Bu Ebu Gogo'ların bazı özellikleri arasında *Homo floresiensis'lerde* olduğu gibi boylarının yaklaşık 1 metre oluşu ve uzun kol ve parmaklara sahip oluşları yer alıyor. Ebu Gogo'lar aynı zamanda ilkel bir dil ile mırıldanabiliyorlar ve köylülerin kendilerine söylediklerı şeyleri tıpkı bir papağan gibi tekrarlayabiliyorlardı.

Görünüşe göre Ebu Gogo'lar en son Hollanda kolonileri 19. yüzyılda Flores'e yerleşmeden önce görülmüş. Flores Adalılarla Sumatra adası arasında ilginç bir bağ vardır. Sumatra Adası'nda *Orang Pendek* diye bilinen, yaklaşık 1 metre uzunluğunda insan benzeri kalıntılar bulunmuştur. Zoologlar 150 yıldan uzun süredir batı Sumatra'nın Kerinci Seblat parkı alanında gizemli bir maymunun görüldüğüne ilişkin kayıtlar tutmaktadır ve bulunan ayak izleri ve kıllar bu maymunun var olduğuna ilişkin bir ipucudur. Flores Adası bulguları üzerine çalışan araştırmacılar, Orang Pendek'in halen Sumatra'da yaşayan *Homo floresiensis'lerin* yaşayan örnekleri olduğunu varsayıyorlar. *Nature* dergisinin baş editörü Henry Gee de bu düşünceye katılıyor. Hatta daha da ileri gidip, bu kadar yakın zamana kadar yaşayabilmiş olan Homo *floresiensis'lerin* keşfinin, "Yetiş gibi insan benzeri yaratıklar hakkındaki hikayelerin içinde de doğruluk payı olma olasılığını artırdığını" belirtiyor ve ekliyor, "Bu tür hayret verici yaratıkları inceleyen kriptozooloji, şimdi moda olabilir."

BRIAN HAUGHTON

Araştırmacılar özellikle güneydoğu Asya gibi bilinmeyen memelilerin bulgularına rastlanan zengin bir bölgede *Homo floresiensis* ya da Ebu Gogo'ların yaşayan örneklerini bulma olasılığının gözardı edilmemesi konusunda ısrarcılar. Örnekler arasında bir ceylan, *Pseudoryx nghetinhensis* (1993 kadar eski bir tarihte Lao-Vietnam sınırında görüldü) ve öküze benzeyen bir yaratık olan kouprey (varlığı batı bilim dünyasınca yalnızca 1937'den beri biliniyor) var. Bert Roberts ve Michael Morwood, Flores'deki kalan yağmur ormanlarına ve Ebu Gogo hikayelerindeki mağaralara yapılacak bir keşif gezisiyle kıl ve diğer benzeri kalıntılar gibi çok önemli örneklere, hatta belki de canlı örneklere rastlayabileceklerine inanmışlardı. Aynı zamanda farklı *Homo* türlerine ait iskelet kalıntılarının, güneydoğu Asya'nın ıssız köşelerinde keşfedilmeyi beklediklerini düşünüyorlardı. Gerçekten de, yakın tarihte yaşamış fakat 2003 yılına kadar ortaya çıkmamış *floresiensis* gibi kayıp bir *Homo* türünün varlığı, insanlık tarihi hakkında sandığımızdan daha bilgisiz olduğumuzun güçlü bir kanıtıdır.

MECUSİLER VE BETHLEHEM YILDIZI

Mecusileri birçok kişi, İncil'de geçen Doğunun Bilge Adamları olarak bilir. Matta İncili onları kurtarıcılarını bulup ona altın, tütsü ve mür gibi hediyelerini sunmak için Bethlehem Yıldızı'nı takip ederken tasvir eder. Peki, bu egzotik hediyeleri taşıyan gizemli bilge adamlar gerçekten de İncil'de geçen bu öykü dışında da var olmuşlar mıydı? Eğer var olmuşlarsa o zaman Bethlehem Yıldızı neydi?

Magi sözcüğü *(Magus* teriminin çoğulu) Latincedir ve Yunanca *Magoi* den gelir, ilk kez eski Farsça'da *Magus* olarak ortaya çıkmıştır. Eski İngilizcesi *Mage'dir* ve İngilizcede "büyü" anlamına gelen *magic,* adını buradan alır. Mecusilerden ilk bahsedenlerden biri Yunan tarihçi Heredot'tur (MÖ 484-425). Heredot, Mecusilerin Media'da (kabaca İran'ın kuzeybatısı) yaşayan aziz bir papaz sınıfı olduğunu ve Medes'i oluşturan ilk altı kabileden biri olduklarını belirtmişti. Ancak İran İmparatorluğu MÖ 6. yüzyılda bu bölgeye yayıldığında, büyük olasılıkla Mezopotamyalı olan eski Median dininin papazları dinlerini tek tanrılı Zorostrian dinine uyarlamaları gerektiğini düşünmüşlerdi; fakat bu

yavaş ve sancılı bir süreçti. MÖ 521-486 yılları arasında İran imparatoru olan Büyük Darius ve MÖ 560-330 yılları arasında Achaemenid Hanedanının ilk krallarından biri, Median sarayındaki Mecusilerin rüyaları yorumlayabildiklerini fark ettiler ve bunun üzerine onları İran devlet dininin yerine tercih ettikleri kaydedilmiştir. Bunun doğruluğu ne olursa olsun, Heredot'un yazdığı dönemde Mecusiler İran Zoroastrian dininin papazları oldular; kendilerine, **Samanların** ya da şifacılarınkine benzer görevler verilmişti. Bir diğer görevleri de İran imparatorlarına astrolojik danışmanlık yapmaktı. Çok geçmeden güçlü dini etkileri olan insanlar olarak görüldüler ve imparatorluk **sınır**larında bilge adamlar olarak saygı gördüler.

Darius'un buyruğu altındaki Mecusilerle ilgili önemli bir kaynak, MÖ 506-497 arasında yazılan, İran hükümdarlığına ait çok değerli çivi yazıları olan Persepolis Tahkim Tabletleri'dir. Bu metinlerde Mecusilerin dini ve politik alanlarda olmak üzere iki mevkide yetkilendirildikleri görülür. Yönetici ve papazın görevlerinin aynı kişilere verildiği bu yöntem, o zamanda yakın Doğu toplumlarında sıkça uygulanıyordu. İran'ın başkenti Persepolis'teki kurban edilme törenlerini anlatan figürlerde de gösterildiği gibi, Mecusilere dini anlamda önemli sorumluluklar veriliyordu. Tabletler Mecusileri ateş yakıcılar olarak tanımladıklarından, bu ayin eski İran'ın en büyük tanrısı *Ahuramazda'ya* (bilge efendi) adanan bir ateş olmalıydı. Antik Yunan yazarların ifadeleriyle birlikte, tahkim tabletleri Mecusilerin İran imparatorlarının kraliyet sarayında bulunduklarını ve İran'ın en üst düzey dini törenlerinde ve yönetiminde yer aldıklarını gösteriyor.

MÖ 331 kışında İran'ın Büyük İskender tarafından istila edilmesiyle birlikte Achaemanid Hanedanı birdenbire sona erdi. Her ne kadar eski kaynaklar İskender'in sarayında Mecusilerin türlü törenlere katıldıklarını söylese de İskender'in birçok Zoroastrian tapınağını belki de otoritesi için bir tehdit oluşturabilecekleri gerekçesiyle yok ettiği bilinmektedir.

Yunan yazar ve coğrafyacı Strabo (MÖ 63-21) Kapadokya'da (İç Anadolu) yaşayan bir Mecusi mezhebinden bahseder. Strabo, buradaki Mecusileri ateş tapınakları denilen yerlerdeki sunakların üzerindeki ateşlerin sönmemelerini sağlayan ateş görevlileri olarak tanımlamıştır. Mecusiler tapınağı her gün bir saat boyunca ziyaret etmiş, burada ılgın ağacı ya da başka ağaçların dallarından oluşan demetleri taşıyarak ateşin önünde büyü yapmış, bunu yaparken de "başlarına, yanaklarından dudaklarını örtecek kadar sarkan keçe türbanlar takmışlardır". Görünüşe göre bazı Mecusiler aynı zamanda batıya doğru gidip Yunanistan ve İtalya'ya yerleşmişlerdi. İnançlarının ve ibadetlerinin izleri, Mithras tanrısına dayalı gizemli antik bir din olan Mitraizm'de görülebilir. Bu din MS 3. ve 4. yüzyıllarda Roma lejyonları arasında oldukça yaygındı. Roma İmparatorluğu zamanında *Magi* (Mecusi) sözcüğü, doğu mezheplerinin temsilcilerini tanımlamak için kullanılan genel bir terim haline geldi. İsa'nın doğumuyla birlikte de büyü, astroloji ve rüya yorumlarıyla ilgilenen herkese *Magi* (Mecusi) denilir oldu. Öyle görünüyor ki Mecusiler Roma İmparatorluğu'nun saraylarının bir parçası olarak görülmeye başlanmıştı; çünkü bunlardan bir kısmının yüksek mevkilerdeki kişilere refakat ettikleri biliniyor.

Matta İncili'nde (MS 60-80) Bethlehem'de İsa'yı ziyaret eden Mecusilerin tanımı bu konuda sahip olduğumuz tek kaynaktır. Metinde, "doğudan Kudüs'e bilge insanlar geldi" ifadesi kullanılmış ve sonrasında Mecusilerin yıldızlara olan ilgilerinden söz edilmiştir; buradan, bu bilgelerin astrolog olduklarını sonucunu çıkarabiliriz. Yıldızlara olan bu ilgi, bazılarına göre bilge adamların Babil'den geldikleri anlamına geliyor olabilir. Babil o dönemin tanınmış bir astroloji merkeziydi. Ancak yalnızca getirdikleri hediyeleri düşündüğümüzde - altın, tütsü ve mür - Arabistan, Mecusilerin geldiği yer konusunda daha akla yatkın bir ihtimal olarak gözükebilir ancak burada Mecusi rahip sınıfı yoktur. Matta hiçbir zaman kaç tane Mecusi olduğundan söz etmez, fakat hediyelere bakıldığında bu sayının üç olduğu tahmin edilir. Bu hediyeler Hıristiyanlar için sembolik anlamlar taşır: Tütsü İsa'nın mükemmelliğini, altın onun hükümdarlığını ve cenazelerin yağlanmasında kullanılan mür de kaçınılmaz ölümü ve tutkuyu simgeler.

Matta'ya göre Mecusiler Bethlehem'a varmadan önce Judea'nın kukla kralı Romalı Herod'u ziyaret etmişlerdi. Doğudaki yıldızları gözlemledikten sonra Herod'la yeni kral hakkında araştırmalar yapmışlardı. Eski ahit kehanetlerine dayanan bilgisiyle Herod onları Bethlehem'a yönlendirmişti. Mecusilerden herhangi bir haber edindikleri zaman geri dönüp onu görmelerini istemişti, böylece yeni doğan kurtarıcıya olan saygısını gösterebilecekti. Mecusiler Bethlehem'a yaklaştıklarında yıldız gökyüzünde tekrar belirdi. Bunu gören Mecusiler Yahudilerin kralını bulana dek onu izlediler ve hediyelerini krala sundular. Ardından astrologlar rüyalarında Herod'a dönmemeleri konusunda

uyarıldı, onlar da farklı bir yol izleyerek İran'a gittiler. Herod bu hileye çok sinirlendi ve Bethlehem ve civardaki iki yaşın altındaki bütün çocukların katledilmesini emretti.* Ancak o sırada Yusuf, Meryem ve İsa'yı çoktan Mısır'a kaçırmıştı.

Mecusileri doğudan Judea'ya yürüyerek yaptıkları uzun yolculuklarında hedeflerine götüren yıldızın ne tür bir yıldız olduğuna ilişkin pek çok tartışma yapıldı. Bu astronomik gizeme getirilen açıklamaların arasında meteorlar, Venüs gezegeni, gezegenler arası birleşme noktaları, birdenbire parlayan yıldızlar, kuyrukluyıldızlar ve hatta UFO'lar vardı. Günümüzde en çok kabul gören varsayımlar, doğudaki bu yıldızın ya Jüpiter ya da Halley kuyrukluyıldızı olduğu şeklindeydi.

Matta'nın kutsal kitabında Bethlehem yıldızını tanımlamak için kullandığı Yunanca bir sözcük olan *aster* bir kuyrukluyıldız olarak yorumlanabilir. Fakat bahsettiğimiz zaman diliminde bir kuyrukluyıldıza ait herhangi kayıt var mı? Romalılarda, bir kuyrukluyıldızın görünmesinin genelde sonu kötü biten politik olayların, hatta imparatorun ölümünün habercisi olduğuna inanılırdı. Bu da kuyrukluyıldızın yeni bir mesihin doğumunu simgelemediği anlamına geliyordu. Fakat Türkiye'nin Karadeniz kıyılarındaki Mecusiler arasında kuyrukluyıldızların iyi şeylerin habercisi oldukları düşünülürdü. Bölgedeki krallardan VI. Mithridates'in başarılı hükümdarlığında, olumlu göksel işaretler olarak görülen kuyrukluyıldızların öyle önemli bir yeri vardı ki, kral onları madeni paraların üzerlerine dahi bastırıyordu. MÖ 12. yüzyılda Halley kuyrukluyıldızının ortaya

* Bu olay Matta İncili'nde "Masumların Katledilmesi" (Massacre of the Innocents) adıyla geçer. (Ç.N.)

çıkması Akdeniz dünyasında, özellikle de Roma semalarında korku ve şaşkınlık yaratmıştı. Çünkü günümüzde Herod'un MÖ 4'te öldüğüne inanılıyor ve birçok bilgin isa'nın doğumunun MÖ 12-4 yılları arasında olduğunu düşünüyor, bu da Halley kuyrukluyıldızının Bethlehem yıldızı olabileceğini gösteriyor. Ancak kuyrukluyıldız kuramıyla ilgili bir sorun var: Matta, Herod ve Kudüs halkının Bethlehem yıldızını geceleyin görmediklerini söylüyor. Eğer Bethlehem yıldızı Halley kuyrukluyıldızı kadar belirgin bir şey olsaydı, geceleyin kesinlikle görülebilirdi.

Zeus yıldızı diye bilinen Jüpiter, geleneksel olarak krallarla özdeşleştirilirdi. New Jersey'deki Rutgers Üniversitesi'nden gökbilimci Michael R. Molnar, Matta'da yer alan ifadeleri, Jüpiter gezegeninin ters hareketi ve duruşunu kastederek, gözlenen yıldızın "geri gitmiş" ve "havada asılı kalmış" olduğu şeklinde yorumladı. Molnar, Roma Suriyesi'nin başkenti Antioch'ta tedavüle verilmiş bir madeni para keşfetti. Para, İsa'nın doğduğu dönemden kalmaydı ve üzerinde başını kaldırmış bir yıldıza bakan bir koç figürü vardı. Molnar, bu paranın Judaea'nm, MS 6'da Roma Antioch şehrine katılması anısına bastırıldığına inanıyor. Daha sonra yapılan araştırmalarda, Claudius Ptolemy tarafından yapılan önemli bir astroloji eseri olan *Tetrabiblos'ta,* koç Aries'in "Judea, Idumea, Samaria, Filistin ve Coele Suriye'si" dahil kral Herod'un hükmettiği yerlerde yaşayan halkları kontrol eden bir figür olarak anlatılıyordu. O zaman paranın üzerindeki yıldızın, Roma Antioch'un ellerindeki Judaea'nın kaderini simgelediği söylenebilir. Bu, astrologların koç ta-

* *Antioch:* Bugünkü Antakya. (Ç.N.)

kımyıldızmda Bethlehem yıldızının ortaya çıkması sonucu Yahudilerin büyük bir krallarının doğuşunu bekledikleri anlamına gelebilir. Molnar'ın araştırması, MÖ 6 yılının nisan ayının 17. gününde gerçekleşen, Jüpiterin Aries yıldızında bulunduğu ve gezegenin bir ay tutulması geçirdiği gökyüzü olaylarının, ilahi bir kişinin doğuşunda gerçekleşmesi beklenen olaylarla aynı olduğunu gösteriyor. Her ne kadar bu kuram üzerinde daha fazla araştırma yapmak gerekse de, eldeki veriler İran'daki Mecusilerin gerçek bir yıldızı takip ettiklerini, ki bu Jüpiter oluyor, ve bu yıldızın onları eninde sonunda Bethlehem'a, diğer bir deyişle geleceğin Yahudi kralına götürdüğünü kanıtlıyor.

DRUİDLER

Druidler, MÖ yaklaşık 2. yüzyılda (Demir Çağının sonu) batı Avrupa'da yaşamış olan Kelt toplumundaki gizemli Pagan papazlardır. Genelde Şamanlar, papazlar, öğretmenler ve filozoflar olarak bilinen ve varlıklarına ilişkin hiçbir yazılı kayıt bırakmamış olan Druidler, eşit ölçüde hem romantik gibi görülmüşlerdi, hem de kendilerine şeytan gibi bir imaj yakıştırılmıştı. Druidlere ilişkin sahip olduğumuz bilgilerin çoğunu antik Yunan ve Roma yazarlarının yanı sıra erken dönem İrlanda ve Galler edebiyatlarına borçluyuz. 17. yüzyılda itibaren Neo-Druidizm'in ortaya çıkışı da günümüzdeki Druid imgesinin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Fakat ıssız ormanlarda yapılan büyü törenlerine ya da devasa hasır sepetlerde kurban edilen insanlara ilişkin tuhaf öykülerin ne kadarının doğruluk payı vardır?

Druid, *meşe, güçlü, bilgi* ya da *bilgelik* anlamına gelen Hint-Avrupa kökenli bir sözcüğe benziyor. Bu Pagan papazlara ilişkin en bilgilendirici kaynağımız, *Galya Savaşı Üzerine* Yorumlar adlı kitabında bu papazlarla birebir ilişkilerini anlatan Julius Sezar"dır (MÖ 100-44). Bu kitap Galya'da (bugünkü Fransa) yaptığı savaş-

lan (MÖ 59-51) anlatır. Ne yazık ki Druidlerle ilgili Roma döneminden kalma çoğu kaynağa rağmen Roma propagandasını gerçeklikten ayırmak çoğu zaman güçtür. Sezar, Galya dininden bahsederken Druidlerden söz eder ve onların hem gizli hem de halkın izlediği kurban ayinlerinden ve diğer dini konulardan sorumlu olduklarını belirtir. Sezar'ın açıklamalarındaki abartının nedeni, Roma'yı Galya'daki askeri harekat öyküleriyle etkileme çabası olabilir. Bu çaba, hiçbir yerde Sezar'm Kelt papazlarının insan kurban edişinden bahsettiğindeki kadar belirgin değildir. Sezar, "dokuma dallardan oluşan heykellerin devasa vücutlarının canlı insanlarla doldurulmuş olduğunu" belirtir. Belli ki Sezar hasır sepet yapan insanları tasvir ediyordu. Sezar, suçluların tanrıları memnun etmek için bu devasa yapıların içinde diri diri yakıldıklarını belirtiyor ve yeteri kadar suçlu olmadığı durumlarda Druidlerin masumları da kurban ettiklerini sözlerine ekliyor.

Sezar'ın yazılarına göre, üst sınıf Galya toplumunda en az iki sınıf vardı: Soylular ve Druidler. Druidler açıkça Kelt toplumunda etkili ve saygı gören bir pozisyona sahipti; Sezar çok sayıda genç insanın onlardan eğitim aldıklarını belirtmiştir. Druidler ayrıca kanun yapıcı olma özelliğini de ellerinde bulunduruyorlardı. Bireyler ve kabileler arasındaki tartışmalarda rol oynuyor, suçlulara hüküm verebiliyorlardı. Ayrıca askerlikten ve vergi ödemekten muaftılar. Sezar Druidizmin kökeninin Britanya'da olduğunu söyler ve Druidik sanatların önemli öğrencilerinin buraya eğitim almaya geldiklerini anlatır. Acemi bir öğrencinin 20 yıla kadar eğitimine devam edebildiğini, bu eğitimin bir parçasının da çok sayıda şiir ezberlemek olduğunu anlatır. Sezar'ın Druidlerin dini doktrinleri üzerine bize verdiği bilgiler hay-

li ilginçtir. Der ki, "öğrenmek için türlü zahmet çektikleri bir ders, ruhun yok olmadığı, ölümden sonra başka bir bedene geçtiği gerçeğidir." Antik dönemde yaşamış çoğu yazara göre bu, Druidlerin Yunan filozof Pisagor'un ruhun ölümsüzlüğü kuramından etkilendiği anlamına gelir, fakat bu pek olası değildir. Sezar ayrıca Druidlerin yıldızların hareketleri ve yeryüzünün boyutu hakkında bilgiye sahip olduklarını, felsefeyle yakından ilgilendiklerini anlatır.

Kabaca dahi olsa Druid rahip sınıfının ne zaman ortaya çıktığını kestirmek zordur. Onlardan bahsettiğini bildiğimiz ilk kişi, MÖ ilk yüzyılda yaşamış olan Yunan filozof, astrolog ve coğrafyacı Posidoniustur. Ne yazık ki Posidonius'un yapıtı yalnızca Yunan tarihçi ve coğrafyacı Strabo (MÖ 63-MS 24) ve Posidonius'un öğrencisi Romalı hatip ve devlet adamı Cicero (MÖ 106-3) gibi yazarların eserlerinde parçalar halinde yer bulur. Cicero, Aedui diye bilinen bir Galya kabilesinde yaşayan Divitiacus adında bir Druid tanıdığını iddia eder ve Divitiacus'u bir tür astrolog ya da "doğal felsefe" konusunu bilen bir kahin olarak tanıtır. Strabo'nun yazıları, Sezar'ın bahsettiği dev hasır sepetçilerin kurban törenlerini ve Druidlerin yönettiği farklı bir kurban törenini anlatır. Strabo yazısında şöyle der: "Bazı insanları oklarla vurup öldürüyor ve tapınaklarda kazığa geçiriyorlardı." Keltlerin yay ve ok kullandıklarına ilişkin bir kanıt bulunmasa da şaşırtıcı bir şekilde, Stonehenge'in dış kısmındaki bir hendekte bulunan insan bedeni, onun sırtına saplanan üç ok yüzünden öldüğünü kanıtlıyor. Druidler binlerce yıldır Britanya Adaları'nın geleneği olan ve kendilerine miras kalan ayinleri uygulamadılarsa, sözü edilen bu insan kurban edilen ayinin tarihi MÖ 2398-2144 yılları arasında olduğu da göz

önüne alınırsa, Geç Demir Çağı Druidleriyle idam ayinleri arasında doğrudan bir ilişki yoktur.

Romalı yazar ve filozof Yaşlı Pliny'nin (MS 23-79) yazılarında Druidler *büyücü* olarak anılır ve Pliny onları, ökseotlarını ve bu otun üzerinde yetiştiği ağaç olan meşeyi kutsal sayan bir topluluk olarak tanımlar. Pliny, meşe ağacı dalı olmadan hiçbir zaman ayinlerini düzenlemediklerini, ayın altıncı gününde görkemli bir törenle ökseotu topladıklarını yazmıştır. Bu törenlerde beyaz cübbeye bürünmüş bir rahip meşe ağacına tırmanarak elindeki altın orak ile ökseotlarını keser. Düşen ökseotları beyaz bir kumaş ile yakalanır. Ardından Druidler iki beyaz boğayı tanrılarına kurban ederler. Pliny'ye göre ayın altıncı günü Druidlerin aya, seneye ve 30 yıllık sürece başladıkları gündü. Druidlerin tarih belirlemede büyük ölçüde kendi takvimlerindeki ayın evrelerini esas aldıkları düşüncesi, 1897 yılında Fransa'nın Coligny kentinde bulunan Coligny Takvimi ile destek bulmuştur. Büyük olasılıkla MS 2. yüzyıldan kalma olan bu takvim bronz bir tablet üzerine kazınmıştı ve güneşe/aya göre ayarlanmış bir ayin takvimiydi. Her ay, her zaman aynı ay evresiyle başlıyordu.

Druidlerin öğretilerinin bir sır olduğunu ilk kez dile getiren kişi MS 43'te yazdığı bir yazısıyla Romalı coğrafyacı Pomponius Mela'dır. Galya Druidleri, derslerini "bir mağarada ya da balta girmemiş ormanlarda" veren, "bilginin efendileri" olarak tanımlar. Belki de Druidlere ilişkin en yaygın bilgi Romalı bir hatip, avukat ve senatör olan Tacitus'a (MS 56-117) aittir. *Annallar* adlı eserinde Tacitus, MS 61'de gerçekleşen bir saldırıdan söz eder. Bu, Britanya hükümdarı Suetonius Paulinus komutası altındaki Roma ordusunun, Galler'in kuzeybatı kıyısı açıklarında yer alan Mona Adası'na (bugün-

kü Angelsey) saldırışıdır. Mona (Gallerce'de *Ynys Mon),* Druidlerin son kalesiydi ve Romalıların saldırılarına karşı Galler'e önemli ölçüde yarar sağlıyordu. Romalılar karşı kıyıya yaklaştıklarında adaya bakıp Briton'ların Menai koyunda adalarını savunmak üzere dizildiklerini görüyorlardı. Botla Mona'ya vardıklarında askerler "ellerinde alev alev yanan meşalelerle cenaze elbiseleri içinde, saçları rüzgardan uçuşan öfkeden çılgına dönmüş kadınların (büyük olasılıkla kadın Druidler) sağa sola koşturduklarını" fark ettiler. Kadınların görüntüleri, akla Erinyeler'in[de] karşı konulamaz öfkesini getirecek kadar korkutucuydu. Bu kadınların dışında, belli bir sıra içinde duran, ellerini gökyüzüne kaldırmış Tanrıları çağıran, Romalılara lanet yağdıran erkek Druidleri gördüler. İlkin Suetonius Paulinus ve ordusu bu dehşet verici manzara karşısında donakaldı, ne yapacaklarını bilemez bir haldeydiler. En sonunda, Tacitus'a göre Romalılar cesaretleri ile korkularını yendi ve kendilerine acımasızca saldıran bu kadın ve rahiplerden oluşan gruba karşı atağa geçti ve onları darmadağın etti. Druidlerin kutsal ormanları yanıp kül oldu ve (Taticus'a göre) duvarları o sırada hâlâ kurbanların kanları ile boyalı olan tapınakları yıkıldı. Suetonius, Mona'yı yakıp yıkarken, Britanya'nın güneydoğusunda Iceni kabilesinin kraliçesi Boudica'nın yönettiği bir ayaklanmanın başladığı haberini aldı ve Britanyalılara karşı nihai, kanlı bir zafer kazanmak üzere geri döndü.

Druidlerin Mona'daki bu son durumlarıyla ilgili olabilecek arkeolojik kanıtlar 1943 yılında Llyn Cerrig

Erinyeler: **Grek ve Roma mitolojisinde doğa yasalarının bekçileridirler. Evrendeki düzeni korumak için, başkalarına zarar veren herkesi, kim olduğuna bakmaksızın merhametsizce cezalandıran ilaheler olarak bilinirler. (Ç.N.)**

Bach diye bilinen adadaki bir gölde toplu halde bulundu. Saklanmış 150 nesne arasında demir ve bronzdan yapılmış silahlar, savaş arabaları, kazanlar vardı ve bunlar MÖ 2. yüzyıl ve MS 1. yüzyıl arasındaki döneme aitti. Görünüşe göre bu parçalar göle bir tür adak niyetine, kasıtlı olarak atılmıştı. Bilginlerin hipotezine göre değerli metal işçilikler hayatta kalan Mona Druidleri tarafından adanmıştı. Bundaki amaçları, Romalıların adada Druidlerin tapınaklarına yaptıkları saygısızlıkları örtmek adına tanrıları teskin etmekti.

Mona'da yapılan katliamlardan sonra Druidizm Roma tarafından yasaklandı; bu bir bakıma organize bir rahip sınıfının sonu demek oluyordu. Fakat Druidler elbette ki tamamıyla ortadan yok olmadılar, sonradan özellikle İskoçya, İrlanda ve hatta Galler'in bazı bölgelerinde görüldüler. Druidler Hıristiyanlığın gelişine kadar İrlanda'da toplum içinde sahip oldukları önemli mevkilerini korudular. Hıristiyanlık geldiğinde onların rollerini kilise üstlendi. Birçok eski dönem Galler ve İrlanda destanı Druidlerden söz eder, fakat unutulmamalıdır ki, Hıristiyanlığın geldiği döneme kadar Druidlere ilişkin her şey sonradan Hıristiyan yazarlar tarafından elden geçirilmişti. İrlanda edebiyatında Druidler genellikle kralların danışmanları olarak tanıtılır; belki de buna verebileceğimiz en ünlü örnek Conchobar sarayında Ulster kralının danışmanı olan şef Druid, Cathbad'dır. Bir diğer tanınmış örnek ise İrlanda'nın en güneyinde yer alan Munsterların güçlü, kör Druid'i Mug Ruith'tir. Mug Ruith'in dev gibi büyüyebilme, büyüyle fırtınalar getirebilme ve insanları taşa çevirebilme yetenekleri vardı. Boynuzsuz boğa postu, kuş maskesi ve tüylü başlığıyla Şamanistik bir görüntüsü vardı. Mug Ruith'in kızı Tlachtga ünlü bir Druiddi. Adını, Kasımın

ilk günü Samhain'de kış ateşlerinin yakıldığı törenin yapıldığı County Meath'taki bir tepeye ve bu törenlere vermiştir. Bu tören, belki de bir zamanlar Druidlerin yönettiği bir eskiçağ Kelt festivaliydi.

Doğal dinlere ve yerleşik geleneklere olan ilginin arttığı 18. yüzyıla kadar Druidizm bir daha ortaya çıkmadı. Bu ilginin büyük ölçüde William Stukeley, John Aubrey ve John Toland gibi antikacılardan geliyordu. John Aubrey (1626-1697), Avebury'deki Stonehenge'in ve İngiltere'deki diğer tarih öncesi anıtların Druidlerle ilişkili olduğunu söyleyen ilk modern yazardır. Aubrey'in kuramlarının bir takipçisi olan İrlanda doğumlu radikal düşünür John Toland, Londra'da yaklaşık 1717 yılında Antik Druid düzenini kurmuştur. 1726'da ise *Druidlerin Tarihi* adlı kitabını yayımlamıştır. William Stukeley (1687-1765), 1718'de Antikacılar Topluluğunun sekreteri olan öncü bir arkeolog ve antikacıydı. Araştırmaları, yazıları, Stonehenge ve Avebury gibi Neolitik dönem çizimleri günümüzde bile arkeologlar ve tarihçiler için önemli bir kaynaktır. Ancak Stukeley de Aubre'nin söylediklerine bağlı kalarak birçok tarih öncesi anıtı o dönemlerde bilinen tek İngiliz halkına atfetmişti - Druidlere. 1740'ta *Stonehenge, İngiliz Druidlere Verilen Bir Tapınak'ı* ve 1743'te *Avebury, İngiliz Druidlerin Tapınağı'nı* yayımladı. Bu yayımların her ikisi de günümüzdeki Druid canlanışında önemli etkilere sahiptir.

19. yüzyıl Galler'inde Galler şiir geleneğinin Druid'lere kadar dayandığına inanılırdı. Gallerli antikacı Edward Williams, lolo Morganwg adı altında 1792'de Londra Primrose Hill'de *Gorsedd Beirdd Ynys Prydain* (Büyük Britanya Şair Topluluğu)'nu kurdu. Buradaki ayinlerin antik Druid törenlerine dayanması bek-

lense de aslında çoğu Williams'ın kendi yazdıklarıydı. Druidizm aynı zamanda 12. yüzyıla dayanan bir Galler edebiyat, müzik ve tiyatro festivali olan *Eisteddfod'un* esin kaynaklarından biridir. Bu festivalin modern versiyonuysa 18. yüzyılda canlanan Galler kültür festivallerinden etkilenmiştir. Her yaz gündönümünde Eskiçağ Druidleri tarikatının ayin yaptığında da görüldüğü gibi, günümüzde de Dtuid tarikatları faaliyetlerini sürdürmektedir. 1781'de (bir Mason topluluğunun içinde) Londra'da kurulan bu cemiyet, bir zamanlar, kendilerinin Albion Localarına 1908 yılında Oxford'da katılan William Churchill'in kendi üyeleri olmasıyla övünüyordu.

Günümüzde orijinal Druid inançlarının ve ayinlerinin öyle ya da böyle halen devam ettiklerini söylemek güçtür. Modern Druidlerde her şeyin kökeni pratik olarak 18. ve 19. yüzyıl romantizmine dayanır. Belki antik ingiliz Druidlerinin yankılarını dini inanç ve Cadılar Bayramı gibi geleneklerde bulmak mümkündür. Cadılar bayramında kötü ruhları korkutmak amacıyla maske takma geleneği kışın başında, kasımın ilk gününde geleneksel olarak kutlanan Kelt Samhain törenlerine dayanır. Bir diğer önemli Kelt töreni de Beltain'dı. Bu, 30 Nisan'da ya da 1 Mayıs'ta yazın gelişini ve Mayısın ilk gününü kutlamak amacıyla düzenlenirdi. Bugünlerde tepelerin doruklarında dev ateşler yakılırdı ve Druidler sürülerini arınmaları amacıyla bu ateşlerin içinden geçirirlerdi. İnsanlar da tıpkı bu sürüler gibi, verimli bir hasat elde edebilmek için ateşlerin üzerinden atlarlardı. Belki de peri ve ormanlardaki dev adamlar gibi mitolojik varlıklar, bir zamanların önemli topluluğu Druidlerin kutsal geleneklerinin günümüze kadar ulaşan son esrarengiz parçalarıdır.

SABA KRALIÇESI

Egzotik ve gizemli bir figür olan Saba Kraliçesi'ni, İncil'de geçen ünlü Kral Süleyman'la buluşma öyküsünden tanırız. Saba aynı zamanda İslam dünyasında *Balkız* ya da *Belkıs* adıyla bilinen güçlü bir sultandır. Etiyopya geleneğinde ise *Makeda* olarak tanınır. Eskiçağ tarihi yıllıklarında kadın yönetici sıfatıyla en çok ün yapmış kişi Cleopatra'dır; ancak esrarengiz Saba Kraliçesi hakkında pek az şey bilinmektedir. Hatta arkeologlar ve tarihçiler onun gerçekten yaşamış olup olmadığından bile emin değillerdir. Ancak yakın zamanda yapılan arkeolojik keşifler, tarihin bu en kafa karıştıran kişiliğine ışık tutmuştur. Saba Kraliçesi, İncil'de Krallar Kitabı'nda "Doğu'nun Kraliçesi" olarak anılır. Onun kökenine ilişkin başka ayrıntı verilmemiştir. Metin, kraliçenin Süleyman'ın ününü duyduğunda baharat, altın ve değerli taşlarla yüklü bir kervanın üzerinde nasıl evini terk edip büyük kralı Kudüs'te ziyaret ettiğini yazar. İncil'de verilen bilgilere göre, Saba'nın amacı zor sorularla Süleyman'ın ünlü bilgeliğini test etmekti. Büyük kralın karşısına çıktıktan sonra Saba onun bilgeliği ve kraliyet sarayının görkemi karşısında hayrete düşer ve ona değerli hediyeler sunar.

Bunun üzerine Süleyman, ona büyük hazineler ve "arzu ettiği her şeyi" teklif eder ve Saba evine döner. Özet olarak Süleyman ve Saba'nm öyküsü budur.

İncil'de adı geçen son kraliçe Saba olsa da, İncil'den sonraki dönemlerde Yahudi ve Müslüman efsaneleri Süleyman ve Saba'nm bilindik öyküsünü ayrıntılı bir şekilde ele alır, hatta ona son derece fantastik unsurlar ekler. MS 1. yüzyılda yazan Yahudi tarihçi Josephus'a göre Saba Mısır ve Etiyopya kraliçesiydi. Arap destanları ve Kuran'da Saba Kraliçesi'ne ilişkin hayali öyküler yer alır. Kuran'da yazılanlara göre Süleyman'a, halkı güneşe tapan bir kraliçenin yönettiği zengin bir krallığın çavuşkuşundan haberler gelir. Süleyman kuş aracılığıyla kraliçeye ayağına gelip kendisine gereken saygıyı göstermesini, aksi halde krallığını yok edeceğini içeren bir mesaj gönderir. Bunun üzerine Saba ziyaret etmeyi kabul eder ve Süleyman tarafından tek bir tanrıya tapmaya yönlendirilir.

Bu tür efsanelerin içlerinde gerçeklik payı olup olmadığı sorusu yüzyıllardır araştırmacıların kafasını karıştırmıştır. Temel sorun, Saba Kraliçesi hakkında çok az şeyin bilinmesidir. Görünüşe göre İncil'in dışında Saba'ya ilişkin bağımsız kanıtlar yoktur ve tarih kayıtları bu büyük kraliçe hakkında bilgi içermemektedir. Yine de Saba birçok kültürde öylesine önemli bir figür haline gelmiştir ki, Saba'nm öyküsünün hayali bir öykü olduğunu düşünmek doğru olmaz. Modern arkeolojiye göre, eğer Saba tarihsel bir figür olarak yaşadıysa, hüküm sürdüğü toprakların ya Abyssinia'daki Axum'da (bugünkü Etiyopya), ya da Saba bölgesinde (Yemen'de) olması gerekir. Aralarında yalnızca Kızıldeniz'deki 15 millik kanal olduğu için, her iki bölgeyi yönetmiş olma ihtimali de vardır. Bu varsayımın temeli, Saba'nın Sü-

leyman'ı ziyaret ederken yanında götürdüğü hediyelere dayanır: bu hediyeler arasında yalnızca bu iki bölgede ve komşu kasaba Oman'da yetişen tütsü vardı. Hükümdarlığına ilişkin tahmin edilen ve genel kabul gören zaman dilimi yaklaşık MÖ 950 civarıdır.

Peki Saba ve Axum'un İncil'de anlatıldığı gibi egzotik kraliçe tarafından yönetildiğine yönelik kanıt var mı? MÖ üçüncü binyıl kadar eski bir tarihte, Yakın Doğu ve Mısır'da parfüm ve tütsü dükkanlarının olduğuna ilişkin kanıtlar var. Saba krallığı ticaretle uğraşan zengin bir ulustu, Akdeniz ve ilerisindeki tapınakların güzel kokmasını sağlamak için tütsü ve baharat taşımak amacıyla kullanılan ve çölden geçen ticaret yolları sürekli kontrol altındaydı. Saba'nın başkenti Marib'di ve bu kent, Arap çölü yakınlarında, Adana Vadi'sinde bulunuyordu. Bu kuru bölgede Sabalılar'a su gerekliydi. Sonuç olarak MÖ 750-600 yılları arasında civardaki dağlara düşen dönemsel muson yağmurlarını biriktirmek için baraj inşa ettiler. Böylece şehirdeki sıcaktan kavrulmuş toprağı sulayabilecekler ve böylece tarım yapabileceklerdi.

Los Angeles'da yaşayan bir belgesel yapımcısı, fotoğrafçı ve amatör arkeolog olan Nicholas Clapp, 2002 yılında *Saba: Çölde Efsanevi Kraliçeyi Ararken'i* yayımladı. Clapp, bu kitabında, Saba Kraliçesi'nin, eskiçağda kurulmuş beş güney Arap devletinin en güçlüsü ve zengini olan Saba krallığının hükümdarı meşhur Yemen Kraliçesi Belkıs olarak tanındığını öne sürdü. Clapp ayrıca, İncil'de yazılanların aksine Saba'yı, güçlü bir kraldan ziyade bir yerel lider olarak gördüğü Süleyman'dan daha güçlü bir hükümdar olarak tanıtır. Clapp'a göre Belkıs'ın ve ona eşlik eden heyetinin Kudüs'e yaptığı uzun yolculuğun nedeni ticaret toplantı-

lanna katılmaktı. Bu toplantılar genelde Süleyman'ı kontrolü altında olan yollarda baharat ticareti yapmak amacıyla düzenleniyordu. Aslında Saba'nın İsrail'e gönderdiği elçiler dünya üzerindeki ilk büyük ticaretin kötü bir anısıydı.

Belkıs aynı zamanda Sabean'ın başkenti Marib'e dokuz mil uzaklıkta yakı zamanda ortaya çıkmış bir tapınağın adıdır. Calgary Üniversitesi'nde arkeoloji bölümü profesörlerinden Dr. Bili Glanzman'a göre *Mahrem Belkıs* ya da *Ay Tanrısının Tapınağı* MÖ 1200-MS 550 yılları arasında tüm Arabistan'da hacıların ziyaret ettikleri bölgeydi. Bu devasa oval biçimli tapınağın 274 metre genişliği vardı, ancak, günümüzde bu antik kendin çoğu rüzgarın taşıdığı kumların altına gömülmüştür. Bu bölgeden çıkarılan bulguların arasında bronz ve su mermerinden yapılma heykeller ve tapınakta hayvanların kurban edildiğini ispatlayan iri hayvan kemikleri vardır. MÖ 8. ve 7. yüzyıllara ait Asur metinlerinde Saba kralların adlarının *Iramru* ve Karib-ilu olduğu yazar. Bu kralların adları Saba'dan gelen değerli taşlar ve Saba'nın Süleyman'a götürdüğü hediyeleri anımsatan birtakım değerli eşyalarla birlikte geçer. Ancak bunlar kraliçelerle değil krallarla ilişkilidir ve metinlerde Saba'nın adı geçmez. Mahrem Belkıs tapınağı dahil, Sabean yazıtlarında da Saba Kraliçesi'ne ilişkin bir yazı yoktur. MÖ 10. yüzyılda yaşamış olan adı İncil'de geçen Sabean kökenli kraliçeye ilişkin net bir kayıt yoktur çünkü Saba Krallığı o dönemde pek gelişmemişti. Süleyman kesinlikle nüfuzlu ve kaydadeğer bir hükümdardı, fakat adını yalnızca Saba Kraliçesi ile birlikte anıyoruz. Sonuç olarak İncil'de yazılanlar bazı tarihçilerce Süleyman'ın saltanatından yüzyıllar sonra yazılan tarihsel bir değeri olmayan, yalnızca kralın zaferle-

rini ve efsanevi bilgeliğini öne çıkarmayı hedefleyen öyküler olarak görür.

Kızıl Deniz'in kıyısında dar bir bölgede yaşayan Etiyopya Hıristiyanları arasında *(Kebra Negast* adlı krallarının epik tarihini de içeren) bir öykü vardır. Buna göre onlar Süleyman ve Saba'nın oğulları olan I. Menelik'in soyundan gelmiş ve böylece Etiyopya hanedanının başlangıcı olmuşlardı. Öyküye göre Menelik yaşlı babası Süleyman'ı görmek için Kudüs'e gitmiş, babası ona kalması ve ölümünden sonra kral olması için yalvarmıştı. Fakat Menelik babasının bu isteğini geri çevirerek geceleyin gizlice eve dönmüş, beraberinde kralın en önemli yadigarı olan Ahit Sözleşmesi'ni götürmüştü. Öyle sanılıyor ki Menelik bu ahdi kuzey Etiyopya'da Aksum'a geri getirmiş. Bu ahit, günümüzde Zion'lu Meryem'in kilisesinin avlusundaki hazinede görülebilir. *Kebra Negast'da* Makeda'nın (Saba olarak da bilinir), MÖ 1020'de İncil'de adı geçen bir liman olan ve Yemen'de olduğu sanılan Ophir'de doğduğu yazar. Makeda Etiyopya'da eğitim görmüş ve babası MÖ 1005'te öldüğünde 15 yaşında tahta geçmiş ve 40 yıl tahtta kalmıştır. Ancak bazı belgeler bu sürenin altı yıl olduğunu yazar.

1999 yılının Mayıs ayında Nijeryalı ve İngiliz arkeologlardan oluşan bir ekip, Nijerya'nın yağmur ormanının arkalarında gizlenmiş olan bir kale duvarını ortaya çıkarırlar. Ekip, bu duvarın Afrika'nın en ünlü krallıklarından birinin merkezi olduğunu ve Saba Kraliçesi'nin gömüldüğü yer olabileceğini düşünür. Erado'daki anıt Afrika'daki en büyük anıttır ve çevresinde bir hendek ile 45 adımı bulan, 100 mil gibi inanılmaz bir uzunluğa sahip yüksek bir duvar vardır. Bölge halkı *Bilikisu Sungbo'nun* (Saba Kraliçesi) engin Erado Krallığının sınırlarını kazdığını ve onun mezarı olduğu düşü-

nülen bu yere her sene hacıların geldiğini belirtir. Bu bölge tarihte Saba'nın ticari gezilerini anımsatan altın ve fildişi ticareti ile ünlenmiş olsa da Saba'yı Aksum'la ilişkilendirebilecek doğrudan arkeolojik bir kanıt yoktur. Yerel efsanelere karşın anıtın Saba Kraliçesi'nin MÖ 10. yüzyıldaki saltanatından 1000 yıl sonra inşa edildiği sanılıyor.

Saba Kraliçesi'nin üzerine arkeolojik ve tarihsel kanıtların belirsizliklerine karşın güç, bilgelik ve güzellikle anılan bir kadın imgesi sanatçılara, yazarlara ve film yönetmenlerine yüzyıllar boyunca ilham kaynağı olmuştur. Rönesans dönemi sanatından Hollywood'un parlak destanlarına kadar olan dönemde Saba'nın etkisi gözardı edilemez. Gerçekten de Saba Kraliçesi beyaz perde tarihinde kullanılan önemli bir temaydı. Saba üzerine olan filmlere ilişkin bilinen en ünlü versiyonlar şunlardır: İsrail kralı Süleyman ile Saba Kraliçesi arasındaki talihsiz aşkı konu alan, J. Gordon Edwards'ın 1921'de çektiği ve Betty Blythe'ın başrolde oynadığı sessiz film *Saba Kraliçesi,* Yul Brynner ve Gina Lollobrigida'nın rol aldığı *Süleyman ve Saba* (1959), *Saba Kraliçesi'nin Atom Adam'la Buluşması* (1963), ve ilk siyahi Saba'yı canlandıran Halle Berry'nin oynadığı *Süleyman ve Saba* (1995).

Bugün elimizde somut bir kanıt olmasa da, İncil'deki öyküde ve sonradan anlatılan destanlarda adı geçen Saba Kraliçesi antik dönemin bir parçasıydı. Antik Arabistan'da güçlü kadın hükümdarların olduğu su götürmez bir gerçek, belki Saba bölgesinde yapılacak olan daha ayrıntılı bir kazı çalışması sonucunda Saba öyküsünün kahramanı ortaya çıkacak. Arkeolojik ve tarihsel kanıtlar olsun olmasın, Afrika ve Arabistan'da Saba'nın öyküsü 2000 hatta 3000 yıldır dillerden düşmemiştir.

TARİM MUMYALARININ GİZEMİ

Tarim mumyaları, kadim dünyanın şaşırtıcı sırlarını barındırır ve 20. yüzyılın en çok dikkat çeken arkeolojik keşiflerinden biridir. Bu şaşırtıcı biçimde iyi korunmuş insan kalıntıları, Çin'in batı kesiminin bir bölümü olan Tarim Havzası'nda geniş Taklamakan çölünün kurumuş, tuzlu arazisinde bulunmuştur. Şimdiye kadar bulunan cesetler MÖ 1800'den MS 400'lere kadar geniş bir tarihsel aralıkta gömülmüştür. Fakat dünya çapında bilim adamlarının ilgisini çeken şey mumyaların belirgin bir şekilde Avrupalıların özelliklerini taşıması ve 2000 yıl önce yok oluşlarından Önceki Çin'in bu ıssız bölgesinde yaşayan Kafkas kabilelerini temsil ettiklerinin düşünülmesiydi.

Mumyalar ilk olarak doksanlı yılların başında, Çin'den Türkiye'ye uzanıp Avrupa'ya açılan eski yol güzargahı olan İpek Yolu'nun karmaşık tarihini araştıran İsveçli kaşif Sven Hadin tarafından bulunmuştur. Fakat cesetleri koruyacak ve incelemek üzere Avrupa'daki müzelere taşıyacak gerekli ekipman olmadığından, mumyalar oldukları yerde bırakıldılar ve sonra unutuldular. 1978'de, Çinli arkeolog Wang Bing-

hua, Orta Asya'nın kuzeydoğu köşesinde Xinjiang eyaletinde Qizilchoqa yani Kızıl Tepe'de bir mezarlıkta yaptığı kazıda bu cesetlerden 113 tane buldu. Cesetlerin pek çoğu daha sonra Urumqi şehrindeki müzeye taşındı. Yaklaşık 25 yıldır Çinli ve Uygurlu arkeologlar bölgede teferruatlı kazılar ve araştırmalar yapmaktadırlar; böylelikle şu an Çin'in batısında 300'den fazla mumyanın bulunduğu bilinmektedir. 1987'de Victor Mair (Pennsylvania Üniversitesi'nde Çin ve Hindu-İran edebiyatı ve dinleri profesörü) Urumqi'de bir müzede bir grup turiste önderlik ederken, Wang Binghua tarafından çıkarılmış mumyalarla karşılaştı. Kendisi bunun şok edici bir tecrübe olduğunu söylüyor. Hepsi koyu mor yünlü elbiseler ve keçe botlar giymiş, vücutları neredeyse mükemmel bir biçimde korunmuştu. Daha da büyüleyici olan şey; bu mumyaların hepsinde kahverengi, sarı saç; uzun burun ve kafatası; ince uzun vücut; büyük ve çukurlu gözler gibi Avrupalıların özelliklerinin bulunmasıydı.

Çin'de o zamanki siyasi havadan dolayı, Mair bu ilginç buluntular hakkında bir şey yapamadı; fakat 1993'te Buz Adam üzerinde çalışmış olan bir grup İtalyan genetikçiyle geri döndü. Grup, Urumqi müzesinde yeterli yer olmadığı için tekrar gömülen cesetleri araştırmak için Wang Binghua'nın Kızıl Tepe'deki araştırma bölgesine gitti. Mair ve takımı, cesetlerin beyaz derililerden olduğunu kanıtlayan DNA örnekleri aldı. Mair'in araştırması ayrıca gösteriyor ki bu Avrupalı mumyaların en eskileri Tarim Havzası'na ilk yerleşenler olabilir.

Bütün batılı Çin mumyalarının en eskisi Loulan'ın güzeli adıyla bilinir. Mükemmel korunmuş kadın cesedi 1980'de Çinli arkeologlar tarafından Taklamakan

çölünün kuzeydoğu ucunda yer alan çok eskiden kalma Loulon yakınlarında bulunmuştur. 4800 yıl önce kırklı yaşlarında ölmüş olan bu kadın 1.60 boyundaydı ve düz burun kemerli, yüksek elmacık kemikli ve keçeden yapılma saç bandıyla toplanmış sarıya yakın kahverengi saçlarıyla Avrupalıların özelliklerini taşımaktaydı. Yünlü bir kefen ile sarılmış, deri çizmeler giymişti ve kendisiyle birlikte bir tarak ile içinde buğday taneleri olan güzel bir hasır sepet de gömülmüştü. Xinjiang Arkeoloji Enstistüsü tarafından 2003'te Loulan bölgesinde yapılan başka bir araştırmada dikkat çekici bulgular ortaya çıkarılmıştır. Kazı çalışmaları antik Loulan kasabasından 100 mil uzakta, 7.5 metre yükseklikte bir höyüğü içeren mezarlık alanında yapılmıştı. Höyüğün merkezine çok yakın bir yerde çok önemli bir mumya daha bulunmuştur. Gemi şeklinde bir tabutta, keçeden bir şapka takmış, deri bot giymiş bir kadın mumya battaniyeye sarılmıştı. Kırmızıya boyanmış bir maske, yeşimtaşlı bir bilezik, keçeden yapılma bir kese, yünlü bir peştemal ve efedradan yapılmış çubuklar da mumya ile birlikte gömülmüştü. Efedra İran'da Zerdüştlerin dini ayinlerinde tıbbi amaçla kullanılan çalılıktır, bu yüzden iki bölge arasında bir ilişki olması muhtemeldir.

Bir adam, bir kadın ve bir bebekten oluşan Çerçen mumyaları olarak bilinen bir grup mumya da daha sonra bulunmuştur. MÖ 1000'li yıllardan kalma olduğu düşünülen erişkin cesetleri aynı renklerde giydirilmiş ve elleri yakın akraba olduklarını gösterdiği düşünülen kırmızı ve mavi şeritlerle bağlanmıştı. Erkek olan Çerçen mumyası bir buçuk metreden uzundu ve öldüğü zaman ellili yaşlardaydı. Uzun, açık kahverengi, örgülü saçları; kısa sakalı ve yüzünde pek çok dövmesi vardı.

Adam, yanında ondan fazla çeşitte şapkayla ve mor ile kırmızı renkli iki parça elbise giydirilerek gömülmüştü. Aynı Çerçen adamı gibi, kadın da yüzünde pek çok dövme ile gömülmüştü, fakat boyu 1 metre 80 santimden uzundu. Kırmızı bir elbise ile geyik derisinden beyaz botlar giymişti; açık kahverengi uzun saçı ikiye ayrılıp örülmüştü. Erişkinlerle birlikte, mavi bir başlık giydirilmiş 6 aylık bir bebek de gömülmüştü ve bebeğin gözleri mavi taşlarla kapatılmıştı. Bebekle birlikte inek boynuzundan bir kupa ve koyun memesinden yapılma biberon da bulunmuştur. Ailenin bir çeşit salgın hastalıktan öldüğü düşünülmektedir.

Arkeologları bu kadar heyecanlandıran şey mumyaların giydiği şaşırtıcı bir biçimde korunmuş, parlak renkli Avrupai desenli giysilerdi. Los Angeles'daki Occidental College'da dil ve arkeoloji profesörü Dr. Elizabeth Barber Tarim Havzası'ndan toplanan giysilerle ilgili detaylı bir araştırma yaptı ve Kuzey Avrupadaki keltlerin ekose desenleri ile büyük benzerlikler buldu. Tarim mumyalarındaki ekose desenin Avrupa'dakilerle, Rusya'nın güneyinde bu tür giysilerin ilk bulunduğu yer olan Kafkas dağlarında aynı kökenden geldiğini ileri sürdü. Batı Çin mumyalarıyla birlikte bulunan çeşitli giyim eşyaları arasında cübbeler, başlıklar, gömlekler, kabanlar, ekose dokumalı pantolonlar ve çizgili yünlü çoraplar vardır. İpek Yolu'nun kuzeyinde Subeshi'de, çok uzun boyda şapkalar giymiş, MÖ 500-600'lü yıllardan kalma iki kadın mumya bulunmuş ve onlara Subeshi'nin Cadıları adı verilmiştir.

Fakat bu bariz Avrupalı insanlar kimlerdi ve batı Çin'de ne işleri vardı? Mumyalar Çin'de geniş bir coğrafi bölgeye ve zaman aralığına yayılmıştır, bu da mumyaların tek bir kabileden olmadığını kanıtlamak-

tadır. Bin yıllık bir periyotta doğudaki pek çok göçmen toplulukları temsil etmektedirler. Mumyaların bulunduğu bölgede, en azından bazı mumyaların kökeni hakkında ipuçları verebilecek eski kaynaklar bulunmaktadır. Milattan önce ilk bin yılının Çin kaynakları Bai halkı olarak bilinen "uzun saçlı beyaz insanlardan söz etmektedir. Bai halkı Çin'in kuzeybatı sınırında yaşamıştır ve Çinlilere yeşimtaşları sattıkları açıkça ortadadır. Çin'in kuzeybatı sınırında yaşayan Yuezhi halkı da Çinlilere Gansu'daki Yuezhi dağları yakınlarından çıkardıkları yeşimtaşlarını tedarik etmişlerdi. Göçebe Xiongnu halkı tarafından bozguna uğratıldıktan sonra, Yuezhi halkının çoğunluğu Semerkant bölgesine (şimdiki Özbekistan'ın ve Kazakistan'ın güney batısının bulunduğu Güney Asya bölgesi) ve ardından da Kushan împaratorluğu'nu kuracakları yer olan Kuzey Hindistan'a göç ettiler. Yuezhi kralları, resmedildikleri paralarda beyaz tenli ırka benzedikleri iddia edilmektedir.

Bu bölgede yaşamış son grup da, Hint-Avrupa dilini (çoğu Avrupa, Hint ve İran dilini kapsayan dil grubu) konuşan en doğudaki halkı temsil eden Tocharianlardır. Bazı bilim adamları günümüzde kanıtlanamamasına rağmen, Tocharian ile Yuezhi halkının aynı halk olduğunu iddia etmektedir. Avrupalı görünümlü mumyaların bulunduğu Çin'in batısındaki bölgeler, kuzeydoğudaki Tarim Havzası ve Lopnur yöresinin en doğu kısmı Tocharian dilinin ilerleyen zamanlarda yayılmasına olanak tanımıştır. Çin yazıtlarında Tocharianların sarı veya kızıl saçlı ve mavi gözlü olduklarından söz edilir. MS 9. yüzyıldan kalma Budist mağaralarındaki duvar resimlerinde açık bir şekilde Avrupalılara benzeyen insanlar gösterilmektedir. Tocharianlar Tarim

Havzası'nda yaşamaya devam ettiler, Kuzey Hindistan'dan Budizmi aldılar; kültürleri 8. yüzyılda doğu Asya steplerinde Uygur Türkleri tarafından asimile edilene kadar varlığını sürdürdü.

Tarim Havzası'nda mumyalarla birlikte hiçbir yazılı belgeye rastlanmamış olsa da; hem ayrı coğrafi konumda olmaları, hem de Toçaryahlarına Avrupa insanının özelliklerini göstermesi, orada bulunan mumyaların en azından bir kısmının Toçaryalıların ataları olduğu göstermektedir. Peki tüm bu insanlar batı Çin'deki anayurtlarını bulmak için önce Avrupa'yı sonra da Asya'nın yansını mı kat ettiler? Rusya'nın güneyindeki Kafkas dağlarındaki kumaşlarda bulunan ekose desenin atası ve aynı bölgedeki dillerin Hint-Avrupa dillerinin kökeni olduğuna dair kanıtlardan yola çıkıldığında, çok eski çağlarda Kafkaslardan göç edildiği kanısına varılmaktadır. Dr. Elizabeth Barber'ın hipotezine göre; biri Hindu-Avrupalıların muhtemel anavatanı olan Karadeniz'in kuzey batısındaki bölgeden batıya doğru ilerleyen, Keltlerin ve diğer Avrupalı ırkın oluşmasıyla sonuçlanan; diğeri ise Toçaryalıların atalarının doğuya ilerleyip en sonunda Orta Asya'daki Tarim Havzası'na ulaşmalarıyla sonuçlanan iki ayrı göç meydana gelmiştir. Tarim Mumyalarının ışığında, batı ve doğu medeniyetlerinin birbirinden tamamen habersiz geliştikleri teorisi çürümektedir.

YEŞİL ÇOCUKLARIN GARİP HİKAYESİ

İngiltere kralı Stephen'ın karışıklıklarla dolu krallık dönemi sırasında (1135-1154), Suffolk'ta Woolpit köyü yakınlarında garip bir olay yaşandı. Hasat zamanında çiftçiler orakla tarlalarda çalışırken kurt çukuru denilen (kasabanın ismi de bu anlama geliyor) kurtları tuzağa düşürmek için kazılan hendeklerden iki küçük çocuk birden ortaya çıkmış. Biri kız biri erkek olan çocukların derileri hafif yeşildi ve üzerlerinde garip renkli, bilinmeyen malzemelerden yapılmış kıyafetler vardı. Çocukların konuştukları dili kimse bilmiyordu, bu yüzden onları Wikes'taki toprak sahibi Sir Richard de Calne'ye götürdüler. Buradayken sürekli ağladılar, bazı günler onlara sunulan ekmeği ve diğer yemekleri yemeyi reddettiler. Fakat önlerine sapları ayıklanmamış fasulye getirdiklerinde, açlıktan kıvranan çocuklar büyük bir iştahla onları yemek istedi. Fakat çocuklar fasulyeleri aldıklarında kabuklarını değil saplarını açıyorlardı ve sapların içinde bir şey bulamayınca tekrar ağlamaya başlıyorlardı. Fasulyeleri nasıl ayıklayacakları öğretildikten sonra, ekmeğin tadına bakana kadar aylarca bu sayede hayatta kaldılar.

Zaman geçtikçe; kardeşlerin küçüğü (erkek kardeş) depresyona girdi, hastalandı ve öldü. Fakat kız yeni yaşamına uyum sağladı ve vaftiz edildi. Derisi asıl yeşil rengini kaybetti ve kız sağlıklı genç bir kadın oldu. İngilizceyi öğrendi ve ardından Norfolk'un komşu eyaleti King's Lynn'den bir adamla evlendi ve sonrasında "başıboş ve kötü niyetli" bir kadın oldu. Bazı kaynaklara göre Agnes Barre ismini aldı ve kocası da büyükelçi II. Henry idi. Hatta günümüzde yaşayan Earl Ferrers'in de, akraba evlilikleri sonucu bu kadının torunlarından olduğu söylenir. Bunun kanıtı belirsizdir, çünkü o dönemde bu isimle yaşamış tek büyükelçi, 12. yüzyılda II. Henry'nin şövalyesi, Ely başdiyakozu ve kraliyet yargıcı olan Richard Barre'di. 1202'den sonra Richard emekli olarak Leicester'da bir Austin Katedral üyesi oldu, yani Agnes'in kocası pek olası gözükmüyor.

Geçmişi sorulduğunda, kız geldikleri yer ve Woolpit'e varışları hakkında belirsiz ayrıntılar anlatabiliyordu. Yanındaki çocuğun erkek kardeşi olduğunu ve ebedi alacakaranlığın olduğu, sakinlerinin kendileri gibi yeşil renkli olduğu "Saint Martin ülkesi"nden geldiklerini belirtmiştir. Ülkesinin nerede olduğundan emin değildi, ancak onu "çok büyük bir nehrin" başka bir "aydınlık" ülkeden ayırdığını söyledi. Hatırladığına göre bir gün tarlada babasının sürülerine bakıyorlardı ve sürüdeki hayvanları izleyerek, içinden zil sesleri gelen bir mağaraya girdiler. Büyülenmiş bir şekilde uzun bir süre boyunca karanlıkta dolaştılar ve sonunda güneşin aniden ortaya çıkarak gözlerini kamaştırdığı bir mağara girişine (muhtemelen kurt çukurlarına) vardılar. Bir süre sersemlemiş bir halde öylece yattılar, daha sonra çiftçilerin sesini duyup korktular, kalktılar ve kaçmaya çalıştılar, ancak mağaranın girişini bulamadan yakalandılar.

Bu sıradışı hikayede gerçeklik payı olabilir mi? Bu hikayeye, ortaçağ İngiliz vakanüvislerinin kaydettiği çok sayıda mucizenin arasında yer verilmeli midir? Bu hikayeyi anlatan iki kaynak da 12. yüzyılda yaşamış kişilerdir. Birincisi, Yorkshire'da yaşayan (1136-1198) İngiliz tarihçi ve rahip Newburghlu William'dir. Başlıca yapıtı *Historia rerum Anglicarum* (İngiliz Tarihi), İngiltere'nin 1066-1198 yılları arasındaki tarihini anlatan, Yeşil Çocuklar hikayesine de yer verdiği bir eserdir. Hikayenin diğer kaynağı 1207-1218 yılları arasında Essex'teki Coggeshall Manastın'nın altına başrahipliği görevini yürüten Coggeshalllu Ralph'tir (ölümü: 1228). Ralph bu hikayeyi, 1187'den 1224'e kadar katkıda bulunduğu *Chronicon Anglicanum'da* (İngiliz Vakayinamesi) anlatmıştır. Hikayenin anlatıldığı tarihlerden de anlaşıldığı gibi, her iki yazar da hikayeyi, gerçekleştiği ileri sürülen tarihten yıllar sonra yazmıştır. İngiliz tarihinin Kral Stephen'ın ölümüne (1154) kadarki bölümünü anlatan ve o zamanların dilden dile dolaşan birçok efsanesine yer veren *Anglo-Sakson Vakayinamelerinde* Yeşil Çocuklardan bahsedilmemiş olması, olayın gerçekleştiği zamanın, Kral Stephen'm hükümdarlığı döneminden ziyade II. Henry döneminin başlan olması gerektiğini gösteriyor.

Suffolk'un komşu şehri Essex'te yaşayan Coggeshalllu Ralph'in mutlaka olayda geçen kişilere ulaşma imkanı bulmuş olması gerekir. Ralph *Vakayinamelerinde* Yeşil Çocuklar hikayesini Agnes'in yanında hizmetçilik yaptığı Richard de Calne'ın kendisinden sık sık dinlediğini belirtmiştir. Aksine, uzak bir Yorkshire manastırında yaşayan Newburghlu William'ın birinci el kaynaklan olmamıştır, ancak o da çağdaş tarihi kaynaklardan yararlanmıştır. "Bu kadar çok sayıda ve açıklamalan

tatmin edici olan tanık görünce inanmak zorunda kaldım" demesi de bu durumu doğrulamaktadır. Robert Burton'ın 1621'de *Anatomy of Melancholy* (Hüznün Anatomisi) ve Thomas Knightleynin 1828'de *The Fairy Mythology* (Peri Mitolojisi) adlı kitaplarında 12. yüzyıl kaynaklarına dayanarak hikayeden bahsedilmesi, Yeşil Çocuklar hikayesinin, tarihin ilerleyen dönemlerinde de unutulmadığını gösterir. Hatta, Yeşil Çocukların Ağustos 1987'de İspanya'da *Banjos* adlı bir yerde, ikinci kez görüldükleri bile söylenir. Ama bu olayın ayrıntıları Woolpit olayıyla neredeyse tamamen aynıdır ve görünüşe göre hikayeyi ortaya atan da *Strange Destinies* (1965) adlı kitabıyla John Macklin'dir. İspanya'da Banjos adlı bir yer yoktur ve bu hikaye, Yeşil Çocuklardan ilk bahseden 12. yüzyıl İngiliz hikayesinin baştan yazılmasından ibarettir.

Esrarengiz Woolpit Yeşil Çocuklarıyla ilgili çeşitli açıklamalar ileri sürüldü. Bunların en uç örnekleri, çocukların evrenin içindeki gizli bir dünyadan geldikleri, bir paralel boyuttan dünyaya açılan bir kapıdan içeri girdikleri ve yanlışlıkla yeryüzüne gelmiş uzaylılar oldukları gibi ihtimallerdi. Çocukların uzaylı oldukları yönündeki kuramın destekçilerinden biri de İskoç gökbilimci Duncan Lunan'dır. Lunan'a göre, bu çocuklar bir cisim göndericinin yanlışlıkla yeryüzüne yolladığı uzaylılardı. Bir yerel efsaneye göre, Yeşil Çocukların, ilk 1595'te Norwich'te yayımlanan, muhtemelen (Norfolk-Suffolk sınırında bulunan Thetford Ormanı yakınlarındaki) Wayland Ormanı'nda geçen Ormandaki Bebekler adlı halk söylencesiyle yakından ilgilidir. Hikaye, bir erkek (üç yaşında) ve bir kız çocuğunun amcası ve bakıcısı olan bir ortaçağ Norfolk kontu üzerine kurulu. Çocukların parasının kendine miras kalmasını iste-

yen amca, iki adam tutar ve onlara çocukları ormana götürüp orada öldürmelerini söyler. Ancak, adamlar bunu yapamaz ve çocukları Wayland Ormanı'nda bırakır. Çocuklar burada açlıktan ve soğuktan ölürler. Woolpit hikayesi de, bu hikayenin Woolpit Ormanı'na köyün dışına taşınmış halidir. Burada çocuklar sıçanotundan zehirlenirler, ancak, hayatta kalırlar ve çiftçilerin onları bulacağı Woolpit Çayırı'na varırlar. Kimileri, çocuklarının derilerinin yeşil olmasının sıçanotundan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Bu çocukların, 12. yüzyıl söylencesinin konusu olan ormandaki çocuklar olma ihtimali gözardı edilmemelidir.

Günümüzde bu hikaye hakkında en yaygın kabul gören açıklama, *Fortean İncelemeleri* (1998) adlı kitabında Paul Harris tarafından ileri sürülmüştür. Harris'in kuramı kabaca şöyledir: Her şeyden önce, olayın tarihi bu kez 1173'e, Kral Stephen'ın selefi II. Henry'nin hükümdarlığı dönemine taşınıyor. O zamanlar, 11. yüzyıldan beri Flaman (Kuzey Belçikalı) dokumacılar ve tüccarlar sürekli İngiltere'ye göç ediyorlardı; Harrris'in anlattığına göre, II. Henry tahta geçtikten sonra bu göçmenlere sürekli işkence yapıldı, bu durum Suffolk'ta Fornham bölgesinde yapılan bir savaşla son noktaya vardı ve göçmenlerin binlercesi bu savaşta katledildi. Harris, çocukların Flaman olduklarını ve muhtemelen Fornham St. Martin köyünde ya da bu köye yakın bir yerde yaşadıklarını, bu yüzden hikayelerinde St. Martin'in geçtiğini tahmin ediyor. Woolpit'e birkaç mil uzaklıktaki bu köyle Woolpit'i Lark Nehri, muhtemelen kızın bahsettiği "çok büyük nehir" ayırıyor. Kurama göre, çocukların anne-babaları Flamanlara yapılan işkencede öldürülünce onlar da Thetford Ormanı'nın dipsiz karanlığına dalarak kaçarlar.

Harris, ormanda yeterli miktarda yemek yiyemeden bir süre saklandılarsa, çocukların yetersiz beslenmeden dolayı kloroz geçirmiş olabileceklerini, derilerindeki yeşil rengin bundan kaynaklandığını tahmin ediyor. Buna göre, çocuklar Bury St. Edmunds Kilisesi'nden gelen çan seslerini takip ettiler ve 4000 yıldan daha eski, Neolitik çağdan kalma çakmaktaşı madenleri olan Grimes Graves'e ait yeraltı geçiş yollarından birine girdiler. Madenin içindeki yolları izleyerek sonunda Woolpit'e çıktılar ve burada neye uğradıklarını şaşırmış, uzun zamandır yemek yememiş, tuhaf kıyafetler içindeki, Flamanca konuşan çocuklar, daha önce Flamanlarla hiçbir iletişimi olmayan köylülere muhtemelen yabancı geldi.

Harris'in dahice hipotezinin, Woolpit olayının çözümlenemeyen yönlerine mantıklı açıklamalar getirdiği bir gerçektir. Ancak, bahsedilen yolunu kaybetmiş öksüz çocukların Yeşil Çocuklar olması birçok açıdan şüphelidir. II. Henry tahta geçtiğinde ve Kral Stephen'ın getirdiği Flaman paralı askerleri kovmak istediğinde, nesillerdir ingiltere'de yaşamakta olan Flaman dokumacılar ve tüccarlar bu durumdan pek etkilenmemişlerdi. 1173'te Fornham'da patlak veren iç savaşta öldürülenler, yanlarında savaştıkları isyancı şövalyelerle birlikte, Kral II. Henry'nin ordularına karşı savaşan Flaman askerlerdi. Bu askerlerin ailelerini kendileriyle beraber savaşa sokmuş olmaları imkansızdır. Yenilgiden sonra, hayatta kalan Flaman askerler kırsal alana dağılarak kaçtılar ve çoğu, bölge yerlilerinin saldırısına uğrayarak öldürüldü. Richard de Calne gibi bir toprak sahibinin ya da emrinde çalışanlardan veya ziyaretçilerinden birinin, çocukların konuştuğu dilin Flamanca olduğunu anlayacak kadar bilgili olması ge-

rekir. Zira Flamanca o zamanlar Doğu İngiltere'de yaygın bir dil olmalıdır.

Harris'in, çocukların Thetford Ormanı'nda saklandığı, ardından St.Edmunds'tan gelen çan seslerini takip edip yeraltı yollarına girerek Woolpit'e vardığı yönündeki kuramı, coğrafya bilgisi açısından da şüphelidir. Her şeyden önce Bury St. Edmunds, Thetford Ormanı'na 25 mil uzaklıktadır ve çocukların bu mesafeden gelen kilise çanlarını duymuş olmaları imkansızdır. Ayrıca, çakmaktaşı madenleri Thetford Ormanı'nın bulunduğu bölgeyle sınırlıdır ve Woolpit'e çıkan yeraltı yolları yoktur, olsaydı bile iki aç çocuğun Woolpit Ormanı'na kadar olan 32 millik mesafeyi yürümüş olduğunu düşünemeyiz. Yeşil Çocukların Fornham St. Martin'den gelmiş olduklarını kabul etsek bile, bu da 10 millik bir mesafe demektir, kızın bahsettiği "çok büyük nehir" Lark Nehri ise o kadar büyük değildir.

Woolpit hikayesinin İngiliz halk inanışlarında bulunan birçok özelliği vardır; kimileri Yeşil Çocukları İngiliz halk hikayelerindeki Yeşil Adam, Yeşilli Jack, hatta Arthur efsanesindeki Yeşil Şövalye gibi kahramanlarla özdeşleştirilen kişilikler olarak görür. Belki de çocukların, bir-iki yüzyıl öncesine kadar kırsal kesimde yaşayan halkın büyük bölümünün inandığı cin ve perilerle bir ilgisi vardır. Eğer Yeşil Çocuklar hikayesi bir peri masahysa, bu masallarda olmayan bir yönü göze çarpıyor: Hikayedeki kız çocuğu, bu dünyayla ilgisi olmayan vatanına dönmüyor, evleniyor ve bir ölümlü olarak dünyadaki herkes gibi yaşıyor. Belki de Coggesshalllu Ralph'ın biraz da esrarengiz bir yorumla kızın "hareketlerinde başıboş ve kötü niyetli" olduğunu söylemesi, kızın perilere özgü vahşi özelliklerinden bazılarını kaybetmemiş olduğunu gösteriyor olabilir. Yeşil renk her

zaman diğer dünyayla ve doğaüstü varlıklarla özdeşleştirilmiştir. Fasulyenin ölülerin yiyeceği olduğu söylendiği için, çocukların yeşil fasulyeye düşkünlükleri diğer dünyaya gönderme yapan başka bir ipucudur. Roma dininde *Lemuria,* ölülerin (Lemurlar) lanetli ruhlarını evlerinden kovmak için insanların fasulyeyi adak adadığı, her yıl düzenlenen bir şenlikti. Eskiçağda Yunanistan, Roma ve Mısır'da ve ortaçağda İngiltere'de fasulyelerin içinde ölülerin ruhlarının bulunduğuna inanılırdı.

Woolpit hikayesi iki 12. yüzyıl kaynağında yer almasına rağmen, zamanın vakayinamelerinin siyasi ve dini olayların yanı sıra bugün kabul görmeyen, ancak o zamanın eğitimli insanlarının bile çoğunlukla inandığı alametlere, olağanüstü olaylara ve mucizelere de yer verdiği unutulmamalıdır. Belki de o zamanlar Yeşil Çocukların esrarengiz bir şekilde ortaya çıkmaları, efsanelerdeki perilere ve ikinci yaşama olan inançla birlikte, düzenin bozulduğu, değişen bir zamanın göstergesi olabilir. Gerçek ne olursa olsun, Agnes Barre'in torunları bulunmadıkça (kimileri bunun mümkün olduğunu ileri sürmüştür) ve olayla ilgili daha çok belge gün ışığına çıkmadıkça Yeşil Çocuklar İngiltere'nin en çözümü zor sırlarından biri olarak kalacaktır.

TYANALI APOLLONIUS: ESKİÇAĞ ÜSTADI

Tyanalı Apollonius birinci yüzyılda yaşamış neo-Pisagorcu bir filozof, öğretmen, şifacı ve büyü ustasıdır. Greko-Roma dünyasının en ünlü filozofu olarak bilinir ve İsa ile aynı çağda yaşadığı için sıkça onunla kıyaslanır. Apollonius Suriye, Mısır ve Hindistan olmak üzere çok sayıda yer gezmiş ve birçok mucize ve bilgelikle anılır olmuştu. Hayatta iken ve öldükten sonra efsanelerin neredeyse odağına yerleşmiş ve öğretileri 2000 yıldan fazla bir süredir bilimsel ve spirituel düşünceyi etkilemeyi başarmıştır.

Apollonius, yaşamı boyunca felsefe, bilim ve tıp gibi çeşitli konularda sayısız kitap ve bilimsel inceleme yazmış, fakat maalesef bunların hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. St. Jerome ve St. Augustine gibi Hıristiyan yazarların eski çalışmalarında ondan kısaca bahsedilmektedir, ancak Apollonius hakkında bilgiler içeren başlıca kaynak Atinalı yazar Flavius Philostratus (MS 170-245) tarafından yazılan *Apollonius'un Hayatı* adlı eserdir. MS 216 yılında Yunanca olarak yazılmış bu eser sekiz kitaptan oluşur ve büyük bilgenin günümüze ulaşan tek biyografisidir. Görünüşe göre

bu, Apolloniusius'un arkadaşı Damis tarafından tutulan bir günlüğe dayanarak, Caracalla'nın annesi, İmparator Septimius Severus'un yedinci karısı Suriyeli Julia Domna tarafından emredilerek yazılmıştır. Julia'nın böyle bir eser için istekte bulunması için öne sürülen bir neden, Roma uygarlığı üzerindeki Hıristiyanlık etkisine karşı koymaktır. Aslında, kimileri onun Hazreti İsa'nın karşısına, mucizeler yaratabilen bir rakip girişimiyle yapıldığını düşünür. Eserin kendisi tarihi gerçeklikle tamamen romantik kurgunun tuhaf bir karışımıdır, ki Apolloniusius hakkında çok az şey bilinmesinin nedenlerinden biri de budur. Gerçekte, kitapta o kadar çok mucizevi olay vardır ki birçokları Tyanalı Apollonius'un tamamen uydurma bir karakter olduğunu düşünür. Bugün bile, bu görüşü savunan az sayıda insan vardır.

Apollonius yaklaşık olarak MS 2'de Kapadokya'nın Roma topraklarında kalan bölgesinde, Tyana'da doğmuştur (Türkiye'nin güneyinde, şimdiki Bor ilçesi). Varlıklı ve saygın bir Kapadokyalı Yunan ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Tarsus'ta dilbilgisi ve söz sanatı, Aigai'deki Asklepios tapınağında tıp ve Pisagor'un okulunda felsefe öğrenerek en iyi eğitimi aldı. 16 yaşına geldiğinde, Pisagorcu Okul'un disiplinine adapte oldu ve onun katı yaşam tarzını devam ettirdi. Saçını uzattı; evlilikten, şaraptan ve hayvan etinden uzak durdu; yalnızca keten elbiseler giydi; asla tıraş olmadı ve altında hiçbir şey olmadan yerde yattı. Fazla zaman geçmeden, Apollonius davranışlarıyla ve ayrıca Paganların hayvanları tanrılara kurban etme adetini şiddetle eleştirmesiyle ünlenmeye başladı. Daha sonra ailesinden kalan mirasın çoğunu büyük erkek kardeşine, geri kalanını da fakir akrabalarına verdi ve kendisine sade-

ce temel ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bıraktı. Ardından beş yıl tamamen sessizlik dönemine girdi. Bu sessizlik, onu daha önce de çevreleyen derin ruhani aurayı güçlendirmiş ve bilgili bir kahin olarak ününü artırmış gibi görünüyor. Philostratus, Apollonius'u, bütün dilleri onlara çalışmadan bilen, insanların zihinlerini okuyabilen, kuşların ve hayvanların dilini anlayan ve geleceği tahmin edebilme yeteneğine sahip bir "süper insan" olarak tanımlar.

Dünya dinlerinin gizli doktrinlerinden büyülenen ve kendini Roma İmparatorluğu içindeki çok sayıda inancı saf hale getirmeye adayan Apollonius, neo-Pisagorcu felsefenin kendine ait eşsiz yorumunu, mümkün olan her yerde, keşfetmek, anlamak, yenilemek ve öğretmek için araştırmaya başladı. Ninova ve Babil'e gitti, Anadolu (Şimdiki Türkiye), İran, Hindistan'ın birçok bölgesini ve Nil'in çavlanlarını ziyaret ettiği Mısır'ı gezdi. Bu gezilerinde Mecusiler, Brahmanlar ve gimnosofistlerin doğuya özgü mistisizmlerini tanıdı ve onlardan bir şeyler öğrendi. Ayrıca katibi ve ana müridi Damis'le karşılaştı, ki onun filozofun yaşamındaki olaylarla ilgili kayıtlan görünüşe göre Philostratus'un yazdığı biyografiyi etkilemiştir.

Büyük bilge ve müridi bir süre antik Efes şehrinde (şimdiki Türkiye'de) kaldılar ve Apollonius burada halkın aylaklığını ve materyalist yaşam tarzını kınamasıyla ünlendi. Apollonius Efes'te kaldığı süre içinde, Efes tannçasının tarikatına girmenin yollarını aradı; ancak oradaki rahipler tarafından şiddetle geri çevrildi. Şehri terk etmeden önce, orayı korkunç bir salgın hastalığın saracağını ve rahiplerin çok geçmeden ondan yardım dileyeceklerini ileri sürdü. İlk başta rahipler görünüşte temelsiz olan bu uyanyı önemsemediler; fakat kısa sü-

re sonra ölümcül hastalık yayıldığında, rahiplerin bu usta büyücüden yardım istemekten başka şansları yoktu. O geldiğindeyse, sorunun nedeninin yaşlı, pis bir dilenci olduğunu tespit etti ve kalabalığa onun derhal taşlanarak öldürülmesini emretti. Normal olarak, halk böyle zalimce bir uygulamayı yerine getirmeyi reddetti; ancak Apollonius suçlamalarında ısrar etti ve zavallı adam taş yağmurunu tutuldu. İnsanlar cesedi çıkarmak için taş yığınını kaldırdıklarında, altında yatan büyük siyah bir köpeğin cesedini buldular. Apollonius bunu, şu an durmuş olan salgın hastalığın sebebi olarak nitelendirdi. Bu olaydan sonra kendisine derhal Efes tarikatına giriş izni bahşedildi. Görünüşe göre Apollonius'a ayrıca, Suriye'de Antioch'taki Apollo Tapınağı Tarikatı'na girme izin verildi ve Atina'nın batısında, Eleusina'daki Eleusinia Tarikatı'nın da üyesi oldu.

Apollonius hakkındaki tuhaf bir hikayede, eski bir öğrencisi olan ve Corinth'te yaşayan Menippus adlı genç bir adamın evliliği vardır. Menippus, ilk kez gördüğü zengin ve güzel bir kadınla evlenmek üzereydi. Apollonius ziyafetteki misafirlerden birisiydi ve gelinle ilgili bir şeylerin yanlış olduğunu fark etti. Gelini bir süre dikkatlice inceledikten sonra, onun gerçekte bir *Lamia* (bir çeşit vampir) olduğunu anladı ve şölenin bütün lüksünü - misafirler de dahil - yok etmek için güçlerini kullandı; bunun için de onlara kız tarafından üretilmiş halüsinasyonlar gösterdi. Daha sonra, girdiği sahte kılık ortadan kalktı ve gerçek Lamia ortaya çıktı. Bu tuhaf kuyruklu yaratık John Keats'in 1819'da yazdığı "Lamia" şiirinin temelini oluşturdu ve fazlaca materyalist bir toplumun tehlikeleriyle ilgili olarak Apollonius'un felsefesini gösteren mecazlı bir hikaye tadında oldu.

Kötü şöhretli imparator Nero'nun (MS 54-67) egemenliği döneminde, filozoflara zulmetmesiyle tanındığı halde, Apollonius ve sekiz müridi Roma'da yaşıyorlardı. Görünüşe göre, Nero'nun konsolosu Telesimus gruptan etkilenmiş ve onların o zamanki bazı tapınak kurallarında değişiklik yapmalarına bile izin vermişti. Nero'nun öfkesini ateşleyenin bu olup olmadığı bilinmiyor, ancak grup bir süre sonra hayatlarını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Sonunda, muhtemelen Tigellinus'un Apollonius'tan korkması sayesinde, bir şekilde kaçmayı başardılar. Mısır'ın İskenderiye şehrinde kaldığı sırada bilge, yakın zamanda Kudüs'teki Büyük Yahudi İsyanı'nı bastıran ve daha sonra MS 69-79 yılları arasında Roma imparatoru olacak olan Vespasian'la arkadaş oldu. Vespasian'ın MS 79'dan MS 81'e kadar Roma İmparatorluğu'nun hükümdarı olan oğlu Titus aracılığıyla Apollonius birçok önemli Romalı bürokratla tanıştı ve görünüşe göre iyi yönetilen demokratik bir imparatorluğun destekçisi oldu. Maalesef, Titus'tan sonra gelen Roma imparatoru, bütün filozofları Roma'dan sürgüne yollayan, bütün ülkeye casuslar ve muhbirler yerleştiren paranoyak ve gözükara hükümdar Titus Flavius Domitianus'tu. Bu casuslar kısa süre sonra Apollonius'un Domitian sistemini eleştirdiğini öğrendiler ve Apollonius vatan hainliğiyle suçlandı. Apollonius Roma'ya kendi isteğiyle gelerek kovuşturmayı önceden engelledi ve derhal tutuklanarak hapse atıldı. Domitian ünlü filozofla özel olarak görüşmek ve daha sonra onu halka açık yargılamaya götürmek amacıyla yanına çağırdı. Fakat Apollonius'un gösterdiği zorlayıcı ama saygılı kararlılık bir şekilde imparatoru yendi. Ya bu sebepten ya da ondan çok korktukları için, Apollonius'u serbest bıraktılar.

Bir keresinde Apollonius Efes'te bir konuşma yaptığı sırada sesi aniden kesildi ve konsantrasyonunu kaybetti. Daha sonra sessiz kaldı, kısa bir süre yere baktı ve aniden bağırdı, "Zorba hükümdarı vurun, vurun onu." İzleyicilerden oluşan büyük kalabalık şaşkınlık içinde öylece kaldı. Bilge bir süre bekledi ve sonra, "Rahat olun efendiler, zira zorba hükümdar bugün katledilmiştir." Daha sonra Apollonius'un o anda bir kehanette bulunmuş olduğu ortaya çıktı: İmparator Domitian Roma'da öldürülmüştü.

Daha sonra Apollonius Efes'te bir okul açtı ve görünüşe göre bu şehirde, İmparator Nerva'nın MS 96'dan 98'e kadar süren egemenliği döneminde, çok ileri bir yaşta öldü. Ancak, hiç kimse onun tam olarak nerede ve ne zaman öldüğünü bilmemektedir; yine de doğduğu şehir olan Tyana'da onuruna bir türbe yapıldı ve bu türbe uzun yıllar büyük bir saygı ifadesi olarak kaldı. Bir filozof olarak o kadar ünlüydü ki, ayrıca imparatorluk sınırlarında daha birçok tapınakta heykelleri dikildi. Filozofun gizemli ölümü, gerçekleştiği zamanda birçok destanın ve söylentinin kaynağı oldu. Bedeninin cennete yükseldiği ve öbür dünyanın varlığından şüphe duyan bazı insanlara ölümlerinden sonra göründüğü söylendi. Philostratus, "Ölüm şeklini göz önüne alırsak, eğer gerçekten öldüyse, olasılıklar çok çeşitlidir" diyerek bu gizemi devam ettirdi. Apollonius, ölümünden sonraki yüzyıllarda kaydadeğer bir saygıyla birlikte ün kazandı. 3. yüzyılın sonlarına doğru, Hıristiyanlık ve Paganizm arasındaki düşmanca mücadelenin son zamanlarında, bazı anti-Hıristiyanlar Apllonius'u, Nasıralı İsa'ya rakip olarak göstermeye çalıştılar. Bunu yapmak için de, Efes'te ye Anadolu'nun diğer bölgelerinde bulunan, bilge adına yapılmış türbelerden ve

tapınaklardan ve ayrıca, özellikle de Lamia gibi kötü ruhlar üzerindeki ünlü etkisiyle meydana getirdiği mucizeleri anlatan hikayelerden yardım aldılar. Philostratus'un *Hayat* adlı eseri, Diocletian'ın imparatorluğunda (Hierocles adlı) bir eyalet bakanı tarafından anti-Hıristiyan bir malzeme olarak kullanıldı ve böylece Paganlar ve Hıristiyanlar arasında düşmanca bir tartışma başladı. Hıristiyan tarihçi Eusebius Hierocles'e cevap olarak bir söylev yazdı ve Apollonius'un bir şarlatan olduğunu ve eğer bazı güçleri olmuş olsa bile, bunları kötü ruhların yardımıyla elde edilmiş olması gerektiğini iddia etti.

Daha yakın bir zamanda, Tyanalı Apollonius 19. yüzyıldaki okült uyanışı üzerinde önemli bir etki kaynağı haline geldi. Hatta Fransız okültist Eliphas Levi (1810-1875) büyük bilginin ruhunu büyüyle geri getirmeye bile çalıştı. Görünüşe göre 1854'te Londra'yı ziyareti sırasında, siyahlar içinde gizemli bir kadın Levi'den Apollonius'un hayaletini çağırmak için işe koyulmasını istedi, çünkü kadının cevabını bilmek istediği bazı önemli soruları vardı. Levi ayine hazırlanmak için iki hafta et yemedi, bir hafta oruç tuttu ve Apollonius konusu üzerine yoğunlaştı. Ayin kadının evinde, duvarlarında dört tane iç bükey ayna ve üzerinde iki metal tabak bulunan mermer bir masanın olduğu özel bir odada yapılacaktı. Gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra, üzerinde beyaz bir cübbe ve elinde bir kılıçla Levi, tabakların içinde ateş yaktı ve bilgini çağırmaya başladı. Sihirli sözleri saatlerce sürdü. Sonunda oda Levi'nin altından sallanmaya başladı ve dumanlar içinde belirsiz bir insan ruhu göründü ve sonra tekrar kayboldu. Sihirli sözlerine devam etti ve bu kez ruh, başından ayaklarına kadar gri bir kefenle sarılmış sa-

kalsız bir adamın hayaletine dönüştü. Ruh ona doğru yaklaştıkça, Levi üşümeye başladı ve konuşamadı. Hayalet ayin kılıcına hafifçe dokundu, Levi'nin kolu birden uyuştu ve Levi bilincini kaybetti. Bu olayı ayrıntılı bir şekilde anlattığı *Anlaşılmaz Büyü* (1865) adlı kitabında Levi, daha sonra günlerce kolunun acıdığını ifade eder. Apollonius'un ruhunu gerçekten çağırdığını iddia etmemiştir, ancak kadının sorularına telepatik olarak cevaplar bulduğunundan bahsetmiş, ama bu soruları asla belirtmemiştir.

Tyanalı Apollonius 21. yüzyılda da insanları hâlâ büyülemektedir. Gerçekte eski fikirlerin yeniden söylenmesi olan bugünkü kuramlar, onun aslında havari Paul olduğu veya hatta Nasıralı İsa'nın kendisi olduğu ve Torino Kefeni'ndeki resmin Apollonius'a ait olduğu yönündedir. Fakat Tyanalı Apollonius sadece bir büyücü ya da mucize yaratacı olarak hatırlanmamalıdır. Onun yüksek ve saf bir ideal için kararlı bir bağlılığı vardı ve ona dünyanın en güçlü ve tehlikeli liderleriyle yüzyüze oturma ve inançlarından bir an için bile tereddüt etmeme cesaretini veren de bu amacın yarattığı anlamdı.

KRAL ARTHUR VE YUVARLAK MASA ŞÖVALYELERİ

March için bir mezar var, Gwythur için bir mezar,
bir mezar da Gwgawn Kızıl-kılıcı için var
dünya Arthur'un mezarını arar.
- Englynion y Beddau (Mezarlar için Dörtlükler)

Görünüşe göre hem destanları hem de tarihi aynı ölçüde etkileyen bir isim olan Britanya'nın ulusal kahramanı Kral Arthur, savaşçı kral tipine ilk örnektir. Birçok insan için Arthur, kasvetli Britanya Karanlık Çağı'nda tek ışık kaynağıydı. Kral Arthur ismi başlı başına şövalye düellolarını, güzel ve soylu genç kızları, gizemli büyücüleri, yıkılan kalelerde dönen haince olayları çağrıştırır. Fakat gerçekte ortaçağa ait bu romantik fikirlerin arkasında yatan nedir? Şüphesiz yazınsal bir Arthur var; aslında, Arthurcu Serüven diye bilinen bütün bir hikayeler çemberi var. Mitolojik bir Arthur benzeri karakter aynı zamanda Kelt edebiyatında da görülebilir; peki ya tarihi Arthur? İstilacı Saksonlara karşı şiddetli savaşlarda halkına önderlik eden Britanya büyük kralı hikayelerinin ger-

çekte bir temeli olabileceğine dair herhangi bir kanıt var mıdır?

Kısaca, esas Arthur efsanesi ana hatlarıyla şöyledir: Arthur, Kral Uther Pendragon'un ilk çocuğudur, Britanya'da oldukça sıkıntılı ve karmaşık bir dönemde doğmuştur. Bilge büyücü Merlin, çocuk Arthur'un gizli bir yerde büyütülmesini ve gerçek kimliğini kimsenin bilmemesini tembihledi. Uther Pendragon'un ölümüyle, Britanya kralsız kalmıştı. Merlin, bir kılıcı büyüyle bir taşın içine batırdı, kılıcın üzerinde altınla yazılmış kelimeler vardı, şöyle yazıyordu: "Her kim bu kılıcı taştan çıkarmayı başarırsa Britanya krallığına hak kazanacaktır." Birçok insan marifetlerini denedi, fakat hiçbirisi başarılı olamadı, ta ki Arthur kılıcı çekene kadar. Arthur kılıcı çıkarınca Merlin de ona kraliyet tacını taktı. Kral Pellinore'yle yapılan bir savaş sırasında bu kılıcı kırdıktan sonra, Merlin Arthur'u bir göle götürdü ve suların içinden gizemli bir el yükseldi, ona ünlü Excalibur'u verdi. (Ona Gölün Hanımı tarafından verilen) Bu kılıçla, Arthur savaşta yenilmez oldu.

Guinevere'le evlendikten sonra, ki (hikayenin bazı yorumlarına göre) babası ona Yuvarlak Masa'yı vermişti, Arthur büyük bir Şövalye grubunu kendi etrafında topladı ve Camelto kalesinde kendi mahkemesini kurdu. Yuvarlak Masa Şövalyeleri, bu isimle tanınmaya başladılar, Britanya halkını ejderhalara, devlere ve kara şövalyelere karşı korudular. Ayrıca kayıp bir hazine avına da çıktılar: İsa'nın son akşam yemeğinde kullandığı, Kutsal Kâse olarak da bilinen bir kap. İstilacı Saksonlara karşı yapılan birçok amansız savaştan sonra, Sakson ilerlemesinin nihayet durdurulduğu Badon Dağı'nda Arthur Britanyalıları büyük bir zafe-

re taşıdı. Ancak evde işler bu kadar iyi gitmiyordu; çünkü kahraman şövalye Lancelot, Arthur'un kraliçesi Guinevere'e âşık olmuştu. Çiftin gizli ilişkisi sonunda gün ışığına çıktı ve Guinevere ölüm cezasına çarptırılırken Lancelot sürgün edildi. Fakat Lancelot, kraliçeyi kurtarmak için geri döndü ve onu Fransa'daki kalesine kaçırdı. Daha sonra Arthur, Láncelot'u bulmak için bir askeri keşfe çıktı. Arthur'un yokluğunda Mordred (Arthur'un delikanlılık döneminde, kim olduğunu bilmeden yattığı üvey kız kardeşi, cadı Morguase'den olan oğlu) Britanya'da iktidarı ele geçirmeye kalkıştı. Arthur geri döndüğünde, baba oğul Camlann'da birbirileriyle savaştılar ve Arthur Mordred'i öldürdü, ancak kendisi de ölümcül bir yara aldı. Arthur'un gövdesi garip bir mavnaya konuldu ve nehirde Avalon adasına taşındı ve orada yaraları üç tane siyah giyinmiş tuhaf kraliçe tarafından iyileştirildi. Arthur'un ölümünü haber aldıktan hemen sonra, Lancelot ve Guinevere üzüntüden öldü. Ancak, Arthur'un bedeni asla bulunamadı ve birçok insan onun bütün şövalyeleriyle birlikte bir tepenin altında yatıp uyuduğunu ve orada Britanya'yı kurtarmak için bir kez daha harekete geçmeyi beklediğini söyler.

Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri'nin hikayelerinin kaynakları birçok farklı çağdan gelir. Hikayeden bahseden ilk güvenilir kaynak, MS 825 sıralarında yazılmış ve Nennius adıyla bilinen müphem bir Galli rahibe atfedilmiş olan *Historia Britonum'dur* (Britanyalıların Tarihi). Bu çalışmada, Arthur askeri bir lider olarak tanımlanır ve Nennius, Arthur'un Saksonları yendiği on iki tane savaş sıralar, Arthur Badon Dağı'ndaki galibiyetle nihai zaferini almıştır. Ne yazık ki, Nennius tarafından kullanılan, savaş yerlerinin

isimleri uzun zaman önce yok olmuştur ve bu bölgelerin hiçbiri kesin olarak belirlenemez. 10. yüzyıldan kalma *Annales Cambriae'ye* (Galler Yıllığı) göre, Arthur ve oğlu Modred MS 537'de Camlann Savaşı'nda öldürüldü. Aynı şekilde bu savaşın yeri de belirlenemedi; ancak bu konuda öne sürülen iki ihtimal var: Somerset'te Queen Camel (bazıları tarafından Camelot olarak nitelendirilen Güney Cadbury kulesine yakındır) ya da çok daha uzak kuzeyde, Birdoswald'in Roma kıyısına yakın bir yer (veya Hadrian Duvarındaki Castlesteads).

Arthur'a değinen başlıca kaynaklardan biri de, yaklaşık 1136'da Galli papaz Monmouthlu Geoffrey tarafından yazılan *Britanya Krallarının Tarihi* adlı kitaptır. Daha sonra Kral Arthur ve onun şövalyeleriyle ilişkilendirilecek olan şövalyelik makamını ilk kez onun öykülerinde gördük. Ayrıca bu kitapla birlikte Mordred'le yapılan çatışma, Excalibur kılıcı, büyücü Merlin'in krala tavsiyesi ve Avalon adasına son yolculuk da ilk kez görülür. Ancak kitapta Sir Lancelot, Kutsal Kâse ve Yuvarlak Masa'dan bahsedilmiyor. Monmouthlu Geoffrey'in (Merlin'in kehanetleri hakkında iki kitap daha yayınlamıştır) çalışmaları, çağdaşları tarafından süslenmiş bir kurgu olarak olumsuz şekilde eleştirilmiştir ve genellikle günümüz bilginleri de aynı fikirdedir. Yine de, antik Yunan tarihçisi Herodot'un durumunda olduğu gibi, modern arkeolojik bulgular Geoffrey'in yazdıklarından bazılarını doğruluyor. Bir örnek, son zamanlara kadar tek kaynağı Geoffrey'in *Tarih'i* olan Britanyalı kral Tenvantius'tur. Ancak, günümüzde yapılan arkeolojik kazılarla üzerinde *Tasciovantus* adı bulunan Demir Çağı'ndan kalma madeni paraların ortaya çıkarılması (bu kişi muhtemelen Ge-

offrey tarafından bahsedilen Tenvantius'la aynı kişidir) Geoffrey'in çalışmalarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini gösterir. Belki de, *Britanya Krallarının Tarihi* kitabında bahsedilen Arthur hikayesinin diğer unsurlarının gerçekten bir temeli olduğu bir gün kanıtlanacaktır.

Sir Thomas Malory'nin ilk kez 1485'te basılan *Le Morte D'Arthur* adlı kitabında Kral Arthur ve Yuvarlak Masa Şövalyeleri hikayesi bugün tanınan şekline yakındır. Bir Warwickshire yerlisi olan Malory, çalışmasında eski Fransız kaynaklarını incelemiştir; örneğin kendileri bunun yerine kısmen Kelt mitolojisini ve Monmouthlu Geoffrey'nin çalışmalarını inceleyen 12. yüzyıl Fransız şairleri Maistre Wace ve Chretien de Troyes gibi. Ancak, bize bu edebi kaynakların güvenilirliği konusunda şüpheye düşüren tek durum, yaklaşık MS 500 civarında yaşadığı düşünülen Arthur'un yaşadığı zamandan en az üç yüz yıl sonra yazılmış olmalarıdır. Arthur'un tarihi bir karakter olma ihtimalinin yok olmaması için zamandaki bu büyük arayı nasıl kapatabiliriz? Eski Kelt edebiyatında, özellikle de Galli şiirlerinde, bizi bu çabada hayal kırıklığına uğratan muhtemelen MS 6. yüzyıldan önceye kadar uzanan bir Arthur karakteri görülür. Galli şiirlerinin en eskisi muhtemelen, Galli şair Aneirin'e ait olduğu düşünülen *The Gododdin'dir* (MS 594). Şair, "kendisi Arthur olmadığı halde, kale burçlarında siyah kuzgunlar beslediğini" ifade etmiştir. *Carmarthen'in Kara Kitabı* adlı kitapta "Mezarlıklar için Dörtlükler" kısmında şu dizeler vardır, "March için mezarı var, Gwythur için bir mezar, bir mezar da Gwgawn Kızılkılıcı için var, dünya Arthur'un mezarını arar." Bu dizeler, Arthur döneminin diğer kahramanlarının me-

zarları bilindiği halde, Arthur'un kendi mezarının bulunamadığını ima eder, belki de hâlâ yaşıyor olduğu söylentileri dolaştığı içindir.

Taliesin'in Kitabı'nın "Annwn Bozgunları" kısmında Arthur, "dokuz bakirenin nefesiyle yakılmış" büyülü kazanı ararken Gallilerin öte dünyasına (Annwn) yapılan bir akında bir savaşçı grubunun lideri olarak resmedilmiştir. Kazan yalnızca büyülü bir nesne değil, İrlanda'nın baş tanrısı Dagda'nın mitlerinde gösterildiği gibi, aynı zamanda Kelt dininde etkili bir semboldü. Dagda'nm ölüleri hayata döndürebilecek büyülü bir kazanı vardı. Arthur'un Kelt öte dünyasındaki kazan arayışı felaketti ve savaşçılarının sadece yedi tanesi geri dönebildi. Arthur'un Kelt edebiyatındaki efsanevi araştırmasıyla Kutsal Kâse araştırması arasındaki paralellik belirgindir. Ne var ki efsanevi Arthur, MS 517'de Sakson ilerlemesini durdurmuş savaşçı karakterden açıkça farklıdır.

Belki de arkeolojik kanıtlar bizi tarihi Arthur yönüne sevk edebilir. Edebiyatta Kral Arthur'la en fazla ilişkilendirilen yerlerin hepsi Batı İngiliz Ülkesindedir - Tintagel, kralın doğum yeri; Camelot, Yuvarlak Masa toplantılarının yeri; ve Glastonbury'de gömüldüğü iddia edilen yer. Kral Arthur'un ve Kraliçe Guinevere'in mezarlarının MS 1190'da Glastonbury Abbey'de rahipler tarafından bulunduğu varsayımı bugün, son zamanlarda çıkan yangınla kutsallığı bozulmuş olan Abbey için para toplamak amacıyla rahipler tarafından tertiplenmiş, kurnaz bir aldatmaca olarak görülüyor. Ancak, bazı araştırmacılar Glastonbury'nin kendisinin Arthur'la bağlantıları olduğuna inanıyorlar ve Glastonbury Tor (bugünkü kasabanın tam dışında bir tepe) etrafındaki bölgenin, büyük ihtimalle Art-

hur'un Camlann Savaşı'nda aldığı ölümcül yaralardan sonra götürüldüğü Avalon Adası olabileceğini öne sürüyorlar. Glastonbury'den yalnızca 12 mil uzakta kalan Cadbury Kalesi, Karanlık Çağlarda yeniden işgal edilen Demir Çağından kalma bir kuledir ve çoğunlukla Camelot'la özdeşleştirilen bölgedir. MS 6. yüzyılda kale, devasa savunma burçlarıyla muazzam bir hisara dönüştürüldü ve bölgeden çıkarılan, içlerinde Akdeniz'den getirilen şarap küplerinin de bulunduğu bulgulardan anlaşılacağı üzere burası önemli ve etkileyici bir Karanlık Çağ hükümdarının makamıydı. Bu da Arthur'un gücünün bir temeli olabilir mi?

Arthur'un doğum yeri konusunda ileri sürülen yerlerden birisi de içinde "Arthur" geçen yer isimleri bol olan bir eyalet olan Cornwall'daki Tintagel Kalesi'dir. Tintagel'deki ana yapı ortaçağdan kalma olmasına rağmen, bölgede yapılan arkeolojik çalışmalar onun önemli bir Karanlık Çağ kalesi ve ticaret merkezi olduğunu göstermiştir ki, bulguların arasında Anadolu'dan, Kuzey Afrika'dan ve Ege'den gelen yüksek miktarda şarap ve yağ küpleri bulunmuştur. 1998'de bölgede Latince yazılmış küçük bir taş lehva parçası bulunmuştur: "Coll'un torunlarından birinin babası, Artognou, (bunu) yaptırmıştır." *Artognou; Arthnou* veya *Arthur* anlamındaki Kelt isminin Latince şeklidir. Fakat bu efsanedeki Kral Arthur mudur? Maalesef bunu bilmenin bir yolu yoktur. Cadbury kalesinde olduğu gibi, elimizde, Arthur efsanesi zamanında, MS 6. yüzyılda yaşayan güçlü bir Britanyalı başkanın evi olduğu aşikar olan önemli bir kale var. Elimizde efsanelerin geçmişleri var; fakat, şu anki kanıtlarla, gidebileceğimiz nokta bu kadardır.

Eğer Arthur tarihi bir kişilikse, onun kim olabileceğine dair birçok söylenti olmuştur. Kuramlardan biri,

Arthur'un Ambrosius Aurelianus adındaki Romen-Britanyah lider olabileceğidir; bu lider, Romalı lejyonlar Britanya'yı terk ettikten yirmi otuz yıl sonra 6. yüzyılda ve aynı zamanda 5. yüzyılın sonlarında Saksonlara karşı savaşmıştır. Önemli bir Arthur bilgini olan Geoffrey Ashe de dahil, diğer araştırmacılar Arthur'u, MS yaklaşık 5. yüzyılda aktif askeri bir lider olan ve bir kaynakta "Britanyalıların Kralı" olarak adlandırılan, Riothamus olarak tanımlar. Kendi tarafındaki büyük bir orduyla birlikte Romalıların yanında savaşarak Vizigotların Galya'daki (Fransa) kralı Euric'e karşı mücadelede yer almıştır; fakat sonrasında MS 470'te Burgandy'de bir yerde ortadan kaybolmuştur. Riothamus ismi, en yüksek lider veya yüce kral anlamındaki kelimelerin Latinceleştirilmiş hali gibi görünür ve bu yüzden kişisel bir isimden daha yüksek bir unvandır, ki bu da onun Arthur ismine benzememesini açıklar. Arthur'un Riothamus olduğu teorisine destek olmak için eklendiği görünen etkileyici bir ayrıntı da bu Britanya Kralının ordularının, bir Arvandus tarafından yollanan mektupla, açıkça Goothlara yenilmiş olmasıdır; ki bu Arvandus daha sonra vatana ihanet suçundan idam edilmiştir. Ortaçağdan kalma bir kronik kayıtta Arvandus ismi Morvandus olarak değiştirilmiştir, bu da ismin Latinceleştirilmiş şekli olan, efsanevi Arthur'un hain oğlu, Mordered'e benzemektedir. Ne yazık ki, Gaul'da yaptıklarının dışında, Riothamus hakkında hiçbir şey bilinmemektedir; bu nedenle onun Kral Arthur ve Yuvarlak Masa efsanesini büyüten çekirdek olup olmadığını söylemek imkansızdır.

Arkeolojik ve metinsel kanıtlardan anlaşıldığı üzere, en muhtemel kuram Arthur'un, Britanya'yı yağmacı Saksonlara karşı savunan bu Britanyalı başkanlar-

dan birinin ya da daha fazlasının bir birleşimi olmasıdır; Kelt mitolojisindeki unsurlarla ve ortaçağ romantizmiyle birleşerek bugün bildiğimiz efsanevi Arthur oluşturulmuştur. Demek ki, aslında Arthur gelenekleri için bir tarihi temel vardır. Efsanenin bu kadar uzun süre yaşamış olması, Arthur karakterinin insan bilincinde bir tele dokunduğunu kanıtlar ve sadece bir kahramanla değil, aynı zamanda Britanya topraklarının ruhunu da sembolize eden bir kralla kendini özdeşleştirme gibi bazı kökleşmiş ihtiyaçlara cevap verir.

4. BÖLÜM

ÜZERİNDE DÜŞÜNÜLMESİ GEREKEN DİĞER SIRLAR

Gizlenen Tarih'te yer alan, eski çağlara ait sırlardan oluşan derleme son derece ayrıntılıdır; bunun yanında üzerinde durulması gereken binlerce başka sır da vardır. Arkeoloji ve tarih alanında neredeyse her gün yeni bir şey bulunduğu için, atalarımızın yaşam biçimi, dini, teknolojisi ve kökenleri hakkında çarpıcı sorular gündeme getirecek sınırsız sayıda muamma ile karşılacağız. Aşağıda antik çağa ait 40 başka sır yer almaktadır. *Gizlenen Tarih'te* olduğu gibi kategorilere ayrılmış, bu sırlara konu olan yer, belge (eşya, nesne) ya da insanlar hakkında kısa bilgiler verilmiştir.

GIZEMLI YERLER

Tara Tepesi - Bu tepe, MÖ 2500'e uzanan tarihiyle, eskiçağda büyük İrlanda krallarının merkezi, tanrı-

-L eskiçağda büyük İrlanda krallarının merkezi, tanrı-

ların kutsal evi ve Keltlerin diğer dünyasının girişiydi. İddialara göre Tara, Paganların eskiçağdaki dinlerinin merkezi olarak, İrlanda'ya Hıristiyanlığı getirmeye çabası sırasında St. Patrick tarafından ziyaret edildi.

Ohio Yılan Tepesi - Kızılderililerden kalma bu esrarengiz yapı, dünyadaki resim biçiminde en büyük

yer şeklidir ve Kuzey Amerika'daki birkaç eski esrarengiz tepeden biridir. Bu dev yapı ne zaman ve neden yapıldı?

Avebury - Güney İngiltere'deki tarih-öncesi döneme ait bir coğrafyanın kalbindeki dev bir taş daire ve destek taşından oluşan bir anıt olan Avebury, Stonehenge'den daha eskidir ve dünyadaki en önemli megalitik bölgelerden biridir.

Rennes-le-Château - Şövalyeler Tapınağı'nın gizli hazinesi üzerine yapılan tartışmanın merkezi haline gelen bir Güney Fransa köyü. Tahminlere göre köyün kutsal geometri, Siyon Manastırı ve Kutsal Kâse ile de bağlantısı vardır.

Babil Kulesi - İncil'in "Yaratılış" bölümünde insanların gökyüzüne ulaşmak için yaptığı bir kuleden yola çıkılarak anlatılan hikayenin çıkış noktası Babil'deki tarihi bir yapı olabilir mi?

Titicaca Gölü Efsaneleri - Dünyada üzerinde büyük gemilerin yüzebildiği en derin göl olan bu göl, kayıp şehirler ve İnka altınlarıyla ilgili efsanelere konu olmuştur. Acaba son arkeolojik bulgular bu hikayeler için somut kanıt oluşturabilir mi?

Glastonbury - Britanya'da Hıristiyanlığın doğduğu yer olduğu varsayılan ve muhtemelen bölgedeki eskiçağa ait bir zodyağın yeri olan İngiltere Somerset'teki bu küçük kasaba Arimatheah Joseph, Kutsal Kâse ve Kral Arthur'la ilgili efsanelerle bağı olduğu düşünülüyor.

Eleusinian Sırları - Antik Yunanistan'da, Atina'nın batısında küçük bir kasaba olan Eleusis'te, Demeter ve Persephone'a tapınmak için gizemli üyeliğe kabul törenleri yapılıyordu. Bu garip ayinler neleri kapsıyordu ve bunları başlatanlar kimlerdi?

Carnac - Güneydoğu Fransa'da, Brittany'nin güney kıyısında bulunan Carnac köyü, dik konumda duran, tarih öncesi devirlere ait 3000'den fazla taşın merkezi olmasıyla ünlüdür. Efsaneye göre bunlar, Britanyalı büyücü Merlin'in taşa çevirdiği Romalı bir orduydu. Neden bu küçük alanda bu kadar çok megalit bulunmaktadır ve bunları kim dikmiş olabilir?

Chaco Kanyonu - New Mexico'nun ıssız çöllerinin uzak bir yerindeki inanılmaz bir Kızılderili ayin merkezi. Chaco'dan ıssız çölün içine doğru yaklaşık 52 metre boyunca yayılan bu esrarengiz çizgilerin amacı neydi?

Mohenjo-daro - Hamamları, ayrıntılı ve gelişmiş kanalizasyon sistemleri ve iki katlı binaları olan, 5000 yıl önce, bugünkü Pakistan ve kuzey Hindistan topraklarında İndus Vadisi Medeniyeti tarafından kurulmuş karmaşık bir şehir.

Tenochtitlan - Azteklerin başkentidir. Texcoco Gölü'ndeki bir adada kurulmuştur. Bu ada bugün Meksika'nın merkezidir. Ada, Aztekler zamanında, Mezo-Amerika'daki en büyük ve en güçlü şehri yaratmak amacıyla büyütülmüştür.

Chartres Katedrali - Paris'in güneybatısında, Chartres kasabasında bulunan bu Gotik katedral, iddi-

alara göre Druidlerin kutsal ormanının bulunduğu bölgede kurulmuştu ve kutsal geometri, esrarengiz Black Madonna, ve Şövalyeler Tapınağı'yla bağlantısı vardı.

Lyonesse - Kimilerinin, İngiltere'nin Cornwall şehrinin güneybatısına düşen Scilly Adası açıklarında bulunduğuna inandığı efsanevi batık ada. Bu esrarengiz krallık kimi zaman Kral Arthur'un Avalon'uyla ve Kelt ve peri masalları mitolojilerindeki çeşitli yerlerle bağdaştırılır. Lyonesse efsaneleri acaba Scilly Adası ve kısmen Cornwall'un sel suları altında kalmasıyla ilgili bir söylence olabilir mi?

Süleyman'ın Tapınağı - İncil'e göre burası Kudüs'teki ilk Yahudi Tapınağıdır ve iddialara göre İsrail halkıyla Tanrı'nın yapmış olduğu varsayılan sözleşmenin kutusunun ve müthiş bir hazinenin bulunduğu yerdir. Acaba gerçekten de böyle bir tapınak var mıydı? Bu gerçekse, kalıntıları bugün hâlâ Kudüs'ün altında gizli olabilir mi?

Nabta Playa - MÖ 5. yüzyıla gelindiğinde, bir zamanlar bugünkü Kahire'nin 500 mil güneyindeki Nubian Çölü'nde bulunan büyük bir göl olan, Nabta Playa'daki halklar dünyanın bilinen ilk gökbilimi cihazını geliştirmişlerdi. Bu esrarengiz insanlar kimdi ve gökbilimi alanındaki bilgileri ne ölçüde ileriydi?

SIRRI AÇIKLANAMAYAN BELGELER VE EŞYALAR

Ahit Sandığı - Bu sandık, İncil'de, On Emir'in yazılı olduğu taş tabletlerin bulunduğu kutsal bir eşya kutusu olarak anlatılır. Acaba bu mucizevi eşya gerçekten var mıydı? Varsa, Etiyopya'nın Axum şehrindeki bir kilisede bulunan esrarengiz nesne bu olabilir mi?

Minos Lineer A Yazısı - Girit Adası'nda yaşayan Minos uygarlığının kullandığı, Geç Bronz Çağına ait bir yazı tipi. Örnekleri bazı Ege Adaları'nda ve Yunan anakarasında kavanozlar ve tabletler üzerinde kabartmalar halinde görülmüş olan bu yazının şifresi henüz çözülememiştir. Lineer A, eskiçağ yazılarının eşsiz örneklerinden biri olarak görülür.

Ashoka Sütunu - Hindistan'da, Delhi yakınlarında bulunan ve neredeyse bütünüyle demirden yapılmış olan bu sütun, 1000 yılı aşkın bir süredir doğa şartlarına açık konumda durmasına rağmen hiç aşınmamış bir şekilde ayaktadır. Acaba bu sütunu kim, ne amaçla dikmişti?

Zodyak'ın Kökeni - 12 Zodyak takımyıldızını Mısırlılar mı, Babilliler mi, Yunanlılar mı buldu? Esrarengiz Zodyak çarkının kökü tarih öncesi çağlara dayanıyor olabilir mi?

Felsefe Taşı - Simyanın mistik sürecinde, felsefe taşı her türlü metali altına dönüştürebilen ve aynı zamanda insanları gençleştirebilen bir iksir üretebilen bir maddeydi. Bu esrarengiz düşüncelerin ardında ne yatmaktadır? Acaba gerçekten Felsefe Taşı'nı bulan olmuş mudur?

Oxyrhynchus Yazmaları - Mısır'daki Oxyrhynchus bölgesinde, Mısır tarihinin Yunan ve Roma dönemlerinde papirüs metinler halinde bolca eser verilmiştir. Bunların arasında Sappho'nun şiirleri, İbranice İnciller ve büyü ve astrolojiyle ilgili Yunan belgelerinden örnekler bulunmaktadır.

Eskiçağ Mağara Resimleri - Avrupa'da, tarihi 40 000 yıl kadar önceye dayanan kaya üzerine resim yapma sanatı, dünyada resim sanatının ilk örneğidir. Acaba atalarımız mağara duvarlarına yaptıkları resimlerle ne anlatmak istiyorlardı? Bu alandaki yeteneklerini nasıl bu kadar geliştirebildiler?

Kader Mızrağı - Hıristiyan mitolojisinde Kutsal Mızrak olarak da bilinir. Bu mızrak, İsa'nın vücudunu delmek için kullanılmıştır. Bu kutsal emanet, akıbetinin belirsizleştiği İstanbul'a getirilmeden önce bir süre Kudüs'te saklanmıştır. Acaba bu kutsal kader mızrağı hâlâ var mı? Eğer varsa, bu kutsal emanet nerede saklanıyor olabilir?

Horus'un Asaları - Eski Mısır'ın Çubukları olarak da bilinen bu kısa, silindir şeklindeki nesneler genelde heykellerde Eski Mısır krallarının ve firavunlarının ellerinde, sıkıca tuttukları değnekleri olarak tasvir edilir. Bu asalar katlanmış bez rulolarını mı, kutsal sembolleri mi, şifalı çubukları mı temsil etmektedir?

Kutsal Kâse - Bu nesne, Hıristiyanlıkta, İsa'nın Son Yemek'te kullandığı kap, tabak ya da fincandır. Acaba İncil'de anlatılan Kutsal Kâse ruhani bir icraatın benzetmesi olarak mı algılanmalıdır, yoksa gerçekten böyle bir kâse var mıdır? Varsa nerededir?

Dendera Kabartmaları - Mısır'ın Dandera şehrinde bulunan Hathor Tapınağı'ndaki tuhaf oymalar eskiçağda elektriğin bilindiğinin işareti olabilir mi? Yoksa bunlar mitolojilerde yer alan dini sahnelerin tasvirleri midir?

Kader Taşı - Daha yaygın olarak Scone Taşı ya da Taç Giyme Töreni Taşı ismiyle bilinen bu kumtaşı bloğu, yüzyıllar boyunca İskoçya ve İngiltere hükümdarlarının taç giyme törenlerinde kullanıldı. Bu esrarengiz taşın kökeni nedir? Bu taş neden krallıkla bağlantılıdır?

Ogham Alfabesi - Ogham, eskiçağda İrlandalıların, Gallilerin ve İskoçların, Kelt dilini yazmada kullandıkları bir alfabedir. Adını İrlanda tanrısı Ogma'dan aldığı düşünülen bu gizemli alfabenin kökeni nedir? Bu alfabe neden yok olmuştur?

Bosna Piramidi - Bosna-Hersek'te, Saraybosna'nın kuzeybatısındaki Visoko şehrinde bulunan Viso-

cica Tepesi, Ekim 2005'te Boşnak-Amerikalı işadamı/kaşif Semir Osmanagic'in, tepenin aslında geçmişi belki de bundan 12 000 yıl öncesine, son buz çağına dayanan, insan yapımı dev bir piramit olduğu yönündeki olay yaratan iddiasını ortaya atmasıyla dünya çapında gündeme geldi. Osmanagic, bir zamanlar duvarla çevrili bir ortaçağ şehrinin bulunduğu yer olan tepenin dört ana yöne bakan, son derece simetrik dört yokuşu, düz bir zirvesi ve bir girişi olduğunu öne sürdü.

Bölgedeki kazılar sırasında Osmanagic ekibiyle birlikte, piramidin dış yüzeyinden geldiğini düşündüğü büyük taş kesitleri, kazı ekibinin yapının havalandırma bacası olduğunu tahmin ettiği tüneller ve muhtemelen bir zamanlar piramidin eğimli yüzlerinin bir parçası olan kesilmiş ve parlatılmış taş parçaları buldu. Osmanagic, Mısır'daki Büyük Giza Piramidi'nden üçte bir oranda daha büyük olan bu tepenin insan yapımı olduğundan şüphe duymamaktadır ve Meksika'daki Kolomb keşfi öncesi şehirlerden Teotihuacan'da bulunan Güneş Piramidi'ne olan benzerliği nedeniyle tepeyi Güneş Piramidi olarak adlandırmıştır. Bölgenin uydu fotoğrafları ve termografi yöntemiyle elde edilen görüntülerinde Visoko Vadisi'nde piramide benzer iki tepe daha görülmüştür. Hatta Osmanagic bu bölgede, Bosna Ay Piramidi, Bosna Ejderha Piramidi, Bosna Aşk Piramidi ve Yeryüzü Tapınağı'nın da içinde bulunduğu eskiçağ yapılarından oluşan bir merkez olduğunu belirtmektedir.

Visocica Tepesi'nin bulunduğu bölgedeki şaşırtıcı bulgular sonucunda turizm patlaması yaşanmıştır. Öyle ki, olduğu öne sürülen piramidin hediyelik bibloları bile satılmaktadır. Turistik tesisler ve bir arkeolojik park gibi diğer pazarlama ürünleri de hizmete açılmayı beklemektedir.

Ne var ki dünyanın farklı bölgelerinden arkeologlar arasında bu keşfin gerçekliği hakkında gittikçe büyüyen bir tedirginlik söz konusudur. Birçok arkeologa göre Osmanagic'in buldukları aslında tepedeki Roma ve ortaçağ yapılarının kalıntılarıdır. Bölgeyi ziyaret eden Avrupa Arkeologlar Birliği başkanı Profesör Anthony Harding, tepenin doğal bir yer şekli olduğunu düşünüyor. Harding, son buz çağının bitmesine yakın dönemlerde bölgede gezinen Üst Paleolitik avcı-toplayıcılarının bu büyüklükte bir yapıyı inşa edecek zamanı, kaynakları ya da istekleri olabileceğine inanmadığını belirtmiştir.

Osmanagic'in iddialarından bazıları, tarih öncesi dönemin Avrupa'sı hakkında bilgi eksikliği olduğunu açıkça gösteriyor. Örneğin, Visocica Tepesi'nin "aslında Bosna'nın kalbinde Avrupa'nın ilk piramidi" olduğu yönündeki iddiası yanlıştır. Yunanistan'da Atina'nın güneybatısındaki Argolid kentinde bulunan ve en eskileri Hellinikon Piramidi olan en az 16 piramit örneği vardır. Bu piramit MÖ 2720 yılına tarihlense de bazı arkeologlar bu sonuçları tartışmaktadır ve MÖ 4. yüzyıl sonlarının daha akla yatkın bir ihtimal olduğunu düşünmektedir. Yunan piramitleri görünüş olarak Mısır Giza'dakileri andırır, ancak onlardan daha küçüktür. Osmanagic'in Visocica Tepesi'nin bulunduğu bölgedeki kazıları sürerken bütün dünya ondan Bosna'da buz çağına ait piramitler olduğu yönündeki iddiasını destekleyecek inandırıcı kanıtlar (tarihi kesin belirlenmiş yapılar ve belgeler) bulmasını bekliyor. Kazılarda iddiaları doğrulayacak yapılar bulunduğunda bunların çok şüphe götürmez nitelikte olmaları bekleniyor.

ESRARENGIZ KIŞILER VE TOPLULUKLAR

Hypatia'yı Kim Öldürdü? Eski Mısır'ın İskenderiye şehrinde yaşayan kadın filozof, matematikçi ve öğretmen Hypatia, MS 5. yüzyılın başında bir çete tarafından vahşice öldürüldü.

Büyücü Merlin - Arthur hikayelerindeki bu güçlü büyücü ve kahinin geçmişi Kelt mitlerine ve hatta belki de tarih-öncesi çağlarda yaşamış, Stonehenge'deki megalitik anıtı diktiği iddia edilen, büyü yeteneği olan atalarına dayanmaktadır.

Finikeliler - Eskiçağda denizcilik ve ticaretle uğraşan ve geniş bir coğrafyada aktif olan bir toplum. Finikelilerin bugün Lübnan ve Suriye topraklarının bulunduğu kıyı düzlüklerinde yaşadıkları bilinir. Bu sıradışı denizci toplumun kökenleri günümüze kadar aydınlatılamamıştır.

Heinrich Cornelius Agrippa - 15. ve 16. yüzyıllarda derin izler bırakan Alman büyücü ve okült yazarı, astrolog ve simyacı.

Gül-Haçlılar - 15. ya da 17. yüzyıldan kalma, ancak tarihinin daha da eski olabileceği tahmin edilen, ezoterik ayinleri Hıristiyanlığın ilk dönemleri ile Mısır sırlarının bir karışımına dayanan, varlığını gizleyen efsanevi örgüt. Gül-Haç örgütünün kolları bugün hâlâ faaliyetini sürdürmektedir. Acaba gerçek kökenleri nedir ve bugünün Masonluk anlayışını nasıl etkilemişlerdir?

Neandertallar - Neandartal, 230 000 yıl öncesinden 29 000 yıl öncesine kadar Avrupa'da ve Asya'nın bazı bölgelerinde yaşayan bir *homo* genus türüydü. Modern insanın gelişiyle yok oldular. Neandartallara ne oldu? Neden tükendiler?

Kraliçe Boudicca - Doğu Britanya'da yaşamış Kelt kabilesi Iceni'nin, MS 61'de Romalı işgalcileri direnişiyle bozguna uğratan kraliçesi. Boudicca ve 250 000 kişilik ordusu, o zamanların henüz yeni inşa edilmiş Londra'sını yerle bir etti ve ardından hiçbir zaman tespit edilemeyen bir yerde yapılan savaşta yenildiler. Bu savaş nerede yapıldı? Savaştan sonra Boudicca'ya ne oldu?

Dorianlar - Mycenae gibi kuvvetlendirilmiş kalelere kurulmuş olan Geç Bronz Çağı saray medeniyetlerinin çöküşüyle, içinden geçtiği toprakları işgal ederek ya da sadece göç ederek güneye indiği tahmin edilen bir eskiçağ Yunan kabilesi. Dorianlar yalnızca bir efsane midir, yoksa bu esrarengiz halkın bir zamanlar yaşamış olduklarına dair kanıt var mıdır?

Boxgrove Halkı - Yaklaşık 500 000 yıl önce bir grup *Homo heidelbergensis* (soyu tükenmiş bir *homo* cinsi), bugün ingiltere'nin Sussex kentinde bulunan

Boxgrove köyüı yakınlarındaki bir bölgede yaşıyordu. Çâğımız insanının, tarihin en eski sayfalarında kalmış bu atalarının yaşamı nasıldı ve onlara ne oldu?

Britanya ve İrlanda'nın Masal Kahramanları - Periler birçok farklı ülkenin efsanelerinde, halk hikayelerinde ve mitolojisinde ruhlar ve doğaüstü yaratıklar olarak karşımıza çıkmasına rağmen, Britanya ve İrlanda'da daha yaygındır. Bu hayal ürünü kahramanların mitleri ve hikayelerinin ardında ne yatmaktadır?